MURÁNYI-KOVÁCS ENDRE

A BARIKÁDOK TITKAI

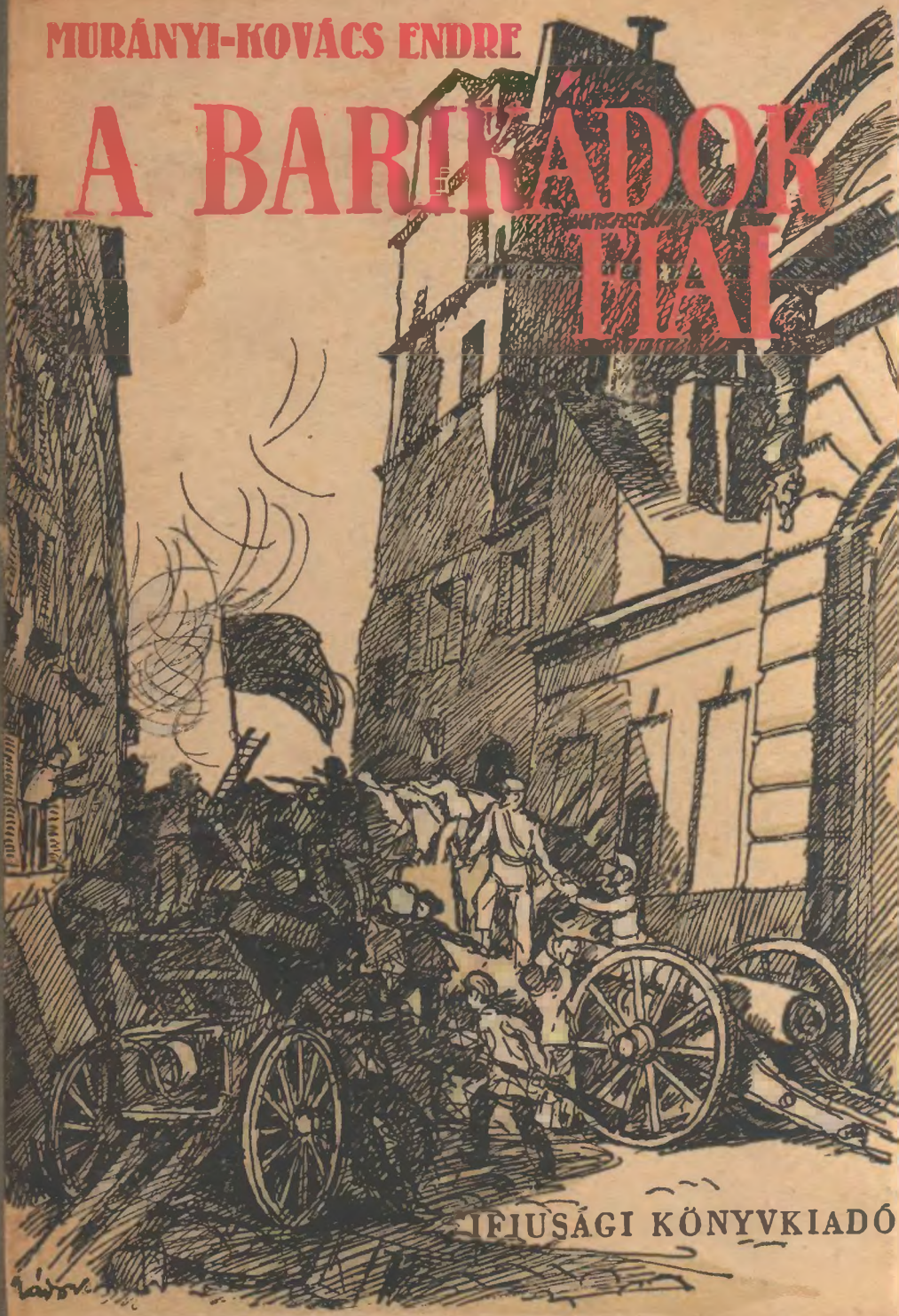

IFJÚSÁGI KÖNYVKIADÓ

MURÁNYI-KOVÁCS ENDRE

A BARIKÁDOK FIAI

IFJUSÁGI KÖNYVKIADÓ

ZÁDOR ISTVÁN

RAJZAIVAL

Megjelent 6000 példányban

Felelős kiadó az Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Görög Lívia. Műszaki felelős: Gorlvai Tivadar

1-5111798. Athenaeum. (F. v. Soproni Béla)

Budapest, 1952.

ELSŐ RÉSZ

A SZÖVETSÉG

A KIRÁNDULÁS

Könnyű és vidám májusi eső permetezett. A néhány gomolygó felhő az égen még csak el sem bujtatta a napot; sütött tovább, jókedvűen. Igy aztán a nedves reggeli fényben ragyogott a széles tér sima kövezete s azé az utcáé is, amelyet figyelmesen fürkészett Misu.

Tudta ugyan, hogy hasztalan lesi: a várt kocsit nem láthatja meg jó félóránál hamarabb. Tudta ugyan, — de minden időszámításnál erősebb volt a várakozás szívdobogtató izgalma.

Korán érkezett. De miként is lett volna türelme ahhoz, hogy később jöjjön? Kora hajnalban, elsőként ugrott ki az ágyból. Még Apa is, Daniel bátyja is itthon volt, mikor ő már sürgette Anyát, hogy vasalja ki este kimosott fehér ingét.

Most itt áll a tér sarkán, az eresz alatt, frissen vasalt fehér ingben, ünnepi zekében, fényesre kefélt cipőben, új sapkája alatt simára fésült hajjal, mintha nem is hétköznap, hanem valami nagy ünnep lenne.

Nincs is semmi hétköznapi ebben a kirándulásban. Különös nemvárt öröm ez. Igaz, már kedden, amikor náluk járt Falin apó és elmondta, hogy a hét végére újra bejön a vásárcsarnokba, nagy gyorsan mindjárt megigértette vele, hogy kiviszi a kocsiján. De csak ezután kezdte fontolgatni: milyen kifogással maradhatna el ezen a szombaton az iskolából?

A tanító úrnak ugyan elmondhatta volna, hogy Nagyapó betegeskedik és ezért kell meglátogatnia. Avril tanító úr megérti az ilyesmit, akármennyire is szigorúan ügyel az iskolai fegyelemre. De mit mondhatott volna otthon? Még ha ki is talál valami mesét egy újfajta külön szünnapról, Anya hamar megtudja a házban az igazságot. De Misu nem is akart hazudni. Ezért azután már azt hitte: kútba esik az egész kirándulás.

Végül is Apa segített rajta. Azt mondta, hogy jó lenne kimenniök vasárnap Nagyapóékhoz, de a gyereknek sok lenne a huszonnégykilométeres gyaloglás. Egy napra még a fele is elég. Ekkor vallotta be Misu: ő már megkérte Falin apót, hogy vigye ki a kocsiján. Ugyis üresen tér vissza a vásárcsarnokból. Anya összecsapta a kezét és úgy sóhajtott fel, mint mindig, ha valami csíny kiderült:

— Ez a gyerek!

— Szemfüles kölyök — morogta Apa és Misu látta, hogy nem haragszik, inkább csak elfojtja a mosolyát.

Igy hát szülői engedéllyel marad el ezen a szombaton az iskolából. És míg ő itt lesi Falin apót, ott Avril tanító úr talán valami rendkívül érdekes történetet mesél. André azonban megigérte, hogy elmondja majd pontosan, miről volt szó. Andréban pedig megbízhat.

Most ugyanolyan hirtelen, mint ahogy eleredt, elállt az eső, Misu mellől a kapualjból kifordult egy kövér asszony.

— Mehetünk! Elállt! — kiáltotta rekedt hangon, és egy sápadt fiatal lánnyal már elő is cipelte nagy virágkosarait.

A fényesre ázott köveken lovak patkói csattogtak, kerékabroncsok zörögtek. De az utcán nem a várt zöldséges kordék közeledtek, hanem három fiakker egymás nyomában. Fékek sikoltottak és a három kocsi

megállt a sarkon, éppen Misu előtt. Magas, szürke cilinderes urak bújtak elő a vizes tetejű kocsikból, világos, bőszoknyájú hölgyeket segítettek leszállni.

— Lakodalomba mennek? — kérdezte a sápadt, fiatal lány az öregasszonytól.

— Dehogy! Nem látod? Idegenek — morogta ez és éneklő, rekedt hangjával az urakhoz fordult:

— Virágot vegyenek! Párizsi virágot! Lila orgonát! Friss jácintot!

De az ünneplő ruhában öltözött idegenek mégcsak pillantásra sem méltatták a virágokat. Csoportba verődve, érdeklődő tekintettel nézték a teret. Egyikük levette cilinderét, meglobogtatta, és széles karmozdulattal mutatott a tér közepén álló oszlopra. Valamit magyarázni kezdett. Misu közelebb lépett, hogy jobban hallja.

— Igen, uraim és hölgyeim — hadarta a hadonászó úr és kis fekete kecskeszakálla jelentőségteljesen mozgott föl-le — ez a Bastille tere. Itt állott valaha a Bastille híres, de elavult börtöne, amelyet 1789 július 14-én mintegy az új idők jelképeként elfoglalt és aztán leromboltatott Párizs polgársága.

Misu ismerte a történetet. De Avril tanító úr mintha más szavakkal beszélt volna július 14-ről, a Bastille börtönéről. Igen, ő a forradalomról beszélt, Párizs népének forradalmáról, hősi, önfeláldozó harcáról: az Antal külváros nincstelenjeiről, akik megostromolták a zsarnokok börtönét és vérük hullásával küzdöttek a szabadságért. Avril tanító úr hangja érces volt, mikor erről beszélt, érces, miként a kürt.

A kecskeszakállas viszont úgy hadart, mint a kikiáltó a nyári cirkusz előtti emelvényen. S amit mondott, abban is hasonlított a kikiáltókhoz. Mert ha talán nem is hazudott, mégsem egészen az igazat mondta.

— Ez az oszlop pedig, uraim és hölgyeim — hadarta a cilinderes — a francia nép szabadságát, a

francia polgárság újabb öntudatra ébredését hirdeti. 1830 júliusának emlékoszlopa ez. Most júliusban lesz negyven éve, hogy a szabadság...

— Júliusban lesz negyven éve — villant át Misu agyán és hirtelen még jobban örült annak, hogy kiutazik Nagyapóékhoz. Hiszen negyven éve Nagyapó is ott harcolt azok között a hősök között. Már el is akart fordulni az idegenek csoportjától, hogy nézze az utcát: nem érkezik-e Falin apó kocsija, mikor egyszerre csak félrelökték. Majd kiejtette a hóna alatt szorongatott csomagot.

Egy feketekabátos, szélesvállú férfi furakodott az idegenek mellé és rátette nagy vörös kezét a hadaró kecskeszakállas vállára.

— Jó lenne, ha vigyázna a nyelvére! — szólt rá éles, fenyegető hangon. Nagy fekete bajusza is fenyegetően hegyesedett.

— De uram! — méltatlankodott a másik. — Én a rendőrfőnök úr őméltósága által hivatalosan kijelölt idegenvezető vagyok — hadarta és már turkált a zsebében, bizonyára, hogy megmutassa igazoló iratait.

— Akkor szíveskedjék jobban megválogatni a kifejezéseit — sziszegte a feketekabátos.

Misu — bármennyire is érdekelte ez a beszélgetés — jobbnak látta továbbállni. Mikor elódalgott a kosarak előtt, a virágárus asszony rekedt hangját hallotta:

— Rendőrspicli!

Hogy felháborodott ez az asszony! Még köpött is. Félreérthetetlen haraggal mozogtak húsos ajkai s fölöttük furcsa fekete öregasszony-bajusza.

De Misu nem ért rá nézegetni ezt a szórakoztatást igérő bajuszt. Észrevette, hogy egy sor kordé közeledik az utcán. Gyorsan elébük futott. Falin apóé azonban nem volt közöttük. Jó néhány percet kellett még várakoznia, míg meglátta a jólismert szürke lovacskát, és a bakról ostorával feléje integető fehérszakállú majorost.

Kipirult arccal kiáltotta Misu:

— Jó napot Falin apó!

A kétkerekű kordé megállt a járdaszélen, a három fiakker mögött.

— No, kapaszkodj fel, gyerek!

Falin apó maga mellé állította ostorát, a kezét meg lefelé nyujtotta Misu irányába. Magas volt a kordé.

— Mit szorongatsz a hónod alatt, te gyerek? Dobd csak fel azt a csomagot! Azután balkezeddel kapaszkodj a rúdba, a jobbodat meg add ide!

Misu jókedvű lendülettel ugrott fel az öreg mellé. Lapos kis csomagját maga alá fektette a pokrócra, és egy pillantást vetett még hátra. A kordéban csak üres kosarakat és néhány odadobott zsákot látott.

Falin apó is odanézett. Megelégedetten mondta:

— Rendes áron vették meg a salátát, a sóskát és a retket. Ha kellett is egy darabig várnom... No de kapaszkodj csak az ülésdeszkába. Ott az oldalán. Le ne gurulj! Indulunk. Hó, gyerünk Arab!

Misu már tudta, hogy a mindig álmosnak látszó szürkét nem azért nevezték el Arabnak, mert úgy vágtat, mint a lovastisztek megcsodált arabs paripái: a lovacska Falin apó veje afrikai katonáskodásának emlékére kapta ezt a nevet.

Arab azonban nem indulhatott. Az előbb még a sarkon álldogáló idegenek közben sietve elhelyezkedtek a fiakkerekben, melyek most elkanyarodtak a kordé előtt. Elrekesztették az utat.

— Ezeknek is most kellett befordulniok — jött méregbe az öreg.

— Idegenek — magyarázta Misu. — A teret jöttek nézni, de az a feketebajuszú rendőrspion, látja, ott a sarkon, nem engedte meg, hogy a forradalomról beszéljenek.

— Azt gondolom — dörmögte Falin apó és ostorával könnyedén fülön cirógatta a szürkét.

Elindultak.

— Falin apó is harcolt a forradalomban? — érdeklődött Misu.

— Mármint a régiben? Hát mit gondolsz tacskó, nem vagyok százéves!

— Nem is. De harmincban, amelyikben Nagyapó. Mert ő itt harcolt, éppen itt, a téren — mutatott maga elé Misu, amint átdöcögtek a széles tér híres kövezetén.

— Nem vagyok én párizsi! Akkor pedig még lenn dolgoztam a tanyán, ahol születtem. Lenn, messze, Auvergneben. Én paraszt vagyok.

— És a parasztok nem tudtak a forradalomról? — faggatta Misu.

— Hát... — dörmögte az öreg és elhallgatott.

Misu megértette, hogy várnia kell a feleletre. Az öregnek elő kell azt cibálnia régi emlékei közül.

— Hát — hallotta végül — mi csak akkor tudtuk meg, amikor már vége is lett annak a forradalomnak. Mert hát mi is volt az egész? Elkergették az öreg királyt és másik jött a helyébe. Igaz, a községházára kitűzték a háromszínű lobogót, de földet nem osztottak. Éppen csak az öreg gróf adta el a kastélyt is, a birtokot is valami párizsi bankárnak. Nem hozott ez semmiféle változást. A régi úr is nyúzta a parasztot, az új sem tett mást. Hej, így igazítják el a paraszt sorsát ebben a világban.

Falin apó fejtegetését azonban Misu már csak félfüllel hallgatta. Az éles füttyjelekre, a pályaudvar zajára figyelt. Kifordultak a tér szemközti sarkán. Az útszegélyen ott húzódott a nagy vasúti fal. Innen a magas bakról Misu láthatta a fal mögött egy mozdony fekete kéményét, amint hol sötét, hol fehér füstöt fujtatva, lassan haladt előre, a fal mentén. De már gyorsult is a kémény mozgása, jól elhagyta őket. Csak a füstje maradt utána: lassan oszladozott a tiszta, kéklő ég alatt. Ekkor Misunak a másik oldalra kellett figyelnie. Falin apó a hatalmas, szürke épülettömbre mutatott ostorával.

— Ha sokat kérdezősködsz a forradalmakról, hát majd ide zárnak be téged is, gyerek!

Misu ismerte a nagy, szürke házfalat. A börtön volt ez. Komor kapujáig éppen mult vasárnap kisérte el Anyát, aki élelmet vitt egy nemrég idehurcolt elvtársnak. Nem ismerték ugyan, de a Szövetség tagja volt és Frankel elvtárs kérte tőlük ezt a segítséget.

Eldöcögtek a szürke kőfal mellett. Egyszerű, sivár, érdektelen házak után nemsokára rendkívül izgalmas, új birodalom elé értek. A vasrácsok mögött a vasúti javítóműhelyek képe tárult Misu elé. Hamarjában nem is tudta mit nézzen: a veszteglő mozdonyokat? A szabad ég alatt felállított nagy kovácsműhelyt, melyben szinte repültek a kovácsok fogói végén a vörösen izzó vasak? A hatalmas kerekeket gördítő vásutasokat? Egy új raktár építkezését egész faállványzatával? Hirtelen azt kivánta: álljon meg Arab, akármilyen okból. Talán leeshetne a patkója, és Falin apó megkérné a kovácsokat, hogy ők vasalják meg?

De a szürke egykedvűen kocogott tovább. És amint Misu hátranézve gyönyörködött a vasúti telep mozgalmas képében, észrevette, hogy tucatnyi szekér, kordé, lovastaliga követi őket. Legelől egy barna ló, szerszámja lila orgonaágakkal volt felvirágozva. S ekkor hirtelen eszébejutott, hogy hova is kocsiznak és gondolatban már ő kezdte noszogatni a szürkét: siessen jobban!

— A kapuhoz érünk — morogta Misu mellett az öreg. — De miért nem megyünk tovább? Hó, Arab! megállj! — kiáltotta nyilvánvalóan feleslegesen, mert hiszen a szürke magától is megállt. Nem mehetett tovább. Szekerek és kordék állottak előttük, szorosra torlódva: egy-két perc alatt egész kocsisor vesztegelt már az úttesten.

— Hó! Hó! — kiáltozták a kocsisok. Valamelyik ló felnyerített, utána egy második, egy harmadik. Az előttük álló szekér bakján hangosan ugatott egy kis

fehér puli, mindenfelől kutyák feleltek. A taligákon zörögtek a bádogkannák, amint a lovak hirtelen megálltak, vagy rúdjaik mellől egymás felé kaptak; már két, három kocsi is egymás mellé torlódott. A járdán egy rikkancs az újságok címét kiabálta. Egy rosszul faroló fekete kanca lábával felrúgta a járdaszélre állított salátás kosarat. A kofa kiabált, a kocsis feleselt, átkozódások, füttyök és káromkodások töltötték meg a szinte sűrűvé vált levegőt.

— Mi az öcsém? Miért álltatok meg? Kifelé menet csak nincsen vám? — kiáltotta Falin apó az előtte káromkodó kocsis felé.

— Á! Valami ördögadta menetet vár az őrség a kapunál. Azért nem engednek se be, se ki! — hajolt hátra a kocsis és Misu meghökkenve látta, milyen vörös az orra. És olyan bibircsókos, mintha nem is orr, hanem valami különleges, ismeretlen gyümölcs lenne. Vagy talán valami más? Töprengett: hol is látott ehhez hasonló alakzatot?

— A császárt várják — szólt fel a járdáról egy feketébe öltözött, fehérhajú férfi. Olyan ünnepélyes volt, mint valami hivatalnok. — A vincennes-i erdő felől érkezik. Őt várják. A császári felséget.

— Engem is várnak — horkant rá a vörösorrú — és mikor érek így haza?! Még több mint húsz kilométer áll előttem a tanyáig. És én nem sétakocsizáson voltam!

Felállt a bakon és átkozódott veszettül.

Ekkor elől, a városkapu felől élesen, ércesen felharsant egy kürt.

— Jön a császár! A császár! — kiabálta vagy egy tucatnyi suhanc. A szemközti járdán futottak a kapu irányából.

— Utat! Utat! Álljatok oldalra! — kiabálták most a kocsisor mellé lovagló csendőrök. A kocsisok visszakiáltoztak:

— Lehetetlen! Hová állnánk?

Az úttest felerészén hosszan elnyúló kocsitábor mind tömörebb lett. Misuék kocsija mellé egy széles, sárgaszínű jegeskocsi nyomult.

Most kivont karddal, csillogó sisakkal, egy szakasz vértes ügetett el a kocsik mellett. Misu jól látta őket a bakról. Falin apó kordéja a járda mellől a belső sorba szorult.

A katonák kardja, sisakja, vértje, a lovak rézveretű szerszámja rikítóan csillogott a napon. A vértesek után egy szakasz huszár lovagolt, ugyancsak kivont karddal. Mentéjük peckesen himbálózott vállukon. A huszárok mögött, a szabadon hagyott fél úttest két oldalán egyesével, libasorban fehérköpenyes testőrök ügettek.

Az úttest közepén pedig feltűnt a négy hófehér paripa vontatta nyitott hintó. Benne díszes, háromszögletű tábornoki föveggel ült a császár.

Nagy, hegyes szakálla és bajusza volt, az arca mégis fáradtnak tűnt. Mellette ülő felesége arcát majdnem egészen eltakarta a széleskarimájú, színes szalagokkal teleaggatott kalap.

— Éljen a császár! — kiáltották a suhancok a szemközti járdán.

— Éljen a császár! — hangzott fel egy-két gyenge, unott kiáltás.

— Hát te miért nem kiáltod? — kérdezte Falin apó mogorván Misutól.

Csak egy rövid vállrándítás volt a válasz.

— Talán, mert nem fizetik meg érte — kiáltotta át a mellé jük szorult jegeskocsi bakjáról egy szőkebajuszú hetyke legény.

— Jól mondod — duplázott rá egy idősebb kocsis. — Mert azokat a suhancokat bizony megfizetik. Azt mondják, órára bérlik ki a torkukat, hogy kiabáljanak, meg a koszos lábukat, hogy szaladjanak őfelségeik kocsija körül.

Falin apó valami érthetetlent mormolt válaszul és

odapislogott a tőlük néhány méternyire álló lovascsendőr széles hátára.

De a bibircsókos orrúnak, úgy látszik, tetszett ez az ügy. Nyersen odarikkantott Misu felé:

— No, öcskös, megfizetünk érte téged is!

Misunak lángvörösre gyúlt az arca. Az apja fia volt. Azé a Lebon asztalosmunkásé, aki már tizennyolcéves korában a barikádon harcolt. Mert ezt tanulta a maga apjától, Nagyapótól, aki két forradalomban küzdött a szabadságért, és ezért szenvedett a guayanai fegyenctelep poklában is öt évig. Igen, Misu Nagyapó unokája volt és azé a legendás, hősi nagyanyáé, akit nem ismerhetett, mert 1848 júniusában ott esett el a külső Antal-utcai barikádon, fegyverrel a kezében.

Misu ha jól tudta is mindezt, e pillanatban nem gondolt rá. De a vére mégis az arcába szökött és magában biztosan, dacosan vetette fel a fejét:

— Engem erre senki sem bérelhet fel!

— No, no — morogta Falin apó és szinte csodálkozva nézett a mellette ülő fiúra, mintha most látná először. Mintha csak most ismerné meg.

— Jóvérű kölyök! — szólt át a jegeskocsiról a szőke bajuszú legény.

— Jól megmondtad öcsém — kiáltotta mellőle a kocsis. — De már indulunk! Hó!

A bibircsókos megvakarta a tarkóját és ostoráért nyúlt.

A menet elvonult. A csendőrök is eltakarodtak. Misu égő arccal figyelte, hogyan lazul a kocsisor. De még jó ideig tartott, míg elindulhattak. Akkor is csak lépésben jutottak előre. Így értek a vámosok házikója mellé.

Falin apó nem adott számot magának arról: miért teszi? jól teszi-e? talán csak azért, hogy megmutassa ennek a párizsi munkásfiúnak: őt sem faragták fából, — odaszólt a bakról, a járdaszélén ácsorgó ismerős vámőrnek:

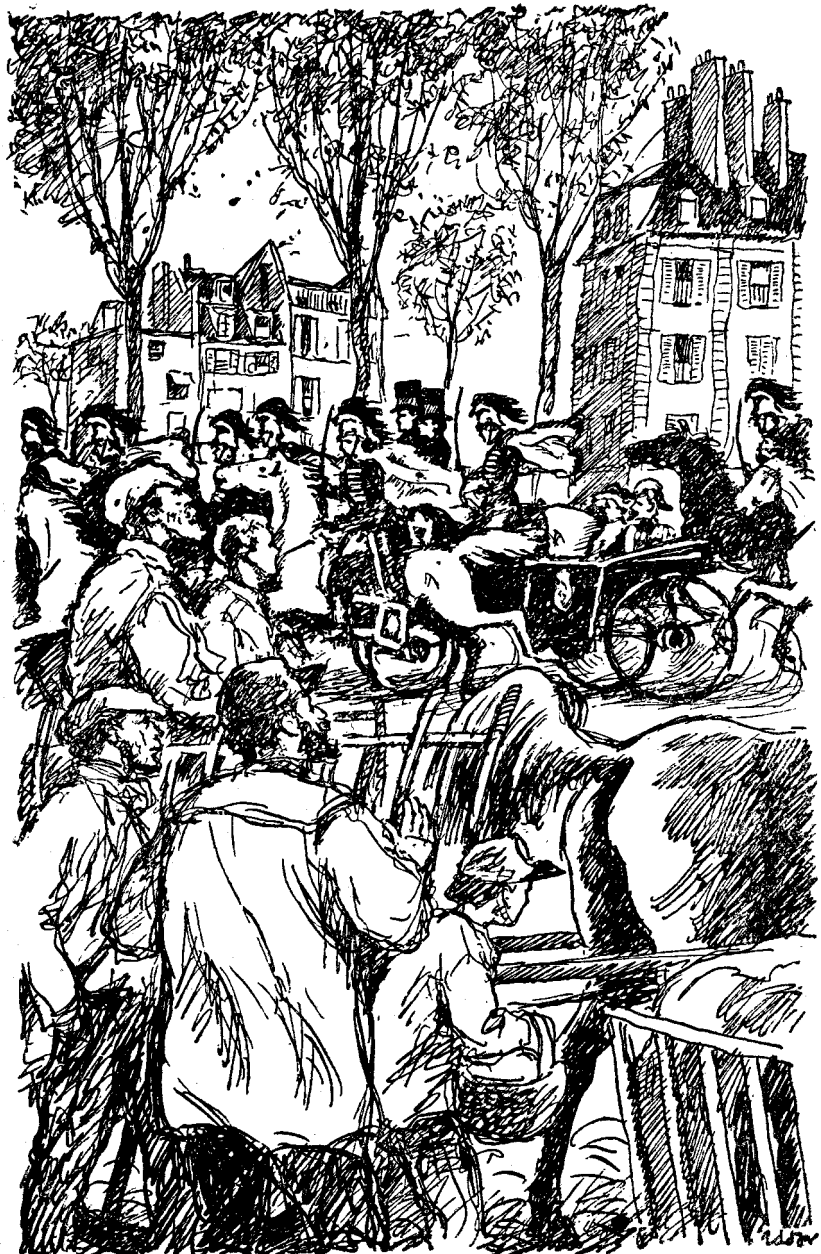

— No, Joseph, kiéljenezted magad?

A megszólított komor arccal, vizenyős, üres tekintettel nézett fel. Nem válaszolt.

A kordé átgördült a városkapun. Mert Párizst, Franciaország fővárosát fal kerítette körül. Magas, bástyákkal megerősített fal és a fal előtt erődítések lánca védte a várost. Nem juthat be ide hivatlan!

— Vagy inkább azt nem akarja a császár, hogy a párizsiak könnyen kijuthassanak az országba? — emlékezett Misu Apa egyik keserűmosolyú magyarázatára.

— Félti tőlünk az országot. Tőlünk, munkásoktól. Meg az újságainktól — mondta Apa.

— De hiszen kijutnak azok — gondolta titkos büszkeséggel Misu és megtapogatta az ülésen, maga alatt a kis csomagot.

Elhagyták Párizst.

A szekérsor ritkult, elnyúlt. Misuék kordéját sok gyorsabb kocsi előzte, csendesen kocogtak végig a fasoros úton. Balkézt az erdő zöldelt, a vincennes-i erdő, amelyben az előbb még a császár kocsizott. Misu elnézte a széleskoronájú fák lombsátorát, kitágította mellkasát, mélyen szívta a levegőt. De nem érezte meg az erdő illatát: por szállt az országúton.

Majd egy órahosszat kocogtak felváltva házak és kertek, majd szántóföldek és rétek között. Az út meszszire elkanyarodott az erdőtől, de még sokáig látták sötét szegélyét.

Igy értek az érdekes kettős hídhoz. Misu tavaly óta már meg is feledkezett róla. Pedig finom dolog az, átkocsikázni a Marne két ága fölött.

Misu örömmel köszöntötte az elfelejtett hidat és főként a folyót, a régi ismerőst. Ha délután Róberttel leengednek egy papiroshajót, talán holnapra ideér. Vagy még hamarabb is?

— Messzi van innen Bry? — kérdezte az öregtől, hogy megbizonyosodjék számításai felől.

— Bry? Hát... annyi, mint a kaputól idáig —

magyarázta az öreg. — De miért kérded? Nem megyünk mi Bry-be, csak a vasúti átjáróig.

— Úgy akartam kérdezni, Falin apó.

— Hát az vagy ezerötszáz lépéssel közelebb esik. Fáradt vagy talán, te gyerek?

— Dehogy — méltatlankodott nagy komolyan Misu.

Holott valóban kissé már elfáradt. Rázta a kocsi. Az ülést is mind keményebbnek érezte. A környék is kezdte elveszíteni szemében érdekességét.

Azért csak elnézte a réteket, a szántóföldeket, a kapáló parasztokat, a kérődző teheneket, a falvak utcáin totyogó libákat, a tócsákban lubickoló kacsákat, a mezők felett repkedő pillangókat, a bárányfelhőket az égen. A sok kéket, a sok zöldet.

Erősen izzadt. Le-levette a sapkáját, de az öreg mindig visszaparancsolta a fejére, nehogy napszúrást kapjon.

Mert ereje volt már a napnak. Ez az erő növesztette az út oldalán a zölden felszökkent vetést, a virágokat, a fákat. Mennyi föld, mennyi virág és mennyi fa! Szép ez az ország. A szép hazai föld.

Tekintete fáradtabb lett. Feje előre bukott. Talán el is bóbiskolt?

Falin apó hangja térítette magához.

— No gyerek! Már közeledünk!

Igen, most ő is ráismer. Ez már Róberték útja. Látja balkézt a vasúti híd szürke vasíveit. Ott az őrházat is: dúslombú fák veszik körül. Igen, azok a gesztenyék! És már idelátszik a sorompó is.

És ime, ott fut eléjük egy mezítlábas kisfiú. Nem is olyan kicsi! Megnyúlt, kamaszodó fiú. Hiszen ez Róbert!

— Róbert! — kiáltja.

— Misu! Misu! — hangzik a felelet és egyszerre csak ott áll az út oldalán Daniel bácsi és Berthe néni is. Vidáman integetnek.

— No, megérkeztünk, gyerek! — dörmögi jókedvűen Falin apó. — Rendes fickó ez — szól le a bakról Róbert anyjának.

És Misu már ugrik is, egyenest a kékkendős barna asszony nyakába.

— Itt ne felejtsd a holmidat — szól rá Falin apó, amikor Misu már lentről köszöni meg az utat, a fáradságát. Lenyujtja a fiúnak a csomagot.

— Egy pohár borra, szomszéd! — hívja Daniel bácsi az öreget.

De ő nem akar leszállni.

— Késő van már. Rég elharangozták a delet. Meg a szürkének is jászolhoz kell már jutnia. Majd holnap! Átjövök! No, Isten velük! Te meg, gyerek, ne felejtsd el meglátogatni az unokáimat. Várnak ám ők is!

— Átmegyünk, biztosan átmegyünk! — kiabál a már tovagördülő kordé után Misu helyett Róbert és meleg tenyerében szorongatja réglátott barátja kezét.

MÁSODIK FEJEZET

TERVEK ÉS TITKOK

Misu, aki a Nagyapóval folytatott hosszú beszélgetései alapján pontosan számontartotta a család tagjainak élettörténetét, jól ismerte Daniel bácsiét is.

Róbert apja, Bondy Daniel valaha kiváló lakatos volt. A pályaudvaron, amelynek fűtőházában éveken át dolgozott, társai nagyon megszerették, mert látták, hogy mindig kész segíteni azon, aki munkájában megakadt vagy akármilyen módon bajba jutott. Talán ennek köszönhette, hogy még a felügyelők között sem akadt árulója és 1848 véres júniusa után is háborítatlanul ott maradhatott munkahelyén. Pedig ezekben a hősi napokban az ő rábeszélésére álltak a felkelés oldá-

lára a pályaudvar vasutasai. Valójában ő irányította harcukat.

Mégsem vitték a vérbíróság elé, mint ezer és ezer más munkással együtt Nagyapót, akinek leányát alig egy hónappal azelőtt vette feleségül. Nem kellett bujkálnia sem, mint Apának, aki akkor 18 éves fiatal legény volt és megsebesült az utcai harcokban.

Daniel bácsi mindig segíteni akart másokon. Ezért történt az is, hogy tíz év múlva, amikor már a műhelymester helyettese volt, — éppen Róbert születése után — a nagy fűtőházi robbanásnál elvesztette félkarját. Megmentette öt munkatársát a biztos tűzhaláltól, de szétroncsolt jobbját a kórházban könyöktől kellett levágni.

Elég nagy szerencsétlenség volt ez egymagában. De a vasúttársaság még el is akarta bocsátani. Ekkor azonban nemcsak a fűtőház, de az egész pályaudvar munkásai is mind sztrájkkal fenyegették meg az igazgatóságot. Az igazgatóság meghátrált. Elhelyezte Dániel bácsit vasúti őrként ide a sorompóhoz.

Azóta itt él családjával. Messzi a pályaudvartól, a fűtőháztól, Párizstól. Munkaszeretete azonban itt sem hagyta el. Sikerült Nagyapóban felébreszteni rég elfeledett szeretetét a paraszti munka iránt. Az öreg asztalos leköltözött Párizsból leányához, a sorompó mellé és hárman együttes erővel, szorgalommal olyan kis majorságot teremtettek ebben a zugban, hogy a vonal ellenőrző főmérnöke, ha erre járt, mindig elismerően csóválgatta a fejét.

Misu most alig tudott kikönyörögni Róberttől egy kis időt arra, hogy újra végiglátogassa az őrház udvarának, kertjének, a szérünek tavaly nyárról ismert, de izgalmasan megújult látványosságait. Róbert állandóan sürgette.

Ebéd után Misu éppen csak hogy kibonthatta csomagját, átadhatta a tiltakozó Berthe néninek a horgolt szélű asztalterítőt, Anya ajándékát és Róbertnek

A kis dobos történeté-t. Unokatestvére kipirosodott füllel vizsgálgatta a vékony kis könyv fedelének színes képét, amelyen láthatta, amint a mezítlábas, pirossapkás kisdobos menetel a háromszínű zászló alatt, a katonák élén. Misu ezalatt szótlanul odanyujtotta Daniel bácsinak a csomagba hajtogatott három újságlapot, Apa küldeményét.

— Bizony jó lesz, ha holnap Apád is kijön — mondotta komolyan Dániel bácsi és átvitte a nagyszobába az újságokat.

Misu ekkor az udvarra futott. De Róbert hamar otthagyta a könyvet: követte unokatestvérét.

— Nagyon szép. Este majd együtt átnézzük. Te olvastad?

— Hogyne. Az enyém volt. De gyere a kertbe.

Alighogy körülnézhetett a gyümölcsfák, a vetemények közt, alighogy meglátta elszállni a rigót a diófáról, Róbert már ráncigálta tovább:

— Gyerünk a folyóhoz.

— Majd később. Meg kell néznem az ólakat is.

— Majd, ha visszajöttünk!

— Nagyapót is meg kellene várnom.

Nagyapó ugyanis nem volt idehaza. Valamilyen meg nem magyarázott, de fontos ügyben még délelőtt elvezette Szőkét, a tehenet a szomszéd faluba. Azóta nem tért vissza. Még ebédre sem.

— Az nem fontos — erősködött Róbert. — Este ugyis látod Nagyapót.

— De én vonatot is szeretnék látni.

Róbert nem engedett:

— Hiszen láthatsz még annyit, amennyit akarsz. Különben is, a folyóról is láthatod.

Misu azonban nem hagyta magát.

— De innen jobban látni. Egész közelről. Hiszen tudod!

Végül is Dániel bácsi jött Misu segítségére, amint meghallotta a vitát.

— Mindjárt jön a kettőhúszas gyors. Várjátok meg. Gyere Misu, segíts leereszteni a sorompót! Te meg, Róbert, engedj a vendégednek.

Misu már indult is boldogan a bácsi nyomában. Milyen nagyszerű dolog, segíthet leereszteni a sorompót. Hiszen ezzel egy kissé már ő is vasutas lesz.

Róbert mérgesen morogta:

— De utána gyorsan lemegyünk a folyóhoz.

— Miért?

Róbert végre kibökte. Halkan. Suttogva.

— Meglátod. Titok!

A titok — nagy dolog. Ha Róbertnek igazi titka van, akkor érdemes későbbre hagyni a szemlét a házinyulak felett, és a találkozást Nagyapóval is. A tervet is. A hetek óta dédelgetett tervet. Még el sem mondta Róbertnek.

Vajjon milyen titok lehet a folyó partján?

— Igazi titok? — kérdezte suttogva Róberttől, miközben együtt forgatták a sorompó kerekét.

— Igazi! Igazi titok — suttogta lihegve Róbert és rákacsintott.

— De micsoda?

— Majd meglátod. Igazi titok — és Róbert elengedte a lendítő kart.

— Nekem is van titkom — mondta most már dühösen Misu. Dühösen, mert először is nem akart alulmaradni, másodszor pedig most vette csak észre, hogy milyen nehéz egyedül leengedni a sorompót.

Valóban neki is volt titka. Komoly titka. Nem is csak az övé egyedül. Az egész csapaté: a Szövetségé. Igaz, ő már készült arra, hogy elmondja Róbertnek. Gábortól tegnap meg is kérdezte: elmondhatja-e? És Gábor, miután alaposan kifaggatta Róbert felől, ünnepélyesen megengedte, hogy Misu elmondja unokatestvérének a nagy titkot.

— Talán majd egyszer, ha még nagyobb lesz a Szövetség, kiterjeszkedünk vidékre is — mondta nagy-

komolyan Gábor. — És akkor belép majd az unokatestvéred is.

Azonban Misu bevallotta magának, hogy közös titkuk tulajdonképen olyan mindennapos lett már, mint az iskola, vagy a labdajáték. Mindig új izgalommal járt ugyan, mégis már megszokott volt. Róbert titkával, ha az igazi titok, másképen áll a dolog.

Ez járt az eszében és nem is nagyon figyelte, hogy közeleg a vonat. Daniel bácsi hívta fel rá a figyelmét, ott állt, a sorompón belül, a sín mellett, kezében a kis piros zászlóval. Ezzel mutatott a híd felé.

— Itt jön a kettőhuszas.

A mozdony már el is hagyta a hídfőt. Nagy pöfékeléssel fújta fehér füstjét. Robogott feléjük. Gyorsan nagyobbodott, már látszott a rácsa, amely oly érdekesen borítja elől hengeralakú testét, már látszott a dugattyúk felett a két lámpa is. Most nem égnek, csak este gyujtják meg őket, de üvegük mégis szikrázik: a nap sugarait veri vissza.

Már látszottak a dugattyúk is, meg a mozdonyvezető feje, amint oldalt kihajol a gépből.

— Kettő, három, négy — számolja a kocsikat Misu. Még több.

— Nyolc, kilenc.

Ez a kettőhuszas gyors. Ez viszi az utasokat Mulhouse felé, kelet felé. Ez viszi a katonákat is a határra.

Fülsiketítő zajjal, döngéssel robogott el előttük a mozdony. A gépész karjával intett Daniel bácsinak, aki mereven tartotta kis jelző zászlóját, a fiúknak, akik felemelt karral integettek.

— Jó utat — kiáltotta Róbert.

— Jó utat — kiáltotta Misu és örült, hogy az előtte elrobogó egyik kocsi nyitott ablakán kihajol egy fiatal lány és visszainteget fehérruhás karjával.

Azután eltűnt a kar, elrobogtak a kocsik.

— Tizenegy — számolta meg Misu és nézte az

utolsó kocsi ütközőjét. Nagy lengéssel himbálózott ott egy lámpa.

— No, elment ez is — mondta Dániel bácsi. — Húzzátok fel, fiúk, a sorompót.

Misu és Róbert nekiakaszkodtak a keréken kiálló karnak és nagy igyekezettel forgatták.

— No gyerünk most gyorsan! — fogta meg Misu vállát Róbert, mikor már mind a két sorompókar merőlegesen az ég felé bökött. — Megyünk sétálni! — kiáltotta távolodó apja után és elindult a sínek mentén, a folyó irányában.

— Mi az a titok? — kérdezte türelmetlenül Misu, miután egy ideig szótlanul haladtak egymás mellett.

— Kíváncsi vagy? — nevetett Róbert. — Majd meglátod! Mondtam, hogy titok.

— Mondd meg!

— Nem!

— De igen! Akarom!

— Kicsi vagy még ehhez.

— Én kicsi?! Azzal a félcentiméterrel hencegsz?!

— Félcentiméterrel? Dehogy! Ennyivel! — kiáltotta Róbert és felfutott a pálya melletti kis · földhányásra. — Van ez három méter is! Látod, hogy lihegsz?! — gúnyolódott kihivóan.

Misu valóban lihegett attól, hogy igyekezett gyorsan Róbert nyomában felkerülni. Ott is volt már.

— Nem is lihegek.

— De igen. Csak szégyenled!

Szégyen is volt ez. Nem maradhatott rajta. Róbertnek ugrott. Váratlanul átkarolta a nyakát.

Lehemperedtek a földre. Birkóztak. Hol az egyik, hol a másik került felül.

— Most te lihegsz — nyögte Misu.

— De te is — fújt vissza még mindig nevetve Róbert és egyszercsak elkezdtek egymásba kapaszkodva lefelé gurulni!

Csak a földkupac alján engedték el egymást. De lábuk úgy összeakaszkodott, hogy alig tudták szétválasztani.

Ezen azután együtt nevettek.

Róbert, hogy kiengesztelje Misut az előbbi sértésért, elismerően dörzsölte megszorongatott nyakát:

— Erős vagy!

— De te is — mondta hasonló megbecsüléssel, megkínzott csuklóját forgatva Misu.

Róbert felugrott.

— No, most gyerünk!

— És a titok?

— Nem tudsz várni még egy keveset?!

— Meddig?

— A folyóig.

— De hiszen már itt is van.

Valóban, vita közben is előre jutottak. Sőt még a gurulással is, észre sem vették, megkurtították az utat.

— Most már igazán nem kell soká várnod. Itt a híd alatt — mutatta Róbert. — És: értsd meg, jobb az, ha megmutatom, mintha mondom.

Ezt végre valóban megértette Misu, és teljesen megbékülve ereszkedett lefelé a sima füvön, Róbert nyomában.

Róbert most átbújt a bokrok alatt.

— Itt vigyázz! — fordult hátra.

Misu mégis majdnem felbukott. Magas fűvel takart csúszós, iszapos talajra lépett.

Végre leértek a vízhez. Éppen a híd alatt. A híd eltakarta előlük a világosságot.

Napfényhez szokott szemével Misu egy ideig hunyorgott. De hamar megszokta az árnyék félhomályát.

— Itt a titok — mondta most Róbert.

Misu első pillanatban nem értette, hogy barátja mire céloz. Követve Róbert mutatóujjának irányát, végre meglátott egy féloldalra dőlt, vízzel félig megtelt csónakot, amint megfenekelve ott szomorkodott a

sás, a fű, a dúsan burjánzó vízparti növények között.

— Ez a titok? — fitymálta Misu és lebiggyesztette az ajkát.

Róbert dühös lett:

— Hát nem érted? Senki sem tud róla! Itt találtam. Ide vetette ki az ár.

— Ennyi az egész?

— De buta vagy! Elvontatjuk. Kijavítjuk. És saját csónakunk lesz. Annyit csónakázhatunk a nyáron, amennyit csak akarunk! Horgászhatunk is a csónakban.

Misu végre felmérte az ügy jelentőségét.

— Nagyszerű! — kiáltott fel lelkesülten.

Hirtelen újabb kételyei támadtak:

— Ki fogja megjavítani?

— Mi magunk. Már amennyire tudjuk. De Nagyapót is be lehetne avatni. Nagyapó megőrzi a titkot és még evezőket is farag.

— És hogyan vontatjuk el?

— Kimerjük belőle a vizet és azután kötélen átvontatjuk oda, feljebb, a kis öbölbe. Tudod, ahol tavaly horgásztunk. Azt a helyet is csak Nagyapó ismeri rajtunk kívül, meg Margó.

— Margót is beavatjuk?

— Természetesen. Különben ő már tudja is. Tegnap megmondtam neki, hogy készítsen elő vödröt a meregetéshez, meg kötelet a vontatáshoz. Mindjárt el is hozzuk tőlük a majorból. Ketten talán nem is tudnók elvontatni. Ha lány is és kicsi is, mégis csak segítség. Mert ne hidd, hogy olyan könnyű ez a csónak!

Misu, hogy meggyőződjék róla, begázolt a vízbe. Csípte a hideg víz a lábát, de nem is figyelt erre. A csónak-ügy valóban komoly.

Figyelmesen megszemlélte a csónakot. A végében ráakadt még a karikára is, amelyhez a vontatókötelet hurkolhatják.

— A feneke egészen bevájódott az iszapba. Valami szerszám kellene ahhoz, hogy kiemeljük.

— Egy ásó. Már hoztam is tegnap. Itt van — mutatta a bokorbarejtett szerszámot Róbert. Azután diadalmasan vállonütötte Misut:

— Nos? Ugy-e, ez aztán titok?! Ha felszereljük, még hadihajónak is beválik. És akkor elfoglaljuk ott szemben a szigetet.

Erre azután még élénkebben csillogott Misu szeme. Hiszen egész múlt nyáron arra vágyakoztak, hogy átjussanak a szigetre, amelyen a híd két pillére is áll és amelyről tudták, hogy lakatlan.

— Ott még tábort is üthetünk!

— Bizony. Ha itt maradhatnál, mondjuk egy hétig, vagy inkább kettőig, kitataroznók a csónakot és el lehetne foglalni a szigetet. Táborozhatnánk is.

Misu arca elborult:

— Nem lehet. Az iskola. Hiszen már ma is mulasztok.

Hirtelen eszébe jutott valami:

— Mondd, te ma miért nem vagy iskolában?

— Én? Hiszen már egy hete vége a tanításnak. Nem úgy van nálunk — mondta a tanító az apámnak, — mint Párizsban. Mert apám elment a tanító úrhoz, megkérdezte: rendjén van-e ez így. Éppen találkozott az iskolában a tanfelügyelő úrral, tudod azzal, aki ellenőrizni jár. Ez mondta azután, hogy a császári kormány megérti, hogy a falusi gyerekeknek ilyenkor a földeken van a helyük. Hiszen, ha beköszönt a tavasz, úgy sem jön senki a tanításra. Igy hát megengedik, hogy bezárják az iskolát.

Misu elgondolkozott:

— Fura dolog. Nekünk meg milyen soká kell még járnunk. Több, mint két hónapig. Ez nem igazságos.

— Elfelejted, Misu, Nagyapó mondását? Hogy amit az urak csinálnak, abban soha sincs igazság?! Látod, így is van.

Nagyapó mondására jól emlékezett Misu. És hirtelen eszébejutott az is, amit egyszer Frankel elvtárstól

hallott, amikor Gáboréknál volt. Gábor apjának mondta:

— Egyre jobban külön akarják választani a várost és a falut. Ezzel győztek itt 48-ban is. Ez a politikájuk.

Talán az iskolában is érvényes ez? Iskola ügyben is van politika?

Róbert szólította. Ez rázta fel gondolataiból.

— Gyerünk Margóért! A vödörért, meg a kötélért!

Elindultak. Némán haladtak egy darabig a vízmenti bokrok között. Feljebb, ott, ahol a part egészen lapos volt, jobbra fordultak. Egy kis erecske folydogált erre lassan, álmosan. Erre már emlékezett Misu. Még forrására is: ott ittak vizéből, annak a magas dombnak a túlsó oldalán, amelyről ellátni egészen Párizsig.

Most átvágtak egy búzatábla mellett és elérték a kastély parkjának kőfalát.

— Madame Duvert Párizsban van — intett Róbert fejével a park felé és Misu azonnal megértette.

Szó nélkül átkapaszkodtak a fal egyik leomlott részén. Alaposan megrövidíthették így az utat. Az elhanyagolt, gazzal, bokrokkal sűrűn benőtt park keskeny ösvényén haladtak egészen a fakerítésig, amely a parkot elválasztotta a major gyümölcsöskertjétől.

— Te maradj itt — súgta Róbert.

— Miért ne menjek én is veled? — méltatlankodott Misu. — Úgyis el kell mennem Falin apóékhoz. Meg is hívott.

— Ne veszekedj mindig! Most nem szabad észrevenniök, hogy itt vagyunk. Akkor itt marasztalnak, és nem tudunk idejében lejutni a csónakhoz. Meg a kötelet sem tudjuk elhozni. Várj csak itt.

És Róbert átbújt a résen, ott, ahol kitört a kerítés két léce.

Misu a réshez guggolt. Látta, amint unokatestvére

mélyen lehajolva, eloson a fák között. Azután elvesztette a szeme elől.

Róbert az udvart elválasztó alacsony sövényig lopakodott.

Éktelen ricsaj ütötte meg fülét.

Óvatosan nézett át a sövény fölött.

A libák csapták a zajt. A kis négyéves Zsézsé hajkurászta sárgapelyhű kicsinyeiket és a mérges libák hangos gágogással akarták elkergetni. De a kisfiú nem hagyta abba izgalmas játékát. Hol ezt, hol azt a kis sárga csoportot terelte tova, s azután maga körül hadonászott vékony vesszőjével, hogy elűzze a rátámadó három nagylibát.

— Zsézsé, hagyd a libákat! — kiáltotta közbe Margó. Róbert látta, hogy hiábavaló a kislány minden igyekezete. Nem tud kisöccse közelébe férkőzni, mert a dühös libák topogva, nyakukat nyujtogatva elállják útját.

— Psz! Margó! — hívta Róbert.

De a nagy gágogás és sivítozás közben a kislány nem hallotta meg.

Végül is a mérges gúnárnak sikerült a kisfiú lábához kapnia.

— Jaj! Megcsípett! Megcsípett! — bőgte el magát a gyerek és eldobta a vesszőt.

A gúnár hangos és diadalmas gágogással vezette el megmentett családját, és Margó végre odakerülhetett öccse mellé.

— Ugy-e mondtam neked, hogy hagyd a libákat?!

— Te a libákat véded? Nem engem? — bőgött még dühösebben a kisfiú. — Pedig én csak a tóhoz küldtem őket. Az a buta pedig megcsípte a lábamat.

— Fáj, Zsézsé? Hol fáj?

— Nem is fáj — szipogott már a kisfiú. — Talán nem is csípett meg. Csak azt hittem.

— No, látod!

— Psz! Margó! — hívta kis barátnőjét Róbert.

Két pár egyforma világoskék szem nézett körül. Zsézsé mutatott előbb a sövény felé.

— Ró-róbert! — szipogta és elindult feléje.

Margó persze hamarabb ért oda.

— Gyere gyorsan. Misu a kerítésnél vár.

— Nem jöhetek. Mindenki a földekre ment, nekem kell vigyáznom Zsézsére.

— Jönnöd kell. Mondtam már, hogy ketten nem tudjuk elvontatni — suttogta mérgesen Róbert. — Gyerünk! A vödör, meg a kötél hol van?

— A kötélért hátra kell jönnöd, egyedül nem tudom leoldani. De mi legyen Zsézsével?

— Mi legyen velem, Ró-róbert? — érdeklődött a kisfiú és mutatóujját az orrába dugta.

Róbert átvetette magát a sövényen.

— Hol a kötél? Hátul? — kérdezte és már indult is Margó oldalán.

A nagy szárítókötelet a ház mögött két fa között feszítették ki. Most csak egy ing száradt rajta, meg egy szürke kötényke.

Széket kellett kihozniok a konyhából, hogy Róbert a kötelet elérje. Sokáig bajlódott kibogozásával.

Zsézsé nagy izgalommal figyelte nővére és nagy barátja munkáját. Méltatlankodva kérdezte:

— Ha nincs kötél, hol lesz a kötényem?

— Ne félj, Zsézsé, találunk neki helyet — nyugtatta Margó és az ablakra terítette az inget.

— De én tiszta kötényt akarok. Megmondom a mamának, hogy elviszitek a kötelet.

— Ha megmondod: nem húzhatsz csónakot.

— Csónakot? — ragyogott fel Zsézsé kék szeme. — A tóban?

— Nem abban a vacakban — mutatott Róbert a kacsaúsztatóra. — A folyónál.

— Jaj, Ró-róbert a folyónál?

— Hát elvisszük őt is? — szólt közbe félénken Margó.

— Mi mást csinálhatunk? Egyedül nem hagyhatjuk — morogta Róbert, mert nem boldogult a szárítókötél másik végével. — De csak akkor — szólt le újra Zsézséhez, — ha megígéred, hogy semmiről sem szólsz. Mert ez titok.

— Titok? Mi az a titok?

De néhányszor hasztalan ismételte meg kérdését. Mert most már egymás mellett, a széken állva Róbert is, Margó is a kötéllel vesződtek. Egy nagy, görcsös hurok nem engedett.

— Ezt át kell vágni — jelentette ki végül dühösen Róbert.

— Jaj, nem lehet! — tiltakozott a kislány. — Hogyan kötjük fel akkor újra?

— Csak egy keveset vágunk le. És láttad: a másik végén hosszabb volt, mint kellett.

És Róbert már elő is vette, ki is nyitotta bicskáját.

— Jaj, Róbert — sóhajtott Margó.

A kötél hirtelen zuhant a földre. Míg Róbert karikába göngyölte, Margó már hozta is a vizes vödröt.

— Az enyémet is — követelte Zsézsé, mikor meglátta.

— Jó lesz, hozzad csak — egyezett bele Róbert.

És amikor a nagyapó faragta játékvödör előkerült, Margó még egy merítőkanalat is előhúzott.

Róbert elismerő fejbólintással vette tudomásul.

És a jól felszerelt menet elindult.

Mikor Misu a fák között közelegni látta a szép szőke kislányt, piros kötényében, amint egyik kezében a vödröt cipelte, a másikkal kisöccsét vezette, bizony érezte, hogy torkában dobog a szíve.

És ekkor felcsendült az ismerős hang:

— Misu!

— Margó! — akarta ő is kiáltani. De úgy érezte, hogy egészen berekedt.

— Misu-su! — lelkendezett a kisfiú is, aki minden

név egy részét megkettőzte, számára mindegy volt, hogy elől vagy hátul.

*

Nem is gondolták, hogy ennyi bajuk lesz a csónakkal.

Róbert terve szerint előbb a vizet meregették a csónakból a vödörrel, meg az ásóval. Még Margó merítőkanalára is sor került. Ment a munka szaporán, Zsézsé is résztvett benne. Kis játékvödrével segített.

A vízmeregetés befejezése után sikerült nekik helyrebillenteni a féloldalra dőlt csónakot. Ekkor azonban észrevették, hogy a csónak farába újra gyűlni kezd a víz.

— Hiába! Itt ereszt — állapította meg borús szakértelemmel Róbert. — De azért el fogjuk vontatni.

Az ásóval meglazították az iszapot ott, ahol megfeneklett a csónak. A karikába erősítették a kötél egyik végét, a másik végébe meg nagy hurkot kötöttek. Belebújtak a hurokba és nekilendültek.

Fejük felett a hídon átdübörgött egy vonat.

A csónak alig makacskodott. Néhány rándítás után engedelmesen követte a fiúkat.

— Hurrá! Hurrá! — kiáltották, látva, hogy fáradságos munkájuk végre meghozta gyümölcsét.

Misu elvágódott a lágy, iszapos talajon, és magával rántotta vontatótársát is. Baj azonban nem történt: mindketten amúgyis csuromvizesek voltak már.

A nap már az ég aljáról a túlsó part lombjaira hajolva küldte feléjük alig melegítő sugarait, mikor a csónakot végre bevontatták a kis öbölbe. Munkájuknak ez az utolsó része volt a legnehezebb. A vontató kötél bele-beleakadt a bokrok, a vízbenyúló fák ágaiba. Egyszer már azt hitték, el is szakadt. Két részből font kötél volt s az egyik fonatot a közepe felé valóban átvágta egy éles ág.

Végre kihúzták a csónakot a partra, egy fűzfának az esetleges áradás ellen jó védelmet kínáló gyökerei közé.

Igaz, az ásó nyele, melyet a partra vontatásnál emelőként használtak, kettétört. De végül is künn volt a csónak, jó helyen, rejtekhelyen, nagyszerű kikötőben.

Róbert zsebéből még ostorszíj is került elő. Ezzel kötözte a csónak karikáját egy kiálló gyökér göcséhez.

— Hát sikerült! — sóhajtottak boldogan és büszkén. És egymásra néztek.

Kócosak, sárosak, vizesek voltak mind a négyen. A lábuk térdig iszapos, a karjuk könyökig.

— Majd nálunk megmosakodunk — csillogott Margó kék szeme.

Kézenfogta Zsézsét.

— Gyertek ti is!

— Holnap visszajövünk! Nem is lesz nagy munka a javítás — állapította meg diadalmasan Róbert. — Csak az egyik bordadeszka sérült. A tatnál.

— De evezők kellenek — állapította meg szakszerűen Misu.

— No gyerünk! — adta ki most a parancsot Róbert és kezével beletúrt barna hajába.

Mikor diadalmenetben beértek a major udvarába, oly jókedvűek és büszkék voltak mind a négyen, hogy első pillanatban nem is értették meg Margó anyjának haragos kifakadását.

— Elém mertek kerülni, ti kóbor cigányok?! — kiáltotta a nagy darab szőke asszony. — Igy vigyáztál a házra, Margó?! Hiszen mindent elhordtak. Még a gyönyörűszép szárítókötelemet is levágták, ellopták!

Róbert ki akarta engesztelni és odavitte eléje a vizes, iszapos kötelet.

— Te vágtad le!? Tönkretetted! Teszed le mindjárt! Nem tudtam, hogy tolvajt fogadok a házamba!

— De Mama — kérlelte szipogva Margó.

— Úsztattunk, Mama — szaladt anyjához Zsézsé.

— Úsztattunk, és én megfürödtem. Nézd még vizes is a kötény. Dolgoztam! Meregettem.

— Takarodjatok a szemem elől! — kiabálta még dühösebben az asszony. — Beteggé tettétek ezt a gyereket.

— De Madame Valérie! — könyörgött Róbert. — De Madame Valérie!

— Ne Madame-ozz, te kölyök, mert a hátadon töröm el a seprűmet. Tönkretetted a kötelemet! Mit szól majd apád, ha megtudja?! Te meg ezért jöttél ide a városból, te párizsi?! Margó! A te füledet meg kicibálom! Hát így vigyázol az öcsédre?!

A nagy kiáltozásra az istállóból előfutott a fekete kutya, ugatni kezdett, de mikor látta, hogy csak holmi házi perpatvarról van szó, gyorsan csaholva visszavonult. Hiszen még ő húzhatja a rövidebbet. Az istálló mögül kifordult Falin apó is. Gyorsan megértve és felmérve a helyzetet, csak intett a fiúknak:

— Iszkoljatok!

Ezek jóestét nem kívánva kirohantak az udvarból.

A jóestét már csak otthon rebegték el, az őrház konyhájának küszöbén, ahol Róbert anyja fogadta őket:

— Igy elmaradtatok?! Hiszen már késő este van! És mit csináltatok?! Iszapban fürödtetek? Vagy disznókkal táncoltatok? Misu, rád sem lehet ismerni.

— Bizony megváltozott — csóválta a fejét Nagyapó, amint a lánya háta mögül kilépett a konyhaajtón.

— Nagyapó! — kiáltotta Misu és karjába szaladt.

— No, ilyen sok koszt rég nem öleltem — dünnyögte mosolyogva Nagyapó, és megcirógatta Misu szőke fejét. — Pedig nagynénéd azt mesélte, hogy amikor megérkeztél, olyan szép voltál, mint valami közjegyző fia.

— Majd elmondom, Nagyapó! — suttogta Misu és lenyelte könnyeit. — Elmondom, hogy miért van ez. Tudod: titok! De téged beavatunk.

— Az is titok, — fordult most Nagyapó másik unokájához — hogy hova tűnt a simított nyelű ásóm?

Róbert nem felelt.

— Simított nyél volt! — villant át a fején. De Misu még mindig Nagyapó nyakában csimpaszkodva a fülébe súgta:

— Azt is megtudod. Mindent. A tervemet is. Pedig azt még Róbert sem tudja. És a másik titkot is. A párizsit. A fiúkét, a közből.

— No, jól van. Akkor hozzátok magatokat rendbe. Mosakodjatok meg — engedte el Misut az öreg, és a lányához fordult. — Ne mérgelődj lányom! Ha megnőnek, úgysem vigadhatnak már igazán.

Az udvaron már szürkült. Nagyapó elmerengve nézett a távolba, a láthatatlan Párizs irányába:

— Vagy talán mégis?! — suttogta maga elé. — Holnap kijön a fiú. Majd ő megmondja.

HARMADIK FEJEZET

A SZÖVETSÉG

Beszálltak a csónakba. Misu kinyúlt, hogy Margót is besegítse, de Róbert váratlanul ráütött a kezére és karjánál fogva beemelte a kislányt.

Ekkor Nagyapó, aki már ott pöfékelt rövid pipájából a csónak végében, felemelt egy hatalmas evezőlapátot.

Misu elbámulva vette észre, hogy nem is evező van Nagyapó kezében, hanem egy hosszú-hosszúnyelű, fényes ásó.

— Nagyszerű — gondolta —, nem kellett evezőt faragni, az ásó is megteszi.

A csónak megindult a folyón és Misu nem is csodálkozott, hogy sokkal nagyobb, mint gondolta. Talán húszan is elfértek benne.

Róbert és Margó mellett ott ült Gábor és André is. Előttük Pierre és Kurt. Az egész Szövetség.

Mindannyian várakozóan néztek egy irányba.

— Kit várnak? — kérdezte Misu Falin apótól, aki ott ült mellette, és evező helyett ostort tartott a kezében.

— A császárt. Hát nem tudod, te gyerek, hogy a császárt várjuk?

Misu hitetlenkedve töprengett.

— Hogy jöhet erre a császár? — bökte meg végül Róbertet és a folyóra mutatott, melyen a csónak simán siklott lefelé a lakatlan sziget irányában.

— Hadihajón — válaszolta feléje fordulva Róbert — és Misu megdöbbenve vette észre, hogy Róbert orra olyan vörös lett, tele bibircsókkal, mintha nem is orr, hanem valami puhatestű állat lenne. Olyan, amilyent Avril tanító úr mutatott legutóbb a múzeumban.

Misu jól emlékezett, hogy a múzeumban nagy, hengeralakú üvegbe dugták azt a puhatestű vörös állatot. Nem élt már. Spirituszban tartották. Az üvegre ragasztott cédula érthetetlen latin szavaiból nem tudta meg a nevét.

— Nem is a császárt várjuk — súgta most egészen az arcába hajolva André.

— Nem? Hát kit?

André nem válaszolt, csak nézett a többiekkel együtt, el, a hidon túlra, végig a folyón.

— Arra van Párizs — dörmögte Falin apó.

— Dehát kit vártok? Gábor! Kurt! Pierre!

Egyikük sem felelt. Ekkor végre Misunak eszébe jutott. Izgalom járta át a szívét és hátrafordult Nagyapóhoz, aki még mindig nyugodtan pipázott, a csónak tatján állva.

— Nagyapó! Mit várunk? Csak nem...?

Nagyapó csöndesen bólintott a fejével:

— A forradalmat.

— Igazán? A forradalmat? Gábor hallod? André hallod?

Igen, mindenki hallotta. Ezt nem lehetett meg nem hallani. Ezt a dörgést, zakatolást, sistergést.

Hatalmas vonat dübörgött feléjük a hídon. Megremegtek a tartópillérek, megingott a csónak, hatalmas hullámok csaptak fel a vízből.

Elsötétült a táj. Mindenki egymásba kapaszkodott.

A dübörgés és dörgés csak erősbödött. A toronymagas hullámok átcsaptak a csónakon. Mindenki kiabált, sikított. Misu mégis tisztán hallotta Róbert parancsszavát:

— Mindenki a fedélzetre!

De Misu érezte, tudta már, hogy késő! Margót kereste, de nem látta a helyén. Gábort sem. Andrét sem.

Hatalmas hullámok zúdultak rá. Érezte, amint bőrig ázik. Egész erejéből az ülésdeszkába kapaszkodott.

Körötte csak sötétség, dörgés, zakatolás és dübörgés.

Most érzi, amint egy hullám felkapja és messzire dobja. A deszkát azonban nem ereszti el. Minden erejét összeszedve, szorítja két kezével.

S ekkor elhal a dübörgés. Mintha már csupán egy távolódó vonat zaja volna. A sötétség szétszakad.

Nem nyitja ki a szemét, de tudja, hogy világos, napsütéses fák veszik körül. És ő ott fekszik a folyó partján a puha fűben. Hallgatja, amint feje felett a madarak csiripelnek.

A deszkát még mindig görcsösen szorongatja keze. De a madárdal mindig erősebb, hangosabb. Hány madár lehet itt? Három, négy, tíz, száz madár? Lassan nyíló szemével keresi őket.

A zöldlombú fák napsütötten valóban ott állnak előtte. Jókedvű, éles madárfüttyök törik át a csicsergést.

— Mennyi madár! — mormolja.

De a nyitott ablakon át csak a füttyük, daluk hallatszik. Nem láthatja őket. Csak a fákat. A széleslevelű karácsonyfagyertya-virágokat tartó gesztenyefákat.

Misu riadtan elereszti az ágy oldaldeszkáját. És felül.

A szemét dörzsöli.

Hiszen itt van Daniel bácsiéknál.

— De furcsát álmodtam! — sóhajtja.

Vállát, fejét elengedi. Hátraesik. Elterülve az ágyon, mereng egy percig és álláig húzza a jó meleg dunyhát.

Majd hirtelen újra felrántja. De nem, Róbert nem fekszik mellette.

Most is álmodna?

Rendezgeti gondolatait.

Az este, emlékszik rá, fáradt volt nagyon. Mégis, mikor itt feküdt Róbert mellett az ágyban, nem tudott ellentállni vágyának és elmondta a titkot. A titkukat.

De vajjon megértette-e Róbert, hogy milyen fontos, nagy ügy ez a Szövetség?

Pedig, hát jól kellett, hogy elmagyarázza, hiszen ő az egyik alapító tagja. S titkos szavazással megválasztott pénztárosa is.

Hogy miért kellett pénztárost is választani, azt ugyan nem tudja. André ragaszkodott ehhez:

— Minden társaságnak van pénztárosa.

De nekik nincs pénzük. Nem is tudja elképzelni, honnan kerülne. Bár Frankel elvtárs, amikor ezt egy este elpanaszolta neki, megnyugtatta:

— Ne félj! Meglátod, amikor majd szükség lesz rá, akad az is.

Valóban, eddig még nem volt szükségük pénzre. Csak erőre. Összetartásra.

Hiszen azért is alakították meg a Szövetséget, hogy szembe tudjanak szállni a Kopasz bandájával.

A Kopasz bandája főként a Sebestyén-utca boltosainak fiaiból alakult. Ezek a fiúk szinte külön réteget képeztek az iskolában is, a felső tagozatban. De itt, talán azért, mert az osztályokban csupán egy-egy elenyészően kis csoportot alkottak, csak összeférhetetlen, undok viselkedésükkel tűntek ki és azzal, hogy szinte tudatosan elkülönültek a többiektől. Mert az Amelot-utcai községi fiúiskola tanulóinak nagyrésze természetesen munkásgyerek volt. A negyed munkáslakóinak fiai.

Az utcán azonban másként alakult a helyzet. Mintha a Kopasz bandája célul tűzte volna ki, hogy elkeserítse a környék iskolásgyerekeinek az életét. Előbb csak a játékot akadályozták meg. Labdát nem lehetett már feldobni a Sebestyén-utcában anélkül, hogy a banda ne rohant volna rá. S elragadva a labdát, elűzte a játszókat, kisajátította az úttestet.

Nemsokára a banda már szinte elviselhetetlenné tette a járást is az utcán. Kopasz, ha meglátott egy magányosan bandukoló fiút, rátámadt és társainak cinkos nevetése mellett lehemperegtette a porba, elvette a sapkáját, megtépázta üstökét és azután hangosan kiáltotta:

— Igy jár nálunk az idegen!

Mert nem minden gyerekkel állt harcban Kopasz bandája. Megkülönböztették a franciákat és az idegeneket. Igyekeztek két csoportra osztani még az osztály tanulóit is.

Az idegenek kevesebben voltak.

Igaz, azt, hogy ki az idegen, általában nem nagyon tudták. A legtöbbje itt született, Párizsban, az egyetlen Tonio kivételével, aki csak egy éve költözött szüleivel és három húgával Párizsba. A többi fiúnak a beszédéből sem lehetett megtudni származását; franciául beszéltek. Sőt, André mellett Gábor tűnt ki a legjobban a francia nyelvben, pedig az nem is olyan könnyű tantárgy.

Még a nevük sem mindig árulta el, hogy ki az idegen. Müller ugyan német volt, de Möller már francia. Elzászból való. Gardia pedig sem olasz, sem spanyol, hanem francia gyerek. Gáborról pedig, akit Petrinek hívtak, ki gondolná, hogy apja is, anyja is magyar — ilyen szép, franciásan hangzó névvel.

A Kopasz bandája mégis megkísérelte elkülöníteni a többi fiútól a külföldről származókat.

Az iskolában ez persze nem sikerült. Mert amikor az első próbálkozások Avril tanító úr fülébe jutottak, mindjárt komolyan és félreérthetetlenül megmagyarázta az osztálynak, hogy milyen helytelen az ilyesfajta megkülönböztetés.

Hiszen minden fiúnak az apja itt dolgozik Párizsban és a műhelyekben, a gyárakban nincs köztük különbség: együttes munkával teszik gazdaggá az országot. Beszélt a forradalomról is, a 48-as forradalomról, amelyért a párizsi barikádokon váll-váll mellett együtt harcolt mindenféle nemzet ideszármazott fia. Azok pedig, akik akkor a saját hazájukban küzdöttek az olasz, a bécsi, a berlini, a magyar forradalmakban, azok is ugyanegy ügyért harcoltak: a szabadságért.

— Tudjátok-e fiúk — mondotta lelkesen a tanító úr —, hogy Magyarországon is, amely legtovább vívta szabadságharcát a zsarnoki önkényuralom ellen: hány idegen harcolt?! Még a tábornokok közt is volt lengyel, angol, olasz. Francia önkéntesek, a bécsi légió diákjai, a lengyel légió hősei gyűltek akkor Kossuth lobogói alá. Olaszországban pedig? Garibaldi vörösingeseiről már beszéltem is nektek, fiúk. Közöttük is, egymás mellett harcolt olasz, francia, spanyol és magyar. Garibaldi egyik alvezére is magyar tábornok volt, Türr generális...

De a Kopasz bandájának beszélhetett Avril tanító úr!

Hiszen a banda tagjai maguk is elkülönültek az

iskolában. Mivel itt nem érvényesíthették furcsa elvüket, hát az utcára vitték.

— Üsd az idegent! — kiáltotta egy délután Kopasz, és a kis Lalinak rontott.

De a kisebbik Petri-gyerek mögött egyszerre feltűnt a bátyja is, Gábor. Éppen Misuval és Andréval tartott hazafelé.

Mikor Kopasz meglátta őket, éleset füttyentett. Hívó jelére azonban csak két barátja futott elő, a két Ferry-testvér.

Gábor odaszólt Misunak és Andrénak:

— Ezeknek csak ellátjátok a baját?! Én vállalom a Kopaszt.

Misu és André elállták a két Ferry-iker útját. Gábor meg a Kopasznak rohant:

— Nem szégyenled?! Egy kisfiúval, nálad sokkal gyengébbel verekedni?!

Lali összeszorított ajkakkal feszengett Kopasz kezei közt, de a kamasz most elereszteti.

— Piszkos idegen! — köpött ki.

A következő pillanatban már a földön volt. Gábor fejjel rohant Kopasz gyomrának, így döntötte fel. Azután megállt előtte:

— Kelj fel, te anyámasszony katonája. Te kisgyerekek kínzója!

Kopasz vicsorgó fogakkal ugrott fel. De érezte: ezúttal emberére talált. Gábor elkapta jobbkezét és annál fogva kezdte rángatni, de testéhez közel nem engedte. Minden támadása elől elugrott.

Kopasz megzavarodott.

Misu és André már elkergették a nyiszlett Ferry-ikreket. A még mindig sápadt Lalival együtt nézték a verekedést. Ez már nem is verekedés volt, hanem igazi bajvívás. Párbaj.

A végén hatalmas pofon csattant Kopasz arcán és Gábor elkergette.

— Most mehetsz!

És Kopasz szégyenszemre, fogát csikorgatva elódalgott.

Már az utca túloldalán volt, mikor visszakiáltotta:

— Ne félj! Megbosszúlom ezt még! Kossuth-kutya!

Csak nevettek. Kopaszról kiderült, hogy egyedül, szemtől-szembe nem is olyan erős.

Ez volt az első diadaluk.

De este Lízi, Müller Kurt kishúga, sírva ért a ház elé. A Kopasz a sarkon elállta az útját, csunya szavakat kiáltozott és azután röhögve megcibálta a haját, szétszórta könyveit, füzeteit. Lízi alig tudta őket porosan, piszkosan összeszedni.

— Most már a kislányokat sem hagyja békében! — kiáltotta Gábor és ki sem dobta a patkóját, pedig éppen reá került volna a sor. — Hagyjuk a játékot! Valamit tennünk kell!

Misu egy kissé meg is sértődött, amiért Gábor csak Kurtot és Staszt, a szomszédban lakó lengyel fiút hívta félre tanácskozásra.

Ekkor azonban André, akivel kettesben maradt, a vállára tette a kezét:

— Ne hagyjuk őket külön. Gyere!

Odaléptek három osztálytársukhoz. André szólította meg őket:

— Ti most szövetkezni akartok. Mert a Kopasz bandája csak rátok támad. Mert csak az idegenek ellen hirdet harcot.

— Talán nem így van? — vetette oda Gábor.

De Andrét nem zavarta meg. Nyugodtan mondta tovább:

— Gondoljatok arra, mit mondott Avril tanító úr. Ne essetek be Kopaszék csapdájába! Ne legyetek külön! Maradjunk mindenben együtt, mint eddig. És együtt vegyük fel a harcot. Szövetségben.

Misu és Kurt helyeselt. Gábor elgondolkozott:

— Úgy, mint...

André eltalálta a gondolatát:

— Igen, úgy, mint apáék. Mint a tied, az enyém. Mint Kurt, Misu, Pierre apja. Emlékezzetek arra, mit mondott egyszer Frankel elvtárs. Éppen itt, a kapu előtt a nyáron egy este, mikor a rekkenő melegben mindenki itt ült a küszöb körül. A te apádnak mondta, Gábor: Az egyesülésben az erő. A munkások nemzetközi szövetkezésében.

— De az titkos — mondta most halkan Kurt.

Ekkor Gábor hirtelen összecsapta kezét és fejét előrehajtva, ezt suttogta:

— Legyen a miénk is titkos társaság.

— Hurrá! — kiáltotta egyszerre az öt fiú és ott helyben féktelen indiántáncba kezdtek.

Igy alakult meg a Sebestyén-köz gyerekeinek nemzetközi szövetsége, a titkos társaság.

Mindezt az este, közös ágyukban Misu csak röviden beszélte el Róbertnek. Hiszen a Szövetség már közel három hónapja alakult és azóta annyi izgalom, annyi győzelem után már új feladatai voltak.

Éppen ezekkel az új feladatokkal függött össze Misu terve. Ezt is elmondta az este Róbertnek. Madarat szeretne fogni és hazavinni Párizsba, hogy növelje kis mozgó állatkertjüket, melyet Avril tanító úrral egyetértésben most alapítottak.

A madarak most itt csiripelnek, dalolnak, fütyülnek az ablak előtt. De hova lett Róbert?

— Róbert — hívta.

Senki sem felelt.

— Róbert! — ismételte meg a hívást, most már hangosabban.

Csönd volt a házban. Senki sem válaszolt.

— Késő lenne már? — töprengett. — Elaludtam? Kiugrott az ágyból.

BÁRÁNYFELHŐK

— Róbert már régen elment. Bácsikád küldte valahova.

Kérdésére a választ Berthe néni adta meg, akit a kis, tiszta baromfiudvarban talált, amint éppen egy csupasznyakú szürke csirkét kergetett.

Misu egy-két percig szótlanul nézte ezt a játékot. Miután pedig a hangosan és rémülten kotkodácsoló csirke egyenesen a kergető kezébe futott, elment megkeresni Daniel bácsit.

A félkarú vasúti őr ott állt a nyitott sorompóra támaszkodva, és egy kékzubbonyos, fiatal munkás szavát hallgatta.

— Hatunkat eresztettek szélnek. Mikor megkérdeztük: miért? a munkavezető csak a vállát vonogatta. De Piget úr, tudja, az a szemüveges könyvelő, megmondta. Vagy legalább is mondott valamit. Mert ki tudja: mi az igazság? Azt mondta: a külföld már nem rendel náluk, csak a nagy gyáraknál. Igy aztán leállítják az egyik kemencét. És húsz munkás közül hatot elbocsátottak.

Misu nem merte félbeszakítani. Pedig nagyon szerette volna megkérdezni Daniel bácsit: hová ment Róbert?

De a bácsija mintha észre sem venné, hogy ő ott sündörög körülötte. Nagyon érdekelheti a munkás elbeszélése.

Meg is kérdezi:

— Azután történt-e valami?

— Történt — mondja lassan a fiatal munkás és vizsgálódva körülnéz.

Amint éppen Misura pillant, félarcán a gyerek meglátja a széles sebhelyet. Erről megismeri. A Duvert-gyár munkása Bry-ből. Tavaly látta a búcsún. És hallgatta, amikor egy csoport parasztnak

elbeszélte: hogyan égett meg a kemencénél. Érdekes volt a történet.

— A kisöcsém — hallja most Daniel bácsit és Misu megörül, hogy végre megszólíthatja.

De a bácsi csak magyarázatként mondta, mert nem mozdul a sorompótól és mogorván nézi a munkás kifakult, kék zubbonyát.

Ez is komoran bólint.

Misu megérti. Nem vidám dolog az elbocsátás. Elküldenek egy ilyen munkást, aki még alig egy éve inkább megégette félarcát, csakhogy a féltett, szép porcelán ne sérüljön meg.

— Akkor az öreg Brisse kezdett dohogni — folytatja a sebhelyes arcú. — Meg Tober emlegette a beteg feleségét. Szinte siránkozott. De a többiek oldalbabökték a könyökükkel és úgy látszott: észretér. Albin meg elhúzta onnan az öreget és a lelkére beszélt. Így, ha morogva is, de csak elmentünk.

— De hiszen azt mondtad...

Daniel bácsi szavára a munkás elgondolkozva nézte poros bakancsát.

— Az később történt. Mondtam, Toberről azt hittük, észretért. Hármunkat meg is hívott a szemközti kocsmába, szentjános-áldomásra. Az utolsó fizetésből. Ott azután folytatta a siránkozást. A beteg feleségéről, és az anyjáról, akit Elzászban hagyott. Alig tudtuk csillapítani. Veszettül ivott. És dühös lett. Mindig dühösebb. Átkozódott és fenyegetőzni kezdett, hogy felgyujtja a gyárat. Sagarónak pedig nem kellett több. Már keresztbe állt a szeme.

— Igen, felgyujtjuk! — kiáltotta ő is. Hiszen ismeri talán: milyen féleszű. Bertin meg én alig tudtuk visszatartani kettőjüket. Pedig láttuk már, hogy a kocsmáros, a kövér zsivány, nagyban meregeti a szemét.

— Még négyszer féldecit! — kiáltotta Tober és odavágta az ötfrankosát a cinkhez. Bertin meg én nem

akartunk többet inni. Erős nagyon annak a zsiványnak a seprőpálinkája. Ki tudja: miből készíti? Meg a pénzt is sajnáltuk. Az utolsó fizetést.

— Én is fizetek — kiabálta Sagaro — még négyszer féldecit. — És mert mi nem akartunk inni, hát nekünk támadt. A cingár Bertinnek be is verte a félszemét. Tober meg üvöltözött:

— Felgyujtom a gyárat! — és ellökött engem, amikor beszélni akartam a fejével. Ellökött és Sagaróval megitta a mi részünket is. Azután kiugrott az utcára, és tovább üvöltözött. Sagaro utána. Én Bertint támogattam, mert szegény még mindig vakoskodott véresre vert szemével. A másik szeméből meg folyt a könny. Hát látom, hogy a két bolond odaállt a gyár elé. Féltégla a kezükben, úgy szitkozódtak, átkozódtak.

— Ebből még baj lesz — mondom Bertinnek — szaladok Albinért.

— Szaladtam is, ahogy csak tudtam. Albin mindjárt megértette. Rohant velem vissza. De akkorra már beverték téglával az irodai ablakokat. Két csendőr vitte el őket, megbilincselve. Sagaro még akkor is azt üvöltötte, hogy felégeti a gyárat. Tober meg sírt. Nem józanodtak ki. Hát ez történt. Én meg most megyek Párizsba.

— Jobb lesz — mondta a sorompóőr és nyujtotta a kezét: — Jó utat!

— Isten velünk! — mormogta a munkás, elgondolkozva felemelte földredobott zsákját és a vállára vetette.

Azután felnézett az égre, mert elborult a táj, elbujt a nap.

— Ha ugyan van!

Daniel bácsi is az eget nézte. A könnyű, gomolygó felhők csak kis darabját takarták a nagy kékségnek.

— Bárányfelhők. Mindjárt kiderül. Szép időd lesz az úton.

— Szép — bólintott a munkás és elindult.

Misu is köszönni akart neki, de a »jó utat« csak suttogva tudta kimondani.

Szomorú történet.

Még egy percig nézte a fakult foltot a távolodó kék zubbony hátán. De a rég elfojtott kérdés már ismét ott tolakodott a torkában.

— Jó reggelt, Dániel bácsi!

A bácsi rá sem nézett. Szeme a lassan bandukoló munkást követte. Majd elgondolkodva elfordult a másik irányba, Bry felé.

— Jó reggelt! — sóhajtotta. S ez nem is válasz volt Misu köszöntésére. Inkább szemrehányás. Panasz a sorsra.

Mereven nézett a távolba.

— Hiszen nem is láthatja a falut — gondolta Misu — eltakarják a dombok.

Végre kibökte az égető kérdést.

— Róbert hova ment?

Meg kellett ismételnie, hogy választ kapjon.

Puha, behízelgő hangon kérdezte:

— Daniel bácsi, Róbert hova ment?

Bácsikája végre megmozdult. Mintha csak valami ráterített vagy rászakadt háló alól bujt volna elő, úgy bontakozott ki lassan gondolatai közül.

— Mi van, fiam? Róbert? Bry-be küldtem. Mindjárt visszaér.

Elindult a ház felé.

Misu még szeretett volna valamit kérdezni tőle. Azt, hogy miért küldte Bry-be Róbertet? Vagy azt talán, hogy mi lesz most azokkal az elbocsátott munkásokkal?

Mégis hallgatott. És most ő nézte kémlelve az utat, melyet újra elöntött a nap szikrázó fénye.

— Mikor jön Róbert?

Hamarosan megúnta a tétlen várakozást.

Kis ideig Totóval, a kis kuvasszal játszott. A kutyának tulajdonképpen Szőkére, a tehénre kellett

volna vigyáznia, nehogy a sínek közelébe menjen. De Szőke fogta magát, lehevert a fák alá, a hűvösre. Szája nyugodtan őrölt, kérődzött. Így hát Totó szívesen ráállt a hancurozásra kis gazdája barátjával.

Misu azonban türelmetlen volt. Elindult, hogy megkeresse Nagyapót.

Széles paraszti szalmakalapját a sövény mögött látta meg. Nagyapó a veteményes kertben térdelt.

Mikor Misu jóreggelt kívánva megállt mellette, éppen befejezte egy hosszú sor saláta ültetését. Megelégedve nézett végig a világoszöld levelek során. Azután felkelt és leverte térdéről a földet.

— Az éjjel esett egy keveset. Jó porhanyós a föld.

Majd szigorúságot színlelve kérdezte:

— Mi van hát azokkal a nagy titkokkal? Mert Róbert már hajnalban elmondta nekem a magáét. Szép kis titok, mondhatom! Eldolgozhatom rajta! No, mindegy! Ha visszajön Róbert, elmegyünk megnézni azt a csónakroncsot.

— Jaj, Nagyapó! Nagyszerű lesz!

Félelmet színlelve kérdezte az öreg:

— A te titkod is nekem ad majd munkát?

— Dehogy!

Misu a Szövetség történetének vázolása után már éppen nagy lelkesedéssel az állatkertjükről beszélt, amelynek minden egyes állatát más-más gyerek tartja otthon és csak szombat délutánonként viszik be az iskolába. Ekkor ragyogó arccal megjelent mellettük a kis kertben Róbert.

— No, álomszuszék! Felébredtél? — kérdezte széles vigyorral.

Misu nevetéssel, parányi szégyenkezést elárulló nevetéssel válaszolt csupán.

Róbert ekkor zsebébe nyúlt és azután odatartotta félignyílt öklét Misu orra alá.

— Látod? Én nem felejtettem el: mit akarsz!

Misu olyan izgatott lett, hogy csak értelmetlen szótöredékeket tudott dadogni.

— Cinke — mondta Róbert halkan és jelentőségteljesen. — Cinke. Neked fogtam. A kiserdőn. Az állatkertetekbe.

— Cinke, cinke — Misu szeme felcsillant, mint napfényben a színes üveg. — Milyen kicsi!

— Még egészen fiatal. Majd fogunk neki kis legyet. Meg gilisztát. Gondoskodni kell róla. Jó lesz?

— Jaj! Nagyon-nagyon jó! Hogyan fogtad?

*

Csodálatosan szép, felejthetetlen vasárnap volt ez. Nagyapóval, hármasban kimentek az ismerős kis öbölbe, ezúttal nem horgászni, hanem azért, hogy közelebbről szemügyre vegyék a csónakot. Ha Nagyapó hányatott élete során nem is volt sohasem hajóépítő, mégis az öreg, tapasztalt asztalos és a volt guayanai számkivetett szakértő szemével vizsgálta meg a csónakot, felmérve sérülését. Jó negyedórába telt, míg végre véleményt mondott.

— Érdemes megjavítani! Használható jószág lesz belőle.

— Mire Misu augusztusban visszajön! — ujjongott Róbert.

Mind a ketten körülugrálták a nagyszerű Nagyapót, aki Róbert kérésére menten megígérte, hogy már holnap hozzákezd a csónak tatarozásához.

Nagyapó segítsége, leleményessége, mindenttudása másban is megmutatkozott.

Míg a két fiú ott ugrált a csónak körül és kalandos távoli terveket szőtt, Nagyapó lassú, figyelmes lépésekkel körüljárta a kis öblöt, és egyszerre csak egy kis teknősbékával a kezében tért vissza.

— Jó lesz ez az állatkertetekbe! — mondta Misunak, és letette lába elé a kis teknősbékát.

Misu nem is tudott szólni a gyönyörűségtől. Min-

den fiú irígyelni fogja. Egy erdei madarat ígért az osztályban: már ezért is megbámulták. Most elhozza a madarat és ezenfelül egy teknősbékát. Ezt még a Ferry-ikrek sem tudnák utána csinálni! Pedig az ő apjuké a legnagyobb fűszeresbolt a Sebestyén-utcában és azzal hencegnek mindig, hogy egy képviselővel is rokonságban állanak.

Könnyekkel a szemében kapaszkodott Nagyapó nyakába, hogy megköszönje.

— Nekem is, Nagyapó! — szeretett volna könyörögni Róbert az első percben. De szerencsére, hamar visszafojtotta kikívánkozó kérését.

Nem. Ő maga fog majd egy ilyen teknőcöt. Van ő olyan ügyes! Nem szorul segítségre, mint valami városi fiú. És a büszkeség úgy eltöltötte, hogy a búcsúzásnál egy kis skatulyában Misunak, külön útiajándékul átadta a legszebb hőscincért, amelyet csak valaha is látni lehetett májusban a Marne tájékán. De ilyen szép példány talán még a múzeumban sincs.

Valóban csodálatos volt ez a nap!

Az öböl felett még megmászták a dombot, ahonnan oly messzire nyílik a kilátás. A májusi reggelen ott kígyózott előttük ezüstösen a folyó és mindenfelé tanyák, falvak, városok, zöldelő rétek, mezők, erdők. Ott, a távolban az a sötét tömeg: a vincennes-i erdő. Amott az a magas, tornyos szürke kocka: az egyik erőd. Valahol túl az erdőn kell lenni a másiknak! De odáig ma nem látni el. Arra most sötétebb a föld, mert felhők úsznak az égen. De ott messze-messze, majdnem az ég alján, azok között a dombok között szinte szikrázik a napon egy furcsa, szélesen elnyúló alakzat.

— Párizs — mutat arra Nagyapó. — Az ott Párizs!

Hunyorgó szemekkel nézték.

Azután megindultak az ösvényen lefele. De mielőtt hazatértek volna, kis élő edényekké formált tenyerükkel még merítettek a forrás vizéből.

Mikor hazaértek a sorompóhoz, a gesztenyefák alá helyezett asztal mellett már ott találták Apát. Annyira elmerült Dániel bácsival a beszélgetésben, hogy alig méltatta figyelemre Misu új kincseit, a teknőcöt és a cinkét.

Biztosan politikáról beszélgettek. Misu hallotta is, amint Apa magyarázza a bácsinak:

— Tudod, a Nemzetközi Munkásszövetség feje Londonban él. Frankel elvtárs mondotta, hogy Marx Károly...

Nagyapó is leült az asztal mellé, melyre Berthe néni egy liter vörösbort és egy kerek sajtot állított.

Misu meg Róbert odakuporodott a fészer hátához. Ott tették le a földre a teknősbékát, s odaszórták eléje egy saláta elhullajtott leveleit. Különben elnevezték Tanfelügyelőnek, mert Róbert esküdözött, hogy kis feje rettenetesen hasonlít a tanfelügyelő úr csupasz képére.

Jól esett azután a friss, savanykás sajt, hozzá Berthe néni frissen sült kenyere, s a bor is, melyet kis poharakban vízzel vegyítve, élvezettel kortyolt a két fiú.

Siettek azonban az evéssel-ivással. S már indultak is Falin apóék majorja felé.

Útközben Misu még megtudta Róberttől, hogy reggel Bry-ben járt. Újságot vitt át Albinnak, a gyár lakatosának és megmondta neki, hogy Misu apja kijön Párizsból.

— Láttad a foglyokat is? — kérdezte Misu a sebhelyes arcú fiatal munkás elbeszélésére emlékezve.

— Már te is tudod? Bizony, azokat még az este elvitték a csendőrök.

De a csendőrök és foglyaik, a gyárból elbocsátott munkások emléke csak egy percre tudta lekötni figyelmüket, elszomorítani kedvüket.

Az ilyenfajta gondolatok úgy tűntek tova ezen a csodálatos vasárnapon, mint az ártalmatlan fehér fel-

hők, melyeket egy könnyű szellő cafatokra cibál és azután még ezek a halvány rongyok is teljesen eltűnnek a ragyogó májusi égbolt kékjében.

A majorban Valérie asszony, aki időközben már ki tudja miképpen megengesztelődött, nagy ibrik tejföllel kedveskedett a fiúknak. Ezután olyan izgalmas bújócskajáték kezdődött Margóval, Zsézsével, hogy a déli harangszóra is alig tudták abbahagyni.

Zsézsé nem is nyugodott bele. Toporzékolt, bőgött és nem akarta elengedni az ő Misu-suját, aki olyan nagyszerű búvóhelyeket talált ki csakis az ő számára.

Falin apónak végül is meg kellett ígérnie, hogy átviszi unokáját a fiúkhoz, ha már nem maradhattak ott ebédre.

Az őrházban alig fejezték be az ünnepi ebédet, alig robogott el a kettőhuszas gyors, Falin apó meg is jelent, még hozzá a kordéba fogott Arabbal s a kordén vejével, Margóval és Zsézsével.

És újra kezdődött a játék.

A két majoros meg leült a házigazdával, Nagyapóval és Apával a gesztenyefák alá.

Később eljött Albin is, a porcelángyári munkás, aki csodálatosképpen hasonlított Dániel bácsira. Nemcsak az arcát, szemét, bajuszát és szakállát látta Misu hasonlónak, de komolyságát, megfontolt beszédét is. Csak éppen megvolt mind a két keze.

Ezzel a két kezével csapott az asztalra:

— Le kell már dobnunk ezt az igát! — hallották felcsattanó hangját a gyerekek egészen a szérűig. Törött létrából, kimustrált fejőszékből, néhány deszkából pompás hadihajót tákoltak össze, és kipróbálták: milyen is lesz majd, amikor csónakuk segítségével elfoglalhatják végre a lakatlan szigetet.

Leginkább mégis Apa hangját hozta feléjük a könnyű szellő, Apa hangját, amint barátságos biztonsággal magyaráz a többieknek.

— Elmagyaráztad nekik az újságokat? — kérdezte Misu, az úton ballagva apja mellett.

Úgy mentek, hogy Misu jobbkézzel, Apa balkézzel tartotta annak a kis kosárnak a két fülét, amelybe Berthe néni rakta a salátát, a füveket és egy szép csokor piros pünkösdi rózsát. A kosár fenekén Tanfelügyelő hűsölt. Kis dobozokban voltak ott még legyek, bogarak, puhatestű férgek, és egy kendővel letakarva a kis cinke is.

Ha elfáradt Misu keze, hát váltottak.

Mert vége felé közeledett ez a csodálatos vasárnap. Még alkony előtt el kellett indulniuk az őrházból. Faiin apó kordéján elvitte őket a kettős hídig.

Ott elbúcsúzott. Ez már csak olyan pótbúcsúféle volt. Mert igazán ott köszöntek el egymástól a sorompónál, az őrház előtt, felnőttek és gyerekek, hangos szóval, integetéssel:

— Viszontlátásra! Viszontlátásra!

Misu és apja most már ott ballag az alkonyodó ég alatt, a vincennes-i erdő elsötétült, zúgó fái mellett az országúton, Párizs felé.

ÖTÖDIK FEJEZET

A NAGYTANÁCS

A fiúk komoly arccal gyülekeztek.

Mindegyikük tudta, mennyire fontos ez a mai összejövetel. Szemükben tettvágy égett, — vagy csupán a várakozás tüze?

Csak Tonio jött kelletlenül: tudta, hogy neki számot kell adnia ballépéséről. Ez derült ki a Misuval folytatott vitájából.

Kurt is izgult: miként fogadják majd a javaslatát?

A Sebestyén-köz Nemzetközi Szövetsége ülésére érkező nagytanács-tagokat a második emeleti Levallot-

lakás tárt ajtókkal fogadta. Az előszobában Japán, Pierre pincsije csaholt. Előbb ugyan minden egyes érkezőre gyanakodva pislogott, de hosszúszőrű, selymes farkát mindannyiszor megengesztelve csóválta, amint meglátta, hogy nem hivatlan vendég jön: mindenki ismerős.

Pierre a két szárnyra tárt belső ajtónál állt, félig az előszobában, félig a nagy, faragott bútorú ebédlőben, melyet a fiúk mindannyiszor megcsodáltak, ahányszor csak alkalmuk volt idejönni. Pedig az utolsó három hónapban elég ilyen alkalom nyílt. Hiszen mindjárt a Szövetség megalakulása után Pierre apja megengedte, hogy ha előre bejelentik az idejét, itt tartsanak meg minden Nagytanács-ülést.

Elismerésük jeléül az ebédlőben tartott első ülésen meg is választották Pierre apját, Levallot Henri polgártársat a Szövetség díszelnökének.

Ez a számukra szokatlan, előkelőnek tűnő, komoly környezet már önmagában is ünnepélyes jelleget adott az üléseknek. Nem igen láttak még ilyen díszes szobát. Eszükbe sem jutott, hogy összehasonlítsák saját otthonukkal. Hol is találhatnának ott ilyen drága, sötétvörös, aranymintás papírtapétát, ilyen súlyos szövetfüggönyöket és szőnyegeket? Nem szólva a hatalmas, sárga üvegbúrás lámpáról, amely a szoba közepén a mennyezetről aranyozott láncon függ!

Hasonlóan szép, vagy talán még szebb, mert újabb, fényesebb bútort már látott mindegyikük a körúti nagy bútorüzlet kirakatában, Misu és Gábor pedig a műhelyben is, ahol mindkettőjük apja dolgozott. De mennyire átalakul a bútor, ha egy lakásba kerül, mennyire megváltoznak a kárpitozott székek, ha rájuk lehet ülni!

A műhelyben mást jelentett a bútor. Ott látták a fáját nyersen, formáját félig készen is. Sőt, az volt éppen az érdekes, ahogy az egyszerű, csupasz, görcsös deszkákból a nagy, hajlított falu vagy üveges szekrények kialakultak, Misu apjának a munkája nyomán;

ahogy kibujtak a nyers fakockákból, hasábokból a gyönyörű faragványok: meztelen nőalakok, középkori lovagok vagy Napoleon-figurák Gábor apjának szobrászkeze alatt.

Később a nagy bútorüzlet kirakatában mindezek kiállítási tárgyakká váltak: olyan árukká, amilyeneket a kereskedő a kifüggesztett kis cédulákon különböző hihetetlenül magas árakkal jelölt meg. Talán tíz évig is kellene dolgoznia apjuknak — és közben nem költeni semmi másra, sem házbérre, sem ételre, sem italra, sem ruhára, sem fára, sem szénre, sem petróleumra, — hogy megvehessen egy ilyen ebédlő-bútort!

Pierre-t meg is kérdezték: hogyan jutottak ehhez a bútorhoz? Hiszen, ha nem is munkás az apja, hanem újságíró, ha nem is jár zubbonyban, zekében, hanem szép barna vagy szürke kabátban — mégsem burzsoa. Különben nem lehetne a Szövetség tagja. Nem az ő Szövetségüké, hanem a nagy, hatalmas szövetségé, amelynek tagja Gábor, André, Misu és Kurt apja is. A Nagy Nemzetközi Munkásszövetségé, amelyről olyan szépen beszélt nekik egy este Frankel elvtárs és amelynek az elnöke, ahogy mondta, az egész világon a legbölcsebb ember.

Pedig Pierre apja ennek a Munkásszövetségnek a tagja. És tudják róla, hogy azok az újságok, amelyekbe ő ír, igazi újságok. Igaziak, mert az igazat írják. Nem hazudnak és nem szórnak szitkokat a Munkásszövetségre, mint a többi újság, amelyet hangos kiáltozással árusítanak a körútak sarkán.

Megkérdezték tehát Pierre-t: hogyan jutottak ehhez a gyönyörű berendezéshez, és főként ahhoz a rengeteg könyvhöz, amely ott sorakozik a másik szobában, díszelnökük dolgozószobájában, a könyvszekrények polcain?

Pierre maga sem tudta. Meg kellett kérdeznie az

apját. A díszelnök másnap felhívta magához a közben játszó fiúkat:

— Ti ismerni akarjátok ezeknek a bútoroknak és könyveknek a történetét?! Nos, elmondom: apám, Pierre nagyapja is újságíró volt. Még hozzá híres újságíró. Victor Hugo barátja. Tudjátok-e fiúk: ki az a Victor Hugo?

Mindegyikük tudta. Hiszen Avril tanító úr gyakran beszélt nekik a nagy költőről. Egy versét meg is tanulták. De a tanító úr nemcsak verseiről, költészetéről, műveiről beszélt, hanem arról is, hogy ezek harcot jelentettek. Harcot a szabadságért. Arról beszélt, hogy Victor Hugo a szabadság legnagyobb költője.

— Ő a császár legelkeseredettebb ellensége.

Így mondta ezt Avril tanító úr, egészen röviden. És mégis, nem a kimondott szavak, de a hangja, a hangsúlya miatt a fiúk érezték, hogy a tanító úr ezért nem ítéli el a költőt, aki számkivetettségében, kiátkozottan is a legnagyobb francia költő maradt. Mert ezt bizony megmondta.

Még a nem éleseszű fiúk is megértették, hogy Avril tanító úr egyáltalában nem ellensége a császár őfelsége legelkeseredettebb ellenségének.

— Nos — folytatta Pierre apja, — apám híres újságíró volt. Az 1830. évi forradalomnak ő volt az egyik szervezője. A forradalom után, a polgárkirályság idején a legnagyobb ellenzéki újság főszerkesztője lett. A 48-as forradalomban majdnem miniszternek választották. Még sem lett az. Talán szerencse is. Mert így sohasem árulta el a szabadság ügyét. Soha. Ő hagyta rám örökségként ezeket a bútorokat és könyveket, amikor meghalt, távol a hazától, távol szeretett Párizsától, szeretett könyveitől; a száműzetésben, ahová együtt ment nagy költő barátjával. Én akkor még diák voltam, középiskolás, alig idősebb, mint ti...

Ez volt tehát azoknak a bútoroknak a története,

amelyeknek közelsége oly ünnepélyessé teszi a Nagytanács üléseit.

Mikor most hatodikként Tonio is belépett az ebédlőbe, Pierre kisietett a folyosóra, és kopogtatott a szomszéd ajtón.

Az első, a második és harmadik kopogtatás közt egy pillanatnyi szünetet tartott, azután gyorsan negyedszer és ötödször is rávert begörbített mutatóujjával az ajtóra. Ez volt az ő jelük. A Szövetség jele. Két hosszabb és három rövidebb ütés.

Azonnal ugyanilyen válasz érkezett az ajtó túlsó lapja felől.

Hiába! az elnök már várta a jelet.

Pierre gyorsan visszaugrott az előszobába. Az érkezést a Nagytanács üléseire minden részletében kidolgozták, pontosan szabályozták.

Fél perc sem telt el, és Gábor már elhaladt Pierre mellett. Barátjára egyetlen pillantást sem vetve, szótlanul az ebédlőbe lépett.

Itt mindenki némán felállt.

Pierre közben bezárta az előszobaajtót. Most összecsukja az ebédlő kétszárnyú ajtaját és odaáll a helyére, az ebédlőasztal végére, pontosan Gáborral szemben.

Gábor komoly, nyugodt pillantása végigsiklik az asztal mellett állókon.

— Üdvözlöm a Nagytanácsot!

Hét hang egyszerre feleli:

— Üdvözlet az elnöknek!

Az elnök leül.

Utána a többiek.

Mindenki kijelölt helyén ül. Nem történt hiba.

Az elnök mellett jobbról és balról, egymással szemben André és Misu: a jegyző és a pénztáros. André mellett Kurt és Stasz. Misu mellett Tonio és Vincent. Az asztal végén, szemben az elnökkel, Pierre, a könyvtáros.

Gábor most ünnepélyes, felemelt hangon megszólal:

— A párizsi Sebestyén-köz Nemzetközi Szövetsége Nagytanácsa kilencedik ülését ezennel megnyitom. Megállapítom, hogy a Nagytanács tagjai teljes számban megjelentek. *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! Egy mindenkiért és mindenki egyért!*

Miként az előbb, hét hang egyszerre csendül:

— *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! Egy mindenkiért és mindenki egyért!*

Az elnök most Andréhez fordul:

— Jegyző, olvassa fel a napirendet!

André feláll, az asztalon előtte heverő füzetből egy kis cédulát vesz elő, erről olvassa fel:

— Első pont: Molenda Tonio szövetségi rendes tag, a Nagytanács tagjának fegyelmi ügye. Második pont: Müller Kurt szövetségi alapító tag, a Nagytanács tagjának javaslata a kültagokról. Harmadik pont: Petri Gábor elnök beszámolója a hadihelyzetről, és új terv kidolgozása: hogyan válaszoljunk a Kopasz-banda legutolsó tettére?

André egy pillanatig gondolkozik még, mintha valamit mondani szeretne, vagy mintha elfelejtett volna valamit.

Azután mégis csak leül.

Gábor végigtekint a figyelmesen előrehajló fejek során.

— Van-e valakinek megjegyzése?

Néma csend.

De Misu most felemeli a karját. És mindjárt utána André is.

Gábor nyugodt mozdulattal, de némi csodálkozó szemrehányással fordul André felé. Mintha ezt mondaná a pillantása:

— Neked van megjegyzésed? Hiszen veled együtt állítottuk össze a napirendi pontokat!?

Azután mutatóujját Misu felé böki.

— A pénztárosé a szó.

Misu ülve marad. Szabály ez is. A Nagytanács ülésén állva csak az írott szövegeket olvassák fel.

— Hiba — szegi fel Misu szőke fejét, — hogy a jegyző nem olvasta fel a mozgó állatkertről szóló legutolsó jelentést. Javasolom, hogy ez legyen az első napirendi pont, aztán jöjjön a többi.

Az elnök most elmosolyodik. Először. S egyszerre a másik hét fiú megérzi, hogy ha komoly dolog is ez a Nagytanács, mégsem kell úgy felfogni, mint valami vizsgát, vagy büntetést. Nem tanfelügyelők, nem bírák vagy rendőrök előtt állanak. Magukban vannak itt, és azért, hogy megbeszéljék saját ügyeiket. Most például Misu azt akarja, hogy az állatokról beszéljenek és ez mindig jó, vidám dolog. Különben sem kell olyan ünnepélyesnek lenniök, mint eddig.

Homályosan emlékeznek arra, hogy a legutóbbi ülésen is így történt az első tíz perc után. Mégis a szabályszerű bevonulás, elhelyezkedés, az elnök érkezése, üdvözlése néhány percre olyanná tette az ebédlő hangulatát, mint valami vizsgáét.

Mindegyikük szeme vidámabban csillog. Szinte könnyebben lélekzenek. Maga a szorongó Tonio is. Még Misu is, aki pedig nem tudja: vajjon nem rajta mosolyog-e az elnök?

Gábor így szól:

— Furcsát kell mondanom. Azt, hogy igazad van és mégsincs. Igazad van abban, hogy hiba lenne nem ismertetni az állatkerti jelentést. De meglátod, mindjárt felolvassuk és éppen az első napirendi pontban. Hogyan is képzeled, hogy Tonio ügyénél ne ismertessük a jelentést? Nincs tehát igazad abban, hogy nem akartuk ezt itt felolvasni, és nincs igazad abban sem, hogy külön pontként akarnád a napirendbe venni. Így van? Igen?

Magában minden fiú megelégedetten gondol arra,

hogy jól választották meg az elnöküket. Nemcsak a legerősebb közöttük, de milyen talpraesett is! És előre jól átgondolt mindent.

Misu is erre gondol. És bólint:

— Igazad van. Visszavonom a javaslatot.

— Más megjegyzés? — kérdezi Gábor.

Most már egyedül André tartja fel a kezét.

— A jegyzőé a szó.

André lassan kezdi:

— Én arra gondolok, hogy Kurt javaslata annyira összefügg a hadihelyzettel, illetve a tervvel, hogy ezelőtt nem kellene megbeszélni a kültagok ügyét. A második pontban Kurt csak ismertesse a javaslatát, utána következzék a harmadik pont és akkor beszéljünk mind a két dologról.

A fiúk összenéznek. Legtöbbjük pillantása kérdő. Nem látják tisztán: helyes-e André javaslata, vagy sem?

Kurt azonnal szót kért.

— Ez azt jelentené tulajdonképpen, hogy ne is beszéljünk a javaslatomról?

Gábor tagadóan int a fejével.

Az első percben ő sem értette meg: van-e André javaslatában valami helyes? Egy kissé neheztelt is, amiért André, aki vele együtt dolgozott a napirenden, most ezt a többiek előtt meg akarja változtatni. Azonban legyűrte e gyenge ellenérzését.

Hamar döntött. André javaslata helyes. Tud gondolkozni, nem hiába az osztály legjobb tanulója.

— Igazad van, — fordul André felé. — Kurt javaslatáról nem dönthetünk addig, míg nem tudjuk: mi lesz a tervünk? Ezért elfogadom javaslatodat. De úgy, hogy Kurt javaslatáról a terv megszavazása után beszéljünk. Egyetértesz velem?

— Teljesen — mondja csillogó szemmel André — és szinte örül, hogy Gábor jobban, érthetőbben fejezte ki azt, amit ő akart. — Nem hiába elnök! — gondolja.

Közben Gábor felteszi a kérdést:

— Van-e még megjegyzés, javaslat? Ha nincs, megállapítom, hogy a Nagytanács egyhangúan elfogadta a kijavított napirendet. Felkérem a jegyzőt, ismertesse az első pontot.

Most mindenki Andréra néz.

André feláll.

Közben azért néhányan Toniót lesik, aki gyorsan pislog villogó fekete szemével.

André kinyitja füzetét.

A mellette ülő Kurt odahajol. A füzetben, amely tulajdonképpen nem is füzet, hanem egy régi, használt iskolai irka két fedőlapja, egy eltépett kockás irkalap felén ez áll:

Elnök: Petri Gábor (Gabriel) = »Szuszi«, macska: hétfőn elkódorgott, de rendben.

Jegyző: Gardet André = »Gyáva«, egér: rendben futkos a kalitkában,

Pénztáros: Lebon Misu (Michael) = »Tanfelügyelő« teknősbéka: lusta, keveset eszik, de rendben.

= »Erdő leánya«, cinke: fejlődik, állandóan enni kér, legyet kap és magot; kalitkát kapott.

Könyvtáros: Levallot Pierre = »Japán«, kutya: szolgálatban, a Nagytanácsot őrzi.

Alapító tag: Müller Kurt = »Titi« és »Pipi«, kanárik: rendben fütyülnek.

Alapító tag: Vlaczky Stasz (Stanislas) = »Matróz«, kutya: külső szolgálatban, a csatornánál rakodó idősebb Vlaczky Stanislas őrizetében.

Rendes tag: Delille Vincent = »Indián«, tyúk: megint nem tojt, tojáshiány állandó.

Rendes tag: Molenda Tonio (Antoine) = »Krikri«, hőscincér: őrzője döglötten elcserélte egy fényes patkóért; az állatkertből végleg elveszett. Törölni kell. Fegyelmi ügy, tárgyalás alatt.

Befejezve a jelentés felolvasását, André leül. És mindjárt beszélni kezd:

— A jelentésből kitűnik, hogy Tonio elcserélte az állatkert cincérjét. Ehhez nem volt joga. Még akkor sem, ha Krikri már nem élt. Meg kellett volna beszélnie, hogy mit tegyen? Nem egyszerűen elcserélni. Így Krikri egy pocok kezébe került.

— Rudié lett — szólt közbe Vincent — a négyes házból. De mindjárt el is vesztette. Egész délben azért üvöltözött.

— De Tonio miért hagyta megdögleni? — kérdezte komoran Misu.

— Nem is az övé volt, hanem a tiéd, Misu — vágta oda Stasz.

— De az övé volt — nézett a mellette ülő Staszra szemrehányó tekintettel és kissé oldalra billentve fejét Kurt. — Az övé volt. Misu neki ajándékozta. Az övé volt és kész!

— Ajándékozta vagy sem, Misu szerezte — dühösködött Stasz.

— Csend legyen! — vágott az asztalra Gábor. — André beszél.

Az asztal körül hirtelen megindult mozgás, felgyúló civakodás ugyanilyen gyorsan elült. André, elgondolkodva körben jártatta szemét és folytatta:

— Arról, hogy Krikri megdöglött, Tonio nem tehet. A bogarak hamar megdöglenek. Különösen, ha a félnapot és az egész éjszakát skatulyában töltik. És ha nem kapnak rendes táplálékot. Ebben Tonio nem hibás. Nem tudhatta, mi sem tudtuk, hogy Krikri sem a salátalevelet, sem a füvet, sem a kis legyet nem eszi. Vi-

szont ahhoz nem volt joga, hogy elcserélje! Hogy Misu ajándékozta-e neki, vagy sem, az nem fontos. Az övé volt. De nemcsak Tonioé. Az állatkerté is. A Szövetségé. Sőt az egész osztályé. Mit szól majd az osztály, ha megtudja, hogy mi közülünk tett valaki ilyesmit?!

— Az osztálynak megmondjuk, hogy megdöglött. És kész! — vetette oda Kurt.

— Akkor sem cserélhette el — fordult a mellette ülő Kurthoz André.

— Ez igaz — bólintott Kurt. — Én nem is védem a dolgot itt a Tanácsban, de az osztályban védeni kell.

— Igaz, ebben igazad van. *Egy mindenkiért és mindenki egyért.*

— *Egy mindenkiért és mindenki egyért* — zúgták André szavára válaszként a fiúk. Mert ez is szabály volt. A jelszavakra mindig válaszolni kellett. De most nem csendült oly lelkesen ez a jelszó. Mindenki megértette Kurtot és Andrét is; az osztályban meg kell védeni Toniot. De azért Krikrit mégis csak elkótyavetyélte. Komoran néztek maguk elé. Mi is legyen? Hogy is intézzék el ezt a kellemetlen ügyet?

André folytatta:

— Krikri holtan első darabja lehetett volna egy rovargyüjteménynek. Mint a múzeumban. Oda kerülnek a legszebb példányok. Krikri pedig nagyszerű példány volt. Ezt Avril tanító úr mondta.

— Mit kell olyan sokat beszélni?! — ugrott fel Stasz. — Toniot meg kell büntetni.

Stasz dühösen nézett a vele szemben ülő fiúra. De hirtelen megszégyenülten leült, Gábor rászólt:

— Stasz, ülj le! Jegyző! Írd be, hogy megintettem, mert tárgyalás alatt felállt. Tonio ügyét ne húzzuk! Tonio, mondd el... ha tudsz valamit mondani a védelmedre.

— Krikri... Krikri... — rebegte a sovány fekete fiú és még gyorsabban pislogott, mint eddig — megdöglött.

— Ezt tudjuk — állapította meg Pierre. — De mivel védekezel, hogy elcserélted?

— Nem volt patkóm a játékhoz — motyogta Tonio.

— Nem volt patkód?! Tegnapelőtt még három darabod volt! — szólt rá szemrehányóan a mellette ülő Vincent.

— Elvesztettem őket!

— Elvesztetted?! — vonta fel a szemöldökét fenyegetően Gábor. — Hogyan lehet ez? Tegnap mi nem dobtunk patkót. Hiszen éppen ezért mertek Kopaszék támadni! Csak a kicsik játszottak.

Tonio megrázta a fejét. Halkan mondta. Egész rekedten:

— Én is velük játszottam.

— A pockokkal? — kérdezte megvetéssel Pierre.

— De hiszen akkor... — kiáltott fel Misu.

— Akkor te is ott voltál a Kopaszék támadásánál!? — fejezte be Misu megkezdett kérdését szigorú hangon Gábor. Barna szeme elborult.

Tonio nem felelt. Lesütötte a szemét. Szerette volna, ha most a Nagytanács szigorú termében, éppen az ő széke alatt megnyílna egy olyan süllyesztő, mint amilyenek a királyi kastélyokban voltak, és ő hirtelen eltűnne a többiek közül.

— Talán akkor megbocsátanának — gondolta és már el is képzelte magát a kegyetlen Vasálarc foglyaként. André mesélt neki hosszan erről a Vasálarcról, aki a király rokona volt, és a nagy királyi kastély falába épített, rejtett folyosókban bújt meg. Ő használta a rejtekajtókat, a süllyesztőket, bűnös céljaira.

— Talán meg is siratnának. Vagy elindulnának megmenteni. Gábor, amilyen bátor, biztosan elindulna.

Újra hallotta Gábor komoly hangját: — Felelj!

— Mire? — kérdezte ijedten felriadva.

— Ott voltál tegnap este a Kopaszék támadásánál? Akkor, amikor mi a csatornához mentünk? Mert velünk nem voltál.

— Igen... előbb... aztán.. azután már nem...

— Hogyan volt ez? Lali, az öcsém, semmit sem mondott erről!?

— Nem mondta. Mert megkértem, hogy ne szóljon.

— Miről?

— Hogy előbb ott voltam, aztán... aztán nem...

— Beszélj, Tonio, nem értünk semmit.

Tonio most felemelte a pillantását. Nem, nem hazudhat Gábornak. A Szövetségnek. Meg kell mindent mondania. És mondta is:

— Mikor láttam a Kopaszt, meg a Dagadtat, meg a két Ferryt, mikor láttam, hogy jönnek be a közbe és tudtam, hogy ti messze vagytok, akkor elmentem. Hazamentem.

— Gyáva! — ordította el magát Stasz és felugrott.

De mindjárt észrevette hibáját és leült. Előrehajolt, szinte ráfeküdt az asztalra, így lihegte:

— Gyáva! Megfutott!

Gábor komoly arccal fordult a bűnös felé.

— Igaz ez?!

Tonio most már szembenézett vele:

— Igaz. Igen...

Pierre öklével csapott az asztalra:

— Kétszeresen bűnös. Krikri miatt és a gyávasága miatt.

— És mi lett a patkóiddal? — kérdezte Vincent, akit elsősorban ez érdekelt.

— Mi lett velük? — vette át a kérdést Pierre is. — Azokat is elvitték?

— Kettőt — vallotta be Tonio.

— Gyáva! Gyáva! — ordította most ismét magából kikelve Stasz.

De Kurt megfogta a kezét.

— Ne! Ne bántsd! Mit tehetett volna? Egyedül a pockokkal? Elpüfölték volna és kész!

Pillanatnyi csönd támadt. És ekkor váratlanul

Vincent újra kérdezett. Érthetetlenül kicsinyesnek tűnt a kérdés.

— És mi lett a harmadik patkóval?

Most már Misu is megdühödött. Krikriről van szó. Tonio fegyelmi ügyéről. Sőt, mint kisült, gyávaságáról is. Ez a buta Vincent pedig mindig csak a patkókat kéri számon.

— Hagyd a patkókat! Az igazán nem érdekel bennünket!

— Dehogynem! — szólt rá Gábor. — Nagyon is érdekel. Mit bámultok?! Mindjárt meglátjuk!

Amint végighordozta pillantását a fiúk arcán, látta, hogy Misu közbeszólását helyesnek tartják.

— Mondjad, Tonio! — függesztette szemét Gábor a bűnösre — mi lett a harmadik patkóval?

Tonio válaszából kitűnt, hogy milyen jól gondolkozik az elnök, és hogy nem is olyan buta gyerek ez a kis Vincent.

Tonio halkan, nagyon halkan mondta:

— Odaadtam Lalinak azért... azért, mert megkértem, hogy ne mondja meg... hogy... ne mondja meg...

— Hogy te is ott voltál!? Hogy elmenekültél? — kérdezte szomorúan Gábor.

Szemrehányó, vádoló, keserű hangon vágta oda most Pierre:

— Vesztegetett!

Mindannyian megdermedtek. Krikrit elcserélni: ez butaság volt. Elfutni a Kopaszék elől: az talán gyávaság, de talán okos is. Hiszen egymagában úgy sem vehette volna fel a harcot. Még a kisszövetségesek sem voltak mind ott, hiszen Rudi és Paolo velük játszottak a csatornánál. De patkót adni Lalinak, azért, hogy ne szóljon! Vagyis, hogy elhallgasson valamit a Szövetség előtt. A saját bátyja előtt, aki az elnök! Ez tényleg az a rettenetes dolog volt, aminek Pierre nevezte: vesztegetés!

Stasz szólalt meg először. Rekedten, dühösen. Mint aki a legjobb barátját ítéli el, mert mást nem tehet.

— Ki kell zárni!

Rettenetes. De lehet-e mást tenni? A fiúk ijedten kérdezték önmaguktól.

Vincent szemrehányást tett magának, amiért firtatta a patkók ügyét.

— Nem kellett volna megkérdeznem. Talán akkor Gábor sem jött volna rá — gondolta és sápadtan rágta szája szélét.

— Az ügy súlyos — mormogta André, és a szemben ülő Misu háta mögött a fal kárpitját nézte, mintha a vörös és arany mintáktól várna tanácsot.

— Az ügy súlyos, de kizárni? — méltatlankodott Pierre. — Kizárni? Az szörnyű!

— Pedig mi maradhat más hátra? Ilyen esetben? — nézett feléje Kurt és elgondolkozva dörzsölgette szőke hajának rövid sörtéit.

— Ugye? — kérdezte Stasz, egyáltalában nem olyan diadalmasan, mint ezt egy dühös vádlótól el lehetett várni. Már nem dühös volt, inkább szomorú. Szomorú, amiért Tonio ilyet tett. Amiért neki ilyet kellett mondania. Kellett? Nem. Ő mindig túlságosan dühös. Most is így dühösödött fel. Miért is mondta? Miért is mondta az előbb, hogy zárják ki Toniot? Hiszen olyan rendes gyerek. Ő hozza a legtöbb csontot Matróznak, a kutyájuknak. És milyen helyes lányok a húgai. Különösen Bianka, a legnagyobb. Olyan szépen mondta éppen tegnap este, amikor ott álltak nagy csomóban a csatornánál, és nézték, hogy vontatják el a már kirakott uszályokat:

— Stasz! Egyszer elmegyünk mi is a hajón. Elmegyünk messzire. Együtt.

Bianka a legszebb lány a közben. Akármit is mond Gábor, aki csak Lízi szőke haját dícséri.

De mit is mond Gábor?

Mert hiszen a hirtelen beállott csendet az ő szavai törték meg.

— Az ügy súlyos, de ne felejtsük el, hogy miért vagyunk itt? Emlékeztek, mit mondott Frankel elvtárs, amikor a Szövetségről beszéltünk vele. Azt mondta, hogy a Szövetségben mindig az összesség érdekét kell szem előtt tartani. Nos, felteszem a kérdést, érdekünk-e, hogy kevesebben legyünk? Nem. Továbbá érdekünk-e, hogy Tonio ellenségünk legyen? Nem. De más is van itt! Tonio, ahogy én ismerem, nem is lehet ellenségünk. Hanem csakis a barátunk. Akkor meg köztünk a helye. Nem igaz?

Mindenki helyeselt, de a leghevesebben Stasz.

— Viszont Tonio hibát követett el — folytatta Gábor. — Nem is egyet. Súlyos hibákat. Ezért büntetés jár. Ki is fogjuk szabni. De Tonio, értsd meg, nem azért, mert nekünk jól esik, hanem azért, mert ez neked lesz jó. És nem azért, mert nem tartunk barátunknak, hanem azért, hogy ezentúl hiba nélkül legyél a barátunk. — Gábor hirtelen megakadt.

— Jól van ez így? — gondolta. — Úgy beszélek, mint apa, amikor megbüntet.

Talán többen is erre gondoltak, a sokszor hallott apai, anyai szavakra. Azokra a szavakra, melyeket nem értettek meg eddig. Az igazi értelmük most hirtelen megvilágosodott. Igen, most egyszerre lehetségesnek tűnt előttük, amit eddig lehetetlennek gondoltak. Most a Tonio-eset mutatja, hogy a büntetés valóban nemcsak valami elviselendő rossz lehet, hanem a jó célt szolgálja, javíthat is. Mert valamennyien igazat adtak magukban Gábornak.

Stasz, talán az otthoni verésekre gondolva, az apai ütlegekre, az anyai pofonokra, hirtelen kibökte:

— Meg kell verni!

Vincent már helyeselt is. Kurt is...

— Igen. Meg kell verni!

— Meg kell verni! És kész!

— Én nem tartom helyesnek — mondta szigorúan Pierre és ő is az apjára gondolt, arra, hogy apja egyszer egy várható nagy-nagy büntetés előtt komoly hangon megmagyarázta: nem tartja helyesnek a verést. Ehelyett Pierre egy egész hónapig nem olvashatott. Abba kellett hagynia még azt a könyvet is, amelyet már megkezdett. Borzasztó volt. Mert éppen Victor Hugo *Nyomorultak*-ját olvasta.

— Nem tartom helyesnek a verést. Tiltsuk el az olvasástól.

— Az olvasástól? — bámult Tonio.

— Buta vagy — vágta oda szokatlan hevességgel és dühösen André — nem tudod, hogy Tonio amúgy sem olvas?! Már három hete ül a *Robinson*-omon és még mindig az elején tart.

André külön fájdalma volt, hogy bármennyire is erőlködött, Toniót nem tudta olvasásra szoktatni. Csak hallgatni akarta a történeteket. Rá is bírta André, hogy részletesen elmondja olvasmányai tartalmát. De a könyveket nem kérte el. Nagy nehezen lehetett csak rátukmálni egyet-egyet, mint ezt a gyönyörű *Robinson*-t is. És aztán...

— Hát mi legyen? — kérdezte Misu. — Mi legyen a büntetés?

— Van egy javaslatom! — kiáltotta gyorsan André.

Szerette volna helyrehozni előbbi heveskedését.

— Halljuk a jegyzőt — intette csendre Gábor a fiúkat, akik most hirtelen mind egyszerre szerettek volna beszélni.

De még hosszan kellett kopogtatnia az asztal lapján, míg végre lecsendesedtek és meghallgatták André.

André javaslata szerint Tonionak, a jogtalanul elcserélt Krikri helyett tíz napon belül egy bogarat, akármilyen más bogarat kell szereznie az állatkert részére. Azt a hibáját pedig, hogy a Kopaszék elől túl-

ságosan gyorsan meghátrált és két patkóját is otthagyta a banda prédájául, úgy teheti jóvá, ha az elkövetkező harcban — mert hiszen most mindjárt erről fognak beszélni — kitűnik majd bátorságával, hősiességével.

A vesztegetési ügy persze a legsúlyosabb, és itt nem segít más, mint a nyilvános bocsánatkérés. Ezért csütörtökön, mindjárt ebéd után a Nagytanács tagjai jöjjenek össze a gyülekezési helyen, a fal mellett. Oda hívják a kisszövetségeseket is, vagyis a közben lakó gyerekek közül azt a hat fiút, akik az iskola középső tagozatába járnak. Nézőkül még a lányokat és a pockokat is.

Gábor mindenki előtt magyarázza el Tonio helytelen tettét. Ezután pedig Tonionak nyilvánosan meg kell ígérnie, hogy ilyet többé nem tesz.

Lalival pedig Gábor külön rendezze az ügyet. Hiszen Lali is bűnös, ha nem is a Szövetség tagja még.

Bár többen tiltakoztak a lányok és a pockok jelenléte ellen, a Nagytanács végül mégis csak elfogadta André javaslatát. Gábor is, Pierre is határozottan helyesnek tartották.

Az ő felszólalásuk után már csak Misunak volt ellenvetése:

— Mi lesz így a titkunkból? Hiszen titkos társaság vagyunk!

— Már nem vagyunk! — mondotta Gábor. — Mióta kültagjaink vannak és mióta Lali megszervezte a kisszövetségeseket. Különben erről szól Kurt javaslata is. És ez már a második pont.

Elfogadták tehát az André által ajánlott büntetést. Maga Tonio is, félig boldogan, félig szégyenkezve és ki nem mondott fogadkozással: a harcban majd mindent jóvá tesz.

Azután következett Kurt javaslata.

Ebben Kurt tulajdonképpen formát adott annak a gondolatnak, amelyet egyszer Gábor vetett fel. Gábor

akkor azt mondta, hogy a Szövetségnek idővel még jobban ki kell szélesednie.

A Szövetség ugyanis megalakulása óta csupán két rendes taggal növekedett. Ezek — Tonio és Vincent — pedig már a megalakulás utáni napon lettek a Szövetség tagjai. Tulajdonképpen csak azért nem számítottak alapító tagoknak, mert az alakulás estéjén éppen nem lehetett őket megtalálni. Akkor Kurt ragaszkodott ahhoz, hogy legyen különbség alapító és nem alapító tag között.

Bizony, Kurt ezt önzésből tette. Mert így az elnök és a másik három tisztséget viselő fiú után mindjárt ő következett rangban. Stasz ugyan szintén alapítótag volt, viszont ő nem volt osztálytársuk a felsőtagozat első évfolyamában, hanem eggyel lejjebb: a középső tagozat felső osztályába járt. A tagok közül csak Vincent volt Stasz osztálytársa. Így azután ő állott a nagytanácsi ranglétra legalsó fokán. Mert a vele együtt felvett Tonio viszont az osztályba, Avril tanító úr osztályába tartozott.

Miután Gábor és André megbeszélték Frankel elvtárssal, a Díszelnökkel, sőt Avril tanító úrral is — felvettek még a Szövetségbe az osztálytársak közül kilenc kültagot is. Ezek ugyanis azért lehettek csupán kültagok, mert nem laktak a közben. Elég ritkán is jöttek ide játszani — kivéve Robint, aki a Sebestyén-utcában lakott. A többiek az Amelot-utcában laktak, — ott volt az iskola is — és az Ancel-átjáró nevű utcában, amely éppen az iskolára nyílott. Ők többnyire az Ancel-átjáróban játszottak, vagy kimentek a körútra.

A Szövetség hazája viszont a Sebestyén-köz volt. Ennek házaiban laktak a Nagytanács tagjai. Illetve a köznek csak négy házában a hat közül, mert az egyesben és a hármasban gyermekes családnak a háziúr nem adott bérbe lakást. A fiúk ragaszkodtak ahhoz, hogy igazi szövetségi tagok csakis a Sebestyén-közi gyerekek lehessenek. Hiszen elsősorban ellenük irányult a

Kopasz banda támadása, és ők voltak leginkább kiszolgáltatva ezeknek a támadásoknak. Nekik csak egyetlen útjuk volt: akárhová is mentek, akárhonnan is jöttek, mindenképpen át kellett haladniok a Sebestyén-utcán, hogy az utca közepébe torkoló L-alakú közbe juthassanak.

Ezért azután, különösen mivel a Sebestyén-utcai boltokba a mamák állandóan leszalajtották gyerekeiket, a közből még a kisebbeket is meg kellett valahogy szervezniök. Ha a pockokat: az iskola alsó tagozatába és az óvodába járókat nem is, de legalább Gábor öccsének, Lalinak osztálytársait, akik a középső tagozat alsóbb osztályába jártak. Ezt a hat 9—10 éves fiút, kiket elneveztek »kisszövetségesek«-nek, Lali vezette és igen jó szolgálatokat tettek, különösen a felderítésben, meg a lányok figyelmeztetésével.

Mert hát persze itt voltak még lányok is! Velük azután igazán nem lehetett mit kezdeni. Hiszen éppen őket kell a leggyakrabban megvédeniök a Kopaszék támadásai ellen. Így azután e lovagias feladat végrehajtása közben ők jobb barátságba is kerültek a lányokkal, mint általában az osztályban a többi fiú. Irígyelték is őket ezért. Pedig nem volt miért. Kislányok! Az egész közben az ő korukbeli lány csak Lízi, Kurt húga. Mert Eugénie, a Polleret-pék lánya magasan hordja az orrát. Szóba sem áll velük. Igaz, a Kopaszék nem is támadják őt meg soha. Inkább nagyon is kedvesek hozzá.

Mert a Kopasz-banda, ezt meg kellett vallani, következetesen kitartott első jelszava mellett. Csak azokat a gyerekeket tekintették ellenségüknek, akikről tudták, hogy nem franciák. Meg azokat — a Szövetség négy francia tagját —, akikről látták, hogy mindig odaállanak az idegeneket védeni. Így kovácsolódott össze harcban a Szövetség, a Nagytanács.

A Nagytanácsot akkor alakították, mikor az osztályból kültagnak választották Robint, a Sebestyén-

utcai szövetséges fiút és az Ancel-közben lakó két olaszt, a Gatto-ikreket.

Kivételes osztály volt ez, az Avril tanító úr osztálya. Két ikerpár is járt ide. Még külön érdekessé tette az a furcsaság, hogy a Ferry-ikrek annyira hasonlítottak egymásra! Nem is tudták volna megkülönböztetni őket, ha a tanító úr nem kérdezte volna meg minden reggel, melyik Hypolite és melyik Anselme. A tanító úr azután mindig odatűzött egy kék szalagot Anselme kabátjára. De mi történik akkor, ha hazudnak reggel? Vagy az órák közötti szünetben Anselme átadja Hypolite-nek a szalagot? Mert ez megtörtént már, észrevették egyszer. De hogy reggel az igazat mondják-e: azt nem tudja senki sem ellenőrizni. Állítólag az anyjuk sem tudja megkülönböztetni őket.

Ez csak amolyan pletykabeszéd, jelentette ki André, amikor erről vitatkoztak. Ha így lenne, akkor az anyjuk nem járatná őket mindig egyforma ruhában.

Ebben Andrénak igaza lehetett.

Míg a Ferry-ikrek ennyire hasonlítottak egymásra, a Gatto-ikrekről még azt sem hinné senki, hogy testvérek. Roberto haja ugyanis fekete, mint a szurok, Albertoé pedig rozsdabarna, majdnem vörös. Úgy is hívják őket: a fekete Gatto, meg a vörös Gatto. De egyébként is: a fekete Gatto sokkal jobban hasonlít Toniora, mint a saját testvérére. Azt lehetne hinni, hogy inkább Tonio testvére. Éppen olyan sovány, hajlékony fiú, éppen olyan sötéten csillog a szeme. A vörös Gatto nagyobb is nála; majdnem olyan nagy és majdnem olyan erős, mint Gábor. Pedig hát Gábor az osztályban a legnagyobb és legerősebb fiú. Mert Kurt magasabb ugyan, de csak hosszúra nyúlt nyaka miatt. És mennyivel soványabb Gábornál! A válla is jóval alacsonyabb. Meg természetesen nem is olyan széles.

Nos, most éppen Kurt állt elő azzal a javaslattal, hogy a kültagokat vonják be jobban a Szövetség mun-

kájába. Eddig ugyanis a kültagok csak a mozgó állatkert felállításában és az állatok tartásában, ellátásában vettek részt. Nem is árulták el nekik sem a Szövetség egyéb céljait, sem a Nagytanács létezését, üléseit. Azt persze tudták, hogy állandó csatározásban állanak a Kopasz bandájával és hogy védik a kisebbeket, meg a lányokat, de nem tudták sem azt, hogy a Szövetség nemzetközi, sem azt, hogy titkos. Ezért még a Szövetség nevét sem ismerték.

A kültagok természetesnek vették, hogy az egy közben lakó gyerekek bizonyos mértékig összetartanak. Ez nem volt feltűnő. Az állatkert ügye már felkelthette gyanújukat. Főleg az, hogy a Ferry-testvéreket, a Dagadtat és a Bizonyistent — az osztályba járó négy Sebestyén-utcai kereskedő-gyereket semmiképpen sem akarták befogadni az állatkert-tulajdonosok sorába. Ez dühítette is egy kissé a fiúkat, mert hiszen ezek a gazdag fiúk érdekes állatokat hozhattak volna, de megértették, hogy a Kopasz-banda tagjai nem léphetnek egyességre a Sebestyén-közi fiúkkal. Ezek a gazdag fiúk amúgy is külön csoportban jártak, lehetőleg távol tartották magukat többi osztálytársaiktól.

Kurt javaslata értelmében a kültagokat ezentúl be kellene vonni a Szövetség minden munkájába, elsősorban is a Kopaszék elleni összefogásba, a pockok és a lányok megsegítésébe és a kirándulásokba is. Kirándulásokra rendesen csütörtökön és vasárnap, a két iskolai szünnapon mentek a szövetségi tagok. Leginkább a csatorna rakodóira, a Bastille terére, a pályaudvarhoz, ritkábban a Szajna-partra. De olykor még messzebb is: a parkokba, a belső körutakra vagy a más kerületekben tartott búcsúkra.

Nem szakította félbe senki a bőbeszédű Kurtot. Pedig hát ebben az ügyben egyáltalában nem egyformán gondolkozott a nyolc fiú. De tartották magukat az előbbi megállapodáshoz: erről majd a harci tervek

után fognak tárgyalni. Izgatottan várták Gábor beszámolóját.

Amikor Kurt végre abbahagyta, Gábor még megkérdezte:

— Befejezted?

— Kész! — Kurt diadalmasan bökte ki kedvenc felkiáltását.

És Gábor beszélni kezdett.

Kurt után szinte szűkszavúnak tűnt. Röviden elmondta Kopaszék tegnapi támadását, melyet már mindannyian részleteiben ismertek.

Amikor Tonio kivételével az egész Szövetség néhány pocokkal a csatornai rakodón bámulta Stasz apjának és társainak munkáját, az uszályokat, akkor a Kopasz-banda négy tagja, akik biztosan kikémlelték, hogy ők távol vannak, betört a közbe. Megtámadták a fal mellett patkókkal játszó néhány pockot, elkergették őket és kijelentették, hogy ezentúl ők jönnek ide játszani.

Ez nyilt hadüzenet volt.

A Szövetségnek válaszolnia kell.

Gábor hadijelentésében felmérte az erőket.

— Mi nyolcan vagyunk. Ők is: a Kopasz, a Dagadt, a Bizonyisten, a két Ferry, a két Tagin-fiú és Riol — számolta lassan az ujjain és a fiúk izgatottan nézték az egymásután kifeszülő ujjakat, mintha tényleg ott látnák mögöttük a felsoroltakat.

Magukban izgatottan bevallották, hogy Kopaszék fölényben vannak. Gábor ugyan egyszer már összemérte erejét a Kopasszal, le is győzte ezt a csúfolódó fiút, akit nem az ő községi iskolájukba, hanem a szomszédkerületi papi iskolába járat az apja, a morcarcú, feketeruhás pénzügyminiszteri hivatalnok. Valami furcsa betegségben már egy éve kihullott a fiú fél haja s azóta sem nőtt ki. Ezért kapta csúfnevét is.

Dagadt és Bizonyisten, az osztálytársaik, még a középső tagozatban kapták csúfnevüket. Bodin vas-

kos lábával, medvemozgásával, kicsattanó vörös arcával már akkor is a legkövérebb fiú volt az egész iskolában, az egész negyedben. Amint hogy apja, a Sebestyén-utcai híres Bodin vendéglős is a legdagadtabb polgár volt az egész városnegyedben. A fia ezért lett Dagadt. Legjobb barátja, a körúti bútorkereskedő csontos, szalma-szemöldökű, sárgaszemű fia minden második mondatát ezzel fejezte be:

— Bizonyisten'...

Állítólag ezt a vonását apjától örökölte, akár csak Dagadt a kövérségét.

A csontos, keményöklű, inas, izmoslábú Bizonyisten nem volt megvetendő ellenfél. De Dagadtat sem szabad lebecsülni, már a súlya miatt sem. Ha ez valakire rádűl vagy ráfekszik, nehéz tőle szabadulni. Dagadt olyan, mint azok a lisztes zsákok, amelyeket a segédek hordanak be a Polleret-pékbolt ajtaján. Még a legerősebb segédek, még André apja is, meggörnyedve lihegnek a zsákok súlya alatt. Egyszer, amikor összevesztek egymással, Dagadt rádűlt Bizonyistenre. Az erős fiú nem tudott kibújni alóla. Három osztálytársának kellett segítségére sietni, amikor ott hörgött.

— Megfulladok! Megfulladok, bizonyisten!

A két Ferry-iker nem okozott gondot: ezek osztálytársaik voltak. A kisebbik Tagin sem, Vincentnek az osztálytársa. Velük bármelyikük bátran kiáll; közülük legfeljebb Vincent húzná a rövidebbet és talán Tonio. Itt van azonban a nagyobbik Tagin és Riol: ők nemcsak egy évvel idősebbek mindegyiküknél — a legfelsőbb osztályba járnak —, de határozottan erősebbek is. Még Gábor is megjárná.

— Ők nyolcan a Szövetség ellen, ez egyenlőtlen harc — mondta ki gondolatát Gábor. — Itt vannak ugyan a kissszövetségesek, de közelharcba nem vihetjük őket. Képzeljétek el, ha valamelyikükre Dagadt ráülne, vagy ha a Kopasz, a nagy Tagin, a Riol keze ügyébe kerülnének. Még Bizonyisten is elbánna egy-

szerre talán hárommal is. Olyan haditervet kell tehát kitalálnunk, amellyel mégis csak mi győzünk.

— Éppen erre szolgál az én javaslatom — szakítja félbe Kurt. — Ha a kilenc kültaggal együtt támadnók meg őket! Azonnal győznénk és kesz!

— Ebben így talán igazad van. De egyet ne felejtsünk el, fiúk: a becsületet. Milyen szégyen lenne az, ha a köz gyerekei nem tudnák megvédeni a közt. Ha mi, a Szövetség tagjai nem tudnók megvédeni a saját, hazai gyülekező helyünket sem. Nem. Ez borzalmas szégyen volna!

S mindannyian megértették, hogy Gábornak megint igaza van.

— Volt terv, nincs terv. És kész! — kiáltott fel kínos nevetéssel Kurt.

— Akkor mi lesz? — kérdezte Vincent.

Misu reménykedve pislantott Gáborra:

— Van terved? Vagy mi legyen?

— Tervem? — kérdezte komolyan Gábor. — Tervem? Várjatok. Valamire gondolok. Arra, hogy másképpen is lehetne védekezni.

— Hogyan? — kérdezte Misu.

— Úgy, mint Párizsban mindig. A munkások. Ahogy a te apád is negyvennyolcban. Barikádon.

— Barikádon?

Ilyen mély csend még nem volt ebben a szobában. Minden fiú úgy érezte, hogy torkában dobog a szíve.

Gábor folytatta.

— Igen. Védjük meg a közt, a gyülekező helyünket barikáddal. Ez lenne az alapvető javaslatom. Tehát ez egy. — Kifeszítette balkezének hüvelykujját. — Másodszor: üzenjük meg nyiltan a Sebestyén-közi fiúk nevében a háborút Kopaszéknak. De csakis itteni harcra, ne az utcán és ne az iskolában. Azzal a feltétellel, hogy ha elvesztik a háborút, vagyis nem foglalják el a gyülekező helyet, akkor soha többé nem törnek ránk, sem a pockokra, sem a lányokra. Három: szögez-

zük le, hogy csak a banda támadjon, vagyis legyen ez a Sebestyen-utca és a Sebestyén-köz háborúja. Minden fiú résztvehet benne, aki iskolába jár.

— És Robin? — kérdezi Kurt. — Hiszen Robin is a Sebestyén-utcában lakik.

— Robinnak megmondjuk, hogy maradjon semleges. Őt a bandába úgy sem vennék be, hiszen tudod, milyen gőgösök. Robin apja pedig Stasz apjával együtt dolgozik a rakodón.

— Ez igaz.

— És ha nem fogadják el a feltételeket? — érdeklődött Pierre.

— Akkor nyilvánosan kihirdetjük, hogy gyávák. Különben pedig, ha nem támadnak, nem is tudnak átjutni a barikádon, amelyet azonnal elkezdünk felépíteni.

— Hogyan? — kérdezte André.

— Elfelejtetted a pincében a téglákat? Azok elégségesek lesznek. De folytatom: Négy! — Gábor a levegőbe bökte gyűrűsujját is, a másik három kifeszített ujja mellé. — A bandát megverjük barikádharcban, amelyet jól előkészítünk. Addig pedig, öt! máris őrséget állítunk a köz torkolatánál, hogy váratlanul ne lephessék meg a köz gyermekeit. Nos, jó lesz így? — kérdezte komolyan.

— Hurrá! — tört ki egyszerre a kiáltás a fiúkból.

André boldogan, lelkesülten mondta:

— Egy mindenkiért és mindenki egyért!

Mint egyetlen ember ugrott fel az egész Nagytanács és hangosan, lelkesen zúgta:

— Egy mindenkiért és mindenki egyért!

— Éljen az elnök!

— Éljen a Szövetség!

Percekig tartott az ujjongás.

Végül Gábor szóhoz jutott:

— Azt javasolom, hogy az elnök, a jegyző és a pénztáros dolgozzon ki még ma este egy haditervet, és

holnap déltől kezdve a Szövetség tagjai és a kisszövetségesek álljanak őrt a sarkon. Még ma este megbeszéljük a beosztást is. Holnap délután elkezdjük a barikádépítést. Ma már késő van. Jó lesz?

— Jó! Jó! Minden jó! Megverjük a Kopaszékat! Barikádot építünk! Igazi harc lesz! Hurrá!

— Akkor bezárom a Nagytanács ülését.

— Hurrá!

A kiáltozást kutyaugatás törte át.

— Mit akarsz, Japán? — kérdezte Pierre a dühösen ugató pincsitől.

De ekkor már ő is meghallotta. A kis csengő szólt az előszobaajtónál. Valaki künn rángatta a zsinórt.

— Ki az? — kérdezte az ajtót kinyitva Pierre.

Az ajtó előtt egy ismeretlen, feketeruhás férfi állt. Rosszkedvűen nézte a Pierre háta mögött csoportosan felbukkanó gyerekfejeket.

— Soká jönnek itt ajtót nyitni!

— Játszottunk — válaszolta félszeg mosollyal Pierre.

— Levallot Henri újságírót keresem. Itt lakik?

— Itt. De nincsen itthon.

— Majd megvárom.

— Tessék visszajönni, mert nekem nem szabad beengedni senkit a lakásba.

Az idegen férfi morcosan nézett. Valami után kutathatott emlékei közt. Végigsimította nagy fekete bajuszát. Pierrenek feltűnt: milyen vörös a keze.

— Biztos, hogy nincs itthon?

— Nincs, nincs. Itt vannak a fiúk is, ők is megmondhatják.

— Te a fia vagy?

— Igen.

— Akkor meg tudod mondani, hogy mikor jön haza?

— Csak későn, késő este.

— Hát akkor visszajövünk.

És a fekete bajuszú férfi köszönés nélkül lefelé indult a lépcsőn. Széles válla elfoglalta a szűk lépcsőház nagyobbik felét.

— Mit mondjak apának? — kiáltotta utána Pierre, de a férfi úgy tett, mintha nem hallotta volna meg a kérdést.

A fiúk kutató szemmel néztek utána. André meg is kérdezte:

— Miért mondta, hogy visszajövünk? Csak egyedül volt.

— Ismered? — kérdezte Misu Pierretől.

— Nem. Nem láttam. Talán a Szövetségtől jött.

Gábor szakértő tekintettel, tagadóan intett a fejével.

— Én... mintha én láttam volna már — mondta lassan, elgondolkodva Misu. — De hol? Nem tudom. No, menjünk!

A fiúk kitódultak az ajtón.

Ekkor a lépcsőn új férfifej tűnt fel. A már mindjobban rájuk törő szürkületben is megismerték.

— Jó estét, Frankel elvtárs!

— Jó estét, fiúk! Mi az? Együtt van az egész Szövetség? — kérdezte mosolyogva a ritkaszakállú, barátságos, fiatal férfi és csiptetőjét megigazította az orrnyergén.

— Nagytanács-ülés volt. Elmondjuk, mi újság van? — kérdezte Gábor.

— Bejön, Frankel elvtárs? — mutatott az ajtó felé Pierre.

— Nem. Nem érek rá! Otthon van apád, Pierre?

— Csak későn jön haza.

— No, akkor jó estét, fiúk.

— Frankel elvtárs! — húzta meg a kabátja ujját Misu. — Frankel elvtárs nem találkozott egy fekete bajuszú férfival a lépcsőn?

— De igen, fiam. Lenn a kapuban. Miért?

— Nem ismeri?

— Nem. De észrevettem, olyan a képe, mint valami temetésrendezőé.

A fiúk nevetésbe törtek.

— Jó estét, Frankel elvtárs!

— Jó estét, fiúk! — szólt Gábor is és benyitott a másik ajtón. Misu és André Kurttal felfelé baktattak a lépcsőn, Frankel nyomában. Gábor még utánuk szólt.

— Vacsora után gyertek le, megbeszélni a haditervet!

— Igen! — kiáltotta vissza André.

A többiek lerobogtak a lépcsőn. Ők a szomszéd házakban laktak.

Misu most rohanni kezdett felfelé! Elérte Frankelt.

— Ha nem ismeri, akkor ugye nem a Szövetségből való?

— Kicsoda?

— Az a fekete, a temetésrendező...

— Nem, nem hiszem, hogy a Szövetség tagja lenne. Nem olyan képe van.

— De akkor ki lehet? A Díszelnökünket kereste.

— Kit? Pierre apját?

— Igen.

— Úgy?!

A férfi megállt egy percig, elgondolkozva. Megfogta Misu vállát.

— És?

— És semmi! Elment. De én azt hiszem, láttam már valahol.

— Valami temetésen? — kérdezte nevetve Frankel és megindult felfelé. Ő a negyedik emeleten lakott. Misu, Kurt és André a hamadikon. Elköszöntek.

Elgondolkozva lépett be a lakásba Misu.

— Hol látta ezt a fekete bajuszost?

Nem tudott rájönni, bármennyire is kínozta a kérdés.

— Butaság! — legyintett és arra gondolt, hogy holnap elkezdik építeni a barikádot.

De nem kezdték el.

Misu még az este újra látta a felemelt petróleumlámpa fényénél a feketebajuszos férfit. A rendőrökkel jött, amikor ezek betörtek a lakásba.

Mert ezen az estén a Sebestyén-köz 6. számú házból a császári rendőrség elhurcolta a Nemzetközi Munkásszövetség három tagját. Misu apját, Pierre apját és Frankel Leót.

HATODIK FEJEZET

A FELDERÍTÉS

Ilyen izgalmas napot rég nem élt az osztály.

Két fiúnak az apját egyszerre tartóztatták le.

Minden tekintet Pierret és Misut kereste.

Misu sápadtan, de konok, dacos szemmel állta ezeket az érdeklődő tekinteteket.

Pierre ugyanolyan sápadtan sütötte le zavart, kisírt szemét.

Avril tanító úrral André közölte az eseményt az első szünetben.

Avril tanító úr odament az iskola udvarán, a magánosan szomorkodó platánfa alá, amelynek tövében már vagy egy tucatnyi fiú izgatottan, de mégis szótlanul, vagy csak egymásközt félhangon suttogva állta körül a két letartóztatott fiát. Komoly arccal fogta középütt Gábor jobbjával Misu kezét, baljával Pierre-ét.

— Levallot és Lebon, most hallom a dolgot. Nem akartok hazamenni?

Misu némán intett a fejével nemet.

— Az anyja ügyvédhez ment — magyarázta André, aki a tanító úrral együtt lépett a fiúk megnyitott körébe.

— És Levallot?

Pierre halkan elsírta magát. Alig lehetett látni, hogy sír. Csak a melle emelkedett szaporábban és két

kövér könnycsepp gördült ki lassan lesütött szempillái alól.

— Igen — mondta egészen halkan a tanító úr — tudom. Neked nincsen édesanyád. És otthon? Senki?

— Delille néni jár hozzájuk takarítani és főzni — jegyezte meg André. — Delille Vincent mamája.

— Az éjjel meg nálunk volt. Velem aludt — mondta Gábor. — Tanító úr! — úgy mélyesztette pillantását a férfiéba, mint aki valahonnan nagyon távolról vár segítséget. — Tanító úr! Valamit tenni kellene. Apám ugyan azt mondta, nincs semmi baj, amíg ő dolgozik. De azért mégis, valamit tenni kellene!

— Igen!... Menjetek fiúk, hagyjatok magunkra Levallot-val.

A fiúk habozva, kényszeredetten tágítani kezdték a kört.

— Én és Misu itt maradunk — jelentette ki Gábor, és megszorította két barátjának még mindig tenyerében tartott kezét.

— Jól van.

— Én is maradhatok? — kérdezte André halkan.

A tanító ismét beleegyezően bólintott.

Ekkor osztálytársaikat az udvar másik sarkában hagyva, futva odaért hozzájuk Vincent és Stasz.

— Igaz? — kérdezte lihegve Vincent az André mögött álldogáló Toniotól.

— Igaz? — ismételte meg Stasz is Vincent kérdését, egyenesen Gáborhoz intézve. — Igaz, amit Lali mondott?

— Igaz.

Avril tanító úr rosszalóan nézett a most érkezettekre:

— Fiúk, hagyjatok bennünket. Menjetek egy kissé odébb.

— Tanító úr — kérlelte André — ők is tagok.

— Tagok? — vonta fel Avril tanító úr a szemöldökét.

De már meg is értette.

— A Szövetségé? — kérdezte, és mintha valami halvány, de megértő mosoly bujkált volna ajka szögletében.

— A Szövetségé — hallotta Gábor komoly válaszát.

— Nem bánom, maradjatok. De maradjatok csendben... Mondd csak Levallot... na ne sírj, fiam... ismersz-e valakit a rokonságból?

— Tanító úr kérem, mi vagyunk a rokonság! — pattant ki a szó Stasz ajkáról.

A fiúk egyetértettek vele.

Hiszen ez a Szövetség.

De a tanító úr másra volt kiváncsi. És ha nem is mindjárt, de némi faggatással lassacskán sikerült is megtudnia a könnyek után most már csuklással küszködő Pierre-től, hogy ismeri egy nagynénjét, apja nővérét.

Ezt is Levallotnak hívják, de kettős névvel Levallot-Duvertnek. Talán azért, mert özvegyasszony... De nem szereti. Ő sem, apa sem. Ő maga is alig ismeri. Amikor az édesanyja meghalt — két éve ennek — ellátogatott hozzájuk ez a kettős nevű nagynéni többször is. Még fekete gyászruhát is öltött, hosszú és sűrű fátylakkal. Még sírt is. Ők apával elmentek egyszer hozzá. De úgy látszik, valamin megsértődhetett a néni. Mérgesen kiáltotta apának:

— Forradalmár!

Apa meg csak mosolygott szomorúan. Mert ez a temetés után történt.

Soha többé nem látogattak el ehhez a nénihez, aki gazdag, nagyon gazdag.

Más rokont nem ismert Pierre.

A néni címére azonban még emlékezett, mert nagyon szép házban lakott. Olyan házban, amelynek csak magas kőkerítése nyílik az utcára, a Róka-utcára, a Városháza mellett; a ház maga a fallal kerített

udvarban áll. Csak kétemeletes ház, de a nénin kívül nem is lakik ott más, mint aki a szolgálatára áll: a házmester, a kocsis, a szakács, meg az inas, családjukkal.

— Nem akarsz elmenni hozzá? — kérdezte a tanító úr.

Pierre tagadóan rázta a fejét.

— Mégis csak el kellene menned!

Pierre ismét megrázta a fejét!

— Velem sem? Velem együtt?

Pierre dacosan csuklott:

— Nem!

— Akkor elmegyek én, egyedül. Az érdekedben.

— A tanító úr?! Minek?

Most Gábor is megszólalt:

— Ne menjen oda tanító úr. Hiszen Pierre nálunk van — és hirtelen átkarolta barátját.

De úgy látta, hogy a tanító urat nem győzte meg.

Szünet után, mikor a fiúk már elfoglalták a helyeiket. Avril tanító úr ezt mondta:

— Fiúk, két osztálytársatoknak az apját bebörtönözték. Nem azért, mert loptak, vagy raboltak. Nem, én ismerem mind a kettőt. Az egyik becsületes asztalosmunkás, a másik becsületes újságíró. Az egyik munkájával gazdagabbá teszi Franciaországot, a másik igazságosabbá. Munkájukat mindig jelesen elvégezték. És mégsem véletlen, hogy a rendőrség elhurcolta őket családjuk köréből. Tudom, hogy mind a ketten a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai. És ha nem tudnátok: ennek a Szövetségnek a vezetői közül már a múlt hetekben is többet bebörtönöztek azért, mert ez a Szövetség következetesen harcol minden elnyomás, minden önkényuralom ellen. Ennek a Szövetségnek a tagjai, a ti pajtásaitok apái a császár ellenségei. Ezért börtönözték be őket.

A tanító úr elhallgatott. Tudta, hogy többet nem mondhat. Vigyáznia kell. Multkor is ittjárt ennek a

kövér Bodinnek az apja, az a másfélmázsás, vörösarcú vendéglős és félig tréfásan, félig fenyegetően megjegyezte:

— A fiamtól úgy hallom, sokat emlegeti a forradalmakat. Meg mindenféle felforgató eszmét ültet a gyerekek fülébe.

Akkor megnyugtatta:

— Hiszen csak a multról beszélek nekik, a gyerekeknek ismerniök kell, uram, a történelmet!

— De csak a történelmet — válaszolta a vendéglős. — És a történelemből is főleg a nagy császárt.

— A nagy Franciaországot — tette ő hozzá. — Azt a kort, amikor az egész világ bámulta a hősi Franciaországot.

Erre azután megnyugodott a jó polgár. Mert ő a tanító szavait Napoleonra értette, az első francia császár győzelmes hadjárataira.

A tanító úr pedig valójában arra a hősiességre célzott, amellyel a forradalom mezítlábas serege a *Marseillaise*-t dalolva indult hazája védelmére, és megverte a szövetkezett királyok és fejedelmek betolakodó seregeit.

Most még csak ennyit mond a fiúknak:

— Ne felejtsétek el, hogy az igazság végül mindig napfényre kerül.

Látja, amint Gardet André, az osztály legjobb tanulója, a szomszédjához, Lebon Michelhez hajol, és az a kerekarcú szép magyar fiú, Petri Gábor ráteszi tenyerét a mellette ülő Levallot Pierre kézfejére.

Ezek megértik. A Szövetség tagjai.

De mások is. Figyelmes, csillogó szemek. A tizenegyedik kerületi fiúké.

— Nekem most, fiúk, el kell mennem. Addig ti dolgozatot fogtok írni. Még pedig érdekeset. Mindenki arról, hogy milyen mesterséget választana? És miért? Levelet írjatok erről a legjobb barátotoknak. Mintha az vidéken volna.

Morgás, mormogás hullámzott végig az osztályon.

— Elég időt adok nektek ehhez a levélhez. Majdnem két órát. Délig. Mert én csak délutánra érek vissza. Tehát van időtök gondolkozni, nyugodtan gondolkozni azon, hogy milyen mesterséget választanátok. Azután írjátok meg a levelet, de ne zavarjátok egymást. Maradjatok csendben. Az igazgató úr feljön majd az osztályba. Addig is viselkedjetek becsületesen. Mint a felső tagozat osztályához illik... Gardet! Gardet André! Te addig is, míg az igazgató úr fel nem jön, ülj a helyemre. Hozd mindjárt a füzetedet is! Dolgozz nyugodtan!... Pajtásaid nem fognak zavarni. Megbízom bennetek!

Ezzel a tanító úr kisietett.

Gábor szeretett volna még valamit mondani neki, utánaszólni, visszahívni, de végül mégsem mozdult.

— Talán mégis igaza van — gondolta.

Mert érezte, hogy Avril tanító Pierre nagynénjéhez siet...

Ekkor történt az a második nagy esemény, amely oly rendkívül izgalmassá és emlékezetessé tette az osztálynak ezt a napját.

A fiúk már reggel észrevették, hogy valami történhetett Dagadt és Bizonyisten között. Nemcsak, hogy nem is szóltak egymáshoz, és vad pillantásokkal méregették egymást, de a szünetben is az udvaron Dagadt a Ferry-ikrekkel hármasban dugta össze a fejét, Bizonyistent pedig csak a szünet végén látták meg, amint az udvar túlsó sarkában dühösen magyaráz valamit a nagy Taginnek.

A Kopasz-banda tagjainak viselkedése nem volt még feltűnő. Nem először fordult elő, hogy Dagadt és Bizonyisten civakodtak. De most mintha puskaporosabb lett volna közöttük a levegő. Kurt még azt is hallotta, amint Bizonyisten dühösen, vicsorgó fogakkal odaköpte Dagadtnak:

— Uzsorás!

De hát mindez annyira érdektelen volt Pierre és Misu ügyéhez képest! Biztosan a zsákmányolt patkók ügyében veszekednek. Vagy valami más kölcsönzés miatt. Igaz, hogy ebben az esetben valami rendkívüli mégis van. Hiszen máskor mindig Bizonyisten az uzsorás. Ő az osztályban a bankár. Mindig az ő zsebéből kerül elő pénz, patkó, szinesceruza, toll. Igy sem látszott azonban különösen izgalmasnak az ügy.

Holott mégis az volt. Alig, hogy Avril tanító úr elhagyta az osztályt, a Dagadték padja körüli puskaporos levegő egyszerre csak felrobbant.

Nem is lehetett tudni, hogyan kezdődött. Dagadt lökte-e meg Bizonyistent, vagy vágott-e az arcába valami sértést? Tény az, hogy Bizonyisten fogta és földhöz csapta Dagadt tintatartóját. Ez rögtön szétt-tört a padlón, holott duplaerős üvegből készült és Dagadt büszkesége volt: a vendéglőjük dísz-szobájából hozta.

Szilánkjait most a padlón kis kék tavacska fogta körül, s egy vékony patak kígyózott a szomszéd padsor felé.

Dagadt egy pillanatig bambán bámulta ennek az földrajzi tájnak a szépségeit, dicső emlékű, duplaüvegű tintatartójának romjait, majd hirtelen negyedfordulatot tett Bizonyisten felé, és könyökével oldalbabillentette szomszédját. Ugyanakkor felüvöltött:

— Részvényhamisító!

Bizonyistent a kövér könyök súlya félig kilódította a padból. Felugrott. Sárga szeme szikrázott.

— Te mersz beszélni, hájtömeg!? Borhamisítók vagytok! Bizonyisten!

Csontos öklével Dagadt feje felé suitott, de Dagadt ültében, tőle váratlan fürgeséggel elkapta a fejét. A vállát érte az ütés.

Hápogva kiáltott fel:

— Az apád... az apád... részvényhamisító!

Nem kelt fel. Ültében hadonászott. Bizonyisten

meg ütött, ahova csak látott. Végre Dagadt kikászálódott a padból.

— Hájhordó!

— Csaló! Tolvaj!

Egymásnak estek.

A fiúk össze-vissza kiabáltak. Felugráltak a padok tetejére, onnan biztatták őket:

— Üsd! Vágd! Nem apád a Dagadt!

— Ülj rá! Ülj rá! — sivították a Ferry-ikrek.

André hasztalan kopogott ceruzájával a katedrán.

Egyszerre éles hang süvített át a termen. Minden zajt, kiáltozást túlszárnyalt ez a hang, Gábor hangja.

— Az igazgató úr!

A fiúk elhallgattak, helyükre ugrottak. Csak a két verekedő nem hallott semmit. A többiek csak egy idő után vették észre, hogy Gábor vaklármát csapott: az igazgató úr nem jött be a tanterembe.

— Fiúk, maradjatok csendben! — harsogott Gábor hangja. — Avril tanító úr mondta, megbízott bennünk.

Odasietett a verekedőkhöz.

Ekkorra Dagadt szeme már egészen kicsi lett az ökölcsapásoktól. A földön ült, háttal a falnak támaszkodva. Bizonyisten elgáncsolta. Neki viszont sikerült Bizonyisten lábába kapaszkodva lerántani a fejére ököllel sujtó fiút, és most diadalordítással rádült. A másik tehetetlenül vergődött Dagadt súlya alatt.

Ekkor ért oda Gábor. Megragadta Dagadt üstökét és hajját húzta. A fiú felüvöltött, de elengedte Bizonyistent. Ez újra rá akart rohanni, de már többen lefogták.

— Üljetek le — parancsolt rájuk Gábor.

És a két megtépázott harcos, csodálatos módon megjuhászodva, engedelmeskedett.

— Megkapta — lihegett Bizonyisten. — Bizonyisten megkapta.

— Megkeserüli, megkeserüli — csuklott fel

Dagadt elfojtott sírása, és vastag, vörös arcát könynyek szántották.

— Mi ez? Mi volt ez? — érdeklődtek a két verekedőtől külön-külön a szomszédok, és az osztályon végighullámzott a kérdés.

— Miért?

De hirtelen elnémulva felálltak.

Most valóban belépett a terembe a fehérszakállú igazgató úr.

— Üljetek le, és dolgozzatok!

S a fiúk izgatottan kezdték rágni tollszárukat.

A szünetben azután némileg megvilágosodott az elkeseredett verekedés, és Bizonyisten »örök harag«-jának háttere. Bár részleteiben nem nagyon értették a fiúk a két ellenfél cifra históriáját. Amint kiderült: nem is saját ügyükről, hanem apjukéról volt szó.

Dagadt hápogva és megnyomorított szemével kancsalítva valami házépítő részvénytársaságról beszélt, amelyet a bútorkereskedő Neffar akart alapítani. Ezért megkérte a papát, a híres vendéglőst, aki jól ismeri a képviselő urat, hogy beszéljen vele. Mert minden ilyen részvénytársasághoz a képviselők tudnak engedélyt szerezni. Azután a képviselők, meg a miniszterek sógorai szoktak az elnökök és igazgatók lenni. A papa el is intézte, beajánlotta a képviselőnél azt a pimasz Neffart, aki hála helyett kihagyta a papát, és egész egyszerűen nem adott neki részvényt. Pedig a papa még hitelezett is neki, amikor a képviselő tiszteletére az engedély feletti örömben bankettet adott! Mikor a papa azt az ócskabútor kereskedőt felelősségre vonta, ez még sértegetni merte. Előbb alig akarta kifizetni a bankett számláját, azután pedig kigúnyolta, hogy maradjon a papa a szakmájánál és inkább ne vizezze a borát. Pedig azt mindenki tudja, hogy náluk ilyesmit nem csinálnak. Nem úgy, mint az a Neffar, aki selejtes fából gyártatja a bútorait.

Bizonyisten viszont a másik csoportban ismételten megesküdött arra, hogy Dagadt uzsorás, csaló és bornamisító apja kitudakolta az ő papájától: milyen a legszebb, legmodernebb vendéglői berendezés még rajzokat is kicsalt tőle, s azután ezek alapján egyszerűen apa legveszedelmesebb ellenfelénél rendelte meg ezeket a bútorokat. Tegnap derült ki ez a disznóság, amikor a papa megrökönyödve látta, hogy a Dagadték vendéglője előtt, a Sebestyén-utcában már nagyban rakodják az ellenség kocsijairól az új asztalokat és székeket.

Ezt a hírt különben maga Dagadt is megerősítette, büszkén hirdetve, hogy olyan szép berendezése egyetlen párizsi vendéglőnek sincs, még a belső nagy körútakon sem, mint amilyent tegnap kaptak, és amilyent Bizonyisten részvénycsaló apja sohasem tudott volna legyártani.

Ezt a részleteiben nagyonis homályos üzleti ügyet még a legjobban Robin világította meg. Ő a házmesternél hallotta, hogy Bizonyisten papája tegnap reggel megállt Dagadték vendéglője előtt, amelynek kitárt ajtaján éppen asztalokat és székeket hordtak be egy nagy szállító kocsiról, és hangosan el kezdte átkozni Dagadt papáját. Mire az megjelent vörösen, másfélmázsásan, és ugyanolyan hangosan szidalmazta a mérges bútorkereskedőt. Majdnemhogy egymásnak estek.

Fiaik tették meg ezt helyettük. Most nyilvánosan, osztálytársaik előtt fogadkoztak, hogy az ügyet nem fejezték be, hogy lesz ebből még nemulass...

— Bosszút állok még a tintatartóért — hápogta elkeseredetten Dagadt, és barátai, a Ferry-ikrek, még bíztatták is.

— Örökharag! Örökharag, bizonyisten! — fogadkozott sárgaszemű ellenfele.

Az osztály kárörömmel állapította meg, hogy ezek a gőgös fiúk, akik máskor alig akartak beszélni velük, most mennyire fontosnak tartják elmondani

családi ügyeiket. Sőt a szent üzleti titkokat is elárulták nekik, akik sohasem fognak bankettet tartani Dagadték híres vendéglőjében, és nem vásárolnak bútort idősebb Bizonyisten drága, körúti boltjában.

*

Délben a Ferry-ikrek tüntetően Dagadtba karolva léptek ki az iskola kapuján.

Az osztály kissé később hagyta el a tantermet, — így volt ez majdnem mindig dolgozatírásnál. Az igazgató úr felügyelete alatt különben sem szedelőzködhettek korábban.

A kisszövetségesek és a Sebestyén-közbe tartozó egész csapatnyi gyerek mindig együtt vonult haza. Gábor komoly és kissé büszke tekintettel nézett végig rajtuk.

Várniok kellett. Vincent és Stasz hiányoztak még.

— Pedig az osztályuk rég elment — mondta fontoskodva Lali.

— Mi lehet velük? Előre nem mehettek?! — gondolkodott André fennhangon.

Valóban, mi lehet a két szövetségi taggal?

— Induljunk el és kész! — indítványozta Kurt.

Misu is tanácstalanul nézte a türelmetlenkedő kicsiket.

— Mi lesz? — sürgette Tonio.

Most már nem is jött ki más a kapun, mint a legnagyobbak, az utolsó évfolyamosok.

— Induljatok el a kicsikkel. Én Pierre-rel megvárom őket — intézkedett Gábor. — Lali maradjon itt összekötőnek, ha valamire szükség volna. Ti, tagok várjatok meg a közben. Nagyon furcsa, hogy nem jönnek.

— Én is maradok — mondta André.

— És akkor ki megy a kicsikkel?

— Kurt, Misu, Tonio. Ez elég. Ma Dagadtnak nem lesz kedve verekedni!

— Nem bánom. Kurt, te vagy a felelős!

— Hazamegyünk és kész! Induljunk gyerekek! — rikoltott vidáman Kurt. Boldoggá tette a megbízatás. Most ő az egész sereg parancsnoka. Ha Kopasz támadna...

Az utolsó évfolyamból való fiúk is kiviharzottak a kapun.

Stasznak, Vincentnek nyoma sincs.

— Te, Gábor. A Nagy Tagin és a Riol nem volt közöttük!

André arca elborult.

— Bizonyistent sem láttam az utcán — tette hozzá gondterhelten Pierre. — Ezek valamire készülnek.

— Délután hozzá kell fognunk a barikád építéséhez — állapította meg Gábor. — De mi történhetett Staszékkal? Csak nem támadták meg őket benn?

— Az lehetetlen!

Gábor azonban most már komolyan aggódni kezdett.

— Megyek. Megnézem őket. Várjatok itt rám.

Lali, az öccse belecsimpaszkodott:

— Ne menj Gábor! A nagy Tagin, meg Riol!

— Engedj, Lali!... Tartsd a könyveimet — és Gábor határozott léptekkel a kapu felé sietett.

Három pajtása aggódó szemmel pillantott utána.

Gábor alig lépett be a kapun, észrevette a lépcsőn lerohanó Staszt. Ez nem ismerte meg. Rohant feléje, majdnem feldöntötte.

— Stasz!

— Gábor! Gyere! Gyere gyorsan!

— De mi van Vincenttel?

— Semmi baj, de most rohanj!

A két fiú kifutott a kapun.

Stasz ijedten nézett körül:

— A többiek elmentek?

— Mi négyen vártunk rátok! Minek késtetek? Hol van Vincent?

— Gyorsan, akkor gyorsan! Ugorjunk ide be.

És Stasz nekiiramodva behúzta magával Gábort a legközelebbi kapualjba. A másik három lélekszakadva rohant utánuk.

— Mi van? Mondjad már!

Stasz az ajkára tette az ujját:

— Pszt!

És kimutatott az utcára.

Ott éppen elhaladt előttük egy csoport fiú. A két Tagin, Riol és Bizonyisten.

A fiúk lassan, óvatosan előbújtak a kapualjból. Megigézetten, némán néztek az elvonuló ellenség után.

— Gyertek! — intett Stasz és elindult vissza, az iskola felé.

— Mi van hát? — faggatták.

— Vincent felderít.

— Igazán? Felderít? — érdeklődött Lali. — Hogyan?

Alig vártak egy percet, már ki is surrant a kapun régóta várt pajtásuk. Fürkészve nézett körül. Azután nevető, piros arccal Gáborhoz futott.

— Nem kell a barikád! Nincs ellenség! Feloszlott a banda!

Hitetlenkedve nézték. Az ilyen hírt nem is lehet egykönnyen elhinni.

Vincent útközben mindent részletesen elbeszélt.

A szünetben véletlenül meghallotta, amint osztálytársával, a kis-Taginnal közölte a bátyja, hogy délben fontos megbeszélést fognak tartani, szokott helyükön, hátul a fás-szérűnél.

Vincent gyorsan megbeszélte Staszszal, hogy ő belopódzik a szérűbe, elbújik ott, és kihallgatja a megbeszélést.

Stasz leselkedjék az udvarra vezető ajtónál, hogy ha valami baj lenne: értesítse a Szövetséget, amelynek az iskola előtt kellett rájuk várakoznia.

Nem történt semmi baj. Sikerült délben elsőnek kisurrania az osztályból. Idejében eljutott a szérűhöz.

A nagy tüzifahasábok oltalmában húzódott meg. A két Tagin, Riol és Bizonyisten nemsokára odaértek. Bizonyisten nagyon dühös volt, de nem rájuk, a Szövetségre, hanem Dagadtra és a Ferry-ikrekre. Azt akarta elérni: a másik három álljon melléje, és együtt bírják rá a Kopaszt, hogy Dagadtat zárják ki a »harccsoportból«.

— Igen, így nevezi magát a banda: »harccsoport« — bólintott Gábor.

És ekkor jött a meglepetés.

A nagy Tagin kijelentette, hogy ő, a maga részéről amúgy is kilép a harccsoportból, az öccsével együtt, mert nem hajlandó tovább együttmaradni a Kopasszal.

— Itt mondott valamit, amit nem értettem — vakarta meg a füle tövét Vincent.

— Nem hallottad őket jól? — kérdezte André.

— Minden szót hallottam, bár nagyon izgultam: nem vesznek-e észre? Ugyanis köhögnöm kellett volna, de nem mertem. Már folyt a könnyem is a nagy erőlködéstől, hogy visszatartsam a köhögést. Szóval azért hallottam. De valami zavarosat mondott a nagy Tagin, hogy igazi adókukac, és nem lehet vele semmit elintézni. Ezt a Kopasz apjára mondta. És, hogy ezért apjuk nem engedi többé őket a Kopasszal játszani. És, hogy ez érthető, mert az adó az pénzt jelent. És a a pénzzel nem lehet dobálózni. Szóval, úgy látszik ők érhették, de én nem. Végül még azt mondta a nagy Tagin, hogy az is hülyeség volt a Kopasz papájától az az idegenellenes dolog. Hogy nincs értelme. Persze én nem értettem, hogy mire mondja: minek nincs értelme. Tudod, ha ők egymással beszélnek, nem lehet mindent megérteni.

— Ők sem értenék meg azt, amit mi tanácskozunk? — kérdezte elmerengve Pierre.

— Ez volt az egész? — sürgette az elbeszélőt André.

— Nem. Ekkor Bizonyisten azt javasolta, hogy

hagyják ki a Kopaszt és a Dagadtat, és a nagy Tagin legyen a vezér. De ekkor Riol hozakodott elő azzal, hogy ő nagyon elmaradt a tanulással, és most már közelednek a vizsgák. Ő pedig jól akar vizsgázni, mert akkor nyáron egy pónit kap.

— Egy pónit? — kérdezte bámuló, tágranyílt szemekkel Lali.

— Egy igazi pónit? — hitetlenkedett Pierre is.

Vincent kitartott a mellett, hogy igen, Riol egy pónit kap, ha jól vizsgázik. És ezért most tanulni fog. És őszig tudni sem akar a harccsoportról.

— Akkor meg liceumba megy! — jelentette ki Stasz. — Ő is, meg a nagy Tagin is. A kis Tagin mondta.

— Igen — folytatta Vincent. — És akkor még összevissza beszéltek. Főleg a Bizonyisten. De látszott már, hogy a nagy Taginnek is elment a kedve. Szóval a végén elhatározták, hogy többet nem jönnek a közbe, szakítanak a Kopasszal meg a Dagadttal, és megszűnik a harccsoport.

Mire Vincent befejezte elbeszélését, már odaértek a közbe. Kurt és Tonio vártak rájuk, és a kisszövetségesek. Körülöttük a pockok kergetőztek.

— Misu felment az anyjához — jelentette Kurt szabályosan Gábornak.

Gábor elgondolkozva bólintott.

— Akkor nem kell a barikád — állapította meg André.

Kurt és Tonio kérdésére, Vincent újból kezdte elbeszélését.

— Ez volt az igazi felderítés! — veregette a boldogan mesélő Vincent vállát Stasz.

— Ezért a Nagytanács köszönetet is fog szavazni neked Vincent — mondta komolyan Gábor. Majd felragyogott a szeme. — Te leszel ezért a Szövetség főfelderítője.

— Igazán?

— Igazán.

Kurt diadalmasan felkurjantott:

— Szétzüllött a banda — és kész!

— Hurrá! — kiáltotta Lali, és utána a többiek is. A Szövetség tagjai, a kisszövetségesek, még az odacsődült pockok is. Mindenki újjongott, csak Tonio szomorodott el: miért nem ő ment a felderítésre? Ha ő bújt volna el a szérűbe, most ő lenne a főfelderítő.

Lízi odajött, szőkén, mosolyogva. Két kezét kék kötényében tartotta.

— Gyere Kurt, kész az ebéd.

— Ebéd! Ebéd! — kiáltották mindenfelé az ablakokban a mamák. S a köz egy pillanat alatt kiürült.

A Levallot-lakás ajtaja előtt megállt a négy fiú.

— Ebéd után gyertek le! — mondta Pierre, és megrántotta az ajtócsengő függönyzsinórját.

Az ajtó mögött Japán csaholt.

Vincent mamája kinyitotta az ajtót. Pierre és Vincent bementek.

Gábor Andréval még ott álldogált egy pillanatig.

— Hát nem kell a barikád — mondta halkan, egy sóhajt elnyomva Gábor. Mintha sajnálná, hogy elmaradt a harc.

— Nincs ellenség — rántott egyet a vállán André. — No megyek!

És elindult felfelé a lépcsőn.

Gábor elgondolkozva nyomta le a lakásukba nyíló ajtó kilincsét.

HETEDIK FEJEZET

„GYERMEKRABLÁS"

Minden ismerőse egyetértett abban, hogy Madame Levallot-Duvert különös teremtés.

Különös volt az ifjúsága is. Tizenötéves születésnapját ünnepelték éppen, mikor hirtelen meghalt

édesanyja. Athalie egyszerre kezébe vette az apai ház vezetését. Holott ez nem volt könnyű feladat. Victor Levallotnak, a híres szerkesztőnek a háza valami furcsa szállodához hasonlított: a napnak minden órájában, sőt éjjel is állandó volt a vendégjárás; írók, újságírók, politikus ügyvédek, tábornokok, bankárok, külföldi fejedelmek és forradalmárok fordultak meg itt.

A fiatal lány gondoskodott arról, hogy otthonosan érezzék magukat.

Közben ő nevelte a nyolc évvel fiatalabb öccsét is.

— Én vagyok az anyja! — dicsekedett.

Szinte rajongó szeretettel vette körül a szelíd kisfiút.

Az évek múlásával nem csökkent ez a szeretet.

Talán azért sem akart férjhez menni: nehogy elszakadjon öccsétől. Pedig nem egy fiatal ember szerette volna feleségülvenni a mindenkihez kedves, bár mindenkivel mosolyogva csípkelődő, és mindig határozott fiatal leányt.

Röpültek az évek, és apja mind gyakrabban célozgatott a múló ifjúságra.

Athalie csak nevetett:

— Én vagyok itt a háziasszony! És maradok. Vén lány maradok!

Ki is kosarazott egymásután egy dragonyoshadnagyot, két képviselőt, egy bankár fiát, egy költőt, egy földbirtokost, egy szegény ügyvédet, egy fiatal protestáns lelkészt, egy magyar grófot és vagy hat újságírót: apjának munkatársait.

Azután épp olyan különös volt a házassága is.

1848-ban, a forradalom első hónapjában, amikor apja majdnem miniszter lett, Athalie többet tartózkodott a mozgalmassá vált utcán és a nyilvános gyűléseken, mint odahaza. Nemzeti színű ruhába öltözve járta a klubokat. Egyik tavaszi estén fiatal, sápadt, lányos-

arcú, kissé ijedt, de mégis lelkes szemű nemzetőrrel állított be apjához, a szerkesztőségbe.

— Paul Duvert nemzetőrtiszt — mutatta be apjának. — Add ránk áldásodat. Ő lesz a férjem.

Ellentmondásra nem is gondolt az apja. Ismerte a lányát, de azért mosolyogva mégis megkérdezte:

— Mióta ismeritek egymást?

— Egy óra óta — válaszolta nyugodtan Athalie. — A Szabadságklubban ismertem meg. Paul most érkezett vidékről. De miért kérdezed?

— Nem várnál még egy keveset fiam? — fordult Levallot a fiatal nemzetőrtiszthez.

De az nem jutott szóhoz. Athalie válaszolt:

— Dehogynem! Holnap reggelig! Akkor megyünk az előljáróságra, hogy férj-feleség legyünk.

— Nem túlságosan gyors elhatározás ez?

— Te mondtad, apám, hogy a forradalomban minden gyorsan megy — nevetett Athalie.

Ilyen lány volt. Így ment férjhez.

Csak ezután tudta meg, hogy a vidékről érkezett, sápadt, lányosképű, kissé tehetetlen és neki mindenben engedelmeskedő fiatal nemzetőrtiszt nagyon gazdag ember. Párizs közelében porcelángyára, birtoka, kastélya van. Mindezt nemrég örökölte az apjától.

Különös volt Athalie élete is.

Mert Athalie továbbra is ott maradt apja házában. Egészen addig, míg a köztársaságpárti szerkesztőnek Bonaparte Lajos államcsínyje után külföldre nem kellett menekülnie.

Athalie ekkor öccsével együtt átköltözött férje házába.

Ezután történt, hogy férjének nagybátyja, a keleti vasúttársaság elnöke meghalt és minden más rokonát kitagadva, Paulra és Athaliera hagyta hatalmas vagyonát. Azt hitte, hogy a császár ellenségét segíti ezzel. A gazdag, különcködő öreg pedig valamilyen fel nem derített okból mélységesen gyűlölte a császárt. De

Athalie apja hamarosan meghalt a számkivetésben, és nem sokkal utána hirtelen meghalt a csendes, szelid, engedékeny Paul is.

A fiatalasszony váratlanul hatalmas vagyon felett rendelkezett. Öccsét, mint valami herceget küldte az egyetemre. Henri azonban itt hamarosan a forradalmi diákok vezére lett. Ám nem sokáig izgathatott a császári uralom ellen: bebörtönözték.

Athalienek sok pénzébe került, de elérte, hogy Henrit a megvesztegetett hivatalnokok alázatoskodó bocsánatkérések között kiengedjék a börtönből.

A fiatal forradalmár nem mutatkozott hálásnak. Nem tért vissza az egyetemre. Írni akart. Nem verset, regényt, vagy színdarabot, hanem újságot. Egyenesen visszautasította nővére segítségét. Nem valami nagypéldányszámú, híres polgári újságba kezdett írni, hanem ismeretlen, kis munkás-újságokba. Azokba, amelyeket két-három szám után úgyis betiltott a rendőrfőnök.

Ugyanolyan hirtelen kötött házasságot, mint nővére. Egy császári börtönben elpusztult munkás árváját vette feleségül, vézna, szőke kis varrólányt.

Athalie mindezért még nem haragudott meg. Amikor öccse kijelentette, hogy ezentúl egy centime-ot sem fogad el tőle, és megkísérelte rábeszélni nővérét: adja át az egész vagyonát a mozgalomnak — ekkor is csak kinevette. De amikor azután Henri meglátogatta őt Párizs-környéki kis kastélyában, arra használta fel ezt a kirándulást, hogy sztrájkra beszélje rá Athalie közeli porcelángyárának munkásait: haragudni kezdett.

Haragja akkor lángolt fel igazán, mikor Henri a sztrájkoló munkásokat behívta a kastélyba, ahol nővére éppen díszes vacsorát rendezett a híres Thiers képviselő látogatása alkalmából, és a betóduló munkások láttán a sovány kis emberke majdnem gutaütést kapott ijedtében.

A munkások, miután elmondták kívánságaikat, csendben elvonultak, de a törpetermetű politikus remegve parancsolta elő fogatát és dühöngve elhajtatott.

Athalie ekkor kitiltotta öccsét a házából

Nem is látta vagy tíz évig. Akkor véletlenül, majorosától, az öreg Falin apótól megtudta, hogy meghalt a sógornője. Mintha mi sem választotta volna el őket egymástól — sietett öccséhez. Hirtelen támadt buzgalmában magához akarta venni Pierret. Annyira hasonlított apjához. Ahhoz a kisfiúhoz, akit valaha Athalie nevelt. De az egykori kisfiúból öntudatos, komoly férfi lett, nem engedte el maga mellől a fiát, és a testvérek újra elszakadtak egymástól.

Madame Levallot-Duvert pedig folytatta különös életét. Legalább is azt az életet, amelyet ismerősei különösnek tartottak. Ő pedig igyekezett viselkedésével mindig újra kiérdemelni ezt a hírét. Szerette a váratlan fordulatokat. Élvezte, ha másokat valami különc ötlettel tudott meglepni. Goldmannak, a híres bankárnak az estélyét például még a vacsora előtt otthagyta azzal a hangos megjegyzéssel, hogy ízléstelen a lakájok ruhája, és különben is, mindegyiknek olyan a képe, mint valami rendőrkopóé.

Ismerőseinek köre hetekig nevetett ezen, mert — amint kiderült — a bankár tényleg rendőrtisztviselőket öltöztetett lakájruhába, nehogy a nagy estélyen eltűnjék valami hivalkodóan kiállított arany kincseiből.

Madame Levallot-Duvert szeretett nevetni az ismerősök elcsodálkozó arcán, valami meglepő újdonság ellen tiltakozó önkéntelen mozdulatán. Ezért is volt minden újítás híve. Ő volt az első asszony, aki Norbert kapitánnyal, a híres léghajóssal fel mert szállni egy léggömbkosárban. A császárné őfelsége nem tudott kitalálni olyan új divatot, amelyet még túlozva is, ne vett volna át azonnal ez a különcködő asszony. A mexikói keserves hadjárat óta és méginkább a munkás szak-

szervezetek engedélyezése óta a gazdag burzsoa körökben óvatosan bírálni kezdték a császár intézkedéseit. Madame Levallot-Duvert ekkor nem elégedett meg azzal, hogy kigúnyolja a császárnő új ruháit és kalapjait. Környezetét egyenesen megriasztotta éles megjegyzéseivel, melyek különböző formában, de mindig kétségbevonták a császár őfelségének szellemi képességeit.

Az óvatoskodó gazdagok között, a »jó társaság«-ban ezek a megjegyzések elképesztették, megdermesztették az embereket. Azt sem tudták: nem álmodnak-e, mikor legutóbb Madame Levallot-Duvert magának a rendőrfőnöknek dörzsölte az orra alá a februári barikádharcok alkalmával tanusított ostoba tehetetlenségét.

Sok-sok év után ekkor emelt újra barikádot Párizs népe. Még hozzá éppen egy rendőrőrszobával szemben. A munkások foglyul is ejtették a rendőrtisztet, a rendőrök elmenekültek. Athalie olyan megjegyzésekkel fűszerezte ezt a történetet, hogy a rendőrfőnök elsárgultan kelt fel hirtelen az asztaltól.

— Emésztési zavarokkal küzd — magyarázta halkan a háziasszony.

— Akkor miért nem megy Vichybe? — kérdezte élesen Victor Hugo egykori barátjának a lánya. — Ahelyett, hogy elvegye a mi étvágyunkat is.

Neki jó étvágya volt. Még a meglepett, elképedt arcok látványánál is többre tartotta az asztal melletti élvezeteket. Szeszélyes életmódjában egyetlen időt tartott be szigorú pontossággal: az étkezések idejét.

Most mégis elmulasztotta a villásreggeli óráját.

Avril tanító úr nyugodt, komoly arccal mondotta el Henri Levallot letartóztatását és azt, hogy a kis Pierre egyedül maradt.

— Érdekes fiatalember. Nem mutat semmi megilletődöttséget; pedig bizonyára először jutott be egy ilyen palota szalónjába — ismerte el magában Madame

Levallot-Duvert, miközben figyelmesen nézte a fiatalember kopottas öltözékét. — De mit szólna — folytatta gondolatait — ez a nyugodt fiatalember, ha egyszerűen fognám magamat és bekocsiznék vele egy nagy szabóhoz, és ott divatosan felöltöztetném? Biztosan megvetéssel tiltakozna — felelte önmagának. — Hiába, utóbbi időben elapadnak az ötleteim! — bosszankodott.

Végül mégis csak gondolkozni kezdett azon is, amit Avril tanító úr egyszerű szavaiból megtudott.

— A fogatot — adta ki a rendelkezést a kis ezüst csengetyű jelére elősiető inasnak. — Várjon kérem egy percig — kérlelte a tanítót.

De Avril tanító úr jó negyedórát várhatott a kék és fehér selymekkel kárpitozott, drága csipkefüggönyös, aranyos szalónban, amíg az asszony rikító zöld ruhában, széleskarimájú, sárga szalagokkal ékesített kalapban visszatért.

— Arra kérem, kísérjen el — mosolygott barátságosan a kopottruhás fiatalemberre, és már előre örült: milyen szemeket meresztenek majd azok az ismerősei, akikhez ilyen furcsa kísérővel állít be.

Először Lattyhoz kocsiztak, a híres ügyvédhez. Neki kellett a védelmet vállalnia, és megtalálnia a törvényes vagy féltörvényes módszereket a letartóztatott kiszabadítására. Azután Barrot úrhoz, a közjegyzőhöz, akitől Pierre nagynénje negyedóra alatt kierőszakolt egy hivatalos írást arról, hogy bátyja letartóztatása alatt ő jogosult kiskorú fiának gondját viselni. Az írásnak nem volt valami szilárd jogalapja. Az ellenérveket sietve felsorolta a keszeg közjegyző, de Madame Levallot-Duvert parancsoló kívánságának mégsem tudott ellenállni. Hiszen a harcias asszony érkezésének második percében azzal fenyegette, hogy menten visszaveszi tőle minden megbízását, minden letétét. Márpedig ez, ha nem is tette volna tönkre Barrot közjegyző urat, de megfosztotta volna legalább évi tízezer frank jövedelemtől.

— Pénz nem számít! — mondta az asszony a ragyogónevű hercegnő szalonjában, ahová szintén magával cipelte a most már szédülni kezdő Avril tanító urat. — Pénz nem számít! De Henrit ki kell hozni a börtönből.

— De drágám, hogyan beszélhet pénzről — fanyalgott a hercegnő, akitől — Athalie jól tudta — a gyomorbajos rendőrfőnök semmit sem tagad meg.

A hercegnő közben már azt számolgatta: mennyi pénzt kérjen ezért a kis szívességért. Megvehetné-e ebből azt a kis gyöngynyakéket, amelyet már oly régen — legalább is két hete — megkívánt.

— A pénz sohasem árt, drága hercegnőm — mondta kissé gúnyos szemekkel az erélyes látogató, aki ismerte a rendőrfőnök barátnőjének telhetetlen kapzsiságát.

És már búcsúzott is.

— Most legalább láthatja, tanító úr, az úgynevezett legfelsőbb körök önzetlenségét, erkölcsi magasrendűségét.

Avril tanító úr nem tudta: vajjon gúnyolódik-e kis tanítványának nagynénje. Ő maga csodálkozva, és kissé ijedten is egy pillantást vethetett abba a csillogó felszínű világba, amelyet »társaság«-nak neveznek.

— És ami az elnyomáson, az igazságtalanságon alapszik — gondolta magában. Meghökkentette, vajjon nem találta-e el gondolatát ez a különös, gazdag asszony. Mert ezt mondta, hátradőlve kocsijának párnáira:

— A pénz nagy hatalom. A rendőrfőnök úr is megalkuszik vele. A börtönöket is kinyitja. Még a császár őfelsége sem tehet ellene semmit.

Avril tanító úr ijedten azt hitte, hogy hirtelen megbolondult. Mert ezt hallotta:

— Az a császári pojáca! Az az ökör!

Levallot-Duvert asszony dühös volt, és ilyenkor egyáltalában nem tett lakatot a szájára.

Mosolyogva fordult a mellette szinte dermedten ülő fiatal férfihez:

— Remélem, nem sértettem meg tanító úr alattvalói érzelmeit?! Amit mondtam: a tizenegyedik kerületben úgyis tudják.

Ezzel a kijelentésével elárulta, hogy némileg ismeri Párizs kerületeit, és a kerületek népét.

Mialatt a Bastille-terén épp a tizenegyedik kerületbe fordult be a különös asszony két pompás fekete ló húzta magánfogata, a Sebestyén-közben, a Levallotlakás konyhájában már ebédnél ült Pierre, Vincent és Delille néni, Vincent mamája.

Megszokott dolog volt ez. Pierre apja délben sohasem jött haza. A városban ebédelt. Vincent anyja takarította a lakást, ő főzött, és délben hármasban ettek. Delille néni késő délutánig maradt ott. Megfőzte még a vacsorát is. Ezt azután Pierre melegítette meg a tűzhelyen, amikor apja este hazatért.

Nem volt tehát semmi különös ebben a déli hármasban, és mégis úgy érezték, hogy most hiányzik közülük az, aki máskor sem szokott ilyenkor velük lenni. És aki most biztosan valami ízetlen löttyöt kanalaz komoran, magárahagyatva egy börtönben.

Ezért nem ízlett az ebéd. Pedig Delille néni vígaszul Pierre kedvenc ételét főzte. Mindegyik tányér fenekéről jó darab marhahús emelkedett ki, mint valami barátságos sziget a húsleves aranyszínű, zsírpettyekkel csipkézett tengeréből.

A fiúk a tányér fölé hajolva kanalazták az aranyló levest. Delille néni gőztől homályos pillantásával simogatta a két fejet.

Pierre apja a börtönben. Az ő férje meg a temetőben. Ólombetegségben halt meg az idősebbik Delille Vincent. Ólombetegségben, mert gyerekkora óta nyomdában dolgozott. Az ólom nem tréfál, különösen amikor azokban a nyomdákban, amelyekben dolgozott, a tulajdonosok úgy összezsúfolták a gépeket, a munkáso-

kat, hogy levegőhöz is alig jutottak. Ez ölte meg Vincent apját. Meg a sok-sok koplalva átvirrasztott, átdolgozott éjtszaka...

Több mint egy éve már, hogy meghalt. Még szerencse, hogy Petriné, innen a szomszédból, beajánlotta ahhoz a szelídképű újságíróhoz. Így nemcsak kenyeret, de szinte új családot is talált. Hiszen Pierre egy kissé most már az ő fia is. Milyen szerencse volt! Hogy tartotta volna el különben a fiát, meg a nagyanyját, a magával tehetetlen, nyolcvanéves öreg asszonyt?! Csak miatta nem költöztek át ide. Megtartotta a szobakonyhás lakását, itt a szomszédban, a négyes számú házban.

De mi lesz most?

Vincent anyja egy vállrándítással rázta le magáról a gondot.

— Úgy lesz, mint minden magamfajtájúval.

Nem volt még öreg. De az évek gondja mélységesen megviselte, különösen az utolsó éveké, amikor betegen látta maga mellett senyvedni férjét.

A leves gőzében most a nagy mosodára gondolt.

A gomolygó gőzre, a lúgok csípős, fanyar szagára. Talán újra felveszik, a régi helyére.

Ekkor megszólalt az előszoba csengője.

Japán, a pincsi, hevesen ugatva rohant az előszoba felé.

Mögötte Vincent sietett. Ő nyitott ajtót.

Egy furcsa, nagykalapos, zöldruhás asszony állt az ajtóban.

— Kit tetszik keresni?

— Hiszen ez nem Pierre! — kiáltott fel válasz helyett az ismeretlen hölgy és szigorú tekintettel nézett rajta végig.

Japán hangosan ugatott.

Ekkor Vincent meglátta a furcsaruhás hölgy mellett Avril tanító urat. Ő szólt hozzá:

— Engedj csak be minket! Pierre nincs itthon?

Addigra már Pierre is megjelent. Csodálkozó, szomorú tekintettel nézte a látogatókat.

Kedvetlen hangon mondta:

— Hallgass, Japán!

— Pierre!

Levallot-Duvert asszony első pillanatban szerette volna megölelni öccsét. De az lekuporodva a kutyát oktatta:

— Hallgass, Japán!

— Talán ne álljunk meg az előszobában — találta meg parancsnoki hangját Pierre nagynénje.

Unokaöccse lassan behátrált a konyhába. A látogatók követték.

— Madame Delille! — szólította meg az asztal mellől felálló asszonyt Avril tanító úr — ez itt Pierre nagynénje.

— Éppen ebédelünk — magyarázta Vincent mamája —, de már abba is hagyjuk. Kerüljenek beljebb. A szobába.

Pierre határozott fellépésű nagynénje most megingott lendületében. Az orrát megcsapta a fínom húsleves illata. És ő ma délben még nem evett.

Keményvágású orra szimatolva közeledett az illathoz.

— Húsleves?! — mondta szelídebb hangon és a tanítóhoz fordult. — Tanító úr, még maga sem ebédelt!

A férfi zavartan mormogott valamit.

Vincent anyja egyáltalában nem találta különösnek ezt a megjegyzést. Inkább némi elismerést látott benne saját konyhaművészete iránt. Hogy napfényre hozza ezt az elismerést, mindjárt ki is jelentette:

— Jut még két személynek. Tessék helyet foglalni.

A tanító úr szabódott.

De a cifrakalapos hölgy egészen másként fogta fel a dolgot:

— Hogy jut még két személynek?

Vincent anyja nem érzett támadást a kérdésben. Inkább csak azt érezte, hogy íme, ennek az ismeretlen polgári hölgynek megmutathatja az ő gazdasszonyi fölényét.

— A vacsorai adag. Húslevest mindig kétszerre kell főzni.

Madame Levallot-Duvert úgy érezte, hogy legyőzték.

— Vacsorára akad majd más — mondta vidám hangon. — Üljön le, tanító úr.

Ő maga szélesre kiborítva bő szoknyáját, azonnal leült az egyik székre.

Pierre csak bámult. Mintha egy egészen más néni jött volna ide, nem az, akit ismer. Avril tanító úr is meghökkenve nézte ezt a társaságbeli hölgyet, aki egy munkásház konyhájában olyan otthonosan telepedett le.

Csak Delillené volt nyugodt és magabiztos, bár kissé zavarta a látogató rikító zöld ruhája, szalagokkal teleaggatott kalapja.

Ezt a kalapot azonban már le is vette a fejéről Pierre nagynénje és odatartotta a gyanakodva szemlélődő Vincent felé.

— Vidd ki csak, fiam! A maga fia? — kérdezte és megrándult hegyes orra. A húsdarabot figyelte, amelyet Delillené a tányérjára rakott.

Pierre valóban nem tudta elképzelni, hogy ilyen kedélyes is lehet egy ebéd apa nővérével. Hirtelen eltűnt minden ellenszenve.

Ebéd után, benn, apa dolgozószobájában, mégis nemcsak feléledt, hanem egyenesen fellángolt ellenséges érzése.

— Minden iratot elvittek — mondta Delillené az íróasztalra mutatva.

— Igen — állapította meg szárazon a néni és mintha egészen megváltozott volna, felemelte a hangját: — Igen, de most másról van szó. A tanító úr az imént láthatta, hogy én minden lehetőt megtettem az öcsém

szabadonbocsátása érdekében. Amíg azonban ez megtörténik, Pierret természetesen magamhoz veszem.

— Nem! — rázta meg fejét a kisfiú. — Nem!

Most keserves percek következtek; az előbb az ebédnél oly barátságosan együtt ülők hirtelen ellenfelekké váltak.

Madame Levallot-Duvert egészen természetesen azt hitte, hogy minden azonnal úgy fog történni, ahogy ő akarja. Vagyis bezárják a lakást, Pierre búcsút mond a Sebestyén-köznek és vele jön. Sok mindent nem vett azonban számításba.

Avril tanító úr, aki segítségét kérve maga jött el hozzá, tiltakozott az ellen, hogy Pierre otthagyja az iskolát.

Delillené halk szavakkal, de szívósan küzdött, nemcsak a munkahelyéért, de Pierre-ért is. Anyahelyettesének tekintette magát. És méltán.

Nem használt a közjegyzői irat sem.

Avril tanító úr Barrot közjegyző saját szavaival mutatott rá tartalmi és formai érvénytelenségére.

— Ezt felhasználhatja, asszonyom, a rendőrségen. De nem itt és nem az iskolában.

Pierre nagynénje tehát lassan, kénytelen-kelletlen engedményeket tett. Hozzájárult ahhoz, hogy a fiú tovább is az Amelot-utcai iskolába járjon. Hozzájárult ahhoz, hogy Delillené továbbra is átjöjjön ide, rendbentartani a lakást, sőt főzzön is délben, úgy mint eddig, ő fizet, és Pierre ebédeljen is itt, a tanítási napokon. De azért a gyerek átköltözik a Róka-utcába. Iskola után oda tér haza. Ott alszik. Csütörtök és vasárnap egész nap vele marad, a nagynénjével.

Avril tanító úr és Delillené ellenérvei kifogytak. Az egyesség így méltányosnak, igazságosnak tűnt, hiszen szem előtt tartja mindenkinek, elsősorban Pierre-nek az érdekét.

De Pierre konok volt.

— Nem! Nem!

Sírt és kiabált, de magára maradt. Három felnőtt beszélt és mind a három — érezte — ellene beszél. Hiába a barátságos szavak, a fogadkozások.

Ő nem megy.

— Nem és nem!

Hát mindenki ellene van? Senki nem segít? Vincent sem? De Vincent eltűnt. Nem látta: mikor surrant ki a szobából a »főfelderítő«.

Pierre kétségbeesett barátja árulásán.

Pedig hát Vincent segítségért ment.

Néhány perc mulva a néni csodálkozva és haragos szemmel nézett egy ismeretlen, kerekfejű, barna fiúra, aki belépett a szobába, Pierre mellé állt és hangosan, komolyan mondta:

— Ne félj, Pierre, megvédünk!

Gábor volt.

— Miket beszélsz, te udvariatlan kisfiú?! — förmedt rá a néni, aki most már valóban dühös lett. Meg is mondta: — Most már dühös vagyok!

Meghökkenten hallotta, amint az idegen kisfiú erre nyugodt hangon, de szinte büszkén mondta:

— Dühös? Dühös a néni? Akkor jól gondolja meg, hogy igaza van-e?!

Erre mindenki mosolyogni kezdett.

A nagynéni csodálkozva, Pierre hálásan, a többiek egyszerűen azon, hogy az »elnök« mindig a fején találja a szeget.

Vincent büszkén ki is bökte:

— Látja, néni? Ő az elnök!

A nagynéni kérdő pillantására a tanító úr adta meg a választ:

— Van egy baráti körük...

Pierre nagynénje idegesen felkelt.

— Micsoda konok kis csirkefogók! — sóhajtotta magában és a könyvszekrényhez lépett. Kinyitotta az ajtaját. Szórakozottan futott át pillantása a könyv-

gerinceken. És egyszerre, mintha el is felejtette volna, hogy miért van itt! Réges-régi időkre emlékezett.

— Az édesapám könyvei — mondta a tanító felé fordulva.

Úgy elmélyült, ellágyult a hangja, hogy egyszerre mindenki odafigyelt.

A néni kihúzott egy könyvet és felnyitotta.

— Igen, az édesapámé. Nézd Pierre: Victor Hugotól kapta a nagyapád. Emlékszem is, mikor. Nem sokkal azelőtt, hogy mind a ketten számüzetésbe mentek. Sokat járt hozzánk a nagy költő. Mert tudjátok: nagyszerű költő! És tudod Pierre, a nagyapád is nagyszerű ember volt!

— Az apám is — suttogta Pierre és kibuggyant szeméből a könny.

— Az apád is — mondta a néni egy sóhajtással. — No, ne sírj!

De érezte, hogy az ő szemébe is könny szökik.

Nagyon, nagyon régóta nem sírt már.

És ekkor a három gyerek egyszerre megengesztelődött.

Pierre halkan szipogva megmondta, hogy a Szövetség miatt nem akar elköltözni.

A néni minden teketória nélkül megengedte, hogy ha átköltözik, a fiúk eljöhessenek hozzá a Róka-utcába. Játszhatnak is az udvaron: elég nagy ahhoz.

— Akármikor?

— Akármikor és ahányszor csak akarjátok — mondta a néni mosolyogva és leült egy kis zsámolyra.

Vincent felkiáltott:

— Hurrá!

Pierre szótlanul átkarolta a néni nyakát.

Igy végződött, sajátmaga számára is egészen meglepően, Madame Levallot-Duvert Sebestyén-közi látogatása, amelyről sohasem tudta meg, hogy a felderítés minek is nevezte el? Mert bizony, amikor Vincent, a

főfelderítő kisurrant a szobából, mindjárt ezzel a kiáltással tört be a gyanútlan Gáborékhoz:

— Segítség! Gyermekrablás!

NYOLCADIK FEJEZET

HÁBORÚ KÉSZÜL

Pierre nagynénje megtartotta az ígéretét.

A rókautcai ház évszázados udvarát még sohasem verték fel olyan féktelenül jókedvű, hangos kiáltozások, mint csütörtök délutánonként, amikor a Szövetség tagjai felkeresték új birodalmukat.

Első alkalommal ugyan a fiúk még félszegen néztek maguk körül, megriasztotta őket az udvar ünnepi tisztasága, a kapus barátságtalan képe, az inas kifejezéstelen pillantása. A puha, piros szőnyegen szótlan megilletődöttséggel lépdeltek Pierre nyomában, hogy megnézzék a szobáját.

Csodálatosan szép, fehér szoba volt ez, sok-sok aranyos dísszel. Mint ahogy a többi szobák és termek is, amelyeken áthaladtak, vagy ahová lopva bedugták az orrukat, mind olyan csodálatosak voltak, mint valami mesebeli kastély szobái.

Mindez a szépség azonban eltörpült az istálló mellett, amelyben két fekete, simaszőrű, pompás paripát találtak és annyi fényes patkót, hogy lehetetlen volt ellenállni. Már rohantak is az udvarra. Kurt zsebéből előkerült az apai szabókréta és már rajzolták is a célköröket, hangos kiáltozással biztatva egymást. A varázs megtört: a mesebeli kastély udvara birodalmukká lett.

A nagynéni egészen más volt, mint amilyennek Pierre az emlékképeiben látta. Nemcsak öccséhez volt kedves és engedékeny, nemcsak tűrte, hogy a házát időnként valóságos játszótérré alakítsák át a Szövetség

tagjai, de meg is vendégelte, sőt néha még meg is kocsikáztatta őket.

Ezek voltak azután a kirándulások! Nyolc fiú összezsúfolva a kis, lehajtott tetejű hintó ülésein, meg a bakon, a vörösbajuszú, cilinderes kocsis mellett. Meg is nézte ezt a hintót, a hangosan nevetgélő, kiáltozó gyerekekkel minden szájtátó; az utca népe, az ajtókba kiálló boltosok.

Ezen a késő csütörtök délutánon is, Latty, a híres ügyvéd szemöldökét ráncolva nézett rájuk. Az ismeretlen gyerkőcökkel teli ismerős hintó láttán gondterhesen ingatta fejét:

— Különös asszony!

Az ügyvédnek oka volt rá, hogy gondterhesen ingassa a fejét. Éppen Pierre nagynenjéhez hajtatott egy szerény bérkocsin, hogy közölje vele, amit az asszony amúgy is tudott már:

— Nem tartják meg az ígéretüket!

Sem a rendőrfőnök, sem az ügyész, sem a bírók, sem az igazságügyminiszter, akik mind, mind megígérték, hogy kiszabadítják Pierre apját. A börtön ajtaja még sem nyílt meg.

— Államügy lett ebből — magyarázta az ügyvéd a villámló tekintetű Levallot-Duvert asszonynak már a nagy fogadószoba sarkában. — Mind mentegetőznek és azt mondják nekem, hogy ez felsőbb utasítás. Amíg a Nemzetközi Munkásszövetség francia földön dolgozik, addig a császár nem érezheti szabadnak a kezét.

Kényszeredett képpel, de mégis kényelmesen hátradőlt a piros bársonnyal bevont karosszékben.

— És miért van szüksége szabad kézre? — csattant fel az asszony.

Dühösen járkált fel-alá az ügyvéd előtt.

— Miért akar őfelsége szabad kezet, ahogy mondja? Hiszen amúgy is két balkeze van!

— A nemzetközi helyzet — magyarázta az ügyvéd és szélesen széttárta két karját.

Ezzel azt is ki akarta fejezni, hogy ő nem tehet semmiről.

— Erről is maguk tehetnek! — válaszolt azonnal a háziasszony, aki megértette a kézmozdulatot. — Mindig csak fecsegnek! Maguk ügyvédek, meg a képviselők a kamarában! És azok a féleszű újságírók! Mit vétettek maguknak ezek az emberek? Ez a Szövetség, ahogy mondja. Engedjék szélnek őket!

— Az állambiztonság! Nem gondol asszonyom az állambiztonságra!

— Miért ne gondolnék? Nem veszíthetek ugyanannyit, mint mindenki más?! Talán többet is — állt meg az asszony és belerúgott cipőorrával a padlón éppen eléje került jegesmedvebőrbe.

— Ez igaz — adta meg magát az ügyvéd. A Levallot-Duvert-vagyonra gondolt, a bankbetétekre, részvényekre, gyárakra, házakra, földre. — Ez igaz. De hiszen én mindent megtettem annak érdekében, hogy ne legyen per. Hogy kiengedjék az öccsét.

— Nem csinált semmit! — vágta rá az asszony.

— De ha nem tartották meg az ígéretüket! — kezdte előlről az ügyvéd.

Az asszony egy intésével elhallgattatta.

— Mit csináljunk? Mit tanácsol?

— Várnunk kell. Vagy inkább siettetnünk a pert.

— Hát siettesse. Mire vár még? Siettesse! És ha azok a bírák valami baromi ítéletet hoznak?

Latty feltűnően összedörzsölte jobbkezének hüvelyk- és mutatóujját.

Az asszony megértette: ez pénzkérdés.

— Hát akkor menjen és intézze el.

Az ügyvéd szolgálatkészen feltápászkodott kényelmes karosszékéből.

— Különös asszony — gondolta ismét. — Mennyivel nehezebb vele beszélni, mint bárki mással. Pedig mindent gyorsan megért.

Madame Levallot-Duvert elfojtott mosollyal nyujtotta búcsúra a kezét.

— Mondja, ügyvéd úr, a nagy állambiztonságban mikor fogják megbuktatni őfelségét?

Latty ijedten gondolt a tegnapi titkos megbeszélésre annál a ravasz Thiersnél.

— Csak nem tud erről is? — kérdezte magában és igyekezett olyan bámuló szemeket mereszteni, amilyeneket csak tudott.

— Ne tettesse magát olyan ostobának — nevetett rá az asszony.

Latty lesütötte a szemét:

— Az is a nemzetközi helyzettől függ.

— Látja, minden nemzetközi. A helyzet is, a szövetség is, és főleg az, amit előbb mutatott.

Az ügyvéd most valóban értetlenül nézett rá.

Levallot-Duvert asszony pedig hangosan nevetve utánozta az ügyvéd előbbi mozdulatát. Maga elé tartva a kezét, összedörzsölte hüvelyk- és mutatóujját.

Gunyoros szeme hunyorított.

Az ügyvéd kissé kínosan, kényszeredetten, de átvette a nevetést. Nem szerette ezt a hangot. Mármint a nagypolitikában. Ő hazafinak érezte magát. És ha ő Thiers úrral együtt titokban azon mesterkedik, hogy a császári uralmat valami mással váltsa fel, ezt csak azért teszi, mert őfelsége szeszélyes politikája veszélyezteti Franciaországot, a legnagyobb nemzeti értékeket, minden jó polgár biztonságát.

És főleg a vagyon biztonságát.

Megkísérelte kifejteni ezt szép szónoki és hazafias szavakkal. De ennek a különös asszonynak gunyoros szemével, éles nyelvével szemben tehetetlen volt.

Mikor végre búcsúzott, a szobára már homály borult. A délután a vége felé járt.

Ezalatt a két fekete paripa vontatta hintó befordult a Sebestyén-utcába és megállt a köz torkolatánál. A közből zsibongva futottak elő a kisszövetségesek, nyo-

mukban a pockok és a lányok. André észrevette, hogy Kopasz a szemközti járdán irígykedő, elsárgult szemekkel tekint reájuk.

A fiúk leugráltak a hintóból. Pierre vidáman búcsúzott tőlük. Misutól kissé hosszabban. Őt most egy ideig nem fogja látni. Holnap Falin apó kiviszi az őrházba. Könnyebbséget jelent ez Lebon néninek, Misu anyjának.

— Bizony nehéz az, mikor az embert börtönben tartják az átkozottak — sóhajtja Petri néni, Gábor anyja.

Vincent anyjának mondja ezt, amint ott ülnek egymás mellett a homálybaborult konyhában, amelyet csupán vékony sávon világít meg a tűzhely hasadékán áttűző vörös fénycsík.

— Mulnak, mulnak a hetek — mormogja válaszként a látogató. — Lebonnénak azért még jó, hogy családja van. Azok segíthetik. A vasutasék. Meg a nagyobbik fia is keres.

— Nem kereset az! Hiszen inas még — ellenkezik Petriné.

— Még hozzá rosszul is választotta meg a mesterségét — csatlakozik véleményéhez azonnal Delillené. — Nyomdász.

— Miért mondja ezt? Hiszen annak idején éppen a maga férje beszélte rá!

— Igaz — bólint Delillené. — De hát ő sem tudta szegény! Látja, hogy belehalt. Az ólombetegségbe. A doktor mondta, veszélyes munka az.

— Higgye el, hogy minden munka az! Ha nem vigyáznak! Meg, ahogy a mesterek nógatják őket. És az a tömérdek por: vaspor, forgács. Meg azok a szörnyű gépek!

— Hát hiába tanítlak én, te asszony — szólalt meg dörmögő hangon Petri. Ott állt a tárva hagyott ajtó sötét nyílásában. Észre sem vették, amikor megérkezett.

— Hazajöttél, Lajos?

— Haza. Hogy megint halljam a te asszonyi bölcseségedet. Hányszor mondtam már, hogy a gépek nem ellenségeink. Hogy a munka nem ártalmas. Sőt, szükséges. Csak ott a baj, ahogyan a gépeket használják! Mert a nagyfejűeké. És a munka? Hiszen nem is tudunk élni nélküle.

— Pedig, látja szomszéd, a férjemet halálba vitte.

— Ez a munka. Ahogy ők vezetik. Az urak. De ha majd egyszer azokkal a gépekkel magunknak dolgozunk! Már annyiszor magyaráztam el az asszonynak, mégsem érti. Mindig csak a magáét hajtogatja. Mert nem olvas. Nem akar.

— Van is nekem ahhoz időm! Két gyerek! Meg a munka. Ki főzne, meg mosna rátok? Ugye, erre nem tudsz felelni!

Közben meggyujtotta az asztali lámpát.

— Mennyit kell égetni! Mennyi petról!

A szomszédasszony mindenre csak bólogat.

Az ember meg leül az asztal mellé. Tenyerébe hajtja a fejét.

— Mit csipkedsz? Tudok én neked válaszolni. Szinte már előre is válaszolok, de te mindig csak újra ugyanazt kerepeled.

— Most meg már veszekszik is — mutatott mosolyogva a férjére Petriné. — Még hozzá a szomszédasszony előtt. No, jó hírünket kelti!

Ezen azután mind a hárman együtt nevettek. Mert az egész Sebestyén-közben mindenki tudta, milyen példás házaséletet élnek a magyar asztalosék.

Története is volt ennek a házasságnak — még ha egyszerű is. Mert itt, Párizsban talált egymásra a magyar leány, meg a magyar munkás.

Petri Lajos fiatal asztaloslegény volt Pesten, amikor egy esős, tavaszi délutánon köszönés nélkül csak beront a műhelybe egy fiatal suhanc:

— Kitört a szabadság!

Így tudták meg a legények ott, Neuburger Mátyás uram asztalosműhelyében egy szeleburdi suhanc kapkodó szavaiból, hogy mi történt 1848 március 15-én. Le is tették mindjárt a szerszámot, és mert hát a mester uram is kíváncsi volt, elindultak megnézni a szabadságot, a forradalmat. Járták az utcákat. Este pedig ott álltak, még kiáltoztak is, a Városháza előtt.

Azután, hónapok után újra letette a szerszámot a fiatal Petri Lajos: beállt katonának. Kossuth Lajos honvédjének. Végig is harcolta becsülettel, hol jókedvűen, hol csüggedve, hol bizakodva a háborút. Mert hát tudta, hogy miért harcol: a szabadságért. Harcok között járta be a fél országot. Verekedett, keményen, bátran verekedett Bicskénél, a Dunántúlon. Megmászta még a havas, nagy hegyeket is. Branyiszkónál segített a tüzéreknek: tolta a megakadt ágyúkat. Pedig rongyos csizmájában majd lefagyott a lába.

Tavasszal kapott azután új bakancsot és vitézül verekedett a Tiszánál. És mert valamikor írni-olvasni is megtanult: még káplár is lett belőle.

Így jutott abba a szomorú világosi táborba, ahol elárulták az urak a népet, a hazát, a szabadságot. A köztársaságot. Rászakadt a honvédekre a nagy szomorúság.

Húszéves volt akkor, és az osztrák zsandárok közrefogták őt is, akárcsak fiatal bajtársait. Vitték őket messzi földre, ki az országból. Ott adtak rá új mundért. Így lett az osztrák császár katonája. Azután vitték újra háborúba, idegen földre, Olaszországba.

Itt vesszővel, német szóval, fogda-vassal tanították meg arra, hogy miért kell harcolnia. A császárért. És ő tudta, ez azt jelenti: a szabadság ellen. De miként is harcolt volna a szabadság ellen? Az első kínálkozó alkalommal megszökött a táborból. Sötét éj volt, sűrű csillagokkal, de valahogyan másként ragyogtak a magas fekete égbolton, mint odahaza. Hová menjen?

Napokig bújkált étlen, szomjan. Nem mert a falvakba menni a császár mundérjában, szökött katonaként.

A sziklás olasz hegyek között pásztorokra lelt. Odaadta nékik a puskáját. Ellesett néhány szóval, de inkább csak kézzel-lábbal magyarázta meg, hogy nem német ő, nem ellenség, hanem szökött republikánus.

— Hol van még szabadság? Hol van még köztársaság?

Az egyik pásztor valami vidám szénégetőhöz vezette, az segített rajta. Rongyos paraszti gúnyát szerzett és két éjszakai járással átcsempészte valami határon más országba. Pedig olasz volt az is. Kis államok alkották az akkori Itáliát.

Itt munkát kapott. Hiszen amint szerszámot fogott a kezébe, megmutatta, hogy nem ügyetlen asztalos. Kisvárosi műhelyben dolgozott. Mikor megkeresett valami pénzt, odébbállt. Új városba. Új faluba. Ment Franciaország felé, mert úgy mondták, ott áll még a köztársaság.

Hosszú-hosszú vándorlások után jutott el ide. Eltelt addig egynéhány év. És mire Párizsba ért, már megölték a köztársaságot, már császár ült itt is a trónon.

Mégis itt ragadt. Igaz, sok volt a munka, és megbecsülték. Ügyeskedett. Mindig fínomabb munkát bíztak rá. Asztalosból lassacskán faszobrász lett. Egy öregebb honfitársa tanítgatta erre: Török Gábor.

Török Gábor már régesrégen, évtizedekkel ezelőtt került vándorlegényként Párizsba. Itt ragadt. Hiszen mi várt volna rá otthon? A kenyérből kevesebb, sanyarúbb jutott odahaza a szegény, megvetett iparoslegénynek. A sorsa? Inkább szolgáé, mint emberé. A szabadságról a magafajták nem is hallottak odahaza. Párizsban maradt hát. Asszonyt is itt szerzett, még hozzá magyar lányt. Valami hóbortos grófnéval került ki szolgálólányként.

Így alapított családot Párizsban Török Gábor. Fia is született, meg egy lánya.

Mi tagadás, Petri Lajos, az elveszett szabadság után bujdosó egykori honvéd ezért a leányért maradt itt végleg a császári Párizsban. Kedves lány volt ez a Klári, aki anyjától tanulta az ízes, magyar beszédet. Párizsban született, mégis a magyar falu levegőjét idézte a szava, meg néhány egyszerű dala. Azokét a falvakét, amelyeket a fiatal Petri Lajos honvédkáplár a szabadságharc táborozásaiban ismert meg.

Így alakult ki azután ez a kis magyar család. Jó Török Gábor és felesége már ott nyugszanak a huszadik kerület temetőjében. De él Sándor fiuk, itt a házban a tető alatti szobában, él a lányuk, és már cseperedik a két unokájuk: Gábor és Lali. Nekik mindannyioknak meg kell ismerniök a szabadságot, az elveszett köztársaságot.

Nem volt nehéz dolga a házban lakó félig magyar, félig németajkú, Pestről jött fiatal ötvösmunkásnak, Frankelnek, míg Petri Lajossal megértette, hogy ezért a célért, a szabadság megismeréséért dolgozni kell, sőt harcolni is. Így lett Petri Lajos a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi osztályának a tagja. És mert kevesen voltak még magyarok, akik megértették Frankel szavát, ő is az ötvösmunkás szervezte német csoportba került. Ekkor látta, hogy milyen mások ezek a németek, a Párizsba szakadt német munkások, mint az egykor annyira gyűlölt németek: a császár katonái.

Itt van mindjárt felettük, a harmadik emeleten Müller elvtárs. Miben is különbözik a sorsuk? Majdnem egykorúak, ha ezt ugyan nem is gondolná senki. Mert hamar megöregedett Müller szabó. Az a kevés haja, ami megmaradt, inkább ősz már, mint szőke. A szeme is gyenge, melle is horpadt. A sorsuk mégis mennyire hasonlít! Müller előbb érkezett ugyan Párizsba, mint Petri Lajos. Véletlen, hogy így össze-

kerültek nemcsak egy házba, de a Munkásszövetségnek ugyanegy csoportjába is.

Előbb érkezett Párizsba: a berlini forradalom bukása után. De ugyanabban az évben házasodtak mind a ketten. Müller egy másik emigráns német szabó árváját vette feleségül. Még gyereke is kettő van, mint Petriéknek. Csak éppen nehezebben tartja el a családját. Pedig szorgalmas, rendes munkás, de sok a szabó és a nagy áruházak, ahogy mondja, keveset fizetnek. Meg gyenge is, gyakran betegeskedik. Most is az ágyat nyomja. Fel is megy hozzá vacsora után.

— Mi lesz a vacsorával? — kérdi fennhangon.

— Mindjárt meglesz. Idejére. Minek sürgetsz? — hallja a választ és látja, hogy az asszony kezdi kiszedni a szekrényből a tányérokat.

— No, én megyek — áll fel Delillené.

— Ne siessen, szomszédasszony.

— Könnyen mondja! De nekem még meg kell néznem: jól begyujtott-e az öreganyó?

Búcsúzik.

— Mondja meg lenn a gyerekeknek, hogy jöhetnek, kész a vacsora — szól utána még Petriné és a fedőt levéve, figyelmesen vizsgálja a tűzre állított fazekat.

Ugyanígy figyel Szuszi, a tigriscsíkos, fehérmellű cica is, amint villogó szemével kíséri a háziasszony mozdulatait. Háta magasra domborodik, farka kígyózva kunkorodik felfelé.

Néhány perc mulva kipirulva, csillogó szemmel tör be a konyhába a két fiú.

— Gáborék megint kocsiztak! Idáig hozta őket a kocsi — meséli lelkendezve Lali, a kisebbik.

Erről beszél Kurt is, amint odaáll apja elé, az ágyhoz.

Apja ránéz az orra közepére csúszott szemüveg felett.

— Jól mulattál? — kérdi, de már el is fordítja fiáról pillantását.

Párnákkal magasra támasztva félig ül, félig fekszik az ágyon. Dolgozik. Egy szép, világos almazöld színű mellénybe varrja a selyembélést.

A petróleumlámpa kanóca most magasabbra lobban. Gyorsan fényt vet a szemközti falra is. Kalickájában felriasztva rövideket füttyent a két kanári.

André és Misu még az ajtó előtt, a küszöbön állnak.

Egész nap nem gondoltak arra, hogy holnap el kell válniok. Most hirtelen elnehezedett a szívük. Nem látják egymást a sötét lépcsőházban, amelyet nem világít meg más, csak a Müllerék ajtója alatt átsurranó gyenge fénycsík. És mindkettő úgy érzi: jó az, hogy a másik nem láthatja! Minek is tudná meg, milyen szomorúságot okoz ez az elválás.

Misu holnap reggel kiutazik a sorompóhoz. Nem is tudják, mikor jön vissza.

Nem lehet tudni, amiként azt sem, hogy mikor engedik ki apját a börtönből? És még az sem biztos, hogy akkor hazajön-e? Hiszen félig már itt a nyár. Akkor amúgyis a rokonainál maradna két hónapra.

— Őszig — mondja halkan André.

— Ősszel biztosan; de talán hamarább is — mormolja Misu.

— Mulass jól! Annyi állat van ott! És annyi bogarat foghatsz, amennyit csak akarsz! Küldhetnél Tonionak!

Ezen azután nevetnek.

— Szegény Tonio! Emlékszel? Már azzal jött, hogy poloskát hoz a megdöglött Krikri helyett!

— Ha te nem segítsz rajta! — nevet tovább Misu.

— Szerencsére apától tudtam, hogy az udvari raktárban sok a csótány — mondja André, aki büszke is kissé arra, hogy ő szerzett Krikri helyett két hatalmas fekete csótányt annak a könnyelmű Tonionak.

— Szegény Tonio, nem tüntethette ki magát, mert elmaradt a háború.

— Elmaradt — ismétli elgondolkozva André — de talán lesz még.

— Akkor visszajövök. Okvetlenül. Szólj akkor Danielnek. Vagy még jobb lesz, ha írsz.

— Írok.

— Különben is írj. Mindenről. Az iskoláról. A Szövetségről. Az állatkertről... Tanfelügyelőre vigyázz!

Már tegnap megállapodtak, hogy a teknősbékát André magához veszi. A cinke ottmarad Misu anyjánál. Hiszen úgy megszerette az élénkszemű, kedves kis madarat!

Ekkor kitárták az ajtót. Az imbolygó fényben hirtelen feltűnt Daniel. Majdnem nekik ment.

— Éppen érted indultam, Misu! Kihűl a leves.

— Itt vagyok már. Viszontlátásra, André!

— Viszontlátásra, Misu! Reggel még látlak. Beugrom egy percre.

Misuék ajtaja becsukódott.

Az elszontyolodott André még egy percig botorkált a homályban, míg megtalálta lakásuk ajtaján a kilincset.

Később Petri elvtárs is arra botorkált. Még szerencse, hogy Müllerék küszöbje félig letörött. Most az átderengő kis fény mutatja az utat.

Kopog az ajtón.

Kurt nyitja ki.

— Éppen le akartam menni, hogy hívjam. Édesapám várja.

Kurt nagyon örült ennek a megbízásnak. Remélte, hogy valami érdekeset fog hallani. Lízi már megsúgta, hogy délután itt volt valaki édesapjuknál. Biztosan a Szövetségből.

De csalódás érte. Ahogy Gábor apja most megérkezett, mindjárt kiküldték a szobából. Őt is, Lízit is. Még

hallgatózni sem lehetett, mert anyjuk is velük jött, ki a konyhába.

— Mindig így van! Menjetek ki — és kész! — dohogott félhangon Lízi fülébe.

— Kíváncsi vagy? — kacsintott rá selymán, gúnyosan a húga.

— Buta kis szoknyás — suttogott vissza halkan és dühösen.

— Míg itt vagyunk, felolvashatnál valamit — szólt rá az anyja. — Itt van, magammal hoztam az újságot!

Ez is valami. A fiú megenyhülten vette át az összehajtogatott lapot.

Benn a szobában ezalatt Müller az ágy végébe tette a félig kész mellényt, és levette szemüvegét.

— Werner volt itt.

— Igen? — kérdezte várakozóan Petri, és közelebb húzta az ágyhoz a székét. — Mi lesz a Szövetséggel?

— A rendőrség még mindig nem vette le a pecsétet, és az én kedves munkatársaim remegnek, hogy nem zárják-e be az ő boltjukat is.

Gúnyosan mondta ezt Müller. És méltán. Mikor Frankeléket letartóztatták, a rendőrség bezáratta és lepecsételte a Nemzetközi Munkásszövetség helyiségeit. Ugyanazon az emeleten volt egynéhány szakmai szervezetnek az irodája is. Egyes szakszervezeti vezetők, akik nem értettek egyet a Munkásszövetség harcosabb, igazabb célkitűzéseivel, azonnal bizonygatni kezdték, hogy ők csak szomszédok, semmi közük sincs a nemzetköziekhez. Ez valóban így is volt, de a rendőrtisztek hitetlenkedtek, és azóta ezek a gyáva megalkuvók szünet nélkül remegnek. Féltik a bőrüket.

— Nem is lenne jó, ha azokat az irodákat is lezárnák — mondja elgondolkozva Petri Lajos. — Végre is, azok is a munkásság szervezetei.

— Ne félj, Petri elvtárs! A rendőrfőnökségen jól tudják, hogy azok a gyávák...

— Miért beszélsz így? Gyávák? Talán csak óvatosabbak. Nekik is megvan a maguk feladata.

— Egy feladata van minden munkásnak. A harc...

Müller nem fejezte be a mondatot. Köhögés rázta meg sovány testét.

— Vigyáznod kellene...

— Vigyázni? — suttogta elfulladt hangon Müller. — Míg a többiek a börtönben raboskodnak. Újra ki kellene menni az utcára, mint februárban...

— Ezt mondta Werner?

A szabó szomorú mosollyal legyintett.

— Nem. Nem ezt mondta. Igazad van, mindig heveskedem. Nem. Werner azért jött, hogy elmondja: üzenet érkezett Londonból.

— Mit üzennek?

— Mit is? Hogy ne csüggedjünk. Tartsuk a csoportokat.

— Ennyi az egész?

— Csak annyit még, hogy vigyázzunk és erősítsük a harcot. Mindenkinek meg kell tudnia, hogy a zsarnoki uralom azért záratta be a központot, azért csukatta le Frankelékat, mert erőt jelentünk. Mert az összefogást hirdetjük. A népek közötti békét. A császár meg háborút akar.

— Háborút?... Hát ezért?

— Ezért. Petri elvtárs, légy ügyes. Beszélj erről okosan a műhelyben, az asztalosoknál.

— Igen.

— És a magyarok között.

Petri bólintott. Komolyan. Gondterhesen.

S miután részletesen, s mégis röviden megbeszélték a teendőket, a búcsúzó kézszorításnál a szabó köhögéstől elfojtott hangon még ezt suttogta:

— Frankel helyett.

Másnap Petri Lajos híven teljesítette Werner elvtárs utasításait. Napközben a műhelyben beszélt

lassú, megfontolt szavakkal a munkásosztály feladatairól, munka után az asztalosmunkások kerületi egyletében. Szombat este pedig elment a közeli körútra, a párizsi magyarok egyesületébe.

*

A párizsi magyar egylet sok mindenben különbözött a többi munkasegylettől. Különbözött annak ellenére, hogy tagjainak igen nagy többsége szintén munkás volt, idegenbe szakadt munkás. Mind azért járt a Bastille-tér környéki kávéház emeleti füstös helyiségeibe, hogy itt érezze kissé a hazai levegőt, hogy édes anyanyelvén beszélgethessen, és sóhajtozva idézgethesse a hazai emlékeket, az óbudai utcákat vagy a dunántúli dombokat, vagy azt a messze végtelenbe nyíló aranykalászt lengető síkságot, a dúsan termő földet, amelyből egy darabka sem az övé.

Mindegyikük otthon hagyott valakit: anyát, apát, testvért, gyermekkori barátot, vagy akárcsak egy sírhantot valamelyik temetőben. Minden egyes munkás odahagyott mást is: a nyomorúságot. Nem mintha itt Párizsban valami rózsás, és könnyű lenne az életük, de minden megaláztatás, megnyomorítás ellenére úgy érezték, hogy itt mégiscsak található valami kiút, szabadulás a nyomorúságból. Mint ahogy egyeseknek, a legjobb munkásoknak meg is nyílt valamelyest a jobb élet lehetősége. Odahaza pedig az élet, mintha valami mély völgykatlanba hullott volna, a szomorúság, a kilátástalanság katlanába.

Különösen azok érezték ezt, akik régebben származtak el Magyarországról, a szabadságharc leverése után, az idegen elnyomatás keserves éveiben. Voltak közöttük olyanok, akik mint Petri Lajos, a szabadságharc egykori kátonáiként kerültek Franciországba. Ezek közül sokan titkon azt remélték, hogy egyszer még diadalmasan visszatérnek, fegyverrel a kézben, háromszínű nemzeti zászlók alatt. Kossuth Lajos vezeti

majd őket, meg Türr tábornok és minden magyar igaz barátja, a vörösinges szabadsághős: Garibaldi.

Hitetlenkedve és átkozódva hallgatták legutóbb érkezett társaiktól, hogy odahaza már nem hisznek ebben, mert az urak újra eladták a hazát és ékköves kardosan, kócsagtollas fövegben, díszmentében hozták el királynak a magyar nép ellenségét, az osztrák császárt. Igen, újra elárulták a népet, és a nép igazi apját: a számkivetett Kossuth Lajost.

Kossuth apánk képe ott lógott aranyozott keretében az egylet nagytermének a falán. Ferde szemekkel néztek a képre az egyletben settenkedő árulók: a Követség besúgói.

Mert abban is különbözött a magyaroké a többi munkásegylettől, hogy felkeresték ezt olyan vándorlegények, álmunkások is, akiket külön erre a célra hozatott hazulról a császári-királyi követség. Meg azután a munkások mellett kabátos emberek, orvosok, zenészek, diákok, újságírók, régi emigránsok jártak az egyletbe, ahol a hazai újságokat is olvasni lehetett.

Gábor és Lali is jártak már itt. Március 15-én. Mert ezt a napot, a szabadság napját minden évben megünnepelték az egyletben.

A Párizsba szakadt munkások ezen a napon elhozták feleségüket, gyermekeiket is. Együtt hallgatták az ünnepi beszédet, hallgatták a verset, amely egyszer lángra gyujtotta népüket:

Talpra magyar, hí a haza,
Itt az idő, most vagy soha . . .

Gábor is ismerte ezt a verset, és megfogadta magában, hogy egyszer majd ő fogja elmondani, itt, a fényesen kivilágított teremben, a kigyúlt szemek, kipirosodott arcok előtt.

De nem mindegyik gyerek értette már a magyar szót. Mind figyelt azonban a magyar dalokra, amint

felhangzottak édes-bús kesergősen. S az ünnepély végén egyszerre rázendítettek a párizsi magyar munkások, a szabadságharc egykori katonái arra a nótára, amelyet hazulról hoztak, és amelyet úgy daloltak, mintha a szivük vágyát, eltemetett reménységüket sírnák el benne.

Kossuth Lajos azt izente
Elfogyott a regimentje
Ha még egyszer azt üzeni
Mindnyájunknak el kell menni,
Éljen a magyar szabadság
Éljen a haza...

És március 15-e estéjén valóban ott *élt* a párizsi körúti kávéház emeletén, mert a szívükben élt: a magyar haza...

Petri Lajos szombat este ide ment fel, a párizsi magyar egyletbe, hogy elbeszélgessen honfitársaival a fogvatartott Frankelről, a Nemzetközi Munkásszövetségről és mindarról, amivel Müller szomszéd útján Werner elvtárs megbízta.

Nem kellett különösebben erőlködnie ahhoz, hogy a beszélgetést erre a tárgyra terelje. Az egylet megbolygatott méhkas módjára zsongott. Mindenkit a francia császár és a porosz király között kitört viszály érdekelt, mindenki a háború lehetőségét emlegette.

— Ez lesz a megváltás! — magyarázta izgatottan egy fehérszakállú, fekete kabátos úr.

— Damjanich tábornok őrnagya volt! — súgta Petri fülébe a szomszédja, egy nagyhajú, vékonydongájú cipészmunkás.

— Ez lesz a megváltás — magyarázta Damjanich tábornok egykori őrnagya. — A császár megveri a poroszt. A porosz már megverte az osztrákot. Ausztria nem tud ellenállni. Mert Garibaldi is megindul. A francia császár egészen Bécsig hatol, úgy mint egy-

kor a nagybátyja, első Napoleon. Akkor azután ráparancsol az osztrákra: sipirc! Mi meg megyünk majd Kossuth apánkkal együtt haza. Végre magyar világ lesz.

Egy pillanatig néma maradt a terem, azután egyszerre öten-hatan is elkezdtek hangosan, izgatottan beszélni. Nem akadt egyetlen védője sem az öreg katona véleményének. Voltak, akik a poroszra mondták, hogy erősebb, voltak, akik a franciára, hogy nem gondol az Berlinnél tovább.

— Csak nem bízhatunk a francia császárban?! — emelte fel a hangját egy fiatal diák. Alig pelyhedzett még a bajusza. — Elárulta az már a magyart a legutolsó háborúban.

— Ez igaz! — vörösödött ki a sovány kis cipész nyaka.

— És mi lesz velünk? Mi lesz velünk? — csapkodott a levegőbe egy hatalmas hasú férfi, akinek e legtekintélyesebb testrészén vastag arany óralánc díszelgett.

Petri ismerte: fűszerüzlete volt az új Opera mögött.

— Igen, mi lesz velünk? — vette át a kérdést a kis cipész. — Velünk, magyarokkal? Hiszen amúgyis mindig németnek néznek!

Az elülő hangzavarban megszólalt lassan Petri Lajos komoly szava.

— Olyan biztos ez a háború? Nemcsak a császáron múlik és nemcsak a porosz királyon, hanem a népeken is. Ki akar háborút? Nem tudják-e, hogy a munkásosztály nemzetközi összefogása...

— Kommunista! Ne hagyják beszélni — csapkodott karjával a levegőben a kövér fűszeres. — Igenis, az én vevőim mind akarják a háborút. Hogy a miénk legyen a rajnai bor.

— Hallgassón honfitárs! Most nem tiszt urak feleségeinek árusítja a pezsgőt — vetette közbe éles han-

gon a fiatal Török Sándor, Petri sógora, aki vele együtt jött el az egyletbe.

— Igen, hallgasson! Petri bácsi beszéljen! — duplázott rá barátja, a nyakigláb Dávidka Péter.

Az asztalosok, szabók, cipészek mind rázúgtak, mind hallani akarták a komolyszavú Petri Lajost, mert érezték. hogy az ő ajkán kerekednek komoly, igaz beszédbe mindazok a gondolatok, amelyek eddig kuszán cikáztak fejükben. Mert hiszen egyik sem várhatott jót a koronások háborúskodásából. Az élet megtanította őket arra, hogy ebből csak még több könny, még több nyomorúság ered.

Jól esett hallgatni a komolybeszédű faszobrászt, akiről tudták mind: milyen becsületet szerez a külvárosi Antal-utcában, a párizsi asztalosműhelyek negyedében, a magyar munkás kezének.

Még ha meg is értette, ha be is fogadta a szívük mindazt, amit Petri Lajos a munkásosztály nemzetközi összefogásáról beszélt, alig akadt köztük egy-kettő, aki helyeselni merte volna szavát.

— Nem akarnak Frankel sorsára jutni — magyarázta Dávidkának suttogó hangon Török, aki gyermekkora óta ismerte a párizsi magyarokat. — Nem akarnak börtönbe kerülni, pedig a börtön még nem is minden. Utána a kiutasítás: vehetnének újra vándorbotot a kezükbe és indulhatnának csendőrfedezettel a határig. Azután át a határon, hová? Leselkednek itt is a spiclik. — És könyökével meg is lökte a sógorát:

— Vigyázz Lajos, itt van az a ráncosképű.

Csend volt már ekkor, mélységes csend, mert a munkások mind elhallgattak. Ebben a csendben mások is meghallották a fiatal asztaloslegény figyelmeztetését. Komor, ellenséges szempillantások szegeződtek arra a borotváltképű kopasz férfire, akinek az arcát ezernyi szarkaláb árnyékolta, mintha valamilyen gyerek tréfából szénpálcikával firkálta volna össze a képét.

Észrevette a ráirányuló tekinteteket. Válla közé húzta a fejét és igyekezett eltűnni egy szék magas támlája mögött.

— Késő van — hangzott fel itt is, ott is.

Szedelődzködtek. Indultak hazafelé.

Lenn az utcán odafurakodott Petri mellé az a pelyhedző bajuszú diák.

— Igaza volt, honfitárs!

Petri lassú pillantással fürkészte a fiatalember arcát, amelyet éppen megvilágított az utcai gázlámpa fehéres fénye.

— Erre lakik? — kérdezte végül, amint a diák ott haladt némán mellette.

— Nem, odaát. A diáknegyedben. A hídépítést tanulom. Mérnök akarok lenni.

— Az kell — mondta lassan Petri és nyujtotta a kezét: — No, Isten vele!

— Viszontlátásra — búcsúzott a diák.

— Meg sem kérdezted a nevét — szólt sógorára Török Sándor, amint Dávidkával és a kis cipésszel négyesben, befordultak a sarkon.

— Nem — nyujtotta hosszúra e kurta szót Petri.

— Pedig becsületes fiúnak látszik — vetette oda Dávidka Péter.

— Györök — mondta fontoskodva a cipész.

— Mióta mondja ezt »ö«-vel, Dikics honfitárs? — kérdezte a csúfolkodásra mindig kész Dávidka. — Úgy tudom, Óbudáról származik, nem Kecskemétről.

— Nem — nevetett fel hangosan Dikics. — Nem mondom rosszul. Györök. Györöknek hívják azt a diákot.

— Vagy úgy!?... Majd elválik! — mondta halkan Petri. — No, jóéjszakát.

A három asztalos befordult a Sebestyén-utcába. A kis cipész kopogó léptei elhaltak az utcakereszteződésen túl.

— Mire mondta azt Lajos, hogy elválik? — törte a fejét Török Sándor. — Hogy rendes ember-e ez a Györök?

De nem kérdezte meg.

Már a lépcsőfokokat keresgélte lábuk az éjszakai sötétségben.

— Ez a lépcsőház fekete, mint a szurok — károm-kodott Dávidka.

Mikor elköszöntek az ajtó előtt, Petri, kezét nyujtva ezzel búcsúzott:

— Majd elválik, mi lesz.

*

Gábor hetekig törte a fejét valami terven. Hogyan is szabadíthatnák ki Frankelt, meg Pierre és Misu apját? Nem jutott eszébe semmiféle okos gondolat. Andréval is tanácskozott, de eredménytelenül. Daniellel, Misu bátyjával is beszélt. Ez is csak tehetetlenül legyintett a kezével. Egy este végre apjához fordult. Ez belemélyesztette tekintetét fia komoly, barna szemébe.

— Várnunk kell.

De Gábor nem akart várni. Nagy elhatározással elindult egy vasárnap reggel a Róka-utcába. Megpróbál Pierre nagynénjével beszélni. Neki pénze van, meg lehetne vesztegetni az őröket, vagy fegyvereket vásárolni, és igazi csapatot alakítani; az apja káplár volt, ő vezethetné. Hiszen sikerült már foglyokat kiszabadítani. Hány történetet olvasott ő maga is erről! Magas toronyból holdtalan éjjelen kötélen ereszkedett le valami lovag; a kalandos Monte Christo meg kiásta börtöne padlóját, úgy menekült. Februárban is, a Mazas-börtönből kiszabadította a tömeg azt az újságírót. Pierre apja is újságíró. Frankel Leo meg van olyan hős mint Monte Christo — ő is a hatalmasok és a gazok ellen tör.

Madame Levallot-Duvert persze gúnyos fölénnyel hallgatta mindazt, de sajátmagának sem vallotta meg, hogy igazi érdeklődés vegyül fölényébe.

A fiú is érdekelte; tudta róla, hogy vezérként tisztelik, és hogy Pierre legjobb barátja. Figyelmesen nézte most ezt a még alig tizenkétéves idegen gyereket, aki arról beszél neki, a híres Levallot Viktor lányának, mindkét Duvert-vagyon egyedüli örökösének, hercegnők barátnéjának, — hogy szervezzenek fegyveres bandát és szabadítsák ki a börtönből Henrit, az ő felnőtt korában is gyermeknek maradt öccsét.

Henriről különben rossz hírt hozott Latty, az ügyvéd. Betegeskedik. A börtön lerontotta amúgyis gyenge lábon álló egészségét. Azok az átkozottak mégsem engedik ki, még kórházba sem. A börtön betegszobájában fekszik. Csak az ügyvéd látogathatja meg és az orvosok.

Szinte szégyenkezve, maga is meglepődött. Ennek a gyermeknek legalább is egy pillanatig sikerült magával ragadnia őt, felkeltenie kalandvágyát, tettrekészségét.

— Nem lehetne valóban valami ilyesfélét csinálni? — vetette fel magában a kérdést.

Mindjárt meg is haragudott önmagára. Felugrott és fel-alá kezdett járni a szobában.

Gábor nyugodtan várt, és nézte, milyen szépen hullámzik járkálás közben reggeli köntösének könnyű, habfehér szegélye.

— Buta vagy — mondta nyersen a fiúnak. — Buta vagy — ismételte, de már enyhébb hangon, és kiküldötte Pierrehez, hogy játsszanak.

Gábort leverte az eredménytelenség.

Úgy érezte, hogy ez az ellenséges császári rend áttörhetetlen, hogy hatalmával nem szállhat szembe senki sem. Azért is olyan csillogó, arannyal, ezüsttel, acéllal csillogó.

Ezt érezte akkor is, amikor Andréval és Pierrerel ott ácsorogtak a bíróság hatalmas épülete előtt a fekete vasrács tövében, amelynek díszes lándzsahegyei aranyozottan csillogtak. Csillogott a gárdisták vértje, kivont kardja is, amint feszesen álltak a magas kapu két oldalán.

A feljáró széles fehér lépcsőjén fekete talárban siettek fel és le az ügyvédek és a bírák. Közöttük tarkaruhás fiatalemberek, cilinderes, nagyképű kereskedők és egy-egy zubbonyos munkás.

Pierre nagynénje még mindig nem jött. A hintaja a többi fiakker között a tér túlsó oldalán várakozott. Kurt is ott beszélget a vörösbajuszú kocsissal. Az utóbbi időben nagyon összebarátkoztak. Kurt szerint a kocsis morcos elzászi képe csak leplezi azt az állandó szomorúságot, amely azért tölti el, mert kitették a katonaságtól. Lovász volt a tüzéreknél, és szerette ezt az életet. Tucatnyi lovat gondozott és a kivonulásokon ott ült a parancsnoki üteg négyesfogatának első lován. Egyszer azonban egy vendégségbe jött dragonyostiszt lova váratlanul úgy térden rúgta, hogy azóta is sántít. Akkor leszerelték. A két fekete paripát ugyan szakértelemmel, és szeretettel gondozza, de hogyan pótolhatna ez a két civil-ló egy tucatnyi tüzérlovat?

Stasz és Tonio távolabb, a Szajna hídján, a királyszobor körül ténferegtek. Most éppen azon mesterkedtek: tudnának-e ágat szakítani a híd alatt nőtt fák lombkoronájából.

Vincent, aki oly büszkén hordozta főfelderítői rangját, az épület körül settenkedett, belesve a vastag ráccsal védett pinceablakok mögé.

Eljött az egész Szövetség, csak Misu hiányzott: ő nem tért vissza vidéki rokonaitól. Pedig ezen a délelőttön kezdődött a bírósági tárgyalás. A fiúk otthon megbeszélték: az iskolából ide jönnek, hogy megtudják: mi újság?

— Misu anyja benn van? — kérdezte Gábor.

— Biztosan — bólintott André. — Tegnap azt mondta, hogy itt lesz.

Gábor összefonta mellén a karját.

— Be kellene menni hozzá.

— Nem engednek — mutatott Pierre a kivontkardú őrökre. Ő már reggel óta itt álldogált. A nagynénjével jött, de a kapuból visszakergették az őrök.

Ekkor ragyogó szemmel hozzájuk futott Vincent:

— Fiúk, ott az oldalon van még egy kis kapu, azt nem őrzi senki.

— Nagyszerű — lelkendezett Pierre.

— Hivjad a többieket! — intézkedik azonnal Gábor.

Vincent szalad is már a tér tulsó oldala felé.

Lihegve érnek vissza.

— Biztosan bejutunk? — kérdezi André — nem leszünk sokan?

Gábor már rendelkezik:

— Pierre, te itt maradsz, hogy ha közben a néned kijönne... Tonio, te meg figyeld Lebon nénit, mondd meg neki, hogy várjon ránk.

— De nekem be kellene mennem — ellenkezik Pierre. — Hátha megláthatom Apát! Maradjon itt helyettem valaki más.

— Igazad van. Stasz! Te maradj, és figyelmeztesd Pierre nagynénjét: várjon meg minket.

— Miért éppen én? Maradjon más. Én is be akarok menni.

Stasz dühösen ökölbeszorítja a kezét.

— Ne ellenkezz — szólt rá komolyan Gábor és mikor látja, hogy Stasz folytatni akarja, szigorúan kijelenti: — Parancs.

— Parancs és kész! Hallod? — nevet Kurt.

Stasz dühösen bólint.

A többiek elindulnak Vincent nyomában.

A kiskaput valóban nem őrizte senki. Egy rendőr-

egyenruhafélébe öltözött férfi, aki szembejött velük, minden gyanakodás nélkül nézte a fiúkat.

— Biztosan a házmester gyerekei — gondolta, amint ezek elhaladtak mellette a homályos folyosón.

De ez most kétfelé ágazott. Vajjon merre kell menni?

Gábor habozás nélkül balra fordult. Néhány lépcsőfokon lefelé mentek, és egy hosszú-hosszú folyosóra jutottak. Csend volt itt, mélységes csend, és homály. Csak egy-egy sűrűn rácsozott ablakon bújt át valami világosság; nagy távolságban vágtak nyílást csak ezeknek az ablakoknak.

Dobogó szívvel, lábujjhegyen osontak előre a fiúk. Ijedten néztek minden ajtóra: nem nyílik-e ki. Szerencséjük volt. Senki sem nyitott rájuk, senkivel sem találkoztak. Igy értek el a folyosó végére. Itt sötét széles lépcső vezetett a magasba.

Gábor intett a fejével, és hangtalanul már lépdeltek is egy csomóban felfelé.

A lépcső kanyarulatánál hirtelen egy pillanatra becsukták szemüket. Vakító fény özönlött rájuk. Félénken libasorba szakadoztak Gábor mögött. Az elnök lassan folytatta útját. A lépcső végén úgy bukkant elő, mint valami alagút torkolatából.

Ott álltak a kapu mögött egy hatalmas, tágas, és többemelet magas teremben. A bíróság előcsarnokában.

Néhány percig eltartott, míg tájékozódtak az előcsarnokba futó folyosók labirintusában és kitalálták, hová vezethet a széles, meredek fehér márványlépcső.

Mire tájékozódtak, már látták, hogy nagy csoportokban tódulnak le a lépcsőn az emberek. Pierre nagynénje is ott jött, mellette fekete ügyvédtalárban egy kopasz úr hadonászott széles mozdulatokkal.

Misu anyja jött mögötte, egy zubbonyos munkás oldalán. Lebon néni szeme sírástól piroslott.

A fiúk odafutottak.

— Délután folytatják a tárgyalást — magyarázta a taláros.

— Fiúk, fiúk! — rázta a fejét Pierre nagynénje — hát idejöttetek?

— Látta Apát? — kérdezte Pierre.

— Láttam. De őt még nem hallgatták ki. Talán délután kerül rá a sor.

— Lebonra is — mondta idegenes kiejtésű szavát az elegáns asszonyéhoz kapcsolva a zubbonyos munkás.

Az ügyvéd ajkbiggyesztve nézett végig rajta.

De az állta pillantását.

— Gyerünk! Gyerünk ebédelni! — vezényelt Madame Levallot-Duvert és mindannyian követték a kapu felé.

Kurt kihívó tekintettel nézett fel az őrökre, azután iszkolt a többiekkel. Még visszafordult.

— Bementünk és kész! — kiáltotta az egyik nagybajuszú őrnek és később megesküdött, hogy látta, amint ez utána akart szaladni. Kurt ezért futott oly gyorsan át a tér túlsó oldalára.

— Mi volt hát? Mi volt? — kérdezték mindenfelé a Sebestyén-közben.

A fiúk kérkedve mondták, hogy ők is benn voltak a bíróság dísztermében, de valójában csak azt tudták elmesélni, amit Misu anyjától hallottak. Ez pedig nem volt valami sok. Lebon néni a könnyeitől alig látott mást, mint a férjét, amint ott ült a harmincnyolc vádlott között az utolsó sorban, némán, sápadtan, és csak pillantásával intett feléje.

Este azután többet tudtak már a Sebestyén-közben, s még többet a következő este. Werner elvtárs mondotta el, akinek egy barátja végighallgatta az egész tárgyalást.

Werner Müllerékné'l ült, Kurt betegeskedő apjá-

nak ágya szélén. Ott volt Misu anyja is, Gábor és André apja és még egy jólöltözött fiatal férfi, akit nem ismertek a fiúk, akiről később is csak azt tudták meg, hogy a Szövetségből való.

— Mind, mind nagyszerűen viselkedtek. Bátran és szókimondóan. Mintha nem is vádlottak lennének — mesélte Werner.

— De hiszen ők voltak a vádlók — tüzelt az ismeretlen elvtárs — a burzsoa társadalom vádlói.

— Igen. Igen. Igy beszéltek.

— És Frankel? — kérdezte Petri.

— Ő nagyon szépet mondott. Azt, hogy a világ proletariátusának az egyesülése már megtörtént, és semmiféle erő nem szakíthatja ezt szét.

— Igaz! Igaz! — bólintott hevesen Müller. De mindjárt köhögni kezdett.

— Igaz-e? Igaz-e vajjon? — töprengett Gábor apja és komoly barna szemét az ablakra függesztette. Mintha onnan, az utcáról várná a választ.

Ugyanekkor a császári főügyész ajtaja előtt Madame Levallot-Duvert megragadta az irodából kilépő Latty ügyvéd-talárjának lebernyegét.

— Nos? Mi a válasz?

— Rendben lesz. Minden rendben lesz — nyugtatta Latty. — A professzor ellenőrző vizsgálatának meglesz az eredménye. Még ha el is ítélik egy-két hónapra, azonnal kiengedik mint beteget.

*

Harmadnap a császári bíróság Pierre apját valóban kéthónapi börtönre és 25 frank pénzbírságra ítélte, épp úgy mint Frankelt és Lebont, de az újságírót tüdővérzése miatt azonnal szabadlábra helyezték.

Nővére hintóján a rókautcai házba vitte a beteget. Mire odaértek, fontoskodó orvosprofesszorok gyültek már a házba.

Misu zokogó anyját André apja és Vincent anyja kísérte haza.

— Meglátja, nemsokára hazajöhet. Két hónap már eddig is eltelt — fogta meg biztatóan, nyugodtan Lebonné karját Gardet.

— Még két hónap! — csuklott fel az asszony.

— Talán hamarább is kiengedik. Az a fiatal ügyvéd mondta, hogy kérvényezni fogja — mormolta halkan a sütőmunkás, és levette fejéről a sapkát. Leporolta. Hányadszor is már ebben az órában? A szövetbe azonban egészen beszívódott a lisztpor. Nem lehetett azt kirázni.

Misu anyja fáradtan sírdogált.

A Bastille-térre értek. Hangos dobszóval, ütemes lépéssel vonult át egy gyalogos zászlóalj a téren.

— Pedig szükség volna rá! Meg Frankelre, Varlinre és Theiszre, mindegyikre — mormogta maga elé az idősebb Gardet, komoran nézve az elvonuló menetet.

*

Alig egy hét mulva már másfajta menetet bámulhatott meg a fia, amint Gáborral és Vincenttel éppen hazafelé mentek a Róka-utcából, ahová az iskolából elkísérték Pierre-t. Hírt akartak vinni a Sebestyén-közbe Pierre apjáról.

A beteg állapota nem fordult jobbra. Az orvosok szerint még súlyosbodott is. Tüdőgyulladás lépett fel. Pierre nénje komor, gondtelt arccal járkált a szobákban.

— Az átkozottak! Megkeserülik! — hallották a fiúk a néni összeszorított fogsora mögül, suttogásában is élesen előtörő szavát.

Amint a fiúk kifordultak a Róka-utcából, egyszerre csak meglátták, hogy a főuton ötven-hatvan, vagy talán száz suhanc is menetel, és ütemesen kiáltja:

— Éljen a háború! Berlinbe! Éljen a háború! Berlinbe!

A suhancok mögött nagy csoportba tömörültek a jó polgárok és karjukat rázva kiáltották ők is ugyanezt.

— Fiúk! Kitört a háború! — kiáltott fel Gábor.

Futásnak akartak eredni, hogy megvigyék haza a hírt, de nem tudtak a hömpölygő áradattal szemben haladni. Meg kellett várniok, míg elvonulnak a tüntetők.

Akkor nekiiramodtak.

A Bastille-téren ismét tüntető menetre akadtak. Még nők is voltak közöttük. Úri dámák. A napernyőjükkel hadonásztak.

— Éljen a háború! Éljen a császár!

Végig a körutakon tolongott a sokaság.

Mire hazaértek, addigra a Sebestyén-köz munkásai, asszonyok és gyerekek nagy csoportokban ott zsibongtak a közben. Megtöltötték a kis teret, pedig úgy tűnt, hogy az ablakok is mind tele voltak nézőkkel, beszélgetőkkel.

Werner elvtárs állt a középen egy széken, egy másik széken az a multkori ismeretlen fiatal férfi a Szövetségből. Éppen befejezte beszédjét:

— *Nem akarunk háborút!* — kiáltotta a fiatal elvtárs és a munkások, asszonyok, fiatalok és öregek, mind utána kiáltották:

— *Nem akarunk háborút!*

Ezt kiáltották valamennyien másnap is, a Bastille terén, ahová felvonultak. Ott haladt az első sorokban Gábor apja, Andréé, Staszé, Tonioé, még Kurté is; a beteg Müller felkelt az ágyból, nem akart távolmaradni erről a béketüntetésről. Fáradt, de mégis határozott léptekkel menetelt a sorban, fiára támaszkodva, mert ott mentek apáik oldalán a Szövetség tagjai is. Csak Misu hiányzott, aki vidéken maradt még és Pierre,

aki ott gubbasztott apja betegágya mellett a Rókautcában.

Kipirult arccal meneteltek a fiúk a nagy Munkásszövetség tagjaival, az apákkal, a munkásosztály legjobbjaival együtt. Mind ugyanazt kiáltották:

— *Le a háborúval! Éljen a béke! Éljen a béke!*

Ezen a csodálatos júliusi délutánon áramlott a tömeg a Bastille-térre, ragyogott az emberek szeme, mint a kéklő égbolt.

— *Nem akarunk háborút! Éljen a béke!*

Ekkor dobpergés, kemény és gonosz dobpergés hallatszott a Városházához vezető út felől. Ott álltak fel szemben velük, szuronyt szegezve, fegyvereiket lövésre tartva a császári katonaság századai. A tér túlsó oldalán kürt rivallt. Lovascsendőrök kihúzott karddal táncoltak a tömeg oldalán.

— Oszolni! Oszolni!

A válasz egy volt:

— *Éljen a béke!*

De ekkor hirtelen a szobor mögül, a forradalom emlékét, a szabadságért halt hősök emlékét hirdető oszlop mögül, a tömeg közé lovagolt egy század vértes. A tüntetőket szinte odasöpörte a gyalogság szuronyai elé. A munkások meg akartak állni, de beléjük tiportak a lovak, s a hátul állók nem értették: miért állt meg a menet? Lökték előre az élt. A szuronyerdő már ott meredezett közvetlenül a férfiak, asszonyok melle előtt. Egy tiszt valamit vezényelt, s a szuronyerdő megindult az emberi mellkasok felé.

Gábor komoran és szívdobogva meredt a szuronyokra. Még látta, hogy Stasz az első sorba került, felemeli a karját, a szeme villog, és valamit kiált.

De ekkor egy hatalmas lökés elsodorta Gábort. Nem látott semmit, csak érezte apjának védő ölelését, azután valami szorítást. A megtorpant tömeg szorítását. A dobpergésen, katonai vezényszavakon, kiáltozásokon,

sikolyokon át mintha most André ismerős hangját hallaná átsüvölteni:

— Apa! Apa!

Gábor apja megragadja fia vállát, és magával rántja. Gábor most megismeri Sándor bácsi mellett Danielt, Misu bátyját. A tömeg szorítása enged, az összeverődött embercsoport ritkul.

— A hátulsó sorokat szétverték a lovasok — mutogat Dávidka Péter a kapualjból. Ide sodorták őt is Gáborékkal.

Lovak patáinak mind erősebb dobaja hallatszik.

— Oszolj! Oszolj! — kiáltozzák.

— Gyilkolnak! — sikoltja egy asszony, és egy második, majd egy harmadik átveszi a szót:

— Gyilkolnak! Gyilkolnak!

Néhány perc, és döbbenetes csend fekszi meg az egész teret. Messze, valahol a mellékutcákban még futnak és kiáltoznak az emberek:

— *Nem akarunk háborút!*

Inkább már csak sejteni, mint hallani lehet ezt a kiáltást.

Tompa, hatalmas dobbanás: a gyalogos katonák lábhoz engedték a fegyvert.

A tér kiürült, már csak néhány lovascsendőr cikázik. S a földről tápászkodik fel itt is, ott is egy-egy legázolt, egy-egy sebesült.

Gábor dermedten hallja újra az előbbi hangot. André segélyt kérő kiáltását:

— Apa!

Kirántja kezét apja kezéből, és a hang irányába rohan.

Mögötte szalad apja sógorával és Misu bátyja, Daniel.

A katonák zárt, komor sorfala előtt egy test fek-

szik, egy zubbonyos férfitest. Mellette térdel és zokog André.

Apját a lovasroham az éppen megindult szuronysorba vetette. Két szurony is átdöfte mellét.

— Már nem lélekzik — állapítja meg szárazon a holttest mellett álló tiszt.

A katonák szégyenkezve lesütik szemüket.

André apja testén fekszik. Ráborulva zokogja, most már csendesebben, mindig halkabban:

— Apa... Apa...

Daniel lehajol és felveszi a holttest mellett fekvő összetaposott sapkát. Üres tekintettel, üres aggyal megrázza. Hull belőle a lisztpor. Gábor mellét, torkát fojtogatja a sírás. A csend. Mert halotti csendben végződik ez a nap. Csak André sírása hallatszik még:

— Apa... Apa...!

Igy lett André apja, Gardet Henri sütőmunkás, a Nemzetközi Munkásszövetség egyszerű, ismeretlen tagja, a francia császár és a porosz király háborújában az első hősi halott.

MÁSODIK RÉSZ

PÁRIZS HŐSEI

ÉLJEN A KÖZTÁRSASÁG!

Petriné dohogva tesz-vesz a tűzhely körül.

— Ilyen korán felkelteni ezt a gyereket!

A nyitott ajtón át épp most látta, hogy férje mosolyogva és gyengéden huzogatja Gábor fülét.

A fiú álomittasan hunyorog.

— Kelj fel Gábor, ha menni akarsz! — szól rá az apja, suttogva, nehogy felébressze Lalit, aki úgy alszik bátyja mellett az ágyban összekuporodva, mint egy kis macska.

Szuszi, a cica bezzeg nem alszik már, ott sündörög asszonya körül.

Gábor tágranyitja a szemét, mint akinek hirtelen eszébejutott valami, és kiugrik az ágyból. Egy perc múlva más mosakodik.

Petriné még mindig dohogva igazítja meg a fazekat a tűzhelyen.

A férje ott ül mellette az alacsony szenesládán: ronggyal tisztogatja a cipőjét.

— Ő vállalta, maga, a munkát.

— Persze — mosolyog Gábor, aki felöltötte már a zubbonyát, és éppen fésülködik. — Nem is munka ez. Igazi öröm.

Azután leülnek hármasban a konyhaasztal mellé.

— Még megégeted a szájad, mint a ceglédi koldus

— figyelmezteti fiát Petriné, mert látja, hogy Gábor türelmetlenül, fúvatlanul kanalazza a forró levest.

— Tudod te, fiú, hogyan járt Kossuth apánk konyháján az a ceglédi ember? — kérdezi Petri mosollyal a szemében. Talán kissé kötekedő mosollyal is, mert hát százszor is hallotta már a család ezt a történetet, amelyet úgy mesélt el mindig a Párizsban született Klári asszony, mintha oly közelről ismerné a sohanemlátott Cegléd városát, akár a tenyerét.

— Tudom — válaszolta Gábor félig megégett szájjal. Valóban türelmetlen volt.

Letette a kanalat és befordult a szobába.

Köteg papírlapot hozott ki onnan a hóna alatt.

Letette a székére, és még egyszer átfutotta pillantásával a nagy, fekete betűket. Pedig tegnap húszszor is átolvasta már a néhány mondatnyi szöveget.

— »*Párizs népe! Polgártársak!*« — olvasta fennhangon. — »*A császári kormány félre akar vezetni titeket. A tábornokok egymás után vesztik el az ütközeteket. És Franciaország fiai hasztalan öntözik vérükkel a határokat.*«

— Igen, igen — bólogat apja, és előveszi pipáját.

»*Mindazok, akik a háború kitörésekor még nem hitték el szavunkat*« — olvassa tovább Gábor, már hangosabban —, »*ma láthatják, hogy a császárság e háborúval romlásba dönti az országot. Mi már megmondtuk, hogy minden háborúnak ellenségei vagyunk, de elsősorban ellene vagyunk a dinasztikus háborúnak. Mi bátran odakiáltottuk a zsarnokoknak: a császárnak és tolvaj bandájának, hogy éljen a béke! És tudjuk, hogy a nép — minden nép — békét akar. Ne habozzatok tovább! Döntsétek meg a zsarnoki uralmat, amely csak könnyt és vért hozott. Éljen a Köztársaság!*«

— Ez az! Éljen a Köztársaság! — mondja Petri, és öklével az asztalra csap.

Gábor csillogó szemmel néz fel rá.

Ekkor kopogtak. Két hosszú, három rövid: a jelük.

Gábor már nyitja is az ajtót.

Daniel és Kurt állnak előtte.

— Gyerünk! — sürgetik.

Gábor fejébe csapja sapkáját, hóna alá szorítja a csomagot.

— Mehetünk.

Még figyelmezteti anyját:

— Tudod, Anya, ma nem jövök délben haza, Pierrenél maradok.

És már csörtetnek is le hárman a lépcsőn.

A ház előtt már ott vár rájuk Vincent.

— És Tonio? — kérdi Gábor.

— Megyek, megnézem: mi van vele.

— Nem jött el, és kész! Menjünk nélküle — indítványozza Kurt, és megigazítja a hóna alatt a maga plakátkötegét.

Gábor azonban elküldi a főfelderítőt a késlekedő felkutatására.

— Nincs nekik órájuk — magyarázza.

— Senkinek sincs. Mégis itt vagyunk idejében. Azt mondtuk: korán. Mindjárt kapunyitás után. És kész.

Gábor elégedetlenül megrázza a fejét és mintha erősítést várna, Danielre néz.

— Vincent mindjárt visszajön — mondja Misu bátyja. — Ötösben jobban megy — és meglóbálja a kezében a csirizzel telt bádogkannát, benne az ecsettel.

— Ha te is azt mondod, Daniel... — enged, vállát vonogatva Kurt.

Gábornak kicsit, ici-picit fáj, hogy Kurt nem neki, hanem Danielnek enged. Hogy nem ő a parancsnok. Ő, Gábor, az elnök. Ki is vonná ezt kétségbe? De azért mégis Daniel vette át a parancsnoklást. Igaz, közel

három évvel idősebb náluk Misu bátyja. És hát ő a nyomdász. Ő a felelős. Ezt a Díszelnökük is mondta, meg az a fiatal elvtárs a Szövetségből, aki az utóbbi időben addig járt a házba, míg odaköltözött Pierre-ék lakásába. Igaz, ezt nem szabad senkinek sem tudnia. Különben Varus a neve.

— De ez csak álnév. Mert ilyen név csak a régi rómaiaknál volt — súgta ezt multkor titkolózva André.

Milyen kár, hogy André nem lehet most velük! Dolgoznia kell, mióta meghalt az apja. Még szerencse, mondta Delille néni, hogy Polleret mester, a pék mindjárt felvette inasnak. Most ott dolgozik az apja helyett.

Hallani is a munka zaját ott hátul, a pékműhely mélyén, a segédek kiáltozását. Jönnek. Nagy kosarakban hozzák át az üzletbe a süteményt: a ropogós, meleg kiflit. André is jön velük. Ő is egy nagy, nehéz kosarat cipel kettesben Freddel, idősebb inastársával. Milyen fehérek mind a ketten, amint jönnek lefelé a lépcsőn. Persze a liszttől.

— Ferryékhez visszük — szól oda barátainak André.

Gábor látja az arcán, hogy nehéz a kosár.

Szinte menne is segíteni, de ekkor visszaérkezik Vincent is Tonioval.

— Gyerünk! Gyerünk! — adja ki a parancsot Daniel és indulnak öten, a kosarat vivő két pékinas után. El is hagyják őket, mert sietős az útjuk.

A nap még nem jött fel az égre, de már egészen világos van. Ők messze mennek, az első kerületbe. Ma ott ragasztanak. Varus elvtárs utasítása ez.

Az utcákon, a házak előtt, a házmesterek söprik a járdát. Némelyik még vizet is locsol, nagy bádogkannából. Igen, meleg lesz ma is. Ennek a hajnalnak a hűvösségében is emlékeznek még a tegnapi fülledt

melegre; szinte érzik előre az elkövetkező déli hőséget.

Sietve vágnak át a körúton. Nem az útkereszteződésnél, ahol feltűnhetne egy rendőrőrszem.

Szűk kis mellékutcákban járnak. Vincent megy legelől. Ő a felderítő. Mögötte néhány lépéssel Daniel siet a csirizes kannával. A sarkában Gábor és Kurt. Leghátul Tonio. Neki hátrafelé kell figyelnie.

Siettek, mégis jó időbe tellett, míg átfuthattak a nagy sugárúton, Szebasztopol-útján, amelynek végén ott látszik az új pályaudvar kőépülete.

Megkerülik a nagy vásárcsarnok környékét. Varus elvtárs külön figyelmeztette őket, hogy arra sok a rendőr.

A posta elé érnek.

Vincent figyelmeztetően hátraint. Megállanak. A nagy kapu nyitva, mellette rendőr. Az udvarból épp kifordul egy nagy, kétlovas kocsi. A bakon egyenruhás postások.

— Idejön minden levél — súgja Gábor.

Daniel habozva néz körül. Nagyon csábítja a hosszú, sárga fal, és főként a falon a nagy fekete betűkkel festett figyelmeztetés, hogy tilos ide bármit is ragasztani.

A rendőr egykedvűen néz a Szajna irányába elgördülő postakocsi után.

— Falazzatok — suttogja Daniel. Vincentnek még odaint, hogy vigyázzon, és már fogja az ecsetet. A csiriz nedvesen csurog a falról.

— Gyorsan!

Gábor már átadta a csomagját Tonionak, csak egyetlen kiteregetett lapot tart a kezében. Ezt fehér hátával nekifeszíti a falnak. Azután szélesre tárt tenyerével, gyors mozdulatokkal simítja a papírt.

Már ott feketéll a nagy sárga falon:

»*Párizs népe! Polgártársak!*«

És alul öklömnyi nagy betűkkel, a szívpezsdítő felkiáltás:

»*Éljen a Köztársaság!*«

Talán egy percig tartott az egész. A fiúknak mégis nagyon hosszúnak tűnt az idő.

— Siess! Siess! — noszogatják Gábort.

— A másik oldalra — vezényel Daniel, és mindannyian futásnak erednek.

Ekkor hirtelen, a túlsó oldalon, a nagy fehér banképület kapujából elébük lép egy morcosképű rendőr.

Csak egy pillanatra riadnak meg. Teljes erővel továbbfutnak. Elől Vincent, leghátul Tonio.

A rendőr gyanakodva néz a fiúk után. Még kiált is:

– Hé! Hé!

De azok futnak, akár a megriasztott nyulak, hátra sem tekintve.

— Pedig de meg vannak rakodva! — gondolja a rendőr. — Ördögadta kölykei! Biztosan munkába sietnek.

Átnéz az utca túlsó oldalára. A nyitott kapu mellett egykedvűen álldogál társa.

Ekkor a fiúk már a szomszéd utcában ragasztottak. Majd a harmadikban, a negyedikben.

Siettek nagyon.

Mire az érkező postásoknak egy elég nagy csoportja az első falragaszt körülállta, mire az egykedvű rendőr odalépdelt, hogy megnézze, mit bámulnak, a fiúk már átjutottak a régi királyi palotán túl eső negyedbe, majd újra irányt változtatva, Z-alakban cikázva az utcákon át, közvetlenül a pénzügyminisztériummal szemben be is fejezték a munkát.

— Ti maradjatok együtt — intézkedett Daniel. — Nálatok nincs semmi. Lassan sétáljatok, mintha nem tudnátok semmiről! Nem láttatok semmit! Én iszkolok a kannával.

Gábor megfogja a karját:

— Jobb lenne, ha nekem adnád, te meg szaladnál. Rám kevésbbé gyanakodnak, ha egyedül megyek. Nézd, itt a szemétkosár tele van salátalevéllel, befedi a megmaradt csirizt. Az ecsetet dugd el.

— Igazad van. No ide az ecsetet. Jó munka volt.

És vígat füttyentve, Daniel útnak eredt.

A többiek telerakták az edényt hulladékkal.

— Menjetek ti is. Ne maradjunk együtt. A Róka-utcában találkozunk — siettette barátait Gábor.

— Kész — nevetett Kurt és elindult Tonioval.

Vincent hátramaradt.

— Gábor! Én megnézem: olvassák-e a falragaszokat?

Gábor beleegyezően bólintott.

— De ne sokáig maradj!

Vincent Kurték után futott, majd átment az út túlsó oldalára. Gábor még látta, hogy a sarkon visszafordul; csak ezután indult el ő is, ellenkező irányban a folyó felé.

E kora reggeli órán egyedül lépdelt a kihalt Szajna-parton. A kereskedők még nem nyitották ki lelakatolt könyvesládáikat: olyannak tűnt ez a hosszúhosszú ládasor, mintha sok-sok koporsót állítottak volna egysorba. Az volt a különös, hogy azonnal látni lehetett, ezekben az egyszerűfájú, esőáztatta, időkoptatta koporsókban kincseket rejtettek el.

Gábor többször megbámulta már ezeket a kincseket: a régi bőrbekötött, vagy szakadozott sárga papírborítású könyveket, a fekete-fehér vagy színes metszeteket, melyek rég elmúlt időkről, vagy távoli, ismeretlen tájakról mesélnek. Néhány garasért vett is már könyvet itt: a Vasálarc történetét, és a 48-as barikádokét. Pierre-rel, Andréval és Misuval járt akkor itt, négyesben. Ez még a Szövetség megalapítása előtt tör-

tént, de azután is jártak erre egy csütörtök délutánon, amikor Lízivel és Tonio húgaival csodálták meg a madárkereskedők számtalan, tömött kalitkáját, a halászboltok különleges horgász-szerszámait.

Régen volt ez már. Mi minden is történt azóta?! A letartóztatások, a Kopasz-banda szétzüllése, a háború, André apjának halála, a tanítás befejezése. Szinte látja maga előtt Avril tanító urat, amint búcsúzik tőlük és megmondja: önként jelentkezett katonának, hogy megvédje a hazát.

Azután a nyomda! Illetve az a láda ólombetű, meg a két kis gép, amelyet Pierre apjának pénzén vásárolt Varus elvtárs, és amelyet részeire szétszedve, három napig hordtak suttyomban Pierrék lakásába. És Daniel! Aki inasból esténként egyszerre csak nyomdászmester lett. Mert az ő parancsnoksága mellett gyártották egymásután a röpcédulákat, a kiáltványokat. Milyen öröm is volt kiszedni az első mondatot. Aztán beigazítani a szöveget a fakeretbe. Végül látni, hogy a prés alól előkerül az első lap. Emlékszik: csak itt derült ki, hogy a P-betűt felcserélték az R-rel. Újabb munka, újabb izgalom! Azután reggelenként a ragasztások. Ezek a nagy, igazi harci kalandok!

Gábor büszkén gondolt arra, hogy az ő szövetségük, a Sebestyén-közi Szövetség íme most milyen szorosan dolgozhat együtt a nagy Nemzetközi Munkásszövetséggel.

Milyen kár, hogy Misu nincs velük. Nem is tud még a nyomdáról. Megírni pedig nem lehet. Stasz is vidéken utazik. Apjával együtt egy uszályon egész a tengerig mentek. Matrózt is magukkal vitték, a kutyát. Robin is elkísérte őket az apjával együtt. Bianka, Tonio legnagyobb húga, hogy szeretett volna velük menni! Igaz, ki ne menne szívesen egy ilyen gyönyörű, nagyszerű útra!?

És André? Ő már dolgozik. Pedig Avril tanító úr külön eljött a lakásukra megkérni Gardet nénit, hogy André okvetlenül folytassa ősszel az iskolát. Még arról is beszélt, hogy háború után, ha hazajön, ő maga viszi el legjobb tanítványát magasabb iskolába, mert Andrénak tanulnia kell.

Avril tanító úr ezúttal tévedett. Andrénak dolgoznia kell, kenyeret keresnie, mert megölték az apját. Gardet nénit sem vették fel munkára a tölténygyárban — azért, mert megölték a férjét. Talán az őszig talál még valami munkát. Akkor André mégis továbbtanulhat és nem lesz oly fáradt a szövetségi munkára sem, mint most...

Meg kellett állnia. A térről egymásután fordultak a hídra a kordék, a szekerek. A nagy vásárcsarnok felől jöttek üresen. De a tér túlsó oldalán még dinnyével, tökkel, burgonyával, sajttal, halas és tojásos ládákkal, tömött tyúkketrecekkel teli kocsik várták, hogy az árusok megvásárolják a rakományt.

Gábor nézte ezt a sokszínű sürgés-forgást, ezt a rengeteg élelmiszert, az alkudozó vásárlókat, az átkozódó kocsisokat, a gyerekeket, amint ott futkároztak vagy lófráltak a lerakodó kocsik, a kosarak, a ládák mellett. Azután nevetne nézett a maga salátahulladékkal tömött edényére, és átvágott a téren: itt most már megkurtíthatja az útját a Róka-utca felé.

Az ismerős kapu előtt ott találta Kurtot és Toniot. A kapusnak elnevezett házmesterrel és egy vörösbajuszú tüzérrel beszélgettek.

A kocsis volt, Pierre nagynénjének a kocsisa.

— Végre elintézték az ügyemet. Behívtak. Az este öltöztem be. Nézzétek fiúk: ugy-e szép ez az egyenruha? A tüzéreké. Már el is búcsúztam, mert mindjárt utazom az ezredem után.

— És mi lesz a lovakkal? A két feketével? — érdeklődött Kurt.

A tüzér megvetően vállat vont.

— Talált valami suhancot Madame Duvert. Egy sebhelyes arcú kölyköt. Egy gyávát, aki most ahelyett, hogy katonának menne, beáll urasági kocsisnak! Pedig mondtam a barátotok nagynénjének: adja oda a két feketét a hadseregnek. Még tüzérlovak is lehetnének! Fáj a szívem, ha rágondolok, hogy itt fognak rostokolni.

És a vörösbajuszú búcsúzott is már.

A három fiút beengedte a kapus.

— Korán jöttök — morogta mogorván. — Te meg miféle szemetet hozol? — állította meg Gábort. — Dobd el, ezt nem lehet bevinni.

— Nem? Pedig ez kell. A házinyulamnak szedtem.

— Nincs is házinyula — suttogta nevetve Kurt fülébe Tonio.

— A házba ezt nem lehet bevinni. Tegyétek le az istállóban!

Ekkor Pierre, aki az ablakból már leste barátait, lefutott eléjük az udvarra. Négyesben tartottak az istálló felé.

— Ez Lantier, az új kocsis. Ezek a barátaim.

A bemutatás úgy történt, hogy a fiúk körülállták az új kocsist, aki éppen kefélte az egyik lovat.

— Szép fényes a szőre — mondta Lantier — úri paripa. De ti mifélék vagytok? — hökkent meg egyszerre, amint a »kis gazda« szavai után várt úrigyerekek helyett három viseltes zubbonyú, mezítlábas kis suhancot látott maga körül állni.

Különös ház ez, állapította meg, nem először tegnap óta, mióta munkába állt. Falin apó, a Bry melletti majoros ajánlotta be a ház úrnőjének. Az apóval a nagy vásárcsarnoknál találkozott. A majoros gyümölcsöt meg burgonyát hozott fel Párizsba kétkerekű kor-

déján, ő meg ott segített a lerakodásnál, meg a vásárolt holmik hazaszállításánál. Ez a munka jutott már csak neki, mióta elküldték a porcelángyárból, és ő feljött Párizsba. A gyárakban nem vettek fel munkásokat.

— Nemsokára bezárunk mi is — mondták a kapukban.

Katonának beállhatott volna, de ehhez nem volt semmi kedve.

— Hogy az arcom másik fele is összeégjen? — kérdezte morcosan a vásárcsarnoki ellenőrtől, aki fellengős szavakkal beszélt a hazafias kötelességről, és közben összejátszott a nagy mészárosokkal, hogy ezek jobban csalhassanak. — Vagy elveszítsem a félkaromat?

Edzett kar volt Lantier karja. Bár közel nyolc éve már finomabb munka, porcelánégetés volt a mestersége, nem csökkent erőben és megtartotta a frisseségét. A fiatalember szerencsére nem felejtette el teljesen az egykori paraszti munkát sem. Ezért jöhetett el parádéskocsisnak ebbe a rókautcai házba.

Nehezen jött. Mert Falin apó megmondotta: az úrnője az az ismeretlen asszony lesz, akié Bry porcelángyára is. Onnan pedig nyolc évi munka után minden teketória nélkül bocsátották el. Holott még az arca épségét is feláldozta a drágalátos porcelánjukért. Igaz, a gyárban nem látták sohasem ezt a dölyfös, kétnevű, gazdag asszonyt: nem törődött a gyárral, a munkával, az emberekkel, semmivel, csak épp a pénzt zsebelte be. A kastélyba Bry közelében ugyan minden évben ellátogatott, vendégeket hívott, de a gyárnak még a környékére sem ment. Albin, a gyár tapasztalt lakatosa mesélt régebbi időkről is, amikor az asszony öccse ott járt a gyárban, és saját nővére ellen biztatgatta a munkásokat. Ki is tette azután a házból az asszony azt a hóbortos fiatal urat.

Most pedig, hogy munkába állt, a vörös, bolondos

elszászi, az eddigi kocsis, mindjárt elpletykálta, hogy bizony az a furcsa öccs most éppen itt lakik a házban, és betegnek teszi magát, hogy ne kelljen börtönben ülnie, együtt a lázadó munkásokkal, mert hát azokhoz szít.

És itt a fia a barátaival! Magafajtájú emberek fiai ezek, akárki akármit is mondjon. Azután ismerje ki magát az ember!

Bizony, talán még Levallot-Duvert asszony sem ismerte ki magát a saját dolgában.

Legalább is nem ismert saját magára.

Miért is fogadta házába börtönbezárt öccsének kisfiát? Miért kísérelte meg száz úton-módon is kiszabadítani Henrit a börtönből? Miért hozta haza súlyos betegen ide a házába, egyenesen a törvényszékről? Miért ápolta őt azzal az odaadással, amellyel valaha régen, ifjúkorában istápolta a kis barnafürtű, szelid gyermeket? Miért enged minden szeszélyének, azóta is, hogy már lábadozik betegségéből? Miért tette házának felét valami nyilvános gyermekotthon félévé, a másik felét meg különböző összeesküvések központjává?

Mert nemcsak Pierre vezet ide néha napján titokzatos ismeretlen embereket, nemcsak Pierre kompániája, elsősorban az a kerekképű, tisztatekintetű Gábor-gyerek hordoz és visz reggeltől estig Henrihez, és Henritől érthetetlen üzeneteket, sőt pénzt is, de még ez a nagyszájú Latty is, az ügyvéd, elhívja ide nagyképű összeesküvő barátait: a simabeszédű, választékos politikusokat, akik közül valójában, mint már régen is, csak az a gunyorosszavú vén törpe, Thiers úr érdekli őt kegyetlen tekintetével.

Amennyire mindez érthetetlennek tűnt sajátmaga előtt, épp annyira természetesnek találták előkelő barátai. Szemükben ez a különös asszony, aki viselkedésével, váratlan ötleteivel annyiszor meglepte már őket, most mintha betetőzte volna különcködéseit azzal a kihívó tettével, hogy mindenki tudtával egy veszedelmes

forradalmárt ápol a lakásán, és ez a forradalmár a tulajdon öccse. Az pedig, hogy amint gondolták, Latty úr útján a vén rókával, Thiers-rel szövöget terveket, egyet jelentett a hercegnő, sőt barátja, a mindenttudó rendőrfőnök szemében is: ez a különös gazdag asszony nagy tétekben játszik, a nagy politikába tesz kirándulást, mint illik olyasvalakihez, aki a pénzén mindent megvehet.

Ő maga érezte, hogy a társaságban megnőtt a tekintélye, és a rendőrfőnök maga is félig gúnyos, félig szinte tiszteletet, félelmet elárulo hangon állapította meg:

— Madame Levallot-Duvert, ez a különös asszony, uralomra tör.

Holott valójában egyfelől csak Henri kedvében akart járni, másfelől pedig az okos Barrot-val, a közjegyzőjével folytatott megbeszélések után arra a megállapításra jutott, hogy a fajankó császár végleg megbukik ezzel az őrült vállalkozásával, a háborúval. Bármennyire is ágálnak mások, mégis Thiers úré lesz a hatalom. Ő majd meg tudja őrizni Barrot úr egyetlen istenségét: a pénzt.

Levallot-Duvert asszonyt minden különcködése ellenére, — bármennyire is titkolta ezt még sajátmaga előtt is — alapjában véve szintén csak ez érdekelte: a pénz.

Ezért is tűzött össze öccsével.

Pierre szobájában a fiúk egyszerre csak felfigyeltek Díszelnöküknek a falon áthallatszó hangos és haragos szavára.

— Egy millió! Mennyi munka! Mennyi szenvedés! Athalie, nagyon jó vagy hozzám, de hagyj elmennem. Én nem bírom ezt el. A társaim börtönben. Családjuk éhezik. És hány ezer és tízezer és százezer család szerte a világban! Én meg nézzem, hogy milliókkal dobálózol, a munkások bőrén szerzett milliókkal. És a háborúba hajszolt katonák vérén játszol! Nem! Ezt nem akarom!

— De Henri! Nyugodj meg. Hiszen én nem csinálok semmit. A tőzsdén nem a munkásoktól, nem a katonáktól veszem el a pénzt, hanem a te ellenségeidtől, a burzsoáziától, ahogy mondod. A bankoktól, a kereskedőktől, a gyárosoktól. De nem is viszem — talán én adom nekik ajándékba, és nem marad semmim.

Az asszony fölényesen nevetett, de hirtelen elborult a tekintete. Henri felállt, a karját kitárta, így kiáltott:

— Nem! Nem akarom! Ez mind aljasság! Megyek!

A férfi szeme lázban égett, arca kipirult.

— Megyek! Itt nem maradhatok! Ez árulás lenne! — kiáltotta még. Aztán hirtelen összekapta a karját, meggörnyedt.

Az asszony melléje ugrott, de fivére már megingott, és teljes hosszában elvágódott.

Athalie nem tudta felfogni estében. Már csak azt látta, hogy Henri a földön fekszik, és az ajka szélén megjelenik egy vékony vércsík.

— Henri!

Az asszony sápadtan térdelt le a mozdulatlan test mellé.

— Segítség! — futott Athalie az ajtóhoz. — Orvost! Orvost, gyorsan!

A fiúk azonnal átrohantak.

Sápadtan állt az ajtóban Pierre nagynénje.

— Gyorsan szaladjatok orvosért! Rosszul lett. Nagyon rosszul.

Pierre megingott. Kurt sápadtan melléje állt. Gábor karjánál fogva húzta az inast, aki ugyancsak előkerült:

— Gyerünk, gyorsan!

Az inas mögött ő is kirohant.

Mire a szomszédból visszaértek az öreg orvossal, Pierre apja már magához tért.

— Újabb tüdővérzés — állapította meg az orvos.

Lefektették a beteget. Levallot-Duvert asszony a kezét tördelte.

A fiúk Pierre szobájában sokáig szótlanul ültek.

Végre Vincent szólalt meg. Újból abba kezdett, amit már előbb elmondott nekik:

— Ha láttátok volna, mennyi nép állta körül a kiáltványt. Rendőrök jöttek. Gorombáskodtak. De az emberek többen voltak és mind azt súgták: Igazuk van! A kormány hazudik. Minek ez a háború?! Egészen tűzbe jöttek. Ez a siker! A munkánk sikere! Igazán mondom.

Megakadt. A fiúk nem érdeklődtek. Csüggedten, némán ültek Pierre körül.

Végre Gábor szólalt meg:

— Meglátod, Pierre, ha igazán sikerül, ha igazán győzünk, ha köztársaság lesz — akkor meggyógyul az édesapád.

Pierre könnyekkel a szemében hitetlenül ingatta a fejét.

— De igaz, igen. Így lesz — bizonygatták a fiúk. Pierre csak sírt.

Sokáig, nagyon sokáig ültek azután némán.

Hiába jöttek el orvosok, újabb nagyszakállú, tekintélyes orvosok, akiket professzor úrnak szólítottak, hiába jött közéjük Pierre sápadt, kísírt szemű nagynénje is, arról suttogva, hogy a Díszelnök már jobban van, nemcsak Pierre, de a fiúk is elvesztették minden kedvüket. Nem játszottak, nem beszélgettek, nem szőttek terveket.

Csendesen, néma kézszorítással búcsúztak Pierretől és szomorúan indultak haza.

Nem hozta vissza kedvüket az esti utca sem, amelyen mindenfelé hömpölygött a nép.

Hazaérve tudták meg, hogy a császár seregét bekerítették és teljesen szétverték Sedannál. A poroszok magát a császárt is elfogták.

— Tüntettek az utcákon a jó polgárok — mondta Gábor apja késő este, mikor hazaért. Azzal a furcsa,

komoly nézésével mondta ezt, amelyben gúnyos mosoly bujkált: — De a rendőrkardok elől persze megfutottak. Holnap azonban mi megyünk!

*

Fénylő ragyogással kelt fel a nap keleten, arra, amerre Párizst sejtették a sárgászöld dombok és a sűrű erdők mögött.

A kis fekete gőzös buzgón fújta a füstöt.

— Csak a dolgát végzi — morogta Stasz apja folyton lelkendező fiának.

Csodálatos volt ez az út. Alig három napja Stasz a tengert bámulhatta meg titokzatos, szürke messzeségével, a hatalmas óceánjáró hajókat, meg a kikötő érdekes negyedében a furcsa öltözetű, különös képű, idegen matrózokat. Most éppen ilyen érdeklődéssel bámulta ezt a tájat, a két partot, melyek között lassan, szinte méltóságteljesen haladt az uszály.

Feszült a vontatógőzös kötele.

— Nézd azokat a teheneket — mutatta Robin kinyujtott karral — száz, kétszáz, nem, ötszáz, talán ezer is!

De Stasz inkább a másik partról integető fiúkra figyelt, amint úgy futottak könnyedén és gyorsan a vízbe, mintha egyenesen hozzájuk akarnának rohanni.

— Gyertek, csak gyertek! — kiáltotta, felugorva egy ládára, a lábukkal a vizet fröcskölő félmeztelen fiúknak.

Matróz is felfigyelt és dühösen ugatni kezdett.

Az uszály közepéről, a kis kályha mellől most Flóra asszony hívta őket, a hajósgazda lánya.

— Kész a reggeli!... — kiáltotta.

— A ..ggeli, hallották csupán, mert hatalmas: széles és hosszú alkotmány volt ez az uszály, a »Flóra«. Nevet is adtak neki, mint valami igazi hajónak. Pedig vontatógőzös nélkül nem boldogult volna. A kis fekete

»Murat« vontatta most felfelé a Szajnán, a tengertől Párizsig a termetestestű »Flóra«-t, mint valami fújtató fekete kis póniló.

Ezúttal különleges és nehéz rakományt vittek. Ezért is hívta erre az útra az ismerős két rakodómunkást Gargu gazda, az uszályos. Tulajdonképpen nem kellett volna, hogy két ember pótolja vejét, Bertet, aki a háború miatt bevonult régi ezredéhez, a bresti tengerészekhez. Gargu gazda azonban még azt is megengedte Robinnak, meg ennek a nagyerejű lengyel munkásnak, hogy mindegyik elhozza siheder fiát: legalább többen őrzik a rakományt. Fegyvert szállítanak az Arzenálba.

Szótlanul kanalazták a levest.

A partmenti falucska templomtornyából elhozta fülükbe a könnyű szél a konduló harang szavát.

— Vasárnap — mondta halkan Stasz apja és úgy hallgatta ezt a harangszót, mintha réges-régről, a gyermekkorából szólna hozzá a kis fatornyos lengyel templom.

Milyen üzenetet küldhetne azonban feléje a gyermekkori lengyel falu, arról a feledés távolságába vesző messzi-messzi síkságról? A nyomor szavát? A félelmetes cár hatalmát képviselő kozák őrmester kancsukájának suhintását? Az elnyomott parasztok sóhajtását? Vagy a reményt, hogy lesz még szabadság, kibontják még újra a forradalom lobogóját és elkergetik a soha nem látott kegyetlen cárt a drága földről?

Homályos, kusza gondolatok kavarogtak a szélesvállú lengyel munkás agyában. Miről is beszélt neki a multkoriban Müller, az a beteges német szabócska? Minden ország munkásainak összefogásáról? Hogyan lehetne ennek eredménye, amikor minden országban urak ülnek a munkások nyakában, meg csendőrök, rendőrök? Lám, az az asztalos is, fia barátjának az apja börtönbe került. Meg a másik gyerek apja is,

pedig az úrfajta. Meg az a komolybeszédű, vékonydongájú ötvös is, Frankel. És Gardet mit ért el azzal, hogy kiabált a háború ellen? Csak annyit, hogy árva lett a fia, özvegy a felesége...

Mintha a gondolataiban olvasna az asszony, a gazda lánya, amikor most ránéz, és azt mondja:

— Komisz dolog ez a háború.

Miért mondja? Mert a férje elment katonának?

Vlaczky az asszony gondolatát kutatva nézte szép, sima, barna homlokát:

— Azt mondják, mindig volt, mindig is lesz háború.

— De apa, nem emlékszel: mit mondott Gábor apja? — tiltakozott Stasz. — El lehet kerülni, ha mindenki, aki dolgozik, összefog. Mindenki, aki békét akar.

Vlaczky kétkedően ingatta a fejét.

— De igen! Ez biztos — erősködik Stasz. — Pierre apja is ezt mondja!

— Ezt mondta? — kérdezi magasra vont szemöldökkel Flóra asszony.

— Azután ki az a Pierre apja? — kérdi morcosan, pipájára gyujtva Gargu gazda.

— Újságíró.

— Azok mind hazudnak — ereszti ki a füstöt pipájából a gazda.

— De ez nem! — rázza meg hevesen a fejét Stasz. — Ez nem. Még börtönbe is zárták, mert az igazat mondta.

— No lám! — állapítja meg Gargu. — És hogy elterelje a szót, mindjárt Stasz apjának szól: — Menj csak hátra, fiam a tatra. Váltsd fel a társadat: jöjjön megenni a levesét.

A lengyel felkelt a kötélkötegről, amelyen eddig üldögélt, és lassú léptekkel elindult hátrafelé.

— Hátha mégis igazuk van — fordult apjához elgondolkozva Flóra asszony.

A gazda kivette szájából pipáját és a ládákra mutatott. A fegyverekkel teli, sokszáz ládára.

— Ez mind az övék.

Stasz agyában hirtelen felvillant: mi lenne, ha ezeket a fegyvereket a munkásoknak adnák? A Szövetségnek? És legközelebb nem puszta kézzel vonulnának fel békét követelni, hanem ezekkel a fegyverekkel?

Most Robin hívta, lelkendezve:

— Nézd! Nézd! Már látszik Párizs! Ott, ott!

Pedig nem Párizs volt, hanem valamelyik elővárosa.

Hosszú órák mulva jutottak csak Párizs falai alá.

A »Murat« nyugodtan vontatta őket tovább a rakodók között, a végnélküli, tán soha nem látott és mégis oly ismerősnek tűnő házsorok aljában.

Most hirtelen, egy egészen kisalakú, alacsony gőzös — alig látszott nagyobbnak, mint valami csónak — fürgén elfordult a parttól és a »Murat« elé tartott. A kis gőzös orrában színes zászlókat lengetett egy matróz, különös mozdulatokkal.

— Jelt ad — lökte meg könyökével Staszt Robin.

— Azt jelzi, hogy álljunk meg — magyarázta Flóra asszony, a fiúk mellé lépve.

— Mit akarhatnak vajjon? — kémlelt a »Murat« felé Gargu gazda is és mérgesen rágta kiégett pipájának szárát. — A folyami rendőrség.

A kis gőzös a »Murat« oldalába került.

Látták, amint valaki egy tölcséren át kiabál a »Murat« kapitányának. A szavát azonban nem hallották. Pedig arról fújt a szellő, kelet felől.

Ott álltak az uszály orrában mindannyian, csak Stasz apja maradt hátul a taton, a kormánylapátnál.

— Az ördögbe is! — morgott Gargu gazda, amikor látta, hogy a kis gőzös visszatér a part felé, a »Murat« meg fordul utána.

Tíz perc sem telt belé, már a rakparton álló rendőrtiszttel veszekedett:

— Hogyan képzelik ezt? Csak úgy megállítanak! Nekünk az Arzenálhoz kell jutnunk.

A rendőrtiszt merev arccal állta a kiabálást:

— Parancsom van. Minden hajót megállítunk. Nézze csak!

Valóban, végig a part mentén, itt, ahol nem szoktak kikötni, egymás mögött, egymás mellett vesztegeltek a vontatóhajók, az uszályok.

— Itt vannak a papírjaim! Én fegyvert viszek! Engem eresszenek tovább! — dühöngött Gargu gazda.

A »Murat« kapitánya sem tudta lecsillapítani.

— Annál inkább. Annál veszélyesebb — mondta jelentőségteljes komolysággal a rendőrtiszt és már hátat akart fordítani nekik.

— De miért? De miért? — kérdezte apjával együtt most Flóra asszony is, a »Murat« kapitánya is.

A rendőrtiszt csak a vállát vonogatta:

— Parancs! Zavargások vannak a körutakon, az Egyetértés tere körül.

Egy matróz megkérdezte:

— Igaz az, hogy a császárt elfogták?

Hirtelen nagy csoportban állottak körülöttük hajósok, rakodók, őgyelgő párizsiak.

— Elfogták?

— És az egész sereget bekerítették!

— Azt mondják, hogy a poroszok már Párizs falai alatt vannak.

— És a császárnő? És a kormány?

— Biztosan elmenekültek. Félnek a forradalomtól.

— Forradalom?!

— Igen, tüntetnek a körutakon, a minisztériumok előtt.

— Hol? Merre?

— Vonulnak zászlókkal át a képviselők háza felé.

— Igaz ez? Igaz ez? Forradalom?

A rendőrtiszt most már sápadtan vonogatta a vállát.

— Forradalom? Nem tudom. Nekem az a parancsom, hogy leállítsam a hajókat! Hagyjanak! Hagyjanak hát!

Stasz csillogó szemekkel megragadta Robin vállát.

— Hallod? Forradalom!

— Gyerünk, Stasz!

Elköszöntek a hajósoktól, de Robin apja velük akart menni:

— Megnézem, mi történik? — mondta a gazdának. — Azután visszajövök, úgysem csinálhatunk itt semmit.

— Itt a parton? De őrizni kell a rakományt.

— Itt a folyami rendőrség előtt? Kérjen rendőrt — ajánlotta az ellentmondó gazdának Robin apja.

Gargu indult is már a távolodó rendőrtiszt után.

— Megyek magukkal — mondta Flóra asszony.

Stasz apja rosszkedvűen hallgatta a fiát, mikor az visszafutott hozzá az uszályra.

— Minek? Maradj!

— De apa, ha tényleg forradalom lesz?

— Mi közöd lenne ahhoz is?

Stasz majdnem sírva fakadt, amiért apja nem akarja megérteni.

Flóra asszony azonban segítségére jött:

— Maga, Vlaczky, csak maradjon az apámmal. A fiúk pedig jöjjenek velem és Robinnel. Látja: menynyire szeretnének eljönni! No, engedje... Nemsokára visszajövünk.

De nem jöttek vissza.

Mire négyesben nagysietve odaértek a képviselők háza környékére, már nagy tömeg tolongott ebben a rendszerint olyannyira csendes, előkelő negyedben. Mind a négyüket, csak úgy, mint a más negyedekből odacsődülő sokaságot, elnyelte a hatalmas áradatként hömpölygő tömeg. Mert ekkorra már a nagy körutak-

ról átözönlöttek a tüntető munkások a közéjük keveredett tisztes polgárokkal együtt. És ezek voltak talán a leghangosabbak.

— *Pusztuljanak a gyávák! Az áruló tábornokok! A hazug kormány!*

A palota körül sűrű sorokban, fegyverre tűzött szuronnyal, acélfalként álltak a katonák.

Ezt az acélfalat már-már áttörte a nép ereje.

— Miért vagytok itt? Miért nem mentek a frontra? Ott van szükség a katonákra! — kiáltotta a katonák arcába, egészen közelről egy őszszakállú nemzetőrtiszt.

A katonák első sorában egy kapitány, ajkát harapdálva, mormogta fiatal hadnagyának:

— Nem itt volna a helyünk!

A hadnagy bólintott.

— A haza veszélyben van! — kiáltotta feléjük egy vörösarcú, kövér polgár.

Most díszes aranysujtásokkal teleaggatva, egy tábornok jött le sietve a lépcsőn. Széttaszigálva hátul a katonák zárt sorát, lihegve tolakodott a kapitány elé:

— Megtisztítani a teret!

A kapitány határozatlan tekintettel nézett rá.

A tábornok ki akarta húzni a kardját, de mozdulata megakadt. Könyökét megragadta Petri:

— *Éljen a Köztársaság!* — kiáltotta a tábornok fülébe egészen közelről.

A tömeg rázúgta:

— *Éljen a Köztársaság!*

A tábornok szinte megsiketült. Hirtelen beszorult a munkások gyűrűjébe.

— De kérem... engedjenek...!

— Erre! Hátra! Hátra! — kiáltották dühösen a körülállók, és taszigálni kezdték hátrafelé.

— Kapitány úr! — kiáltotta a tábornok, de hangja beleveszett a tömeg zúgásába.

A kapitány gúnyos mosollyal nézett utána.

— Nem mehetünk Párizs népe ellen, — morogta a hadnagynak —, mikor a poroszok ellen kellene harcolni.

A hadnagy bólintott, a katonák is meghallották. Az őszszakállú nemzetőrtisztet újra odasodorta eléjük a tömeg.

— Engedjenek minket a képviselőkhöz! Kapitány úr, vezesse embereit a poroszok ellen!

— A poroszok ellen! — visszhangozta a tömeg, és újra felzúgott a kiáltás:

— *Éljen a Köztársaság!*

Ezt kiáltották Gábor is, Kurt is, Daniel is. Hármasban szakadtak el a többiektől, még a híd előtt.

Reggel hasztalan kísérelték meg az anyák, hogy otthon tartsák fiaikat. Alighogy Petri, Varus, Müller, Török és Dávidka együtt elmentek, a fiúk már Gábornál voltak, és indultak ők is. Csak Vincent nem tartott velük, őt elküldték Pierrehez megtudni, hogy van az apja?

A fiúk a Nemzetközi Munkásszövetség háza előtt, a kis téren érték utól a Sebestyén-közi munkásokat. Együtt indultak velük a tüntetésre. Együtt kiáltották velük a mindinkább növekvő tömeg élén:

— *Éljen a Köztársaság!*

A rendőröket, akiket a feltartóztatásukra küldtek, szinte elsöpörték a munkások. Csak a hatalmas Egyetértés-téren akadt meg a menet: a hídfőt rendőrcsapatok szállták meg. A folyó partján meg lovascsendőrök sorakoztak.

Ekkor azonban már odaértek gyorsan előrángatott nemzetőr egyenruháikban az első és második kerület polgárai is. A tér túlsó oldalán egy egész zászlóaljnyi nemzetőr vonult fel, majdnem katonás menetben. Ezeknek a tekintélyes polgároknak nem állhatták útját a rendőrök. A nemzetőrökkel együtt azonban a munkások is a hídra tódultak. Visszaszorították a rendőröket. Hasztalan üvöltözött vörös arccal, képéből kikelten egy

magasrangú rendőrtiszt. A tömeg nyomásának lehetetlen volt ellenállni.

Itt, a hídfőnél szakadtak el a többiektől Gábor, Daniel és Kurt, de ők is átjutottak a túlsó partra. Felmásztak a képviselők palotájának aranylándzsás vaskerítésére. Innen kiáltották:

— *Éljen a Köztársaság!*

Csengő gyermekhangjuk egybeolvadt a nép hatalmas, követelő szavával.

Ki mondhatott volna ennek ellent?

Aki megkísérelte: alulmaradt.

Hasztalan állt ki a lépcsők tetejére egy tekintélyes képviselő.

— Mérlegelünk. Mindent megteszünk, hogy megmentsük a hazát — mondta. — Térjenek kérem haza, hogy nyugodtan tárgyalhassunk.

— Nem bízunk a maguk tárgyalásában! Nem bízunk magukban! — kiáltotta fel a lépcső tetejére Varus, és a kibontott vörös zászlót meglengette magasan a fejek fölött.

— Köztársaságot! — zúgta a nép, és a tekintélyes képviselő elkeseredetten visszafordult a tanácsterembe.

Itt éppen azon alkudoztak az urak: miként fosszák meg trónjától a császárt, aki a poroszok foglyaként valójában már tegnapelőtt elvesztette trónját, országát, seregét, népét. Miként fosszák meg trónjától úgy, hogy mégse legyen köztársaság?

De a tanácskozásokba, alkudozásokba beleszólt a nép. Végül is áttörte a katonák sorfalát, beáradt a palotába, elözönlötte a termet.

— *Köztársaságot! Köztársaságot!*

A terembe jutott nemzetőrök felkényszerítették a szószékre az egyik ismert, szakállas ügyvéd-képviselőt.

— Lemondatni! Lemondatni!

A zajban nem is lehetett hallani pontosan: mit mondott az elkényszeredett, öklével jobbra-balra csapkodó szónok.

— Kimondjuk! A képviselők kamarája kimondja a trónfosztást.

Valami ilyesfélével fejezte be beszédét. Nem volt már úgysem fontos, mit beszél.

— A lényeg az, hogy III. Napoleon zsarnoki uralma véget ért — magyarázta Müller a mellette álló fiatal munkásnak.

— A Városházára! — kiáltották ekkor többen is.

És mindenki egyszerre megértette, hogy a köztársaságot ott kell kikiáltani, Párizs városának régi házában, a francia forradalmak igazi központjában.

A képviselőket, mármint azokat, akik még nem menekültek ki a teremből gyáván és rémülten, a bukott császár lakájaihoz illő módon — a képviselőket magával ragadta a tömeg és a nép, a diadalmas párizsi nép hatalmas, ellenállhatatlan áradatként elindult a Városháza felé.

Mire Gáborék odaértek, már háromszínű zászlókkal lobogózták fel a hatalmas épületet, már kikiáltották a köztársaságot, és benn, az egyik teremben már újabb alkudozások közt alakították az idesodort képviselők az új kormányt.

— Az a legszebb... — meséli ragyogó arccal Gábor Pierre apjának. Mert már átrohantak a közeli rókautcai házba, és ott állnak a beteg ágya körül. — A legszebb az a tömérdek zászló: háromszínű és vörös. És a rengeteg nép a téren; katonák is, nemzetőrök is, zubbonyosok is, kabátosok is; minden párizsi! És mind tudja, hogy ez a forradalom. Mind azt kiáltja: *Éljen a köztársaság!*

— *Éljen a köztársaság!* — suttogja mosolyogva Pierre apja.

A nővére csendesen int a gyerekeknek. Ezek megértik. Búcsúznak, és magára hagyják beteg Díszelnöküket.

VÁLTOZÁSOK

Egyszer, még nagyon régen, a háború előtt, Gábor azt hallotta édesapjától, hogy a köztársaság mindent megváltoztat. Erre a mondásra emlékeztették a köztársaság kikiáltását, a híres szeptember 4-ét követő idők: a világ körülötte valóban teljesen megváltozott.

Nézzük mindjárt az édesapját. Milyennek ismerte? Komoly és szigorú embernek, akinek a szigorúsága mögött azonban mindig ott érezte a szeretetet. Igen, ez biztos: szerette őket, és szerette a munkáját is. Emlékszik, hogy amikor ellátogatott hozzá a külső Antal-utcai műhelybe, alig nézett fel reá: olyan gonddal, olyan szeretettel faragta, szépítgette, csiszolta a soros figurákat.

És íme, most otthagyta ezeket a figurákat: a páncélos vitézt, az oroszlánt, a sast, a meztelen asszonyt — és beállt nemzetőrnek. Igaz, vele együtt az asztalosműhely minden munkása: Sándor bácsi és Dávidka is, meg Misu apja is, alighogy hazatért a börtönből. Még a műhely tulajdonosa, az őszbajuszú Tararat mester is előszedte egy hatalmas láda fenekéről molyette régi nemzetőr egyenruháját. Azonnyomban meg is választották hadnagynak a zászlóaljban.

Apa — elbeszéléseiből tudta — honvéd káplárként küzdött lelkesen, fiatalon a magyar szabadságharcban. Nehéz volt azért elképzelni Apát fiatalon, szakáll és bajusz nélkül és Anya nélkül a távoli Magyarországon. Most pedig, hogy a munkazubbonyára Anya vörös pántot varrt, a kerületi raktárból vörösszegélyű fekete nadrágot és fekete sapkát kapott, meg egy régifajta előltöltős puskát — egyszerre a komoly, szigorú Apából valóságos hadfi lett, szinte lelkesnek, fiatalnak tetszett, olyannak, amilyennek eddig csak elbeszéléseiből ismerte. A szemében jókedv és tűz ragyogott.

Igaz, ilyen tűz lobogott minden Sebestyén-közi nemzetőr szemében, és jókedvük nemcsak arcukat fiatalította meg, hanem az ódon, viharvert szürke házakat is.

Frankel elvtársra például alig lehetett ráismerni. Sápadt arccal tért ugyan vissza a börtönből, de mindjárt teljes nemzetőri díszbe öltözött. Kabátja úgy simult karcsú derekához, mint valami pengősarkantyús huszártiszté. Csíptetőjének üvege mögött azelőtt is gyakran villant meg csufondárosan a szeme, persze csak akkor, ha nem a Nemzetközi Munkásszövetség dolgairól beszélt. Mióta azonban nemzetőr lett, tréfás kedve soha nem hagyta el. Mintha csak azt a célt tűzte volna ki maga elé, hogy mindenkit jókedvre derítsen.

Eleinte nem is volt ez olyan nehéz.

Mindenki úgy várta a poroszokat, mintha csak valami ünnepre hívták volna meg őket.

— Lesz itt tánc — mondta Tararat mester. — Tánc a falak előtt! Ilyen bálterem! Körös körül a tizenhat erőd, meg a Szajna. Ezen belül a megerősített városfal.

— Harminchat kilométer hosszú — vetette közbe Frankel.

Az öreg összeráncolta a homlokát. Nem szerette, ha többet tudnak nála. Ezért mindjárt ki is vágta:

— És a falon az a tömérdek bástya!

— Kilencvennégy bástya — vágta rá Frankel komoly képpel, de magában kuncogva. Szerette boszszantani az öreget.

Tararat mestert azonban ezúttal nem lehetett kihozni a sodrából. Jókedvű volt, és belenyugodott abba, hogy ez a cingár, szemüveges ötvös mindent jobban tudjon.

— Ahogy Frankel polgártárs mondja! — folytatta. — Ami a legfontosabb, azt is meg kell mondani... azt, hogy az erődökben, a falakon, a bástyákon, az őrtornyokban mi vagyunk, akik megvédjük a köztársaságot. Úgy el fognak innen keringőzni annak a junker Bis-

marcknak a poroszai, mintha bécsi keringőket muzsikálnának nekik. Pedig az nem is az ő nótájuk. Mégis elhúzzuk!

A sarki korcsmában ültek ekkor, vörösbor állt előttük a kecskelábú asztalon. Tararat mester hívta meg őket: így akart búcsúzni munkásaitól, mert bezárta a műhelyt.

— Most csak egy feladatunk van: a harc. Szétszabdalni, elkergetni a poroszokat! — emelte fel pohárát, és vállán a tiszti bojt ezüstje méltóságteljesen csillogott. Megcsillant a pirosló borral teli pohár is.

Gábor büszkén nézte őket: Tararat mestert, Apát, Frankelt, Sándor bácsit, Lebont, Dávidkát. Újságot árulva tért be a korcsmába. Ez lett a Szövetség tagjainak legújabb feladata.

Frankel elvtárs szerint így vettek részt ők is Párizs védelmében. Az újság ugyanis, amelyet árusítottak, a *Jövő*, Pierre apjának új lapja, harcra lelkesítette az ostromlottakat.

Mert két héttel a köztársaság kikiáltása után a porosz seregek körülzárták Párizst.

— Talán nem is a köztársaság változtatta meg a világot, hanem az ostrom? — kérdezte Gábor önmagától, amikor Kurttal és Lalival kísérte a járdán Apát, aki oly fiatalosan menetelt Sándor bácsi oldalán a nemzetőrök sorában. A vállán puska, az ajkán dal, akárcsak a többieknek. Vigan meneteltek valahová észak felé: az egyik faluba mentek táborozni, vagy három napra.

A városfalnál el kellett válniok. Még integettek utánuk, azután visszafordultak. Ott, a város peremén, omnibuszba ültek. Különleges öröm volt ez: saját keresetükből döcögtethették magukat. Mert az újságeladással kereset is járt. A nagy, barna kocsi elvitte őket egészen a Városházáig, amelyet mostanában mindig fellobogóztak. Igen, tudják, hogy itt üléseznek valamilyen titokzatos, csodás teremben a miniszterek: a Nemzetvédelmi Kormány tagjai.

Ezekről a miniszterekről azonban, akiket a köztársaság kikiáltásakor, és a következő napokban úgy megéljeneztek, a *Jövő*-ben mindenféle különös dolgot olvashattak. Előbb azt, hogy habozók, azután, hogy tehetetlenek, végül, hogy gyávák.

Mire ezt olvasta Gábor, hangosan tagolva Anyjának, Delille néninek, Vincentnek és Lalinak esténként a konyha petróleumlámpája alatt, addigra elszállt Apa kedve is, Frankel elvtársé is. Hirtelen még szürkébbek, még szomorúbbak lettek a Sebestyén-köz megviselt házai, mint azelőtt.

Az ősz jött el, a szeles és esős ősz. A poroszok láthatatlan acélgyűrűje nem lazult Párizs körül, de nem kezdődött el a Tararat mester ígérte tánc sem.

A kormány nem akarta harcba vinni csapatait. Pedig a sorkatonákból, mozgógárdistákból, nemzetőrökből, matrózokból álló sereg több mint kétszer olyan erős, mint az ostromlóké, és harcolni is akart, akárcsak a nép, Párizs népe: kétmilliónyian.

Kétmillió. Olyan nagy szám ez, hogy el sem lehet képzelni! Pierretől nemrégiben egy nagy titkot tudott meg Gábor. Pierre kihallgatta nagynénje egy furcsa beszélgetését Lattyval, azzal a mindig fontoskodó ügyvéddel. A köztársaság kikiáltása óta mégirkább nagyképűsködik. Azzal dicsekszik, hogy minden miniszter a kebelbarátja. Nos. Athalie néni olyasfélét mondott neki, hogy a kormányfő kétmillió puskagolyót lopott el.

Sem Pierre, sem Gábor nem tudták elképzelni, hogyan lophatott el Trochu tábornok kétmillió puskagolyót? És ha már el tudta lopni, hová tette? Hová rejtette? Hogyan lehet egyáltalában egy tolvaj a miniszterelnök?

Nem tudták elképzelni azt sem, miért lopott volna el a katonáktól, a nemzetőröktől ennyi puskagolyót? És hogy mit szándékozik ezzel a temérdek lőszerrel csinálni? Eleinte lidércnyomásszerűen iszonyatos volt ez a homályos ügy. Andrénak szólt Gábor, de hasztalan töp-

rengtek együtt. Felvilágosítást pedig senkitől sem mertek kérni. Hátha rosszul hallotta Pierre, és még kiderül, hogy hallgatózni szokott.

Mert be kell vallani: Pierre legújabban hallgatózni szokott. Bármennyire is tudta, hogy ez nem szép dolog, bármennyire is érezte: nem méltó viselkedés ez a Szövetség könyvtárosához, mégsem tudott ennek a legújabban felvett szokásának ellenállni. Egyedül Gábornak vallotta meg. Furcsamód, a máskor becsületbevágó ügyekben olyannyira szigorú elnök nem tiltotta meg Pierrenek a hallgatózást.

Hogyan is tiltotta volna meg, amikor olyan különlegesen érdekes dolgokról szereztek így tudomást. Mindenféle vételekről, pénzről, amelyet Pierre nagynénje az Amerikai Egyesült Államok követségén helyezett el, arról, hogy az a titokzatos Thiers úr külföldön a királyi udvaroknál és a nagy bankároknál folytat tárgyalásokat. Így akarja rávenni a poroszokat a háború megszüntetésére. Mert e kihallgatott beszélgetésekből kiderült, hogy a nemzetvédelmi kormány nem is akarja megvédeni a nemzetet, az országot. Kiderült, hogy azok a miniszterek, akik a leghangosabban követelik a háború érdekében minden polgártársuk legvégső önfeláldozását, valójában nem akarják a háborút. Akik pedig arról írnak az újságokban, hogy egyetlen hüvelyknyit sem engednek át a porosznak a francia földből: tulajdonképpen máris egész tartományokat engednének át a gyűlölt Bismarck kancellárnak.

— Miért? Miért? — törte a fejét Gábor, és hiába fordult Pierrehez, Andréhoz: együtt sem tudtak kisütni mást, mint hogy ebben a köztársaságban éppen úgy hazudik a kormány, mint nem is oly régen a császárságban.

De miért? Ez a kérdés nem hagyta Gábort nyugodni. Mikor Pierre megsúgta neki, hogy legutóbb azt hallotta: a külügyminiszter titokban Bismarckhoz uta-

zott fegyverszünetet kérni, hirtelen elhatározta, hogy elmond mindent Frankel elvtársnak.

Tulajdonképpen helyesebb lett volna talán a Díszelnökkel beszélni. Hiszen ő szerkeszti az újságot, az ő lapjukat, a *Jövőt*. Neki azonban nem vallhatja meg, hogy Pierre hallgatózni szokott.

Elhatározta tehát, hogy Frankelhez fordul. Egy este felszaladt a negyedik emeletre. Frankel teljes nemzetőri díszben nyitott ajtót: éppen el akart menni. De mikor Gábor azt mondta:

— Fontos, nagyon fontos — és látta a fiú komoly tekintetét, becsukta az ajtót, petróleumlámpáját magasra tartva, bevezette a fiút szobájába.

Furcsa rendetlenséget világított meg itt a petróleumlámpa. Könyvek, újságok, levelek, teleírt és üres papírok borították az asztalt, a székeket, meg az ágyat is. Az ablak előtt egy kis gép állott porosan, furcsa kis gép, alig nagyobb valami játékszernél. A padja tele volt porral, fekete, szürke közönséges porral, és az a por mégis szikrát vetett, ahogy fellobbant a lámpa kanóca.

Gábor csodálkozva nézte.

— Nos? — sürgette Frankel, és leszedte egy székről a tornyosuló újságokat. — Ülj le!

Ő maga is leült az ágya szélére, szemben a fiúval.

Figyelmesen hallgatta Gábor lassan induló, de mind gyorsabbá váló és mind többet mondó beszédét, amelyben összekeveredett a kétmillió puskagolyó a külügyminiszter titkos útjával, Latty ügyvéd hetvenkedő szavai Trochu tábornok haditervével, amelyről mindenki beszél, amelyről senki sem tud semmit, és Pierre nagynénje szerint nem is létezik.

Frankel csíptetője mögött kicsinyre összehúzott szemmel hallgatta Gábort. Mikor a fiú befejezte, csak annyit mondott:

— Hát igen!

— De miért? — nézett egyenesen Frankel szemébe, szinte számonkérő tekintettel Gábor.

A férfi elgondolkozva, lassan válaszolt:

— Azért Gábor, mert ez a kormány és vele együtt az egész burzsoázia jobban fél a saját népétől, Párizs munkásaitól, mint a poroszoktól.

Hihetetlennek tűnt ez Gábor szemében. Háború van. A poroszok minden percben megkezdhetik Párizs bombázását. A munkások, a nép nem akar semmi mást, mint harcolni az ellenséggel. Vagy mást is akarna?

— Hiszen köztársaság van — mondta ki hangosan gondolatainak utolsó láncszemét.

Frankel mégis megértette.

— De nem igazi köztársaság.

Gábor kérdő pillantását belemélyesztette a férfi szemébe:

— Nem igazi?

Frankel ekkor az asztalon heverő újságok, könyvek, papírlapok közül kiemelt egy vékony füzetet, Gábor elé tartotta.

— Láttad már édesapádnál?

A fiú figyelmesen olvasta el a füzet feketebetűs címét:

A NEMZETKÖZI MUNKÁSSZÖVETSÉG
FŐTANÁCSÁNAK MÁSODIK ÜZENETE
A POROSZ-FRANCIA HÁBORÚRÓL

Gábor bólintott:

— Láttam.

Frankel megigazította orrnyergén a csíptetőt.

— Az a nagy férfiú írta ezt, akiről már beszéltem neked. Marx Károly... Hallgasd csak! Itt felel a kérdésedre.

Alig néhány pillanatig tartott, míg megkereste a szövegben a mondatot. Amikor rátalált, biztosan csengő hangon olvasta:

— *Ez a köztársaság nem döntötte meg a trónt, hanem csupán üres helyét foglalta el. Nem társadalmi vívmányként, hanem a nemzet védelmi rendszabálya-*

lent kiáltották ki... Vajjon nem csupán arra való-e sok burzsoa vezetője szemében a köztársaság, melynek boldogan lennének koporsóvivői, hogy átmenet és híd legyen egy orleanista restaurációhoz?

— Mihez?

— A királyság visszaállításához.

Gábor előtt mintha fénycsóva törte volna át azt a homályt, amely oly sűrű rétegben feküdt ennek a megváltozott világnak sok-sok kérdésén.

— Nem igazi köztársaság — mormolta. — Most már értem — gyúlt ki szemében a tűz.

Boldogan látta ezt Frankel. Lassú, elgondolkozó mozdulattal simogatta meg az értelmes, barna fiúfejet.

— El fogom olvasni az egész *Üzenet*-et — mondotta Gábor, amint Frankellel együtt elindultak lefelé a lépcsőn. Frankel a Szövetségbe tartott s megkérte Gábort: menjen el Pierre apjához és mondja meg neki, hogy jöjjön ő is azonnal oda.

— Nagyon kérem: ne mondja meg, hogy tőlem tudja. És hogy Pierre hallgatódzik.

— Nem, nem.

— De egészen biztosan?! — Gábor szerette volna, ha valami biztosítékot kaphatott volna afelől, hogy Frankel valóban nem árulja el Pierret. — Igéri ?

— Igérem.

— Komolyan? A szavára?

— Itt a kezem — nyujtotta Frankel hosszúkás, finom jobbját.

Petriék ajtaja előtt álltak. Frankel kopogott, és maga kérte Gábor anyjától: engedje el a fiút, üzenetet akar vele küldeni.

— Mindig, mindig van valami. Sohasem nyugszanak. Soha nem maradnak békén!? — dohogott Petriné.

— Hogyan nyugodhatnánk az ellenség előtt?! — mondta csendesen Frankel.

— Igaz, igaz — bólogatott az asszony, és szeme sarkában könny csillant meg — az ember is, az uram:

három napja kimentek már a falak elé, ebben az esőben, ebben a sárban! No, eredj Gábor, de vedd fel a zekét.

— Hová mégy? — kérdezte halkan Lali Gábortól, míg az engedelmesen a zekéjébe búját.

Gábor már meg akarta mondani: hiszen Pierre-ékhez megy. Mégis meggondolta.

— Titok — súgta vissza, és elindult Frankel elvtárs után.

Pierre-ék még mindig a Róka-utcában laktak. A Díszelnök ugyan olykor felkelt, hogy elmenjen a Szövetségbe, vagy a nyomdába, de a nap legnagyobb részét még ágyban töltötte: egészsége nem állott helyre teljesen. A Sebestyén-köz hatba, igaz, nem is költözhetett volna vissza. A lakásában ugyan már nem lakott ott Varus elvtárs, akiről a köztársaság kikiáltása után kiderült, hogy amint André előre megmondotta: álnevet viselt és valójában Valentinnek hívták. Viszont a poroszok elől a vidékről odaköltözött Falin apó lánya a két gyerekével, Margóval és Zsézsével, meg Albin, a porcelángyári lakatos a feleségével és Teóval, tizennégyéves kamasz fiával.

Igy jött el Misuval együtt Róbert is és az édesanyja. Róbert apja. csak úgy, mint Nagyapó meg Falin apó a vejével azonban künn maradtak a sorompónál, illetve a majorban. Misu és Róbert mesélték, hogy nagy gödröket, igazi katonai fedezékeket ástak a major meg a vasúti őrház kertjében. Oda húzódnak majd az ágyúzás alatt. Egyikük sem akarta elhagyni a házát, kertjét, meg az állatokat.

— Majd csak megmentik a németek kezéből — biztatta Berthe néni Valérie asszonyt, aki bizony nagyon elszontyolodva fogadta ezt a párizsi kényszerkirándulást. Még a hangját is elvesztette.

Ezzel az ideköltözködéssel azután Delille néni veszítette el a munkáját, mert hát nem járhatott többé takarítani Pierre-ék lakásába. Frankel elvtárs talált neki

munkát a Szövetség házában, mert annak rendbentartása nagyobb gonddal járt, mióta ott székelt a Húsz Kerület Központi Bizottsága is.

Ezt a Bizottságot a nemzetőrök választották. Minden kerületből négy-négy bajtársukat megbízták azzal, hogy érdekeiket az elöljáróságokon, de még a miniszterek előtt is képviseljék. Nagy dicsőséget jelentett a Sebestyén-köz népe számára, hogy a tizenegyedik kerület egyik központi bizottsági kiküldöttje a közülök való Lebon, a nemrég még börtönbezárt asztalosmunkás lett.

Talán éppen a börtön miatt bízott meg benne a tizenegyedik kerület munkássága.

— Igaz, senki sem tagadhatja — mondotta Delille néni Gábor anyjának egy este, vacsoraidő előtt — hogy jól beszél ennek a Misu gyereknek az apja. Mindig fején találja a szeget.

— Azért asztalos — válaszolt erre Petriné, aki nemcsak a füle mellett eresztette el a mondásokat, de valóban szerette ízlelgetni is a helyesen megtalált szavak ízét-borsát.

Az ételeket amúgyis egyre kevésbbé ízlelgethette igazán, szíve szerint.

Az ostrom kezdete óta, eleinte lassan, majd mind gyorsabb ütemben, szinte már naponta emelkedtek az árak. A kereset pedig jóval kisebb, mint azelőtt. A nemzetőrök zsoldja annyi, mint a háború előtt egy gyengébb segédmunkás napszámbére: másfél frank. Még szerencse, hogy itt, a tizenegyedik kerületi nemzetőr-zászlóaljakban a családosoknak pótlékot szavaztak meg. Más zászlóaljakban a többgyermekes munkásoknak is meg kell elégedniök a napi másfél frankkal. Mit jelent ez, amikor a burgonya ára már közel az ötszörösére szökött? Egy csipetnyi zsírt, kis darabka vajat, egy falat húst miként szerezzenek?

Lassan-lassan elkezdődött az élettelen, és mégis szinte barátokká lett tárgyak vándorútja a Sebestyén-közből a körúti zálogház felé. Előbb még csak a terítők,

kakukos faliórák, üvegvázák keltek útra; követte őket a jegygyűrű, az aranyozott rámájú tükör, egy-egy féltve őrzött, kimélgetett ünneplő ruha. Hosszú-hosszú sor állt minden nap a zálogház kapuja előtt, fázó, didergő asszonyok sora, akiknek kendőit cibálta a szél, verte az eső.

Sorok álltak a boltok előtt is a félszakajtó burgonyáért, maréknyi zöldségért, sóért, petróleumért, a fogyó kenyérért.

Igen, már Polleret mester pékboltja előtt is sorban álltak az asszonyok, gyerekek, aggastyánok: fogyott a kenyér.

Ezért követelte kiáltványában a nemzetőrök bizottsága, hogy a lakosság élelmiszerellátását a kerületi elöljáróságok vegyék kezelésbe.

A kormány, a polgármester azonnal válaszolt, nagyhangúan, hetvenkedően: minden szükséges intézkedést megtettek. A lakosság élelmiszerellátása biztosítva van. Akár egy évig is kibírják az ostromot. A nyilatkozatuk szerint a kormány, mint valami jó családfő, előrelátóan gondoskodott mindenről. Még a körülzárás előtt tízezrével terelték a vágómarhákat, juhokat a városerdőbe, a hevenyészve épített ólakban több mint tízezer disznó, a raktárakban közel félmillió métermázsa liszt. Párizs ne féljen, nem fog éhenhalni.

Nem, azok, akikre ez a kormány valóban gondolt, akiket valóban védett — nem mutattak hajlandóságot arra, hogy éhenhaljanak.

Pierre mesés történeteket tudott elmondani nagynénje éléskamrájáról, azokról a csodás »zsákmányoló« kocsikázásokról, amikor hatalmas sonkákkal, oldalasokkal, kolbászokkal, szárított halakkal, ládányi üveg befőttel, egész cukrosüvegekkel megrakott hintón tért haza a városból Madame Levallot-Duvert. A lakomák, díszvacsorák majd mindennaposak voltak a Róka-utcában, csak akkor maradtak el a vendégeskedések, ha Athalie nénit hívták meg valahova.

— Képzeljétek — újságolta egyszer Pierre, a szobájában ülő fiúknak egy késő délután —, képzeljétek: a néni elmondta, hogy valami hercegnőnél patkányt kaptak vacsorára.

— Patkányt? — kérdezte Misu — már a hercegnők sem tudnak mást enni?

— Dehogy! A néni azt mesélte, hogy ez most a divat. Nem azért, mert nem volna más ennivaló. Mert hiszen ezen a vacsorán is tálaltak minden mást: tortákat, igazi, nagyszerű sülteket.

— Sülteket? — meresztette ki Tonio a szemét.

— Igen. És hogy a patkányt, azt mondják, hazafiasságból eszik, hogy megmutassák a németeknek: még erre is képesek. De a néni ki is jelentette, hogy bolondok.

— Bolondok és kész! — kiáltott fel Kurt.

Ezzel, úgy vélte, elintézte ezt az ügyet. Pedig az előbb a torták és a sültek hallatára, nagyon összefutott a nyál a szájában.

Gábor némán figyelte a fiúkat. Ezek zavartan nézték a fényesre kefélt parkettát. Tonio szólalt meg halkan:

— Te, Pierre. Talán nem is olyan bolondok. Mert az jó: enni. Én, megmondom, mindig éhes vagyok.

— Én is! — bökte ki Stasz.

— Fiúk! — horkant fel méltatlankodva Gábor, de nem tudta folytatni.

A beállott csendben Pierre, a rókautcai palotában Athalie néni asztalánál élő Pierre, hirtelen megértette, hogy barátai éhesek. Egyszerre meglátta azt is, hogy ezek a jól ismert, kedves, baráti arcok soványabbak, sápadtabbak, mint rendesen.

— Várjatok — mondta és felpattanva székéről, kirohant a szobából.

— Pierre — kiáltott utána Gábor —, nehogy...

De nem kelt fel a székéről, és nem szaladt Pierre után.

— Ezt nem kellett volna... — mondta halkan, szemrehányó tekintetet vetve Staszra és Tonióra.

Stasz kétszer felhúzta a vállát. Tonio még mélyebbre sütötte le a szemét.

— Igaza van Gábornak — dünnyögte halkan Misu, de már nagyon leste: mit hoz majd nekik Pierre?

— A n... néni n... nincs itthon — lökte be az ajtót lábával Pierre.

Nehezen beszélt, mert előretolt állával és egyik karjával a mellén egy nagy dobozt tartott, a tetején az álla alatt, vastag rúd kolbásszal. A másik kezével a hóna alá szorított egy nagy üveg barackbefőttet.

Lerakodott az asztalra. A zsebéből még egy kés, két villa, és két kanál került elő.

— Tányér nem kell — találta fel magát Vincent.

A nagy dobozban szárazsütemény volt.

— Ez a mi lakománk. A patkányt egyék a bolondok! — rikkantott Kurt, és felnevetett.

Valamennyien nevettek.

Ettől a naptól kezdve, Pierre rendszeresen dézsmálni kezdte az éléskamrát.

Gábor ugyan határozottan visszautasította, hogy valamit is hazavigyen, és egyenesen megparancsolta Pierrenek: ne merje kérni nagynénjétől, hogy őket traktálja meg. Eddig is eszébe jutott a néninek néha, hogy megvendégelje a fiúkat, ha eszébe jut ezentúl is: jól van. De Pierrenek nem szabad szólni.

Pierre persze mégis szólhatott volna. Annál is inkább, mert egy kissé, egy egészen kevéssé sértette őt Gábor büszkesége. Pierre azonban éppen ebben az időben nem volt jóban a nagynénjével. A nagynéni ugyanis egyrészt tekintettel a gyakori vendégeskedésre, megtiltotta, hogy Pierre barátai, miként az szokásukká vált, néha az egész házat birtokukba vegyék. Csak Pierre szobájában tűrte meg a fiúkat, és ott sem maradhattak este 6 óra után. Ugyancsak megtiltotta a néni, hogy

Pierre, mint barátai, az utcán árusíthassa a *Jövőt.* Sőt Pierre apját is rávette, hogy ezt a tilalmat erősítse meg.

Ezért azután Pierre szinte bosszúból is, titokban kezdett átköltöztetni egyes elemózsiákat az éléskamrából saját szekrényébe, eldugva ruhái és a fehérneműi közé. Előbb csak kisebb mennyiségben, később mind merészebben vándorútra keltek a néni felhalmozott kincsei.

Nagy botrány lett azután ebből. Athalie asszony, aki nem volt kicsinyes, de szentségként kezelte a körúti és az Operamögötti nagy fűszereseknél drága, felvert árakon vásárolt kincseit, egyszerre csak észrevette, hogy egyes kisebb kupacok nyomtalanul tünedezni kezdenek. Erre lezárta az éléskamrát, és magához vette a kulcsot.

Pierre azonban Gábor háta mögött már ezelőtt kezdett összejátszani Kurttal, Tonioval és Staszszal. A három fiú titokban minden alkalommal megtömte a zsebét ennivalóval. Gábornak nem mert szólni Pierre; Misu és Vincent meg, bár némi szomorúsággal, de büszkén visszautasították a felajánlott titkos árut, amelyet a másik négy cinkos már megfelelő kalandos kalózmesék elképzelésével igazi zsákmánynak tekintett.

Mikor a néni lezárta az éléskamrát, Pierre látta, hogy ezzel vége a kalózkalandnak.

Mit csináljon?

Elkezdte dugdosni a saját reggelijét, az ebédről a süteményét. Azután merészebb lett: a vacsorák, és a vendégeskedések közben kezdte megdézsmálni a tálakat.

Ekkor tört ki a botrány.

A néni az inast és feleségét kezdte gyanúsítgatni. Orra fenyegetően hegyesedett. Egyik szombat este, miután éjféltájban a vendégek eltávoztak, Madame Levallot-Duvert visszatérve az előcsarnokból, észrevette, hogy a likőrös palackok mellett a tíz perce majdnem teli süteményes tál kiürült. Mint valami bosszúra vágyó ókori

istennő tört a belépő inasra. Ez merev és gyűlölködő arccal bizonygatta, hogy ő egész idő alatt a vendégek köpenyét, esernyőjét adogatta kézhez az előcsarnokban. Felesége is ezzel foglalatoskodott.

Az asszony nem hitte el. Az inas és felesége kíséretében, minden tiltakozásuk ellenére felcsörtetett, betört tetőalatti szobájukba, nekirontott a szekrénynek és a ládának.

Egyetlen süteményecskét sem talált. Viszont előkerült a láda aljából az a kínai selyemsál, amelyet féléve keresett már, és az inas felesége, a komorna meggyőzte őt, hogy biztosan az egyik színház páholyában hagyta. A bőkezűen vagy szeszélyesen ajándékozott ruhák, kalapok, selymek, női holmik alól előkerült két lepedő és három horgolt asztalterítő L. D. A. monogrammal, továbbá vagy egy tucat vadonatúj selyemharisnya. Hogy miként kerültek mindezek a holmik ide — sem a még mindig merevarcú inas, sem a bőgésbe menekülő komorna nem tudott erről számot adni.

Madame Levallot-Duvert hirtelen dührohamában azt követelte, hogy azonnal, még most, éjfélkor hagyják el a házat.

Elsősorban azért dühöngött, mert a keresett süteményecskéket nem találta meg, és szent meggyőződése szerint a banditák, akiket évek óta elhalmozott ajándékaival, akiket elkényeztetett képzelt jóságával — és kellőképpen megkínzott szeszélyeivel — most is túljártak az eszén, és a legfontosabbat, az élelmet valahová elrejtették. Dúlva-fújva járta át a házat, felkergette a házmestert az útnakeresztett inasék szobájába, hogy segítsen nekik csomagolni és eltakarodni.

Az inas látta, hogy ennek fele sem tréfa. Megzavarodottan azonban nem tudta elképzelni: miként magyarázza meg ezt a hirtelen távozást a rendőrségen. Mert hiszen tíz éve állt a császári rendőrfőnök szolgálatában, aki számára ezt az úri helyet szerezte, és küldte a jelentéseket havonta szabályosan Madame Levallot-Duvert

látogatóiról, a kihallgatott beszélgetésekről. Mióta meg ez a bolondos, beteg fivér itt lakik, a parancs szerint már minden héten küldte a jelentéseket. A köztársaság kikiáltása után azt hitte: kútba esik az a kereset, de az új rendőrfőnök, a házba járatos Latty ügyvéd úr legjobb barátja, nemsokára magához hivatta, és nemcsak, hogy megerősítette a császársági megbizatást, de fel is emelte a díját. Miként magyarázza meg tehát ezt a hirtelen elbocsátást?

Megragadta még mindig zokogó feleségének a karját és magávalhúzta. Lesietett Madame Levallot-Duvert után. Ott találta az asszonyt a likőrös palackok mellett. Kimeredt szemmel, megbűvölten vizsgálta a tálat.

— Nyilvánvaló, hogy elemelték — dühöngött magában. — De hová dugták?

Artúr, az inas, akit valójában egészen másképpen hívtak, hirtelen letérdelt az asszony elé. Magávalrántotta a padlóra feleségét is.

— Kérem Asszonyom, kegyelmezzen meg. Legyen jó. Megtévedt ez a szegény feleségem.

Madame Levallot-Duvert megenyhülten nézett a síró-csukló komornára.

— Az ördögbe azzal a sállal, meg a vacak lepedőkkel — gondolta.

De ekkor hirtelen az üres tálra pillantott.

— Hol vannak a sütemények?

Az inas esküre emelte jobbját:

— Asszonyom! Esküszöm: nem tudok semmit. Nem vittünk el semmit.

Erre újra megdühösödött az asszony.

— Becsapnak — gondolta. — Becsapnak a nyavalyások.

Az ajtó felé mutatott.

— Kifelé!... Kifelé! — Most már toporzékolt. — A rendőrségre vitetem.

Az inas önkénytelen magabiztossággal, megvetően intett a vállával.

Több sem kellett ennél. A háziasszony földhöz vágta az egyik poharat.

— Sagaro! Sagaro! — sivította a házmester nevét.

A házmester sunyi feje megjelent az ajtóban.

— Keltse fel azonnal a szakácsot, a kocsist. Ezek itt erőszakoskodnak!

— De asszonyom! — szaladt ki az első őszinte felkiáltás az inas száján.

Ez méltatlanság. Ő valóban nem erőszakoskodik.

— Azonnal hagyják el a házat!

Az inas felkelt, felrántotta feleségét, akinek még a lélekzete is elállt. Sértett tekintettel, merev főhajtással elhagyta a szobát. A feleségét felküldte a csomagokhoz. Ő még a tálalóban, egykori birodalmában, gyors mozdulattal a zsebébe süllyesztett egy tucatnyi ezüstkanalat és az aranyozott cukorfogót, amelyre régen fájt már a foga.

Azután gyorsan ő is felszaladt a szobájukba. Villámsebesen megragadta a láda vasfülét.

— Fogd! — parancsolt szipogó feleségére — és ne pityeregj!

Elindultak lefelé a lépcsőn.

Még egyszer visszasietett a szobájukba, felkapta vállára a kosarat, hóna alá szorította a batyut. Az előcsarnokban szétnézett, mintha azt nézné: mit vihetne még el?

— No, jóéjtszakát — búcsúzott már lenn a kapuban a házmestertől.

— Hová? — kérdezte ez. Nem tudta erről a konok, szótlan Artúrról, hogy ő is a rendőrség embere.

— Semmi esetre sem a maga lobogója alá — vágta vissza az elbocsátott inas, dühösen emlékezve Sagaro teleszájú, hazafias szónoklataira.

De ezzel a botrány nem ért még véget.

Athalie asszony nem csillapodott le. Berontott a

szakácshoz is. Ez hálóingben kászolódott ki az ágyból. A háziasszony magasratartott lámpával világította meg kopasz koponyáját.

— Asszony, hé, asszony, ébredj! — keltegette a szakács a feleségét.

Élettelen képpel, hunyorogva búját elő a dunyha alól.

Athalie asszony dühösen, szótlanul kirohant.

— Ki van még a házban? El kell ezt mondani annak a tökfejű Henrinek. Ő védi mindig ezeket a tolvajokat. A bérrabszolgákat, ahogy ő mondja!

De az öccse nem volt otthon.

— Pierre! — ötlött ekkor az asszony eszébe.

Pierre kis gombócba kuporogva remegett az ágyán. Hallotta a kiáltozást. Egy szót megértett a falakon át is.

— A sütemények...

A sütemények pedig ott bújtak a cipődobozában.

Csak éppen kettő a padlón feküdt. Mikor behozta a zsákmányt, ez a két csokoládés sütemény kiesett a kezéből, elgurult és a sötétben meglapult.

Athalie néni pedig éppen ezt a két szerencsétlen lapulót pillantotta meg abban a pillanatban, ahogy lámpával a kezében, a szobába lépett.

— Buta kölyök — pattogott magában. Azután megenyhült: — Ilyen gyerek!

— Pierre! — szólította.

De a fiú nem felelt. Meg sem mozdult. Alvást színlelt.

— Pierre, tudom, hogy ébren vagy. Nagyon csúnya az, amit tettél. Torkoskodás. És mások bőrére. Mit fog majd szólni az apád!?

Pierre nem felelt. Ekkor hirtelen visszatért az asszony dühe.

Kirántotta a szekrényajtót. Hihetetlenül gyors mozdulatokkal dobált ki a padlóra minden holmit. Az egyik harisnyával együtt kolbászvég repült. A zsebken-

dőkkel egy száraz vajas kifli. A cipődobozból kiszóródtak a sütemények. Egy csomó drága, szép, jó sütemény.

— Ennyit eszel?! Ostoba! Belebetegedsz! Vagy hagyod megromolni, csak hogy más ne ehessen. Irígy!

Ezt már nem tűrte tovább a fiú.

Könnyes szemekkel, de dühösen vallotta meg az igazat.

A néni egy percig hallgatott.

— Gyerek — gondolta.

De a dühe még benne bujkált. Nem is tudta: miért? nem is tudta: hogyan? hirtelen pofonvágta a fiút.

Pierre dacosan, gyűlölködő szemmel, összeszorított foggal nézett rá.

Athalie érezte, hogy helytelen volt, amit tett. Mégis igazolni akarta, saját maga előtt is.

Mikor kilépett az ajtón, fáradtan azt suttogta:

— Ezekkel nem lehet bírni! Nem a mi vérünk. Más faj! Nem lehet bírni velük.

*

Mialatt Pierre égő arccal, gomolygó gondolatait kergetve, mereven bámult a szoba sötétjébe, apja még mindig ott ült a Szövetség kisebbik termében, melyet teljesen betöltött a sűrűn felhőző pipafüst.

Mint valami álomban merültek fel ebben a füstben az arcok. Levallot fáradtan nézte Varlin szép, lelkes arcát, Frankel okos tekintetét, Theisz ajka szögletében bujkáló mosolyát. Hányan is vannak itt, akiket júliusban vele együtt ítélt el a császári bíróság?

Nem is tudja megszámolni. Hiszen itt ül a központ vezetősége majdnem teljes számban, több osztály és csoport vezetője, meg néhány meghívott elvtárs, mint Frankel helyettese: Werner.

Órák óta ülnek együtt, és még mindig nem tudtak dönteni, még mindig nem állapodtak meg.

Nehéz a döntés ebben a helyzetben.

A kormány kétségtelenül áruló. Elárulja a nemzetvédelem ügyét. Franciaországot. Gambettát, az egyetlen minisztert, aki úgy látszik komolyan fogta fel feladatát, eltávolították Párizsból. Hatalmas léggömbön küldték el Toursba, hogy megszervezze a vidék ellenállását. Trochu és áruló bandája itt maradt a falakon belül, közel félmilliós seregével, és tétlenségre kárhoztatja azokat, akik küzdeni akarnak. A nemzetőröket nem képezik. Az élelmezésről nem gondoskodnak. A katonaságot is elkeserítik azzal, hogy harc nélkül tartják itt őket az erődítések körüli árkokban, amelyeket szinte szünet nélkül ver az októberi eső.

Mi a teendő? Megdönteni a kormányt? Átvenni a hatalmat? De hiszen erre vár Trochu. Azonnal a munkások ellen fordítaná az egész sorkatonaságot. Ezeknél van a fegyver. Náluk a munkászászlóaljakban, ha van puska, a legtöbbje annak is régifajta, és még ezt sem olyan könnyen kapták.

Valamelyik vasutas fedezte fel az egyik raktárban azt az 50 000 régi, kovás puskát, melyet még a háború előtt Afrikába akart kiszállítani a vad törzseknek Thiers úr valamelyik spekuláns barátja.

Még ha a nemzetőrök mind, a régi polgári zászlóaljak is, mellékük állnának, még akkor is kevesebben volnának, mint a sorkatonák, akiket menten ellenük vezényelnének a tábornokok. Hiszen ezek a tábornokok köztársasági szólamokkal az ajkukon, mindannyian az elűzött császár, vagy a még régebben elűzött királyok titkos hívei.

— Ránk törnének — mondja Varlin, — elhagynák az erődítéseket, a falakat, és nyomukban jönne a porosz. Hiszen csak arra vár, hogy mikor adja el Párizs népét a burzsoázia.

Theisz kapott a szavába:

— Ne feledjétek a régi, polgári zászlóaljakat! Ezek is a tábornokokkal tartanának.

— Igaza volt Marxnak — mondotta Frankel — amikor azt írta üzenetében, hogy őrültség lenne minden kísérlet a kormány megbuktatására.

Valentin, a heves, fiatal Valentin azonban kitartott eddigi álláspontja mellett:

— Át kell venni a hatalmat. Majd meglátjuk, azután mi történik? Harc lesz. A harc kimenetele sohasem biztos.

— És ki venné át a hatalmat? — kérdezte élesen Frankel.

Valentin megfordult a székén, hogy szembe nézzen a kérdezővel.

— Mi. A Szövetség.

— Azt gondolod, helyes lenne ez? — kérdezte a nemzetőrtiszti egyenruhás Pindy.

— Ez Blanqui módszere — hallják mindjárt Varlin mélyen zengő szavát.

— Át kell venni a módszert — heveskedett Valentin.

— Miért? Talán vezetett valaha is sikerre? — — tette fel ismét élesen a kérdést Frankel.

Egy percre elhallgatott mindenki. Valamennyien az ősz forradalmárra gondoltak, Blanquira, a Bebörtönzöttre, akit így nevez Párizs népe, amiért életének nagyobbik részét börtönben töltötte. Most, a köztársaság kikiáltása után szabadult csak ki. Valamennyien tudták, hogy Blanqui helytelen utakon jár. Nem akarja forradalmasítani az egész munkásosztályt. Csak egy kis összeesküvő csoportra támaszkodik.

— Összeesküvő, és nem forradalmár — szólalt meg Levallot. Halk volt a hangja. S mindjárt köhögött is.

— Tévedsz, Levallot elvtárs — szól reá Pindy. — A Bebörtönzött forradalmár. Nem tagadja ezt senki! De nem az egész munkásosztályé. Nem tudja, nem akarja tudni: mit jelent az összefogás. Nem ismeri el

a mi jelszavunkat. Azt, amit egy pillanatig sem szabad elfelednünk. — És felmutatott a falra.

Ott áll a fehér falon, vörös betűkkel a felírás, két vörös zászló között:

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

— Ne keveredjünk most hiábavaló elvi vitába — szólalt meg egy dörmögő hang.

— Nem, ez nemcsak elvi vita — állapítja meg Varlin. — De helyes: tegyük fel a kérdést más oldalról. Helyes lenne-e, mondjátok, ha mi kötnénk békét a poroszokkal?

Hirtelen felborult a nyugalom:

— Miért? Ki beszél itt békéről? Harcról van szó! — kiáltották minden oldalról.

— Nem, elvtársak, nem jól értitek meg a kérdésemet. Én is folytatni akarom a harcot, — Párizs védelmét — minden erőmmel. Bár emlékezzetek vissza: ez a háború hogyan indult el? A francia császár és a porosz király háborújaként. Akkor helyesen, e háború ellen voltunk, a béke mellett. De a porosz betört ide, hazánkba. Pusztítja az országot, a népet. Most Párizs falai alatt áll. Természetesen az a feladatunk, hogy elűzzük őket. De Valentin elvtárs azt mondja, vegyük át a hatalmat. Tegyük fel: átvesszük a hatalmat. Küzdünk az áruló tábornokok ellen is. Legyőzzük őket. Kikiáltjuk a szociális köztársaságot. Vajjon hány katona marad velünk, hogy harcoljon a porosz ellen? Akkor azután mi kényszerülünk arra, amit most Trochu csinál. Nem törhetünk a poroszra. Hisz még, ha győzünk is a tábornokok ellen, feleannyian, negyedannyian leszünk, mint az ostromló poroszok. És gondoljatok még valamire. Hány tábornok tart majd velünk szerte az országban, serege élén? A császárhű tábornokok nem, a monarchia hívei nem, de még Gambetta úr maga

sem. Hiszen tudjuk jól: ellenünk van az egész burzsoázia. Értitek, ugye? Követitek a gondolatmenetet? Még mi vagyunk hatalmon, de bezárva Párizsba. Élelem nélkül, minden segítség reménye nélkül, alaposan megfogyatkozva. Körülöttünk a poroszé lesz az ország. Végül is békét kell kötnünk. Mondjátok, hogyan köthetünk mi békét a porosz királlyal? Tudjuk: mit jelent ez. Sok-sok milliónyi terhet az egész nép nyakán. Nem: mi nem nyomoríthatjuk meg az országot. A munkásosztálynak a jobb életet kell adnia. És fogjuk is adni később, ha elérkezik az idő.

Levallot úgy látta: mindenki egyetért Varlin elvtárs véleményével.

Mindenki? Nem. Valentin kitartott álláspontja mellett. Azonban egyedülmaradt.

— Tehát határoztunk. Küzdeni a kormány ellen, ez a feladatunk — állapította meg végül Theisz. — Leleplezni a gazságait. Felvilágosítani a népet, és a tömegek nyomásával kényszeríteni a kormányt a választásokra, hogy végül valóban demokratikus előljárói legyenek Párizsnak. Azután ugyanígy, a tömegek nyomásával kényszeríteni a kormányt a harcra, hogy Trochu és tábornokai ébredjenek fel tespedtségükből, vezessenek harcba a porosz ellen. Mi meg erősítsük a meggyőződést, a lelkesedést az emberekben, hogy értsék meg: van miért harcolni. Párizst védjük. A népet védjük. Ha ezt átérzi mindenki: erősebbek leszünk, mint ellenségeink.

— A porosz katona nem tudja: miért harcol? Parancsra teszi — helyeselt Frankel. — Őket is fel kell világosítanunk. Szerkesztek majd németnyelvű felhívást. Kell, hogy legyenek olyanok köztük, akik megértik.

— Párizs győzni fog — csapott kardmarkolatára Pindy.

— De nem így! — tiltakozott Valentin. — Nem

így. Hanem az utcán. Vörös zászlók alatt. Majd ha a Városháza a miénk lesz — kiáltotta sápadtan. A szeme izzott.

— Igen... egyszer, valamikor — mondta halkan Varlin.

— Nem. Nem! Most!

— Valentin elvtárs, mi már határoztunk — állapította meg Theisz.

— Nem fogadom el a határozatot. Nem. Ti gyávák vagytok!

— Gyávák? Mi? — állt fel Pindy.

Valentin is felállt, sápadtan, kezét széttárta.

— Ne haragudjatok, én másképp látom a dolgokat. — Hirtelen végtelenül magányosnak érezte magát itt a zsúfolt, pipafüstben úszó szobában. Válla megrándult, mintha valami terhet akarna ledobni. Azután lassan, tagolva mondta: — Nem vagyok közétek való...

Széthúzták körülötte a székeket, és Valentin elindult az ajtó felé.

— Gondold meg — szólt utána Frankel. — Jól gondold meg!

— Nincs mit meggondolnom. Isten veletek.

Becsukódott mögötte az ajtó.

— Blanquihoz megy — mondotta halkan Frankel.

— Menjen! — vont vállat Varlin. — De te nézz utána: mi lesz a csoportjával?

Frankel bólintott.

HARMADIK FEJEZET

PÁRIZS LOBOGÓI

Elkezdődött az iskolaév, a tanítás. Gábor ezúttal nem sok örömét lelte benne.

Avril tanító úr helyett — aki talán valahol Németországban hadifogoly, ha ugyan el nem esett a

határmenti harcokban —, egy öreg, fáradt tanító ült fel a fekete tábla elé, a katedrára.

— Bizonyisten, valahonnan a lomtárból került elő — állapította meg fölényesen az első szünetben a körúti bútorkereskedő fia.

Fölényességét mindenki méltányolta. Mert mindenki tudta, hogy az apját kapitánynak választották meg a tizenegyedik kerület egyetlen polgári zászlóaljában.

Bizonyisten fölényességével csak a Ferry-ikrek hivalkodása vetekedett, amiért nagybátyjuk a nemzetvédelmi kormány minisztere lett. Viszont, ha ez érdekes volt is, mégsem csökkentette a Ferry-fiúk ellen felgyűlt haragot: apjuk boltjába már egyikük anyja sem tehette be a lábát, úgy felemelte az árakat.

A fiúk élénken helyeseltek Bizonyistennek.

Valóban, úgy látszott, mintha Brunotteau urat a lomtárból húzták volna elő. Barázdákkal szántott, csupasz arca egészen kiaszott volt. És ebben a kiaszott arcban szomorúan, fénytelenül pislákolt a szeme. Előregörnyedt testén megzöldült fekete kabát lógott. A hangja is fakó, megtört, mint az egész ember.

A fiúk szánakozással vegyes unalommal hallgatták ezt a hangot. Alig is értették szavait. Akárha pince aljából botladozott volna elő, úgy akadozott tompán, szinte kísértetiesen.

Az osztály Avril tanító úr szépen csengő hangjához szokott, amely egymagában is érdekessé varázsolta a tanítást. Hát még amit mondott! Élt minden: a földrajzban megelevenedtek Franciaország tájai, az európai földek, városok, hegyek; közeljöttek a távoli tengerek, épúgy mint a történelemben a régmult események. Avril tanító úr lelkesíteni is tudta őket. Akár a forradalmakról beszélt, akár a nyelvtanról. Még a mértan is szinte élővé vált a keze nyomán, amint krétával a táblára rajzolta az ábrákat. Hát még a természet-

rajz! A virágok és az állatok! A fiúk még mindig jól emlékeztek a kirándulásaikra a múzeumba és az állatkertbe. Akkoriban azért is alapították meg az ő saját, mozgó állatkertjüket.

— Ez is mennyire megváltozott — gondolta Gábor. — Szegény állatok! Szegény Szuszi, a cicájuk: milyen rég nem kapott már tejet! André egere ugyan olykor még bolondul szaladgál a kalitkában, de ki nézi? André, ha este fáradtan hazatér, nem hívja már oda a fiúkat.

Japán, Pierre kutyája, láthatóan nem tudott megbarátkozni új otthonával, az istállóval: nem szereti a lovakat, a két feketét. Indiánt, a tyúkot Delille néni és a nyolcvanéves nagyanyó nem engedi ki soha a konyhából, és Indián már egészen ellustult, nem is kotkodácsol, csak gubbaszt szomorúan, lehúnyt szemmel a sarokban. Kurték két kanárija ugyan még époly vidáman fütyörész, mint eddig, de Erdőlánya, a cinke megharagudott a világra. Ő is csak gubbaszt, mint Indián, legfeljebb szárnyával, farkával verdes olykor. Az erdő után vágyakozik, vagy neki is pár kellene a kalickába?

Tanfelügyelő, Misu teknősbékája valahogy minden érdekességét elvesztette. Talán nem is Tanfelügyelő lenne az igazi neve, hanem Brunotteau tanító úr.

De a legborzalmasabb az, ami Matrózzal, Stasz kutyájával történt. Egy este a rakodó kocsmája előtt összeakaszkodott valami részeg katonával, és a vörösnadrágos úgy rásujtott puskája agyával, hogy szegény bátor Matróz menten szétzúzott koponyával, véresen terült el a kövezeten. . Stasz apja ugyan nekiment, és ahogy Robin apja mesélte, puszta kézzel is elintézte volna, de ekkor két vörösnadrágos dülöngélt elő a kocsmából. Még szerencse, hogy végül Stasz apja ép bőrrel menekült meg, mert azok a részegek bizony utána lőttek a puskájukkal.

Gábornak ezen az őszön nem okozott örömet az iskola, Avril tanító úr nélkül, André nélkül. Mert André nem hagyta ott Polleret mester pékműhelyét. Az osztály legjobb tanulója, akivel Avril tanító úr mindig büszkélkedni szokott, kimaradt az iskolából. Nem tanulhat tovább. Majdnem naponta találkozhatnak ugyan vele, André azonban oly fáradt, hogy nincs semmi kedve a csatangoláshoz. Kimaradt a szövetségi munkából is. Nem árusíthatja velük a *Jövőt*. Igaz, az iskola miatt most ők is abbahagyják.

Ez az iskola! Ez az osztály! Avril tanító úr nélkül, André nélkül, szomszéd nélkül. Misu legalább nem maradt egyedül a padban. Unokatestvére, Róbert ül André helyén. De Gábor mellett nem ül senki. Arván maradt Pierre helye. A két év óta megszokott szomszéd, a legjobb barát, nagyon hiányzott.

Mert igen, Pierre, a legjobb barátja. Be kell vallania magának, hogy minden hibája, puhasága ellenére is, ő a legjobb barátja.

Pierre azon az éjtszakán, amikor égő arccal, álmatlanul meredt a sötétbe, elhatározta, hogy nem szól az apjának, de érezte, hogy Athalie nénit örökre, örökre meggyűlölte.

Gyűlöletét egyetlen módon nyilvánította. Nem evett. Hiába szólt neki a néni, a szakácsnő, végül az apja: nem evett. Hiába faggatták: miért?

— Nem vagyok éhes.

Ez volt az egyetlen válasza.

Pedig éhes volt, szinte szédült az éhségtől, mégis kitartott. A második nap délutánján már lerágta összes körmeit, de Gábornak csak ennyit mondott:

— Nem érzem jól magam.

Ekkor már úgy zakatolt a feje, mintha valaki a halántékán mozsárban törte volna a cukrot. A cukrot, a cukor sima fehérségét látta, amikor végignyúlt a kanapén, és nem is válaszolt többé Gábornak.

Gábor hívására, a néni utasítására, az új inas emelte fel és vitte ágyba, az új komorna segítségével. Az új Sophie, meg az új Artúr, akik aznap léptek szolgálatba és aznap is kapták a nevüket. Mert Madame Levallot-Duvert özvegysége óta, valamelyik kedves olvasmánya emlékéért ragaszkodott ehhez a két névhez.

Gábort elküldték és másnap már be sem engedték a kapun.

— A barátja beteg. Lázas. Nem szabad bemenni hozzá — mondta mérgesen a házmester.

Harmadnapra azután jóidőre bezáródott Gábor előtt a kapu. A házmester még csak ki sem nyitotta előtte és nem is állt szóba vele.

— Ragályos beteg. Bárányhimlője van — világosította fel végre a rács előtt elkeseredetten álldogáló Gábort az udvaron átsietö Lantier, a kocsis.

Az iskolaév elkezdődött tehát: a Brunotteau tanító úrból áradó unalommal, Bizonyisten dicsőségével, André és Pierre nélkül.

Egy nap azután, a szünetben Vincent futott hozzá a hírrel, hogy Stasz sem jött az iskolába.

Délben kiderült, hogy Stasz eltűnt.

Reggel, kora hajnalban felkelt. Apjával együtt ment el — aki most a városfal előtti sáncásásoknál dolgozik —, azóta senki sem látta.

Stasz anyjának jajveszékelését néma együttérzéssel, könnyekkel hallgatták a Sebestyén-köz asszonyai: ezen a reggelen először rendelték harcba azt a nemzetőr zászlóaljat, amelyben a köz férfiainak nagyrésze szolgált.

Stasz már hetek óta töprengett. Szégyennek, gyalázatos szégyennek érezte, hogy apja nem jelentkezett nemzetőrnek. Ő az egyetlen, aki nem akarja Párizst megvédeni.

Igaz, Kurt apja sem lett nemzetőr, a vézna, beteges szabó azonban mit segíthetne a harcban? Több

használt veszik a kerületi egyenruhaműhelyben, amelyet nemrég állíttatott fel az elöljáró, és ahol Müller lett az egyik munkavezető. Stasz hallotta, hogy amikor az asszonyok zúgolódni kezdtek, mert nem akartak egy német vezetése alatt dolgozni, Misu apja a Központi Bizottság képviseletében Tararat mesterrel ment el a műhelybe, hogy rendet teremtsen. Meg is békültek az asszonyok, hiszen egyikük már előbb, azonnal harcosan kiállt pártfogóként Müller védelmében: André anyja. Ebből az esetből is látta Stasz, hogy a Sebestyénköz népe miként siet a közülük valók segítségére. Csak a saját apja marad mindentől távol. Pedig talán ő a legerősebb férfi az egész közben.

Stasznak természetesen az is fájt, hogy az a részeg katona azzal a kiáltással sujtotta agyon Matrózt:

— Büdös civilkutya!

Mit is lehetett volna erre felelni?

Úgy érezte, hogy amikor az apja nekiment annak a gyilkos vörösnadrágosnak, a másik két katona megint csak azért támadt rá, mert a háborúban aki nem fog fegyvert, az csak ellenség lehet. Kiáltozta is az egyik:

— Gyáva kutya! Katonának mersz támadni? Miért nem mégy a porosz ellen?!

Ezért a kiáltásért nem tudta igazán megsiratni Matrózt. És mégis hiába kérlelte az apját, ez csak még inkább megmakacsolta magát:

— Elvégzem a munkám. Ezért jöttem ide, nem azért, hogy verekedjem. Te csak törődj a magad dolgával.

Stasz azóta töprengett: hogyan moshatná le családjáról a szégyenfoltot.

Amikor az este meghallotta, hogy a zászlóalj holnap harcba indul, az első harcba, elhatározta, hogy utánuk lopódzik és apja helyett ő áll a nemzetőrök sorába.

Nemzetőrnek ugyan titokban már jelentkezett Gábor apjánál, akit régi hadviseltsége elismeréseként

őrmesternek választották meg. Petri bácsi mosolyogva tagadta meg kérését. Még csak kisdobos sem lehetett, pedig hát erre még példákat is el tudott mondani a régi forradalmak meséiből és még hitelesebben annak a könyvnek a tanúsága szerint, amelyet egyszer, régen, még a háború előtt, Misutól kapott kölcsön.

Nem maradt számára más megoldás, mint titokban csatlakozni a nemzetőrökhöz.

— Puskát majd szerzek ott, a harctéren — gondolta, miután előzetesen nagy ravaszul Petri bácsival elmagyaráztatta magának: hogyan kell lőni?

Az este még fel is emelte a puskát, ott Gáboréknál, hogy meggyőződjék felőle: nem lesz-e nehéz?

Nem. Elbírja és harcolni fog.

Mikor hajnalban, még a teljes sötétségben az elöljáróság előtt gyülekezni kezdett a zászlóalj, ő már ott kuporgott egy kőoszlop alján. Még arról sem felejtkezett el, hogy magával hozza kis tarisznyáját. Karéj kenyér lapult meg benne.

Ő meg mélyen a fejébe húzta a sapkáját, megigazította nyakán a kis kötött kendőt. Hűvös volt, még szerencse, hogy nem esett.

Soká kellett várnia. Amikor a nemzetőrök végre összegyűltek, és ő azt hitte, hogy most már mindjárt indulni fognak, akkor egyszerre csak betódultak az elöljáróság kapuján.

Az udvarban sorakoztatta a zászlóaljat Mottu, az elöljáró. A nemzetőrbizottság tizenegyedik kerületi négy tagja állt mellette. Mögöttük lámpákkal az elöljáróság írnokai. A zászlóalj parancsnoka, Pirot polgártárs, a Pirot és fiai festékgyár fiatal tulajdonosa nem jött el. Valaha, a krími háború után, huszárhadnagyként szerelt le, hogy átvegye az apai gyár vezetését. Dicsőséges katonatiszti multja miatt választották meg parancsnoknak. Most, hogy először mehetett volna harcba, beteget jelentett. Azt üzente, hogy tegnap este kibicsaklott a bokája és nem tud lábra állni.

Az elöljáró beszédet intézett a nemzetőrökhöz. Figyelmeztette őket, hogy a város falain kívül, jóval az erődítéseken túl kell harcba szállniok, és erre Párizs nemzetőrei nem kötelezhetők. Nem is kell négyszáz ember, mint amennyi összegyűlt. Elég egy századnyi. Ezért az idősebbek, a családosok ne menjenek, csak a fiatalok, a nőtlenek. Önként jelentkezzenek. Balkézt, Lebon polgártárs mögött sorakozzanak a jelentkezők.

A sorok megbomlottak. Dörmögés, félhangos tiltakozások, káromkodások hallatszottak. De az önként jelentkezők csoportja hamar ott tolongott Lebon polgártárs mögött, az udvar baloldalán. Nemsokára kialakultak a sorok.

Ezeket kezdte végigjárni Lebon. Mellette az egyik elöljárósági írnok magasra tartotta a lámpát, hogy megvilágítsa az arcokat. Még mindig sötét volt.

— Neked családod van — állt meg Lebon Petri előtt. — Ne gyere!

— Tudod, hogy hadviselt ember vagyok — válaszolt Petri.

Lebon bólintott és továbbment.

Száztizenkét embert számolt meg.

— Én vagyok a száztizenharmadik — mondta hangosan.

— Nem szerencsétlen szám az — fordult feléje az elöljáró. — Mindegyiknek van puskája?

— Van. Ki lehet osztani a töltényeket.

Húsz töltényt kapott mindenki. Előzetesen már tíz lapult a tarsolyukban.

— Nem lesz ez kevés? — kérdezte Petri.

— Ennyit utalt ki a katonai hatóság — válaszolta az elöljáró, majd hangosabb szóval az egész századhoz fordult: — Ez most a tizenegyedik kerület első különleges harci csoportja. Legyetek méltók ehhez a zászlóhoz, polgártársak — emelte fel még jobban a hangját.

Mottu átadta a kerület háromszínű zászlaját Lebonnak.

— Méltók leszünk hozzá! Ígérjük polgártárs. *Éljen a köztársaság!*

— *Éljen a köztársaság!* — zengett a négyszázhangú kiáltás az udvaron.

— Polgártársak! Még valamit — kiáltotta Mottu. — A demokrácia érvényrejutása érdekében, miután a zászlóaljparancsnok, akinek vezényelnie kellett volna benneteket, megbetegedett, válasszatok magatok parancsnokot. Én ajánlom...

Lebon félbeszakította:

— Elöljáró polgártárs, nemzetőr polgártársak! Én a kerületek bizottságának képviseletében parancsnoknak ajánlom Petri polgártársat, a zászlóalj őrmesterét, az egykori magyar szabadságharc hősét. Elfogadjátok?

— Elfogadjuk! Éljen Petri! — kiáltották.

Petri előlépett a zászlóalj elé. Tisztelgett a zászló előtt.

— A zászlót én viszem — mondotta büszkén Lebon.

— Éljen! — hallatszott a csapat első soraiban.

Petri újra tisztelgett, ezúttal az elöljáró előtt.

Ekkor odalépett hozzá Tararat mester.

— Petri! Édes barátom!

A heves, kövérkés, öregedő mester meg akarta ölelni munkását. Útjában volt azonban Petri puskája. De nem azért volt ő Tararat mester, hogy fel ne találja magát. Érezte, hogy most itt a pillanat az ő kis hősi beszédére.

— Mottu polgártárs! Petri polgártárs! Drága barátaim! A parancsnoknak kardja kell, hogy legyen. Engedjék meg, hogy az én régi kardomat, amely megjárta már a negyvennyolcas forradalom barikádjait is, odaadjam Petri polgártársnak. Itt van — kezdte lecsatolni széles derekáról az övet.

Petri büszkén cserélte fel puskáját a kardra. Kihúzta hüvelyéből. Magasba emelte.

— Harci csoport! Lebon polgártárs, zászlótartónk három szakaszra oszt benneteket. A szakaszok parancs-

nokai — itt elakadt és félszeg mosollyal fakadt ki:
— Az ördögbe is, nem tudom: ki van itt köztetek választott tiszt vagy altiszt. Jelentkezzenek!

— Pellet hadnagy.

— Bauer őrmester.

— David hadnagy.

Alig hangzott el a három név, Petri már megismételte őket:

— Pellet, Bauer, David polgártársak álljanak a szakaszok élére.

Az egyik hátulsó sorban Török Sándor meglökte barátját.

— Kár, hogy Frankel nincs velünk. Hogy a másik zászlóaljba osztották.

Dávidka vállat vont:

— Legalább ezt megússza szárazon...

Az égen, azon a kis darabon, amely az udvarból látszott, megjelent az első világosabb folt.

A szürkület még nem űzte el egészen a sötétséget, mikor a kis nemzetőrcsapat kivonult az elöljáróság kapuján.

Mikor Stasz látta, hogy többen nem jönnek, utánuk eredt.

A városkapunál a nemzetőrök megelőztek egy munkáscsoportot: kézitalicskákkal, ásókkal felszerelt kubikosokat. Stasz ezek közé vegyülve jutott ki a reggeli szürkületben a falon túl. Egy ideig még a kubikosok mellett csörtetett, velük együtt ért a vasúti töltéshez. Akkor futásnak eredt; a nemzetőrök már néhányszáz lépésnyire előbbre jutottak.

Mindenfelé árkok, sáncok. Vizesen, sárosan szomorkodtak. Némelyikben ott átkozódtak a katonák.

— Minket jöttök felváltani? — kérdezték a nemzetőröktől és mikor látták, hogy azok tovább mennek, még hangosabban kezdtek átkozódni.

Az út mentén lombjátvesztett, őszi facsoport.

Közöttük házak. Az egyikük szép oszlopos kastély. Azott zászló díszíti.

Petri és Lebon, csapatát megállítva az útfélen, ebbe az épületbe tartott, a védőkörlet parancsnokához.

Sokáig kellett várniok, míg a tábornok végre kegyeskedett maga elé bocsátani őket.

— Nemzetőrök — fitymálva nézett végig rajtuk, és ásított. El sem takarta a száját. Unatkozó arckifejezéssel vastag hálóköntösének bojtját kezdte rázogatni.

— Parancsot kaptunk a jelentkezésre — mondta már másodszor Petri.

A tábornok háta mögött álló segédtiszt ujját figyelmeztetően az ajkára tette.

— Mi maga? — förmedt rá Petrire a tábornok.

— A tizenegyedik kerületi nemzetőrök első harccsoportjának a parancsnoka.

— Ugyan! Mi fajta cím az? Civil cím. Mit akarnak?

Petri csodálkozva nézett rá.

— Természetesen harcolni.

A tábornok lebiggyesztette alsóajkát és újra a bojttal kezdett játszani. Hálóköntöse kissé szétnyílt és kilátszott csipkés, fehér selyeminge. Széles vöröscsíkos nadrágot és fényes lakkcsizmát viselt.

— Tényleg? Harcolni akarnak? — megvető mosollyal nézte végig Petrit a tábornok. — Választott őrmester? Mert választották, ugye? — nézte a rangjelző csíkokat Petri munkászubbonyán. — Mi maga? Lakatos? Csatornatisztító?

— Nemzetőr — felelte Petri és vérbeborult az arca.

— Nemzetőr — mondta ki ezt a szót, megint az előbbi fitymáló megvetéssel a tábornok. — No, nem soká.

— Mit akar mondani ezzel, tábornok úr? — kérdezte fürkésző, komoly tekintettel Lebon.

mintha el akarnák rejteni a héjjaarcú kapitány tekintete elől.

— Itt tovább! — mutatott az útra a segédtiszt, és visszafordította lovát.

Stasz a bokrok között egy fatörzshöz támaszkodó őrszembe botlott. Megrémült: mi lesz most? Az őrszem azonban, mintha észre sem vette volna a gyereket, elfordult, nagyot köpött.

— Bitang idő — morogta.

Mert szemerkélni kezdett az eső.

Átázva, csatakosan, fáradtan értek a nemzetőrök a térképen látott község szélső házaihoz. A felvégről lövöldözés hallatszott.

Asszonyok fogták körül a nemzetőröket.

— No, eljöttek végre? Csak ennyien? Jönnek ugye mások is? Nem engedik ide többet a németet? Nagyon sanyargat. Gonoszok. Gonoszok!

Az asszonyoktól megtudták, hogy már hat hete egy porosz zászlóalj tartotta megszállva a falut. Tegnapelőtt éjjel egy csapat vörösinges francia tört rájuk. A fele németet lekaszabolták, a másik fele megfutott. Tegnap háromszor akartak visszajönni, de háromszor vetette vissza őket a csapat, pedig már vagy százan sebesültek meg közülük. Vitézül verekednek. Valami lengyel a parancsnokuk, szép, daliás ember.

— Domovszkij vagy Goromszkij, ilyesvalami a neve, — világosította fel őket a községi postás, amint a kerítésekhez húzódva vezette Petrit a nemzetőrök élén a felvégre.

A nevét pontosabban ezután sem tudta meg Petri. Mert a szép, magas, vörösinges lengyel ugyan megmondta a nevét, de a zajban nem lehetett megérteni.

A poroszok széles karéjban támadták a falut. Vagy egy ezrednyi erővel.

— Csakhogy jöttök! — csillant fel a lengyel parancsnok szeme. — Másfél napja várunk benneteket. Már hat hírvivőm maradt oda. Hányan vagytok?

— Nem lényeges — mormogta a tábornok, és hangot változtatott: — Őrmester, vagy ha jobban tetszik, parancsnok polgártárs! Embereivel a keleti erődtől délre húzódó vasútvonal mentén halad előre. Túl kell jutnia ezen a falun — lépett az asztalhoz, melyen az ablakon beszivárgó reggeli, tompa fény ellenére is égett a lámpa egy térkép felett. — Látja ezt itt, ennél a falunál végződik a védelmi vonalunk, itt van beásva egy gyalogezred. Innen két kilométerre, látja? — kérdezte és ujjával idegesen kopogott, amikor Petri a térkép felé hajolt —, ezt a nagyközséget megszállva tartó németeket állítólag kiverte egy szabadcsapat. Ennek a segítségére megy. A szabadcsapat parancsnoka valami lengyel. Övele működjék együtt. Tartsanak ki, amíg csak nem küldök újabb erősítést. Megértette?

— Megértettem.

— Indulhat. Itt az írásbeli parancs — és a tábornok átnyujtott egy papírlapot.

Amikor kiléptek a szobából, Petri szeretett volna valamit kérdezni Lebontól, de szorosan mögöttük jött a segédtiszt is.

— A tábornok úr parancsa szerint elkísérem magukat a sáncokig.

A nemzetőrök elindultak.

Stasz az útmenti bokrok között velük egyvonalban haladt. Már átázott a cipője. Nagy volt a sár.

A táj nem változott. A vasúti töltés melletti sáncok mögött tábortüzeket gyujtottak a katonák.

— Élelmet hoztak? — szólították meg a nemzetőröket.

— Kapitány úr, két napja megfeledkeztek rólunk — fordult egy őrmester a Petri előtt lovagló segédtiszthez.

— Majd jelentem a parancsnokságon.

— Ne jelentse, hanem küldjön kenyeret — kiáltott rá egy katona, de társai gyorsan lerántották az árokba,

— Száztizenhárman.

— Ezek a tábornokok bolondok! Ducrot is. Vinoy is. Trochu is. Hiszen itt áttörtük a poroszok vonalát. Ide egy hadosztály kellene. Hát nem értik meg?

— Talán jönnek még utánunk — vélte Lebon.

— Mi az ördögöt fekszenek ott a sárban? A saját piszkukban? — dühöngött a lengyel. — Elsősorban pedig miért nem jön elő a mögöttük henyélő ezred a földtúrásból? Ezek vagy bolondok vagy gazemberek! No, mindegy. Értesz valamit a hadviseléshez, polgártárs? — fordult most már mosolygó szemmel Petrihez.

— Katona voltam. Negyvenkilencben.

— Régen volt!

— Magyarországon.

— No, ez derék. Mi mindig barátok voltunk, lengyelek és magyarok.

— És forradalmárok — szólt közbe Lebon, aki egyszerre figyelte itt az udvaron a beszélgetést és a falu széle felől a lövöldözést.

— Igazad van! Te párizsi vagy, ugye? No nézzétek. Forduljatok be, ahányan csak vagytok, itt a keresztnél és a kertek alól kapjátok oldalba a németjét Majd csak lesz valahogy. A mi Bem tábornokunk nálatok negyvenkilencben nehezebb ütközetet is nyert.

Stasz a faluban feltűnés nélkül jutott előre, de a nemzetőrök előtt nem mert mutatkozni. Csak most, mióta a lövöldözést hallotta, kezdett félni Petri bácsitól. Mi történne, ha hazaküldené?

Meghúzódva egy kerítés mögött leste Petri bácsiékat. Látta, Dávidka bolondozik a nemzetőrök közt. Egy szekérroncsra hágva úgy nézett a távolba, mintha távcsövet tartana a kezében.

— Jön. Jön.

— Kicsoda, te? — kérdezte barátja, Török Sándor, aki, úgy látszik, értette a tréfát.

— A német! — kurjongatott Dávidka.

— Hiszen az a másik oldalon van. Arra a mieink vannak.

— A mieink?

— Hát Trochu katonái.

— Rosszabbak azok a németnél — sóhajtott keserves siránkozással Dávidka. — Megisszák a borunkat!

A nemzetőrök nevettek, de idegesen hangzott ez a nevetés. Ők valóban arra néztek, amerre a németeket sejtették.

Három vörösinges jött arról. Az egyiknek fél arcát takarta valami piszkos, véres rongy, a másik sántikálva lépegetett. Ők ketten támogattak egy harmadikat, akinek az orra helyén tátongott valami rémes, fekete-vörös nyílás.

— Gyorsan, gyorsan — kiáltozta a másik kettő. A lengyel parancsnok udvarából elősietett egy katona, vöröskeresztes fehér karszalaggal.

A nemzetőrök elfordultak.

Stasz úgy érezte, rosszul lesz. Feje szédült, gyomra émelygett.

Ekkor érkezett vissza az utcára az udvarból Petri és Lebon.

— Gyerünk! — kiáltotta Petri.

Török Sándor odanyujtotta a zászlót Lebonnak.

Stasz látta, amint a kőkereszt után letérnek az útról. Utánuk settenkedett.

Egy kis halom alján egy percre megálltak a nemzetőrök.

Egyik szakaszuk ott maradt. A többiek Petri és a zászló nyomában tovább haladtak.

Stasznak kerülnie kellett: a kertek alatt ment tovább, hogy ne vegyék észre.

Az egyik kert közepén, nagy fa alatt egy kisfiú ült a földön. Egy fegyvert vizsgálgatott. Egy puskát.

— Mit csinálsz vele? — kérdezte érdeklődve Stasz, amint melléje lopódzott.

— Látod! Nézem! — mondta a kisfiú. — Te ki vagy?

— Nem látod? Fiú. Add nekem a puskát.

— Mit gondolsz? Az enyém! De te hogyan jöttél ide? Nem szabad most kijönni a kertbe.

— Te is kijöttél.

A fiú bólintott.

— Titokban.

Stasz végre döntött. A fiú kisebb, mint ő, nincs több tízévesnél. Játszik a puskával. Ő meg harcolni akar. Elveszi.

— Add ide — mondta most már fenyegetően.

— Nem. Ez az enyém.

Stasz megragadta a fegyvert. De a kisfiút nem érte váratlanul a támadás. Mind a két kezével erősen szorongatta.

— Nem. Nem! — És már majdnem sírt.

— Bolond! Én erősebb vagyok.

— De ez az enyém. Én szereztem. Szerezz te is. Van még. Megmutatom.

— Igazán?

— Igazán.

— Esküszöl?

— Esküszöm.

— Most mindjárt?

— Most mindjárt.

— No jó.

A kisfiú megnyugodva felkelt. Fel akarta a puskát is emelni. Ez már nehezebben ment.

— Segítek — nyúlt újra a puskához Stasz.

— Ne segíts. Ez az enyém.

Csövénél fogva húzta a földön a puskát a kisfiú.

— Gyere.

A kert túlsó végében egy sövény mögött két idegen egyenruhás katona feküdt. Stasz azt hitte, alszanak.

Ijedten visszarántotta a kisfiút.

— Te! Ezek németek!

— Igen. Németek.

— Fussunk.

— De hiszen ott a puska! — és a fekvőkre mutatott.

A német katonák halottak voltak. Egyikük széttárt karral feküdt a hátán: kezében szorongatta a puskáját.

A kisfiú rámutatott.

— Azt vedd el.

Stasz alig tudta kirángatni a halott kezéből a fegyvert. Mikor végre sikerült, felcsillant a szeme.

— Golyójuk is van.

Remegő kézzel a katona övéhez nyúlt. A nyitott tölténytáskában vagy tucatnyi töltényt talált. A zsebébe gyömöszölte. A másik katonához ugrott, de az hason feküdt. Mikor Stasz nagynehezen megmozgatta súlyos testét, az arcába pillantott és ijedten elugrott. Rémes látvány volt ez az arc. Nem is akart rágondolni. Fogta a puskát és szaladt vissza, amerről jött.

— Hova szaladsz? — kiáltotta utána a kisfiú.

— A csatába — szólt vissza büszkén Stasz.

Nehezen találta meg a csatát.

Az eső most már erősebben verte a tájat és a szürke égbolt alatt, az ismeretlen kertek közt sokáig botorkált erre-arra. A lövöldözés messziről hallatszott, a falu mellől.

— Erre kell lenniök — fortyogott magában. Rossz volt itt kóborolni az esőben, elhagyottan. Nehéz volt a puska is.

Végre valami csűr mellett meglátta a zászlót. Egyenesen feléje tartott.

A nemzetőrök egy alacsony sövény mögött térdeltek, a zászló előtt.

Mikor Stasz mögéjük ért, éppen akkor vezényelt Petri:

— Tűz!

Vagy ötven-hatvan dörrenés, nagyhangú pukkanás. Nem egyszerre szólaltak meg a puskák. A kis patak

mentén vonuló poroszokat, akik nem vártak erről az oldalról támadást, alaposan megriasztották.

Éppen innen akarták bekeríteni a vörösingeseket, és most váratlanul azok törnek reájuk. Ha a tisztjük nem veri korbáccsal a megfutókat, valamennyien szétszaladtak volna. Így sem tudták: merre vonuljanak?

Petri újra vezényelt:

— Tűz! Tűz! Tüzeljetek teljes erővel.

Ekkorra már Stasz is odaért. Nekitámasztotta puskáját a sövénynek és be akarta dugni a csőbe a furcsa, kúpalakú töltényt, de nem ment. Kétségbeesve erőlködött. Így látta meg Petri.

— Mit csinálsz?

— Lőni akarok.

— Bolond fiú. Ezt nem elől töltik, hanem itt hátul.

Hüvelyébe dugta a kardját. Kivette a fiú kezéből a töltényt, a puskát. Egy perc sem telt bele, már arcához emelte és tüzelt.

— Jó fegyver — állapította meg. — Hogyan szerezted, te gyerek?

— A németektől.

— De hiszen... ez te vagy? Stasz?

— Igen.

— Hogy kerülsz ide?

— Harcolni jöttem.

— Petri! Petri vigyázz! — kiáltotta Lebon. — Újabb csapat.

— Látom. Szólni kell Bauernek, hogy most ők is jöjjenek elő. Menj, Sándor, szaladj! Vagy inkább várj! Stasz! Láttad a domb mögött: hol maradt a harmadik szakaszunk?

— Igen, Petri bácsi!

— Rohanj oda és mondd meg, hogy a patak irányába támadjanak. Érted? Támadjanak. A puskát hagyd itt addig. Van még töltényed?

Stasz a zsebébe nyúlt.

— Gyorsan add ide. Rohanj! Azután gyere vissza. De mindig a bokrok közt fuss.

Stasz futásnak eredt.

Petri aggódva nézett utána.

A porosz ezred parancsnokát teljesen megzavarta a hír, hogy a franciák új csapatokkal támadnak.

— Több zászlóalj lehet — jelentette a franciák megkerülésére küldött század parancsnoka —, mert az első vonalban egy igen nagy, háromszínű zászlajuk van.

— Úgy látszik, mégis háborút akarnak — gondolta az ezredes, akit sógora a vezérkarból már tegnapelőtt megnyugtatott: biztos tudomásuk szerint nagyobb csapattesttel nem fognak támadni Trochu tábornokai.

Az ezredes visszavonulót fúvatott, és jelentette a hadosztályparancsnokságnál, hogy a franciák Le Bourget községnél körülbelül hadosztály erővel, de tüzérség nélkül visszaverték a császári csapatok önfeláldozó, hősi támadását.

Másnap egy porosz és egy bajor hadosztály indult támadásra, megfelelő tüzérséggel.

A francia hadvezetőség egyetlen katona erősítést sem adott a szabadcsapatnak. Hiába küldte a szabadcsapat parancsnoka a futárokat, egyiket a másik után. Még a mögöttük rostokoló ezred sem mozdult. Nemzetőr sem jött több.

A szabadcsapatnak alig volt már ötszáznál több ép embere. A nemzetőrök fele is megsebesült. A vörösinges parancsnok, megátkozva Trochut és minden tábornokát, végül is kénytelen volt visszavonni maréknyi emberét tizenötezer német elől a tüzérségi tűzzel elárasztott faluból.

A kis vörösinges különítményt, amely a visszavonulást fedezte, bekerítették a németek.

De a nemzetőrök, egy társuk kivételével, mind visszatértek Párizsba. Pellet hadnagy elesett Le Bourget előtt.

A kerület zászlajával letakart holttestet egy szekér

vitte a csatakosan, fáradtan, ázottan baktató, és elkeseredetten árulást emlegető nemzetőrök élén. A halottaskocsi bakján, a kocsisnak dűlve, német puskáját dermedt ujjakkal szorongatva, a boldog Stasz bóbiskolt.

A kerületi elöljáróságok előtt izgatott csoportokban zúgtak a nemzetőrök, munkások, polgárok.

— *Árulás! Árulás!* — hallatszott mindenfelől, és a fáradtan hazatérők büszkén látták, hogy ennyire együttérez velük a kerület.

Ekkor megtudták, hogy nem csak a Le Bourget-i csatatéren történt árulás.

A reggeli újságok közölték, hogy Bazaine marsall több mint százezer jól felszerelt katonával Metz hatalmas, bevehetetlennek mondott védő falai mögött, harc nélkül adta meg magát a körülzáró seregnek. Ugyanakkor azt is közölték az újságok, hogy Thiers fegyverszünetről tárgyal a poroszokkal.

— *Árulás! Nem akarunk fegyverszünetet! Harcolni akarunk. Mi nem vagyunk császári marsallok!* — kiáltozták mindenfelé, és a csoportokban majd mindenütt arról beszéltek, hogy községi választást kell tartani, hogy Párizs, a párizsi Kommün maga vegye kezébe a főváros védelmének ügyét.

— Nem bízunk a kormányban! — kiáltotta kipirult arccal Valentin polgártárs, és Frankel is egyetértett vele.

— Bazaine árulása leleplezte a kormány árulását. Thiers fegyverszünetről tárgyal.

— *Nem akarunk fegyverszünetet!*

— *Le a kormánnyal!*

— *Gyerünk a Városházára!*

— Igen, gyerünk a Városházára!

— *Válasszunk Kommünt!*

Lebont a kerületi nemzetőr-bizottságba hívták. Misu így szakadt el tőle; ott maradt a többiekkel. Mert a harctérről érkezett nemzetőröket az elöljáróság előtti

téren nemcsak társaik fogadták, hanem családjuk is. Várták, már nagyon várták őket.

— Molenda jobban van — suttogta Petriné, és nem engedte ki tenyere szorításából a szeretett kezeket. Az egyik kezével férjéét, a másikkal öccséét szorongatta. Gábor és Lali is ott állottak boldogan sugárzó arccal: az apjuk parancsnok és igazi hős lett.

Tonio apja csak könnyebben sebesült. A vállát érte egy lövés, tegnap este hozták be szekéren. A kórházban az orvos megállapította, hogy a német puskagolyó nem roncsolta szét a vállát, nem ért csontot, két hét mulva kutyabaja sem lesz.

— Nincs semmi bajom — motyogta az álmos Stasz anyjának, amint lekászálódott a szekérről.

Stasz apja, a nagy, tagbaszakadt munkás, elgondolkozó szemmel nézte a fiát. Molendától tudták meg, hogy a fiú csatába ment a nemzetőrökkel.

— Német puska! — mutatta büszkén a fegyverét apjának, anyjának, Kurtnak és Vincentnek.

— Lőttél vele? — kérdezte Vincent, bámulattal nézve barátjára.

— Lőttem! És ami a fontos: én zsákmányoltam.

— Hős vagy. Igazi hős és kész! — rikkantott Kurt. Jókedvet színlelt, valójában azonban irígykedett. Irígyelte Stasz dicsőségét.

— Derék gyerek — mondja most Petri bácsi —, derekasan viselkedett. Nem akart semmiképpen sem hamarabb eljönni, mint mi. De vigyáztunk is rá — mosolygott a könnyező Vlaczkynéra.

Ekkor már mindenfelől ezt kiáltották:

— Gyerünk a Városházára!

— Maga, Lajos, jöjjön haza. Elég fáradt — simogatta tekintetével Petri arcát a felesége.

De a nemzetőrök már zászlóaljak szerint sorakoztak. Petri lassú léptekkel megkereste régi helyét, sógora oldalán.

— Gyerünk! Gyerünk! A bellevilleiek már felvonultak!

És a nemzetőrök zajongva, zúgva elindultak a Városháza felé.

Az álmos Staszt, bármennyire is ellenkezett, anyja hazavezette. Gábor intett a fiúknak s ezek csatlakoztak az elvonuló nemzetőrök utolsó sorához.

Mire a tizenegyedik kerületiek a Városháza környékére értek, itt már felborult a rend.

A város minden részéből a kormány székhelye elé tóduló nemzetőrök, munkások, kispolgárok hangosan tüntettek minden fegyverszünet ellen, megfutamították az ingadozó védőőrséget és betörtek az épületbe.

Trochu tábornok, a kormány feje, hasztalan kísérelte meg a tömeg lecsillapítását.

— Hazudott! Hazudik! Le vele! — kiáltozták mindenfelől.

Nem járt jobban többi minisztertársa sem.

A téren ezalatt az előkelő negyedek kormányhű polgári nemzetőr zászlóaljai úgy-ahogy rendet teremtettek. Benn a Városházán a húsz kerület bizottságainak küldöttei a miniszterekkel és az elöljárókkal tárgyaltak. Kicsikarták végre a kormánytól az ígéretet, hogy községi választásokat tartat. Eközben azonban a munkásnegyedek újabb nemzetőrcsoportjai betódultak a termekbe és valaki az asztalra ugorva kihirdette, hogy a kormányt elmozdítják, új ideiglenes bizottság veszi kezébe a választásokig az ügyek vezetését. Már sorolta is a neveket. A népszerű neveket. A nép barátaiét.

Amikor a tizenegyedik kerületiek végre a mellékutcákból a Városháza elé jutottak, a háromszínű zászlók mellett már egy vörös zászló is lobogott az egyik ablakban.

— Éljen a köztársaság! Éljenek a választások! — kiáltozták a nemzetőrök, és ebben a lucskos, vizes, szomorú időben egyszerre úgy érezték, visszajött a tavasz.

Gábor és a fiúk ott szorongtak a téren a nemzetőrök sorai mögött, míg csak el nem jött az est. Érezték, hogy most valami fontos, nagyon fontos eseménynek a tanúi.

Hallották, amint Petri bácsinak a mellésodródott Frankel elvtárs azt mondja:

— Ez lesz talán az igazi köztársaság!

— Az *igazi* köztársaság?! — kiáltott fel lelkesen Gábor és hátulról megragadta Frankel zubbonyát. — Az igazi köztársaság?

Frankel hátranézett és mosolyogva ismerte meg Gábor tágranyílt szemét. Beszélgetésükre emlékezve bólintott:

— Talán!

— Ezt a napot megjegyezzük — mondta fontoskodóan, ragyogó arccal Misu. — Október harmincegyedikét!

Petri a kétnapi harc után halálos fáradtságot érzett.

— Talán menjünk! — mondta.

— Igen, most már mehetünk — helyeselt Tararat mester is. — Kihirdették, hogy a választásokat megtartják. A Városháza a miénk.

Újra eleredt az eső. Félóra mulva alig lézengett valaki a téren. Csak a kapuk őrzésére maradt ott néhány tucatnyi lelkes nemzetőr.

Késő este Ferry, a tüntetések alatt gyáván megszökött miniszter, a Tőzsde elé gyülekezett polgári zászlóaljak élén a Városháza ostromára indult. Ezek a harciasan felfegyverzett polgárok azonban csak kiabálni tudtak és megrekedtek a zárt kapuk előtt. Trochu tábornok, aki Ferryhez hasonló vitézséggel hagyta, hogy hívei titokban kiszöktessék a nép kezére jutott Városházáról, riadóztatta a közeli laktanya katonáit. Ezek tisztjeik nyomában a pincébe vezető titkos alagúton bejutottak a kormány palotájába, hirtelen el-

özönlötték az udvart, a termeket és lefegyverezték a meglepett, két tűz közé szorult őrséget.

Hajnali háromkor, amikor Párizs népe a jól végzett munka nyugalmával aludt, Ferry miniszter utasítására egy őrmester leszakította a Városháza ablakából a háromszínű zászlók mellett árván csüngő vörös lobogót.

Trochu tábornok kormánya újra kezébe kaparintotta a hatalmat.

NEGYEDIK FEJEZET

ELJÖN MAJD AZ IDŐ

Stasz nem sokáig élvezhette dicsőségét. Hazatérése másnapján kis, piros foltok borították testét.

— Bárányhimlő — állapította meg kétségbeesetten édesanyja. — Látod, ezt szerezted abban a híres csatában!

Ebben ugyan egyáltalában nem volt biztos. Mert a Polleret-mester pékboltja előtti sorban állva, már előbb megtudta, hogy vidékről a hatos házba költöztetett majorosné két gyermeke, Margó és a kis Zsézsé is bárányhimlőben fekszenek.

Harmadnap beteg lett Lízi is, Müller Kurt húga. Kurtot átküldték aludni Vincentékhez. Következő napon már mind a két fiú melle tele lett piros pontokkal. Egyikük sem mehetett iskolába.

Ugyanezen a napon bezárták az iskolát is.

A járvány miatt és azért is, mert nem volt sem fa, sem szén.

Párizs népe fázni kezdett.

Stasz kétségkívül kivívta a fiúk csodálatát. Egyébről sem beszéltek, mint haditetteiről.

— Meséld csak! Mit csinált még? — faggatta Gábor az apját.

És ugyanígy kérlelte az apját Misu is.

Petri és Lebon egyidőben értették meg, hogy valamit tenniök kell, mert a példa ragályosabb, mint a bárányhimlő, és ezek a fiúk még képesek megszökni. Kiszökni a csatába. Ott pedig nem lenne mindenkinek olyan szerencséje, mint Stasznak, akire száztizenhárom nemzetőr vigyázott. Elsősorban a parancsnok, aki megtalálta mindig a módját, hogyan tartsa távol a veszélyes helyektől fiának barátját.

Természetesen egyik fiú sem szűkölködött már eddig sem, komoly apai intelmekben. Ezeket az intelmeket anyai sóhajok, sőt ügyetlenül rejtegetett könnyek is kísérték.

Viszont nyilvánvalóan nagyon csábítónak tűnt az a zsákmányolt német puska! A fiúk szeme túlságosan tüzelt.

A két asztalosmunkás jól tudta, mennyire tisztelik a fiúk Frankelt, akit tulajdonképpen szövetségük patrónusának tekintenek. Hiszen mosolyogva hallották mindig, hogy fontoskodva hozzá fordulnak szövetségi ügyekben tanácsért. Petri szólt tehát Frankelnek.

Frankel még aznap este felhívta magához a fiúkat.

Nem voltak sokan. A Szövetségből négyen feküdtek betegen. Hárman a Sebestyén-közben, Pierre a Róka-utcában. Igaz, Róbert is itt volt: amióta a házban lakott, Misu ajánlására minden teketória nélkül — szinte magától értetődően felvették rendes tagnak.

— De csak ideiglenesen — vitatta Kurt —, addig, míg itt marad Párizsban.

A fiúk azonban lehurrogták. Különben Kurt, de főként az erre sokat adó Pierre is észrevette, hogy az utóbbi időben a megszokott ünnepélyesség úgy leszakadt a Szövetségről, olyan egyszerűen és természetesen, mint a körúti fákról az őszi, megsárgult levél. Igaz, hogy a nagytanács már nem tarthatta üléseit a díszelnök komor és díszes ebédlőjében, amióta vidékről odaköltözött a lakásba a két család. A Róka-utcában

pedig nem lehetett olyan mindenkorra érvényesülő szabályokat alkalmazni. Valahogy nem illett volna. Pierre megértette, de mégis fájlalta ezt.

Most Pierre sem volt itt Frankel újságokkal, könyvekkel tömött szobájában.

Viszont eljött André, aki, amióta a péknél dolgozott, alig tudott résztvenni a Szövetség életében. A fiúk elég gyakran látták ugyan, reggel, ha süteményt vitt nagy kosárban, néha a boltban, ha őket küldte kenyérért az anyjuk, az udvarban, ha barátjuk söpörte a műhely mindig lisztporos küszöbét, vagy este, ha fáradtan felbaktatott a lépcsőn.

Játszani nem jött, kóborolni sem. Még vasárnap is dolgozott. És ha volt is délutánonként néhány óra pihenője, azt átaludta. Gyakran nem is mászta meg a három emeletet, lehevert a raktárban, vagy a műhely sarkán, a lisztes zsákokra.

Hajnali három órakor már ott kellett lennie a dagasztásnál, és mert nem akarta, hogy az édesanyja keltse fel, hát korán lefeküdt. Igy magától ébredt fel a kellő időben. Sietnie kellett. Hiszen, ha elkésett, akármilyen keveset is, Polleret mester már mérgesen szidta. Alfonz pedig, a mester fia nagyokat bökött az oldalába.

Frankel maga szólt be hozzá, és hívta, hogy jöjjön el okvetlenül. Eljött hát, de majd összecsuklott a székén a fáradtságtól. Hideg is volt. Ő meg már megszokta a kemence közelségét. Meg kellett feszítenie minden erejét, hogy figyelemmel tudja kisérni mindazt, amit mondanak.

Pedig Frankel nem sokat beszélt, de meggyőzően. És a fiúk megértették, hogy le kell tenniök arról a vágyukról, a fejükben napok óta forgatott tervről, hogy Stasz példamutatása szerint szerezzenek hadidicsőséget. Meg kellett érteniök, hogy a küzdők számára nem segítség lenne az ilyen kaland, hanem nehézség.

— Gábor, az édesapád mesélte, hogy abban a súlyos helyzetben, szemben a németekkel, az egyik nemzetőr, éppen Sándor nagybátyád, nem csinálhatott semmi egyebet, Staszra kellett vigyáznia.

— Nem kell ránk vigyázni — válaszolta komolyan Gábor.

Hangja azonban már bizonytalanságot, kétkedést fejezett ki.

— Hát mi sohasem harcolhatunk? — kérdezte szinte kétségbeesve Misu.

— Eljön majd annak is az ideje. Lesz még elég alkalmatok a küzdelemre. Munkásgyerekek vagytok mindannyian, munkások fiai: egész életetekben küzdenetek kell majd a munkaadók, a kizsákmányolók ellen.

— De azok nem igazi ellenségek. Nem olyanok, mint a németek — vágott rá Róbert.

— Éppen, hogy ők az igazi ellenségek. Az osztályharc az igazi harc.

— De nem fegyveres — csökönyösködött Róbert.

— Fegyveres az is, ha eljön majd az idő. Hiszen erről beszélhet az édesapád is. 1848 júniusáról. Az volt a proletariátus első igazi fegyveres felkelése.

— A forradalom — suttogta Misu.

És Frankel bólintott.

Végül megígértette a fiúkkal, »mint a Szövetség tagjaival«, hogy nem szöknek ki Párizs falain.

Gábor ugyan előbb még tőle csikarta ki azt az igéretet, hogy ha sor kerül az igazi harcra, a fegyveres forradalomra, akkor ő maga fog gondoskodni arról, hogy a Szövetség fegyveresen részt vehessen benne.

— Fegyveresen — bólintott mosolyogva Frankel, mikor Gábor azt követelte, hogy szószerint tegyen erre igéretet. — Bár tudjátok fiúk, sokféle fegyver van. Ez is fegyver — mutatott az ablak előtt álló kis gépre. — És ez is! — A zsebéből újságot vett elő.

Figyelmeztette a fiúkat, hogy miután az iskolát

bezárták, árusítsanak ismét újságot, mint a szünidőben. A *Jövőt* ugyan betiltották, de a díszelnök már új lapot szerkesztett, a *Népharagot*. Árusítsák ezt. Reggel korán menjenek el a nyomdába, ő még az este szól a nyomdásznak, az ismerős nyomdásznak, a *Jövő* nyomdászának, hogy adjon nekik újságot. S ezzel el is búcsúztak.

A fiúk maguk sem igen tudták miért, de boldog megelégedettséggel hagyták ott a szobát. Még André is frissebbnek érezte magát.

— Kár, hogy én nem árusíthatok újságot — mondta halkan.

— Kár! — sóhajtott Misu.

Valamennyien nagyon megörültek az új feladatnak. Nemcsak azért, mert a Szövetség munkáját így újra biztosítottnak látták, de azért is, mert tudták, hogy szükség van erre a keresetre.

Az árak folyton emelkedtek. S a kenyér mindinkább fogyott.

Roszabb is lett. Ragacsos barna massza töltötte meg a kívül még mindig aranyosszínű drága rudat, amelyből napról-napra kevesebb jutott.

És hova-tovább már csak ezek a kisebbedő kenyérdarabok kerültek abba az üres levesbe, amely alig volt több mint néhány korty borral ízesített meleg víz.

Nemsokára már melegíteni sem lehetett ezt a vizet. Nem volt tűz.

Ekkor új feladat hárult a Szövetségre: fát szerezni.

Kerítésléceket törtek ki lopva, a körúti kidöntött fák letördelt ágait hurcolták haza, felfedező utakat szerveztek a pincékbe és padlásokra néhány öreg deszka, meg korhadt láda, elhagyott fadarab után.

Párizs didergett. A kormány nem tartotta be ígéretét. Nem írt ki választást a nagy községtanácsra, a Kommünre.

A nép, a nemzetőrök fokozódó követelésének is csak színleg engedett Trochu. Tábornokai megkíséreltek ugyan egy-egy kitörést, de minden komoly előkészítés nélkül, immel-ámmal. Ha nagy hanggal is harangozták be ezeket, nem lett belőlük néhány helyi összeütközésnél több. A nemzetőrök ugyan komolyan vették feladatukat, és lelkesedésük olykor még a tétovázó és elégedetlenkedő katonákat is magával ragadta. De ekkor a vezénylőtábornokok ahelyett, hogy élelmet, lőszert, utánpótlást, erősítést küldtek volna a csapatoknak, egyszerre csak, váratlanul és érthetetlenül visszavonulást parancsoltak.

Igy maradt Párizs bezárva a német császár seregeinek ostromgyűrűjében.

A vidékről alig jött hír: postagalambok hozták csak a rövid üzeneteket. Az derült ki ezekből, hogy Gambetta ugyan betartotta a szavát, új seregeket szervez, de a tábornokok vajmi csekély sikereket érnek csak el. Nem indulnak meg Párizs segítségére, hogy a párizsi seregekkel egyesülve kiűzzék a betolakodókat a francia földről.

— Árulás! Árulás! — írták minden nap az újságok, és a nemzetőrök, munkások, kisiparosok szájaíze megkeseredett.

Családjukkal együtt fáztak, éheztek, átkozódtak.

Még szerencse, hogy a kormány egyik követelésüknek legalább engedett. A házbér, az adósságok fizetését elhalaszthatta a szegény ember az ostrom utánra. Ez a könnyebbség azonban még nem töltötte meg az üres, éhes gyomrokat.

Most már nem a gazdagok hivalkodtak a patkánysülttel. A szegények asztalára került olykor a piacról, mint igazi, drága csemege.

Karácsonyra pusztult el a fiúk állatkertje.

A nagy, állami állatkertet akkorra már elkezdték felfalni a burzsoák. A fiúk, ha elmentek délben vagy este Dagadt apjának vendéglője előtt, látták, hogy a

kifüggesztett étlapon ilyen furcsa fogások szerepelnek: Antilopgerinc, Kengurupástétom, Kócsagmáj.

Karácsony lett a Szövetség mozgóállatkertjének gyásznapja.

Indiánt, a szomorú szürke tyúkot ugyan már Vincent és Kurt betegsége idején a fiúk nagyon lagymatag tiltakozása mellett, feláldozta Delille néni. A tyúkleves, a régízlelt tyúkhús adott erőt a fiúknak a gyorsabb gyógyuláshoz. A nagyanyónak azonban már nem tudta visszaadni az erejét. Delille néni terve hallatára nagyanyó előbb méltatlankodni kezdett, azután, hogy megértette, ő is egyszer jó levest ehet, és neki is jut végre egy jó falat, öröm gyúlt ki fáradt, megtört szemében. Három napig csillogott ez az öröm, akkor örökre kialudt. Örökre elaludt a nyolcvanéves nagyanyóval együtt.

Unokája, lábadozva, még csak el sem kisérhette utolsó útjára. Emléke pedig csodálatos módon összekeveredett Indián emlékével.

Indián legszebb tollaiból nagyszerű, igazi indián fejdíszt lehetett készíteni.

Kurttal egybezárva három teljes napig nem is játszottak mást. Kurt lett Vöröskéz, a dakota főnök és Vincent Sólyomszem, az igazi felderítő.

Gyáva, az egér már hetekkel előbb belefáradt állandó ijedelmeibe, őrülten keringő futkározásába, és egy reggel apró gombostűszemeinek pislogásával örökre elbúcsúzott fáradt kis gazdájától.

Karácsony előtti napon azután a fiúk búcsúztak az elszomorodott Szuszitól és Tanfelügyelőtől. Az ünnepre Petriné is, Lebonné is valami jót, különlegeset szeretett volna családjának adni. De miből? A körúti zálogházba vándorolt már majdnem minden valamelyest is nélkülözhető tárgy. Félénken, szégyenkezve szólt mindegyik a fiának. Gábor azonnal bólintott. Csak Lali sírta el magát, és vette az ölébe a búslakodó, szőre szép színét is elvesztett macskát. Utolsó este még

ágyába is bevitte. De Szuszi már nem dorombolt: úgy látszik, érezte közeli vesztét ebben a hűtlen házban, ahol még kedveskednek neki, de már nem gondozzák. Talán sejtette, hogy ez egyszer nem neki ad enni Petriné, de ő szolgáltat ennivalót a kis családnak. S Petriék szomorúan ülték körül a hetek óta sivárrá vált asztalt, amelyre végre valami húsféle került.

Tanfelügyelő, aki az ostrom óta búslakodott, és aki, úgy látszik, nevéhez méltóan nem tudott beletörődni abba, hogy az iskolai tanítást szüneteltessék, fájdalmában, lustaságában, állandó mozdulatlanságában megnőtt. És bár nem sok ennivaló akadt számára, míg körülötte a házban mindenki soványodott, ő csodálatosmódra meg is hízott. Nagyszerű leves készült belőle.

Misu és Róbert csillogó szemmel ették a levest, és nagyapjukra gondoltak. Vége lesz az ostromnak, a télnek, az éhezésnek, és a tavasszal ez a pompás Nagyapó új teknőst fog találni nekik, az elhagyott öböl vizes partján.

A madarak éltek már csak karácsony másnapján: Erdőlánya, a hangját vesztett cinke, elszontyolodva, összeborzolt tollai közé temetve öreges fejét és Kurt két kanárija. A füttyük azonban ritkábban szólt. Lízi szerint szórakozottakká váltak, és fázósan összebújva magukban bizonyára szidták az embereket: miért nem teremtenek nekik meleget és napfényt.

Igaz, megmaradt még Japán is, a Róka-utcába költöztetett pincsi. Madame Levallot-Duvert konyháján mindig akadt még az ő számára elegendő táplálék. Pierre el is hozta magával Japánt a karácsony másodnapján tartott nagytanácsülésre.

Mert a fiúk elhatározták, hogy állatkertjük emlékére, gyászülést tart a Nagytanács. Mégpedig a Sebestyén-közben, az új helyiségben, amelyet éppen ez az ülés avat majd fel. Ezen a napon újságot nem kellett árulniok: az éjjel nem dolgozott a nyomda. André is

hamarabb szabadult, csupán két sütés volt: hajnalban és kora reggel; Polleret mester liszteszsákjai alaposan megfogyatkoztak.

Igy tehát ezen a délelőttön a Sebestyén-köz Nemzetközi Szövetségének nagytanácsa végre teljes számban összeülhetett.

Kora reggel, alighogy felkeltek a fiúk, már nagy serényen hordták le a székeket a pincébe. Mert a pincében rendezték be új helyiségüket. A pincét ugyanis nemcsak teljesen kiürítették a lakók, de különböző, tüzifagyüjtő, felfedező útjaik alkalmával a fiúk annyira rendbe is hozták, hogy Gábor véleményét mindenki csak helyeselhette: a pince igen alkalmassá vált a szövetségi helyiség céljaira. Először is senki sem zavarhatja ott őket, másrészt még aránylag melegebb is van.

Nagy izgalommal készültek erre a helyiségavató gyászülésre. Ugyanis különleges nagytanács-ülés lesz: vendégeket is hívtak.

Gábor javaslatát mindjárt elfogadták. Azt ugyanis, hogy Lízit meg kell hívni erre az ülésre. Ez szinte természetesnek tetszett. Mert a helyiségavatással kapcsolták össze a zászlóavatást is. Már pedig Lízi varrta a szép kis piros zászlót, pirosra festett vászondarabkákból, amelyet a kerületi egyenruhaműhelyben, édesapjánál tett látogatásakor szerzett.

Lízi varrta meg a piros kis zászlót, és ő hímezte rá a régi babakelengyéjéből maradt szép sárga selyemmel:

Sebestyén-köz

Rudat Vincent hozott hozzá: elkunyerálta édesanyjától egy régi seprő nyelét.

Lízit tehát mint zászlóanyát, Gábor nehezen titkolt örömére — meg kellett hívni. És hogy ne legyen egyedüli leány kilenc fiú között, Stasz javaslatára, és

kitartó érvelése után, meghívták Biankát is, Tonio legidősebb húgát.

Stasz ugyancsak zászlóval érvelt. Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy csak Stasz lehet a Szövetség zászlótartója. A Szövetség tagjai közül, az utóbbi időben ő tüntette ki magát a legjobban. Hiszen egyedül csak ő volt csatában. És Stasz érvelése szerint, az új zászlótartónak kellett hívnia a másik leányt. További érvei szerint abban a csatában, amelyben ő résztvett, ott harcolt, és meg is sebesült Molenda bácsi, Tonio és Bianka édesapja. És Lízi után, ha Polleret Eugéniát nem veszik tekintetbe, mint ahogy nem is vehették ezt a gőgös kisasszonyt, Bianka a legnagyobb leány a Sebestyén-közben.

Az megint természetesnek tűnt, hogy vendég a nagytanács ülésére csak a Sebestyén-közből jöhet.

Vita volt ugyan Robin tekintetében, aki a Szövetség legrégibb kültagja, mégis végül ismét csak a zászló döntött. Azon ez áll:

Sebestyén-köz

Úgy határoztak tehát, hogy Robin sem jöhet.

Amikor Bianka meghívásába végre mindenki beleegyezett, Misu és Róbert egyszerre kezdték végigjárni a fiúkat, hogy harmadik leányként Margót is hívják meg. És bár semmiféle tényre támaszkodó érvük nem volt, a Szövetség tagjai külön-külön csodálatosképen egyöntetű vállvonogatással hozzájárultak ehhez is.

Felvetették még azt a gondolatot is, hogy hívják meg Pierre apját, a díszelnöküket és Frankel elvtársat.

Gábor szerint azonban nem lett volna helyes zavarni őket. Sok a dolguk.

Különben is elhatározták, hogy »idősebbeket« nem hívnak. Igy elesett annak a lehetősége, hogy Daniel és

barátjai, Teo meg Bert eljöjjenek. Csakúgy, mint André idősebb inastársa, Fred.

Nem, »idősebbek« ne jöjjenek. Ebben Gábor határozott állásfoglalása után állapodtak meg. Gábortól ez esetben egyik fiú sem kért közelebbi magyarázatot. Valahogy ők maguk is úgy érezték, hogy elég indok, amikor Gábor ezt mondta:

— Csak! Idősebbek ne jöjjenek.

Mindjárt megérezték, minden magyarázkodás nélkül, hogy Gábornak megint egyszer igaza van.

Azt is természetesnek találták, amikor Gábor viszont azt kérdezte: nem lenne-e helyes, ha meghívnák Lalit? Igaz, mindjárt meg is indokolta:

— Hiszen ő vezeti a kisszövetségeseket.

Senkinek nem volt ellenvetése.

Így hívták meg a négy vendéget, a három lányt és a kisebbik Petri-fiút.

A székeket lehordták, meg Lebon néni nagy vasalódeszkáját is. Az egyik nagy oldalpince közepében a pincében található téglák egy részéből szabályos lábakat építettek, ezekre támasztva szolgál majd asztalként a vasalódeszka. Székeket csak a vendégeknek vittek le. A nagytanács tagjai részére ugyancsak téglákból a tárgyaló asztal körül állandó székeket raktak össze. Az elnöknek egy nagyobbat, magasabbat.

A világításról Pierre gondoskodott. Kurt már négy napja hordta zubbonya alá rejtett üvegekben a Róka-utcából a Sebestyén-közbe a petróleumot. Gábornak ugyan azt mondta Pierre, hogy ez a díszelnök ajándéka, valójában azonban minden lelkiismeretfurdalás nélkül dézsmálta meg a rókautcai lámpák tartályait. Japán kiséretében jelent meg; kabátja és nadrágja minden zsebe duzzadt az odatömött gyertyáktól. Nemcsak a rókautcai szalón nagy karácsonyfájának gyertyáit vágta zsebre, hanem kikémlelte, melyik szekrényfiókba tette nagynénje a tartalék gyertyákat. Ezeket is magával hozta.

Pierre mindezért nem érzett semmiféle lelkiismeretfurdalást. Betegsége óta kitartó, néma harcot folytatott nagynénjével: ahol lehetett, megkárosította. Athalie néni, ha észre is vette ezt, nem szólt semmit. Ő is némán vette tudomásul. Csak magában fortyogott, dühöngött:

— Ilyenek ezek! Külvárosi kölyök! Minek is vettem ide magamhoz?!

De hangosan nem szólt semmit. Talán ő is bosszúra készült?

Mert Pierre részéről bosszú volt mindez. Valami titkos, állandó háború. Nem szólt róla senkinek.

Most, ahogy megjelent, nemcsak lehozta Kurttal együtt régi lakásából apja asztali lámpáját, és nemcsak telerakta a már asztallappá előléptetett vasalódeszkát gyertyával, de mindegyik érkező gyermeknek is a kezébe nyomott egyet.

Mindenki ott volt már. A nagytanács minden tagja és a négy meghívott. Körülállták a gazdagon kivilágított asztalt. Utolsóként Gábor lépett mellé:

— Üdvözlöm a Nagytanácsot.

— Üdvözlet az elnöknek — hangzott a szabályos, nyolchangú válasz.

A lányok és Lali megilletődve hallgattak.

Gábor már éppen le akart ülni, hogy megnyissa az ülést, amikor Tonio hirtelen megszólalt.

— Tizenhárman vagyunk. Ez szerencsétlen szám.

Mindenki felszisszent, de Gábor komoly szavakkal fordult Toniohoz:

— Nem szabad babonásnak lenni. Ez vénasszonytulajdonság. Mi pedig, akik itt összejöttünk a Szövetség zászlaja alatt, nem a vénasszonyokhoz akarunk hasonlítani, hanem a katonákhoz, a nemzetőrökhöz, a hősökhöz. A hősök nem babonásak, hanem bátrak...

Nagyon szépen beszélt. Észre sem vette, úgy belelendült. Már nemcsak Toniot feddte meg, de mindjárt hozzákapcsolta beszédét is.

Tegnap este, ágyban fekve sokáig gondolkozott: mit is fog mondani. Hiszen a gyászülést éppen az ő beszédének kell gyászüléssé avatnia. Az ő beszéde avatja majd Lízi kezemunkáját is a Szövetség zászlójává. Ma már hajnalban felébredt, és tovább formálgatta mondanivalóját.

Valóban nagyon szépen beszélt. Mindenki úgy érezte. Beszélt a háborúról, az ostromról, a régi forradalmakról, a barikádokról. Beszélt a nagy Szövetségről: a börtönről, az újságról, a tüntetésekről. Beszélt természetesen az állatokról, felsorolta érdemeiket, de nem síránkozott pusztulásukon. Úgy emlékezett meg róluk, mint a Szövetség harcának, az egész nép harcának áldozatairól. Biztatott mindenkit, hogy a háború után, a győzelem után még szebb, még nagyobb állatkertjük lesz. Végül idézte Frankel elvtársat, mondván, hogy eljön még az idő, amikor nekik is meg kell mutatniok harccal, éles harccal, a munkásosztály harcával, hogy méltók a Szövetség tagságára. Méltók apáikhoz. Méltók a nagy időkhöz.

Állva hallgatta mindenki, meghatottan és lelkesen. Meghatottan és lelkesen kiáltottak éljent, mikor Gábor a Szövetség nevében megköszönte a vérpirosra gyúlt arcú Lízinek a zászlót, amikor átadta ezt a zászlót Stasznak, a Szövetség főzászlósának.

A Szövetség jelszavait meghatottan és lelkesen ismételte el mindenki Gábor után, amikor az elnök beszédével megnyitottnak, és egyúttal bezártnak is jelentette ki a nagytanács gyászülését. Befejezésül felkiáltott:

— *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! Egy mindenkiért és mindenki egyért!*

— *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! Egy mindenkiért és mindenki egyért!* — felelte a tizenkét fiatal, bátor hang: eltűnt a különbség tagok és vendégek között.

— Nagyon, nagyon szép volt — mondotta Gábornak Lízi, és megszorította a kezét.

Ugyanezt mondotta, és ugyanígy szorította meg Stasz kezét Bianka is. Amíg azonban ő lesütötte a szemét, Lízi meleg pillantással kereste Gábor tiszta tekintetét.

Margó nem is tudta, mit mondjon a gyönyörűségtől. Ilyen szépet nemcsak hogy nem látott, de nem is tudott elképzelni.

— Most pedig megmutatjuk a vendégeknek a birodalmunkat — kiáltott fel Gábor.

A kiürült pincéket a Szövetség birodalmának tekintette. Hiszen ők jobban ismerték még a házmesternél is. Gábor felhívására a lányokat vezetni kezdték a kacskaringós pincefolyosón.

Az asztali lámpát Kurt vitte, de majd minden gyerek égő gyertyát szorongatott a kezében.

— Megmutassuk az átjárót is? — kérdezte Misu.

— Természetesen! Természetesen! — kiáltozták a többiek.

És Misu már vezette is Margót az átjáró felé.

A Sebestyén-köz 6. számú házának a pincéjéből át lehetett jutni a sebestyénutcai háznak arra az udvarára, amelyet a hátsó magas fal választott el a köztől.

Ezt az átjárót nemcsak a Szövetség ismerte, hanem Misu bátyja, Daniel és barátai is. Talán még a házmester is. Ezt azonban nem lehetett biztosan tudni. Nem hívhatták fel rá a figyelmét kérdezősködéssel. Igy azután az átjárót a Szövetség tagjai olyan titoknak tekintették, amelyről rajtuk kívül is tudnak, de csak kevesen.

Most a lányok ámuldozva bukkantak fel egymásután az idegen ház udvarában.

— Csak óvatosan! Nem szabad, hogy észrevegyenek minket — intette őket Gábor.

És a fürtös fejek újra visszahúzódtak a pince homályába.

Mikor már mindent kellőképpen megcsodáltattak és megcsodáltak, visszatértek abba az oldalsó pincerészbe, amelyet, mint nehezen megközelíthetőt, a Szövetség állandó helyiségének szemeltek ki.

Lízi képzeletét, úgy látszik, felgyujtotta az átjáró látványa, és most ennek a pinceteremnek hátsó falára mutatott.

— Nézzétek csak! Nincs itt is valami átjáró?

A gyerekek nevettek, de Gábor és Vincent gyertyájukat magasra tartva, Lízi oldalán a falhoz léptek.

— Hol? Hol? — kérdezte hangosan nevetve Kurt és ő is magasra emelte kezében a lámpát.

— Itt!

És a fiúk hirtelen meglátták, hogy ahová Lízi mutatott, a fal egy részén olyan alakura rakták a téglákat, mint valami ajtó.

— Nézzük meg — mondta Gábor.

— Tényleg! Nézzük meg!

A vakolat a téglák közeiben már jócskán szétmállott. A fiúk nekiálltak, hogy kiemeljék helyükről a téglákat.

— És én ezt nem vettem észre — szidta magát Vincent.

— Ugyan! Nincs itt semmi! Meglátjátok! — vonogatta a vállát Stasz.

De kiemelve vagy húsz-harminc téglát, kiderült, hogy az egyetlen sor tégla mögött hiányzik a fal. Ismeretlen, sötét üreg tátongott előttük.

Gyorsan, izgatott sietséggel szétszedték a téglasort.

— Nem is olyan buta az én húgocskám! — nevetett idegesen Kurt, amint bevilágított az üregbe.

Mindenki egyszerre odatolakodott.

Nem láttak semmit, csak ismeretlen, borzongató sötétséget.

— Mi lehet itt? — kérdezte Lali és megremegett kezében a gyertya.

Gábor már rendelkezett.

— Felfedezőútra indulunk. A lányok maradjanak itt.

De a lányok tiltakoztak, és az egész társaság átalakult felfedező expedícióvá.

Elől egy-egy gyertyával Vincent, a felderítő ment és Gábor, az elnök. Mögöttük Kurt jött, a lámpát magasra tartva. Azután kettesével, hármasával a többiek. Legvégül Stasz haladt a zászlóval, mint utóvéd.

Gábor kiadta a parancsot, hogy csak minden harmadik gyertyát hagyjanak égve. Takarékoskodniok kell.

— Van elég! — tiltakozott Pierre.

— Akkor is. Tartalékoljunk. Máskorra is kell.

— Majd hozok újra — akadékoskodott Pierre, de a többiek tiltakoztak:

— Takarékoskodni kell. Engedelmeskedj!

Lassan haladtak előre.

— Van valakinél kréta? — kérdezte Gábor.

Kurt zsebéből előkerült az apai szabókréta.

— Add ide! Jeleket kell rajzolnunk a falra, hogy visszataláljunk — mondotta Gábor, mert észrevette, hogy éles sarokban fordul az üreg.

A falra nagy, fehér keresztet rajzolt.

Hosszú-hosszú pincefolyosóra jutottak.

A gyerekek nevetgéltek, kiáltoztak, ijesztgették egymást, főleg a lányokat. Azután megcsendesedtek és figyeltek. hallanak-e valami neszt. Tompa, mély csend ölelte körül őket. Füstölögve égtek a gyertyák.

A folyosó végére jutottak. Körös körül a sötétben falak. Előttük is téglafal. De a téglafal közepén rés tátongott. Vagy tucatnyi tégla hiányzott. A többit is ki lehetett emelni.

Nekiálltak. Azután átbújtak a szűk nyíláson.

Újabb pincefolyosóra jutottak. Éppen olyan csendes és üres volt, mint az előbbi.

— Forduljunk vissza — vélte André.

A lányok élénken helyeseltek.

— Nem, nem. Meg kell tudnunk: hová jutunk el — erősködött Gábor.

Továbbmentek. Ez a pincefolyosó hosszabb volt, mint az előbbi. Gábor szorgalmasan rajzolta a kereszteket a falra.

— Már régen megyünk — szólt előre Misu.

— Nagyon régen — zajongtak a lányok.

— Nincs is semmi értelme — dohogott Stasz. — Még bepiszkolódik a zászló.

— Aki akar, forduljon vissza — állt meg Gábor. — De nekünk, a Szövetségnek tudnunk kell: merre vezet ez az alagút.

— Ez alagút? — kérdezte Margó. — Azt hittem, pince.

— Hallgass — bökte oldalba Róbert a kislányt.

Valamennyien továbbmentek.

Egy fordulónál hűvös szellő csapta meg az előlhaladó Gábor és Vincent arcát. A gyertyáik kialudtak. Mögöttük a petróleumlámpa kanóca is sercegve égett.

— Vigyázz a lámpára, Kurt — szólt hátra Gábor, azután hangosabban folytatta — vigyázzatok a gyertyákra! Tartsátok eléje a tenyereteket!

Nagy keresztet rajzolt a falra és befordult.

Egy elhagyott pincefeljáróhoz értek. Lépcsőkön botladoztak. A lépcsőfokokat felülről csapóajtó zárta el. Vékony deszkából készítették az ajtót és hosszúkás nyílásokat vágtak a közepére. Innen jött a hűvös levegő s valami egészen halvány, szürke fény.

Gábor a csapóajtónak feszítette vállát. A deszka engedett.

— Pszt! — intette csendre a gyerekeket Gábor — Pszt! Ti maradjatok itt. Várjatok meg minket. Vincent, gyere velem.

Felbújtak.

Egy teljesen ismeretlen, idegen háznak homályos lépcsőháza alatt találták magukat.

— Hol vagyunk? — suttogta Vincent.

— Nem tudom — válaszolta Gábor ugyanolyan suttogó hangon. — Gyere!

Gyorsan kifutottak a kapun. Kutatva néztek körül. Végre látták: a hátsó körútra jutottak ki, a csatorna közelében. Jó néhányszáz lépésnyire a Sebestyén-köztől.

Visszatértek a lépcsőházba. Lenn, a csapóajtó mögött Gábor minden gyerekkel ünnepélyesen megígértette, hogy senkinek, de senkinek sem szólnak erről az útról, erről a felfedezésről.

— Ez nagy titok. A Szövetség nagy titka.

A már pislákoló gyertyák előtt, a petróleumlámpa titokzatosan bűvös fénykörében valamennyien buzgón, boldogan tettek ígéretet.

— Egy mindenkiért és mindenki egyért! — suttogta Gábor a jelszót, és elindult.

Mikor utána a többiek is egyenként kisurrantak a házból, észrevették, hogy a csatorna mellett kiáltozva futkosnak az emberek.

— Ágyúznak! Ágyúznak! — hallották a közeledők kiáltását.

A szürke decemberi égbolton fenyegető dörgés hallatszott.

— Ilyenkor nem lehet vihar — állapította meg nagy szakértelemmel Róbert.

— Akkor tényleg bombáznak.

— Olyan messziről? Lehetetlen!

— Messzehordó ágyúik vannak — magyarázta Gábor, aki multkor hallotta ezt. — Gyerünk haza.

A poros, pókhálós, különös gyermekmenetet, mely ott sietett a lámpával, zászlóval, nem is bámulta meg az utca népe. Mindenkit egészen elfoglalt a bombázás híre. Mert ezen a napon, karácsony második napján

kezdtek először tüzet okádni a messzehordó porosz ágyúk Párizs városára.

— A kórházba beütött egy gránát — sikított hangosan egy asszony. Sírva rohant el mellettük.

— Francine, ne szaladj! Ne szaladj! Nem lesz baja a kicsinek! — kiáltozott a nyomában lihegő munkás. Szinte elgázolta a gyerekeket, amint futva követte az asszonyt.

— Az iskolába is beütött! — lelkendezett egy nemzetőr. Ő a másik irányban futott. Mulatságosan botladozott a lába közé akadt kardjában.

— És a tizennyolcas! Ha látták volna a tizennyolcas házat! — magyarázta a sarkon egy másik nemzetőr néhány rémülten álldogáló asszonynak és polgárnak. — Két belövést kapott. Nincs homlokzata. Látszik minden lakás. A bútorok. Az emberek ott kiáltoztak segítségért.

Hangos trombitaszóval elvágtatott mellettük egy tűzoltókocsi.

— Siessünk! Siessünk! — noszogatta a gyerekeket Gábor.

Mikor befordultak a Sebestyén-utcába, megnyugodtak. Itt nincs baj.

Kis csoportokban álltak a kapuk előtt az emberek. Egy asszony szoknyájához ölelte tipegő kislányát.

— Ne menj el, maradj itt, kicsikém.

Egy őszbajuszú polgár megnyugtatta:

— Erre nem érhet minket baj, megvédenek a körúti nagy házak.

Vendéglője előtt, kövér jobbját figyelmeztetően az ég felé emelve, Dagadt apja magyarázott:

— Nem kell félni. Az ember meghallja a lövedék süvítését. Akkor gyorsan hasra kell vágódnia. Nem történik semmi baja.

— De a házak nem tudnak hasra vágódni — vitatkozott vele a Kopasz apja. Kopasz is ott állt a csoportban.

rekre, sok-sok kilométerre lemarad. A németek ellentámadását is kivédték Párizs nemzetőrei. Helytálltak fáradtan, éhesen, rongyosan, de bátran, lelkesen.

Hitetlenkedve fogadták Trochu parancsát:

— Visszavonulás!

— Visszavonulás? Miért? — kiáltozták a zászlóaljak. — Megfutott a porosz. Előre! Üldözzük!

De Trochu nem engedett.

És Párizs végre megértette. Egész Párizs megértette, hogy a kormány nem akar harcolni, nem akar győzni. Igazuk volt a falragaszoknak, igazuk volt az újságoknak, mikor árulásról beszéltek.

— Árulók! Árulók!

Az árulók pedig betiltották az újságokat, börtönbe hurcolták az újságírókat, bezárták a köztársasági klubokat, a munkásszervezetek helyiségeit.

Nemsokára hivatalos falragaszok hirdették, hogy Favre miniszter Bismarcktól fegyverszünetet kért.

Gábor úgy érezte, hogy soha nem ismert iramban futottak ezek a napok. A változások, amelyeket ősszel szemlélt, meggyorsultak. Hová sodorták az események Avril-t, a szeretett tanítót? Hová lett az a kedves asszony, aki valaha Pierre nagynénje volt? Gőgös, rátarti dáma lett belőle, aki bezáratta palotáját a fiúk előtt.

E palotának tetején hatalmas, tarkabarka amerikai zászló lengett, hogy messzire hirdesse a poroszoknak: ide ne lőjenek.

— Sok pénzébe került — mondta komoran Pierre.

Az az idegen, hazug zászló azonban nem akadályozta meg Trochu tábornok rendőrségét abban, hogy el ne hurcolja a házból Pierre apját. Újra börtönbe vetették.

Levallot-Duvert asszony ezúttal nem igyekezett kimenteni öccsét a börtönből.

— Únom már — fortyogott magában. Átviharzott

a szobákon és még Latty úr, az ügyvéd is csodálkozva hallotta, hogy ez a gazdag asszony, nagyszerű összeköttetéseivel a kisujját sem akarja megmozdítani öccse érdekében.

Valóban únta már öccse értelmetlen makacskodását, hiábavalónak ítélt újságírói harcát. De az egész helyzetet is: az ostromot, az ellenállást, a felkeléseket, a mindig izgalmakat okozó nemzetőröket.

Mert a munkásnegyedek nemzetőrei nem nyugodtak meg az árulásban.

Lebon az egész zászlóaljat a Városháza ellen vezette. A tér körüli harcokban megsebesült Gábor apja is. Egy lovasrendőr kardcsapása érte a fejét.

— De utána nem is maradt szikrányi élet sem abban a kardcsörtetőben — mondta fél arcával kínosan mosolyogva, amint bepólyált fejjel ágyba fektették.

Sándor sógora is látta, hogy a csendőr átszúrt hassal fordult le a lóról.

De csupán néhány csendőrt kergettek szét akkor. Trochu tábornok pedig kiürítve az erődöket, egymásután vezényelte át az ezredeket, a hadosztályokat a felkelők ellen. Újra szétverték a felkelőket.

Lebont letartóztatták.

És az árulók maradtak Párizs urai.

— Hát lehet ez? Lehet ez? — kérdezte sebesült édesapja ágya mellett Gábor Frankel elvtársat.

Elgondolkozva, lesoványodott arcában égő szemmel nézett ki az ablakon az ötvösmunkás. És Gábor újra hallotta multkori szavait:

— Eljön majd az idő...

A KOMMÜN

A kemencében ropogva lángolt a fahasábok közé bevetett újabb rőzseköteg. A tűz vörösre festette Lapát bácsi szikár, mezítelen felsőtestét.

— Vihetitek a vizet — szólt a mögötte álló két fiúnak, miután becsukta a kemence ajtaját.

André és Fred a nagy víztartályhoz léptek és felemelték a vödröket.

— Indulhatunk végre? — bújt elő a homályból Polleret mester. A kezét dörzsölgette, mint aki valami birkózásra készül.

Valóban: kezdődik a birkózás a kovásszal, a lisztel, a tésztával. Kezdődik a dagasztás.

— Indulhatunk — mondta komoran Lapát bácsi, az öreg segéd.

Több mint húszesztendei pékmunkában kiszikkadt, hórihorgas termetével érdemelte ki ezt a nevet. André szemében valóban olyannak tűnt, mint valami furcsa, hosszú, megelevenedett sütőlapát.

— Minden rendben — morogta.

Hajnali három óra volt. A fiúk némán hordták a langyos vizet a kemence mögötti dagasztóhelyiségbe.

— Gyerünk! Ne aludjatok! — noszogatta őket Alfonz, a fiatalabb segéd, Polleret mester fia.

Ott állt a dagasztóteknő előtt és álmosságtól vörös szemmel nézte a fiúk munkáját.

Mert nem könnyű dolog ilyenkor hajnalban, mikor a test még az ágyra vágyik, felemelni a tele vödröt a teknő pereméig, és úgy megdönteni, hogy a víz pontosan odazuhanjon a lisztkupac közepén vájt mélyedésbe.

— Indulunk — tolta félre Andrét a mester és még mindig a kezét dörzsölgetve a teknő fölé hajolt.

— Menj! Nézzed a tüzet!

Ijedten hallotta André ekkor Lapát bácsi dörmögését:

— Minek? Rendben van az.

— Csak eredj! — mordult a fiúra a mester. Nem is tudta, milyen örömet szerez ezzel az inaskának.

Andrénak ebben az órában, a munkanap kezdetén, egyedül csak az okozott örömet, ha a nagy kemence tüzét kémlelhette. Erdőégésnek, vagy a nagy forradalomban felgyujtott nemesi kastélyok lángolásának, hatalmas városi tűzvésznek képzelhette el ezt a lobogó tüzet. Elálmodozott néhány percig.

A házban mélységes csend. Csak hátulról, a teknők felől hallatszik Polleret mester dörmögése, vagy Alfonz rikoltó hangja, amint a szegény Fredet szidja.

Igen, Frednek még nehezebb. A mester befogta a dagasztáshoz is, amióta Leon, a pattanásos arcú vörös segéd, minden főnöki tiltakozása ellenére itthagyta. Nemzetőrnek jelentkezett.

Milyen jó is ennek a Leonnak. Kimehetett a világba.

André szívét ezekben a hetekben még inkább hasogatta a fájdalom, amiért a műhelyben és a boltban töltött tizennégy óra és az utána teljes súlyával ránehezedő fáradtság elzárja a világtól.

Boldogan emlékezett a karácsonyi földalatti kirándulásra, a titkos pinceátjáró felfedezésére. Azóta csupán hallomásból tudta: mi történt a negyedben, a városban, a világban.

Gábor meg Misu nézett be hozzá egy-egy este és mesélte el a legújabb híreket. André megelégedéssel gondolt arra, hogy Misu ezentúl talán gyakrabban fogja felkeresni. Hiszen az unokatestvére, Róbert, anyjával együtt hazaköltözött a sorompó mellé. Pierre-ék régi lakásából is hazaköltözött vidékre a majorosné a szőke Margóval és a kis Zsézsével. De a másik család,

A fiúk mégis megálltak meghallgatni az érdekesnek ígérkező beszélgetést. Csak a lányok siettek haza.

— A házakban a pincékbe kell lemenni, de itt az utcán nem lehet baj — magyarázta tovább idősebb Dagadt. — Nekem egy tüzérezredes mesélte az este. Hallani jól a lövedék sistergését. Így: zzzzz! Amikor ezt hallja az ember, mindjárt látja is. Csak hasra kell vágódni.

— Zzzzz! — hallatszott hirtelen egészen közelből.

— Mi az? — Mi az? — kiáltott fel Pierre.

— Bomba! Bomba! Itt repül — üvöltötte teljes erejéből Kurt.

— Hol? Hol? — kérdezte ijedten az idősebb Dagadt.

— Itt! Itt az utca felett! — kiáltotta Kurt.

Azután hangosan elnevette magát, mert a csoport tágulni kezdett. Középütt pedig már térdelt a vendéglős; igyekezett hasra feküdni.

— Bomba! Bomba! — kiáltotta ekkor Vincent is, Misu is, akik megértették Kurtot.

— Zzzzz! — hangzott egészen közelről a kövér vendéglős fülében.

Végre sikerült elterülnie az utca közepén. Mikor felnézett, féltucatnyi nevető fiúarcot látott maga körül.

— Nincs bomba! Nincs, és kész! — kiáltotta Kurt.

Hangos kacagással futottak a köz felé, amikor az öreg Dagadt átkozódva nagy nehezen feltápászkodott a földről. Dühösen fenyegette meg a fiúkat, de azok már messze jártak.

A Sebestyén-utcán végighullámzott a nevetés.

*

Ezután hetekig nem nevettek a negyedben.

Komor, nehéz idők következtek.

A porosz ágyúk állandóan lőtték a várost. És keserűen, tehetetlenül látták, hogy a kormány nem tesz semmiféle ellenintézkedést.

Néha-néha ugyan megszólaltak az erődítések ágyúi.

— Nem tesznek kárt azok a poroszokban — mondotta Lebon, amikor néha megjelent a házban. Legtöbb éjtszakáját a Bizottságban töltötte. — Beásták magukat. Trochu meg nem akar kitörni.

Ágyúzás, téli fagyok, éhség, nyomorúság.

Dermedten álltak a lesoványodott asszonyok a pékbolt előtt.

A fiúk meg újra elindultak hajnalban a falragaszokkal.

Vörös falragaszok hirdették szerte a városban:

A kormány nem teljesíti vállalt feladatát: a nemzeti védelmet.

Helyet a népnek! Helyet a Kommünnek!

Már nem Daniel állította össze a kis házinyomdában ezeket a falragaszokat. Az Antal-utcai nagy nyomdában készítették, Lebon utasítására, a nemzetőrök bizottsága nevében. Más szöveggel, de azonos tartalommal Pierre apja is rendelt nyomtatványokat.

A falragaszok szaporodtak.

Trochu is kiragasztotta a magáét:

Párizs kormányzója nem kapitulál.

Mert a kormányfő még a köztársaság kikiáltásának emlékezetes napján kinevezte sajátmagát Párizs katonai kormányzójának is.

Végre harcba küldte a csapatait.

Az áruló Favre, a megadásról Bismarckkal tárgyaló miniszter tanácsolta neki:

— Vérmes a nemzetőrség?! Csapoljuk meg!

A kirohanás jobban sikerült, mint ahogy a tábornokok elképzelték. A nemzetőrök lendülete elsöpörte a porosz ellenállást. Egymásután szabadították fel a nyugati erődítésen túl fekvő falvakat, elővárosokat.

Még csak nem is figyeltek arra, hogy a balszárnyon, a tábornokok vezette sorkatonaság kilométe-

Albinék Párizsban maradtak. Teo apja Frankellel egy nemzetőrzászlóaljban szolgált.

Mi lesz vajjon a nemzetőrökkel? Igazak-e a hírek? A kormány valóban le akarja szerelni őket? Pedig olyan világos, hogy ők voltak az ostrom igazi hősei.

Az ostrom! Ennek is vége már. Misu elszontyolodva vallotta be, hogy Vincenttel együtt látta, amikor a keleti erődökre felvonták a német zászlókat.

A gyászlobogókat azután André is látta. Ott hirdették a megadás gyalázatát a Sebestyén-utca és a körút házain: a gyalázatot, hogy bevonulhattak a porosz király katonái Párizs falai közé.

André most a tüzesen széthulló parázsban szinte látja Gábor kipirult arcát, amint mesélte, két hete ennek: milyen szívdobogtató volt az, hogy a gyászlobogós Párizs népe hátat fordított ezeknek a dölyfös katonáknak, ezeknek a győzőknek, akik csak árulással győztek.

Mi lett itt Párizsban a győzelmükből? Éjjel nem volt gázvilágítás az utcákon: a munkások nem dolgoztak. Nem akartak a németeknek dolgozni. A német katonák pedig nem mozdulhattak ki laktanyáikból, a városi kertekben vert táborukból. A körülbarikádozott, megszállt negyedekben minden bolt zárva maradt. Egy kávéházat, amely kinyitott, azonnal szétromboltak a járókelők.

Az idegen katonák, akik díszlépésben vonultak el a diadalív alatt, foglyoknak érezték magukat azokban a negyedekben, amelyeket kiszolgáltatott nekik az árulás. Nem is tudták elviselni Párizs népének gyűlöletét, megvetését: két nap mulva kitakarodtak.

— Féltek a barikádok mögött vigyázó nemzetőröktől — mondta aznap este Lebon a pékbolt ajtajában köréje csoportosuló embereknek.

Néhány napja szabadult csak a börtönből...

André akkor sem ment a fiúkkal, amikor a kerület

és a szomszéd kerületek nemzetőrei kiszabadították Misu édesapját és társait.

Csak Gábor elbeszéléséből tudta meg: hogyan özönlötték el azon az estén a börtön környékét a nemzetőrök. Fáklyák lobogtak és zúgott a nép. Nem állhatott ellen ennek a népnek a legvastagabb börtönkapu sem. Gábor édesapja még bepólyázott fejjel, ott állt az első sorban, szuronyos puskájával.

Ugyanekkor szabadult ki a börtönből Pierre édesapja is.

A Díszelnökük már másnap visszatért hozzájuk, ide a házba. Pierre-rel együtt visszaköltözött régi lakásába. Otthagyták azt a bolondos nagynénit.

Pierre-től hallották, hogy a rókautcai ház úrnője, amint meglátta hazatérő öccsét, ráförmedt:

— Most mit akarsz csinálni?

— Azt, amit eddig — válaszolta fáradtságában is kihúzva magát Levallot.

Amikor látta nővérének ellenséges pillantását, gúnyos mosollyal hozzátette:

— De a vendégszeretetedet nem veszem tovább igénybe.

Egy szóval sem tartóztatta az asszony. Csak szinte a maga megnyugtatására kérdezte:

— Nem vagy beteg?

— Nem, nem. Thiers úr börtöne visszaadta egészségemet.

Az asszony ajkába harapott. Henri tehát már tudja, hogy Thiers lett az új miniszterelnök.

Ki is lehetett volna más? Barrot úr, a közjegyző, régen megmondta. És a porosz fegyverek mellett megválasztott reakciós nemzetgyűlés Bordeauxban, távol Párizstól, távol Párizs harcos népétől kiben is bízhatott volna meg jobban, mint az elűzött királyi család furfangos és erőszakos barátjában?

— Akkor én is elutazom. Brybe, a kastélyba.

Másnap Madame Levallot-Duvert a csomagokkal, utazókosarakkal magasratömött hintója elé fogatta be a két fekete paripát. Két szép, fekete paripáját...

— André! André! — Polleret mester hangja riasztotta fel gondolataiból. — Mit lustálkodsz, te kölyök? Hozd a kosarakat!

André ugrott a nádból font hosszúkás, vékony kenyérkosarakért.

Hátul, a kemence mögött már sűrű sorokban pihent a liszttel teleszórt fekete bádoglapokon a kifli-alakra formált tészta. Polleret mester pedig már a mérleggel babrált a széles, deszkalappal borított teknő felett.

— Alszol? — mordult Alfonz a fiúra és tüntetően nagyot nyögött.

Lapát bácsival együtt éppen a deszkára borította a zsákokkal bélelt nagy kosarakból a kenyértésztát.

— Kitekerem a nyakadat, te kölyök! — fenyegetőzött a mester.

André sietve állította a nádkosárkákat a hátsó munkasztalokra és a fal mellé, a földre. Villámgyorsan lisztet markolt a szita alól és izgalomtól remegő kézzel elkezdte vékonyan meghinteni a kosarak belsejét. Valóban tovább időzött a kelleténél a tűz előtt. A mestert pedig nem akarta ingerelni. Amúgy is folyton mérges az utóbbi napokban. Még átkozódik is, amit azelőtt sohasem tett.

Polleret mester úgy vélte, hogy valóban minden oka megvan arra, hogy mérges legyen. Nem mintha túlságosan a szívére vette volna, hogy elvesztették a háborút. A háború csak bosszúságot okozott. Mindjárt ahogy kitört, elvitte legjobb munkását, ennek az André gyereknek az apját. Megölték, mert azt akarta, hogy béke legyen. Vajjon nem neki volt-e igaza? Mire volt jó ez a háború?

Hogy a császárt elvitte az ördög, azt nem bánta. De azután ez az ostrom? Hiszen majdnem minden

pénze ráment arra, hogy becsületesen ehessenek: ő meg a családja. Még szerencse, hogy házbért nem kellett fizetnie. Igaz, nem esett volna különösen nehezére, hogy kifizesse ezt is, meg minden tartozását is Ferrynek, akitől a lisztet vásárolta. De még az ostrom elején hosszú beszélgetése volt azzal a mindig fekete kabátban járó pénzügyigazgatási úrral, a Sebestyén-utcából. Attól tudta meg, hogy a pénz elveszítheti az értékét ilyen háború után. Ha pedig nem kell megfizetnie a házbért és az adósságot, csak majd később — akkor már filléreket fizethet pengő frankok helyett.

Polleret mester jól meggondolta azt, amit attól a szomorúképű pénzügyi embertől hallott. Amikor tehát a nemzetvédelmi kormány minden fizetést elhalasztó rendeletei módot adtak neki erre, nem fizetett házbért, sem adót, sem adósságot. Fölényes magabiztossággal írta alá a váltókat. Az így megtakarított pénzen pedig zongorát vett lányának. Jó lesz Eugénienek, klimperozhat majd rajta. Úgyis úrikisasszonynak nevelik az apácák.

Most azután beütött a szerencsétlenség. Mármint az új kormánynak, ennek a pénzeszsák Thiersnek a rendelete, amely minden régi házbértartozást, minden réglejárt váltót váratlanul esedékessé tett.

Tegnap itt járt már a bankból a pénzbeszedő a Sebestyén-közben. A házmesterek már kiosztották a fizetési felhívásokat. Nem volt a közben talán egyetlen lakó sem, aki az ostrom alatt házbért fizetett volna. Miből is fizettek volna a munkások? Hiszen még a kenyeret, a burgonyát is alig tudták megvásárolni munkabérükből, vagy a nemzetőrzsoldjukból.

Ő meg bolond fejjel zongorát vásárolt a lányának! Bár ne tette volna! Különösen, hogy a bankból a pénzbeszedő felmutatta a váltókat. Ötezer frankot kellett volna fizetnie most azonnal. Honnan vegye?

Rohant Ferryhez, a fűszereshez. Ez a mennyezet felé tartotta mind a két kezét, mintha az emeleten lakó

nyugalmazott postamestert akarta volna tanúként megidézni.

— Nem tehetek semmiről. Nem tehetek semmiről! Polleret mester méregbe gurult:

— Minek adta a banknak a váltóimat? Én majd lassan kifizettem volna magát, Ferry úr. Húsz éve vásárolom a lisztjét. Már egy házat vehetett csak azon, amit rajtam keresett. Most még ráadásul tönkre akar engem tenni?

Ferry siránkozó hangja nem nyugtatta meg. Persze el kellett ismernie, hogy Ferry jogosan adta tovább a váltókat.

— Mit csináltam volna? — kérdezte a fűszeres, akit kissé megijesztett Polleret mester vérbeborult tekintete. — Tőlem is kérte a malom a liszt árát...

— Nem is liszt volt az, hanem ocsú. Korpa. Piszokkal etették az embereket.

— Nono, Polleret uram, maga nagyon is szívesen vette át ezt a hadilisztet. Miből sütött volna kenyeret?

És mert ebben Ferrynek igaza volt, Polleret mester még jobban dühbe jött.

Minek is sütött? Minek is dolgoztatta az embereit? Ült volna nyugodtan, tétlenül, kutya baja sem lenne most.

De mert nem talált Ferry érveire semmiféle ellenvetést, dühösen kiviharzott az ajtón.

Szerencséjére az utcán összetalálkozott Tararat mesterrel, az asztalossal, aki mint mindig, nemzetőri egyenruhában feszített.

Meghívta egy félliterre a sarki kocsmába.

A félliter borból hamarosan liter, majd kettő, végül három liter lett. A két iparosnak volt min búsúlnia, amint poharaikat ürítve ott tanácskoztak az üres kocsma szögletében. Még maga a félszemű kocsmáros is odaült az asztalukhoz. Közös gondtól főtt a fejük.

Igaz, Tararat mester másképpen beszélt. Ő nemcsak a házbérfizetésre és a váltóesedékességre vonat-

kozó rendeletekért szidta a nemzetgyűlést, a kormányt és legfőképpen a bankokat, mint Polleret mester, hanem azért is, mert a nemzetgyűlés nem akar Párizsba költözni.

— Ha nem leszünk főváros többé, soha nem állunk talpra — helyeselt neki a félszemű kocsmáros.

— Ne csak erről beszéljünk, drága polgártársaim. Ne csak a talpunkról — szavalt Tararat mester. — Ne csak a zsebünkről! Mi hazafiak vagyunk! Francia hazafiak. Igen is. Párizs polgárai. És demokraták. Hát miként tűrhetjük el, hogy a kormány lefegyverezze a nemzetőrséget?

— Ugyan. Ez nem fontos — intett a kezével hevesen Polleret mester. — Abból még nem lesz baj, ha a munkások leteszik a fegyvert és újra munkába állanak. Legalább nem raknak zsebre tétlenül napi másfél frankot. Egészen hozzászoktak már a henyéléshez.

— Téved, drága Polleret polgártárs! — Maga nem érti — emelte fel figyelmeztetően a mutatóujját az asztalos. — Azért akar a komány lefegyverezni mindenkit, hogy ne állhasson ellen a nemzetőrség. Ha nincs nemzetőrség, jönnek a végrehajtók. Mindent elvisznek. Mindent szekérre raknak. Az én szerszámaimat, padjaimat, egész berendezésemet, csak úgy, mint a maga kemencéjét.

— A kemencét? — bámult rá tágranyitott szemekkel a pék és megremegett.

— A kemencét is — csapott az asztalra Tararat mester. — A sütőlapátokat is. Vegye tudomásul — fordult a kocsmároshoz — vegye tudomásul: a hordóit is, a borát is, a székeket is, ezt az asztalt is — és most már szünet nélkül verte öklével az asztalt.

— A kemencét, a sütőlapátokat — motyogta Polleret mester. Nem értette világosan: hogyan is képzeli el ezt Tararat, de biztos, hogy igaza van.

Egy gondolatba kapaszkodva kísérelt meg kimászni

az érvek, ellenérvek, zavaros gondolatai és a gyülölétes kormányrendelet hinárjából:

— Az nem lehet — motyogta —, az nem lehet, hogy a munkásoknak legyen igazuk!

— Az nem lehet — erősítette meg álláspontját a kocsmáros, miközben gondosan körülnézett: nem jött-e valaki a helyiségbe. — Hiszen a munkások mondják ezt, amit maga. Hogy a kormány meg akarja fojtani Párizst, és hogy a nemzetőrség ne tegye le a fegyvert.

Tararat mester elgondolkozva nézett rájuk. Kiitta az utolsó pohár vörösbort és ezt mondta:

— Hát tudják meg, hogy ez egyszer a munkásoknak van igazuk. Én nem is teszem le a kardomat — és a kardjára csapott. — Ezzel a karddal fogom megvédeni a műhelyemet, a lakásomat, a családomat. Most már nem a poroszok, hanem az árulók ellen. A kormány ellen. Hiába hozza a nyakunkra a zsoldosezredeket. A bankárok ellen. Hiába küldi a nyakunkra rendőrökkel a végrehajtókat.

A másik kettő kétkedve hallgatta, de nem tudtak ellentmondani. Nem volt érv.

— Tényleg a munkásoknak lenne igazuk? — motyogta Polleret mester.

— Nekik. És nekünk. A népnek. Párizs népének.

Tararat mester újra belelovalta magát a szónoklásba.

— A kormány áruló! A nemzetgyűlés áruló! — üvöltötte.

Három nemzetőr lépett a kocsmába, borús arccal, komoran. Mikor meghallották a kiáltást, hirtelen odafordultak az asztal mellett álló Tararat felé:

— Igaza van, hadnagy polgártárs. Vesszen a kormány! Éljen a Kommün!

— Éljen a Kommün! — kiáltotta vissza Tararat mester és az asztal mellé hívta a nemzetőröket.

Polleret megzavarodva, tántorgó lábakkal állt fel:

— Éljen... — motyogta. — Nekem haza kell mennem. Hajnalban kelek.

Bizonytalan léptekkel indult el...

Fejfájással ébredt. Dühösen dagasztott. Dühösen gyúrta a tésztát. Dühösen parancsolt Lapát bácsira: nézze meg, vajjon ki lehet-e már venni a parazsat?

— Még tíz perc — morogta az öreg.

— Tíz perc — dohogott a mester és belerúgott egy üres szakajtóba.

Multak a tíz percek. A negyedórák.

Lapát bácsi már kiszedte a parazsat. A rúdra erősített vizes szalmacsutakkal már ki is tisztította a kemence belsejét. Alfonz, meg ő már bevetették az első rudakat. Azután a kiflik kerültek sorra.

Polleret mester dühösen nézte a kifliket.

— Ferryhez mennek, meg az urakhoz, hogy ropogós legyen a reggeli kávéhoz. Bár megfulladnának tőle.

André egészen mezítelenül görnyedve a kemence alsóajtajánál, szorgalmasan kente a lisztes vízbe mártott kefével a lassú sütésre átvett kenyérrudakat. Már kezdtek csillogni, halvány arany fényben.

A mester lámpát tartva kezében nézett be a kemence kémlelőlyukán.

— Hm... — morogta. — Ne sajnáld! Kenjed! Azután uccu: eridj szitálni a második sütéshez.

André és Fred még nem is fejezhették be a szitálást, a mester már a sarkukban dohogott:

— Gyerünk, gyerünk! Ti lusták! Készek a kiflik. Kétszázat Ferryhez, kétszázat Bodinhez. Szedjétek a lábatokat, mindjárt itt a második sütés.

A fiúk kibukdácsoltak a műhelyből. A mester és a legények újra odaálltak dagasztani.

Éppen elkészült a második sütés, André már úgy érezte: alig áll a lábán, mikor kipirult arccal berontott a műhelybe Gábor és Misu.

— Mi az, mi az, hé?! — hallotta André a mesternek és a fiának méltatlankodó kiáltozását.

— *Kitört a forradalom!* — lihegi Misu.

— Mi az? Mi történt!

— Nem értik? *Kitört a forradalom!* — cseng a hitetlen fülekbe Gábor szép fiúhangja. — *Kitört a forradalom!*

— *A Kommün!* — lelkendezik Misu.

— A Kommün? — mered rájuk a mester.

Lapát bácsi odaáll Gábor elé:

— Igaz?

Gábor bólint.

Lapát bácsi az ingéért nyúl:

— No, gyerünk.

— Hová? — kérdi ijedten a mester.

— Az utcára — feleli nyugodtan, mozdulatlan arccal a segéd.

— Igen. Az utcára! Mindenki ott van! — kiáltja Gábor. — Hát nem értik: kitört a forradalom!

André és Fred felrángatják nadrágjukat és zubbonyukat.

Polleret mester az esti beszélgetésre emlékezve, motyogja:

— Talán nekik van igazuk...

Gábor meghallja, és büszkén kihúzva magát, eléje áll:

— Nem — talán! A katonaság átpártolt. A nemzetőrök lefogták a tábornokokat.

Azután barátjához siet.

— André! gyere, gyere!

— No, menjetek! — int Polleret mester, és megfogja fia fenyegetően tiltakozni akaró karját. — Gyerünk, Alfonz, mi is.

— És a harmadik sütés? — kérdezte a fia.

— Ma nem lesz — vont vállat a mester.

A Szövetség többi tagja már ott várta Gáborékat a kapu előtt.

A közből meg tolongott az utcára a nép. A férfiak nyomában asszony, gyermek, öregember, min-

denki, aki csak járni tudott, kitódult az utcára. Ez pedig mintha megváltozott volna. A vidám tavaszi napsütésben az úttest közepén egy szakasz nemzetőr menetelt. Néhány vörösnadrágos katona keveredett soraik közé. Vidám, boldog arccal együtt kiáltották:

— *Éljen a Köztársaság! Éljen a Kommün!*

A katonák földnek fordított csővel hordták vállukon a puskát, mégis büszkén hangzott ajkukról:

— *Nem harcolunk Párizs népe ellen!*

— *Éljen! Éljen!* — zengte az utca, és lengtek az asszonyok színes kendői.

Gábor vezetésével a fiúk egy ideig követték a nemzetőröket. Mikor azonban ezek az Amelot-utca közepén balra fordultak, Gábor az ellenkező irányba sietett:

— A Bastille felé!

Már a körúton jártak, amikor a rohanó Danielbe ütköztek.

— Jöjjetek apához — lihegte Daniel.

A fiúk menten megfordultak, és ügettek Misu bátyja után.

— Tudsz valamit? — kérdezte melléje érve Gábor.

— A Városháza környékéről elvonul a katonaság.

— De hiszen a katonák velünk vannak — jegyezte meg Misu.

— Már amelyik — intette le öccsét Daniel.

Kifulladva értek az ismerős kis térre, ahol a Szövetség háza állott.

Most már nemcsak a Szövetség, a szakszervezetek és a húsz kerület nemzetőrségi bizottsága székelt itt, hanem a nemzetőrség Központi Bizottsága is, amelyet kétszáz zászlóalj nemzetőreinek küldöttei nemrégen választottak meg. Ennek a Bizottságnak a munkája nem a kisebb kerületi ügyek ellenőrzésére szorítkozott, hanem a párizsi nemzetőrök közös nagy ügyét irányította: az ellenállást a kormány népellenes intézkedéseivel szemben.

Misu apját ebbe a Központi Bizottságba is beválasztották.

A fiúk tehát rögtön megértették: mit akar Daniel. Az ő apjától tudhatják meg legjobban: hol nézhetik végig a legérdekesebb eseményeket, vagy hogyan segíthetnek ők is a forradalomnak.

A Központi Bizottság helyiségeinek zárt ajtaján hasztalan dörömböltek.

Csak a szomszédos szakszervezetekből jött a folyosóra egy pápaszemes hivatalnok. Morogva nézett át az üveg felett:

— Maradjatok békén, ebadta kölykei!

Hasztalan érdeklődtek nála Misu, majd Pierre, végül Gábor apja után.

A Szövetség helyiségeinek ajtaját nyitva találták, de a szobák kongtak az ürességtől. Az egyik teremben végre Vincent édesanyjára bukkantak.

Delille néni, aki éppen az ablakokat mosta, csak annyit tudott, hogy a Központi Bizottság máshol ülésezik.

— Biztosan nem akarják, hogy megtalálja őket a rendőrség.

Habozva, kétkedve álltak ott a fiúk.

— Anyu — fordult most méltatlankodó arccal Vincent édesanyjához, — nem tudod, hogy forradalom van? Te meg itt az ablakot mosod!

Delille néni a vállát vonogatta:

— Akkor méginkább tisztának kell lenni az ablakoknak — mondta, tréfával akarván elütni a fia hangjából kicsendülő szemrehányást.

— Igaza van, polgártársnő. Most még tisztábban kell látnunk kifelé, a világba — hangzott az ajtóból.

A fiúk arra fordultak. Csendes, barátságos mosollyal állt ott egy munkás.

Tőle sem tudták meg: hova tünt a Központi Bizottság.

— És Frankel elvtárs? — kérdezte Gábor, akinek

hirtelen eszébejutott, már három napja nem látták a házban a magyar ötvösmunkást.

— Frankel elvtárs? — kérdezte vissza a barátságos munkás — őt is ismeritek?

— Mi vagyunk a Szövetség, a Nemzetközi Szövetség — hetvenkedett Kurt.

A munkás erre figyelmes arccal faggatni kezdte a fiúkat.

— Gyerünk az elöljáróságra — szakította félbe kérdezősködését Daniel.

Gábor még egyszer megkérdezte:

— És Frankel elvtárs hol van? Nem tudja? Nem ismerj?

— Ismerem, ismerem — mosolygott a munkás. — Tudjátok: szaktársa vagyok. Én is ötvös...

Daniel újra félbeszakította:

— Gyerünk! Nem tudunk itt meg semmit. Gyerünk az elöljáróságra. Ott lesz Apa.

— Ki fia vagy? — tette Daniel karjára a kezét az ajtóban álló munkás, mikor a fiú el akart menni mellette, hogy kijusson a teremből.

— Lebon elvtársé — mondta büszkén Daniel.

— A Központi Bizottság tagjáé — tette hozzá éppen olyan büszén Misu.

— És te? — kérdezte a munkás Gábortól.

Gábor megnevezte magát. Pierre nem akart a háttérben maradni, ő is megmondotta: kinek a fia.

— No lám — mosolygott a munkás. — Hiszen ez tényleg a Szövetség! No, fiúk: nem tudom, hol vannak a szüleitek. Menjetek szépen haza.

— Ugye? Én is azt mondom — szólt át az ablakból Delillené.

És azért, hogy megmutassa, az ő fia is ezek közé a gyerekek közé való, rámutatott:

— Az meg ott Vincent, az én fiam.

— No ez derék — bólintott a munkás, és meg-

simogatta Vincent kipirult arcát. — Derék gyerekek vagytok.

Gábor megszokta, hogy mindig átgondolja azt, amit hallott. Most feltűnt neki, hogy a barátságos ötvös előbbi felelete csak az apákra vonatkozott. Megkérdezte tehát:

— Azt sem tudja, merre találjuk Frankel elvtársat? Már három napja nem jött haza, még aludni sem.

— Frankel elvtárs? — az ötvösmunkáson látszott, hogy meggondolja: adjon-e felvilágosítást. Végül is döntött. — Átment a Szajna túlsó partjára, a tizenharmadik kerületbe.

— Miért? — bökte ki Vincent, önkéntelenül.

— Kíváncsi kisfiú vagy! Biztosan ott akadt dolga. No menjetek! — és még mindig azzal az örökös mosollyal az arcán, kifordult az ajtón.

A fiúk kissé bosszankodva is, útnak eredtek.

— Mennyi időt vesztettünk! — sóhajtotta Pierre.

Daniel haragosan nézett rá. Tudta, hogy neki szól ez a szemrehányás.

— Arra, a Bastillenél, meg a Városházánál nincsen semmi érdekes.

A cáfolatot nemsokára a sarkon befordúló, és előttük haladó nemzetőrcsoporttól hallották meg:

— A városháza felé! Ott dől el ez a nap.

— Menjünk utánuk — indítványozta André.

Daniel dühösen kitartott előbbi terve mellett.

— Az elöljáróságra menjünk. Apa ott lesz.

De a fiúk nem fogadták el javaslatát.

Daniel megmakacsolta magát.

— Pockok — vont végül vállat.

Ilyen sértést. Pockoknak nevezni őket. Stasz ráförmedt:

— Mikor együtt ragasztottunk, akkor nem voltunk pockok! Amikor segítség kellett a nyomtatáshoz, nem voltunk pockok!

Misu először életében szégyelte magát bátyja miatt.

— Majd meglátod még, hogy nem vagyunk pockok — rázta dühösen az öklét Stasz.

Gábor megfogta Stasz hadonászó karját.

— Nyughass! — szólt dühösen a kipirult arcú fiúra Daniel, és elindult az elöljáróság irányában.

A fiúk a nemzetőrök után eredtek. Hamarosan utólérték őket és a menethez csatlakozó munkásokkal, járókelőkkel együtt kiáltozták végig a Városháza felé vezető egyenes úton:

— *Éljen a Köztársaság! Éljen a Kommün!*

Nemsokára azonban megakadt a menet. Egy nemzetőrzászlóalj zárta el az utat. A fiúk előrefurakodtak, megkísérelték megérteni a helyzetet a hangok zürzavarában.

— *Barikádokat építsenek!*

— Nem lehet a Városházához jutni. A katonaság körülfogta.

— De hiszen már az előbb azt mondták: elvonultak.

— Igen. A kormány elvonultatta a velünk barátkozó csapatokat. Csendőröket rendelt oda, és most érkezett lovasokat.

— Egy vértesezredet és tüzérséget. Barikádot kell építeni.

Mire Gáborék előbbrejutottak, már hatalmas torlasz emelkedett az egyik utcakereszteződésnél. A nemzetőrök vasrudakkal szakították fel a kövezetet, és a kőkockákból barikádot emeltek. A szomszédos házakból asztalok, szekrények, rokkant bútordarabok kerültek a kövek tetejére, oldalára. Egy omnibuszt is feldöntöttek. Mint valami különös, elhullott állat feküdt ott a barikád közepén. Égnek álló rúdjára valaki vörös selyemkendőt kötött. A könnyű tavaszi szél meglobogtatta a barikád rögtönzött zászlaját.

A fiúk összedugták a fejüket:

— Erre nem jutunk előre — mondta Gábor.

Rövid tanácskozás után hátrafelé furakodtak,

azután a mellékutcák labirintusában Z-alakban kíséreltek meg megközelíteni valamelyik célpontjukat.

Mert elfogadták Gábor tervét:

— Vagy a Városházához, vagy a Bastille-térre!

Nehezen jutottak előre, mert ezen a délelőttön mindenki az utcára jött. A sűrű emberfolyam két irányban is hullámzott és a kereszteződéseknél meg-megakadt.

Mindenütt kisebb nemzetőrcsoportok siettek.

— Az elöljáróságokon gyülekeznek — hallották egy nemzetőrsapkás öregembertől, akit nagy karéjban álltak körül az asszonyok a bezárt mészárszék előtt.

Egyszerre csak ritkult a nép. Egy csendes utcába jutottak. Magas kőfalak vették körül erre az ismerős rókautcai házhoz hasonló palotákat.

— Mintha nem is lenne forradalom — állapította meg ajkát biggyesztve Misu.

Az utca magas átjáróházban végződött. Kitárt kapuján át hangos kiáltozások, vezényszavak, fegyverzörgés ütötte meg fülüket.

Egy percig haboztak csupán. Átrohantak egy üres udvaron és kifutottak a szemközti kapun. Itt hirtelen megtorpantak.

Hatalmas teret láttak maguk előtt, szabályos négyszögalakú teret, köröskörül árkádos nagy házakkal. Az árkádok alját ritkább-sűrűbb csoportokban töltötte meg a nép.

Ügyesen átfurakodtak az asszonyok széles szoknyái mellett. Már ott álltak az első sorban, a járda szélén. A nap élénken szikrázott a házak rózsaszínű tégláin, nagy fehér kövein.

Ekkor vették csodálkozva észre, hogy a teret mintha szabályosan három részre osztották volna. De nem az építészek, hanem a sűrű embersorok.

Az egyik részben vagy huszonöt ágyú sorakozott, körülöttük a nemzetőrök állandóan mozgó, hullámzó tömege. Szemközt, a tér másik oldalán merev sorokban zászlóaljakba, századokba, szakaszokba osztva vörös-

nadrágos katonák álltak mereven, szinte mozdulatlanul. Csak tisztjeik táncoltatták lovaikat az élő harci négyszögek között.

A két csoport között a tér középső harmada teljesen üres. Csak egy lovasszobor áll ott magas talapzatán, de ember sehol. Egy-egy tiszt cikázik el az üresenhagyott négyszög egyik szélén, a másikon meg egy hevesen hadonászó nemzetőr ugrik elő, akit azonban társai hamarosan visszarántanak.

A feltűzött szuronyok szemkápráztatóan, vakítóan csillognak mindkét oldal felől.

— *Éljen a Köztársaság! Éljen a Kommün!* — zúgják a nemzetőrök, és a boltívek alól asszonyok, polgárok visszhangozzák a kiáltást.

A másik oldalon most katonái elé ugrat egy tiszt. Széles mellén aranyzsinórzat, vállán libegő aranybojt. A fején háromszögletű föveg.

— Tábornok — állapítja meg Gábor.

A tábornok még előbbre ugrat, a szobor mellé, szemben a nemzetőrökkel. A fiúk jól láthatják, éppen előttük áll meg a ló.

A tábornok beszélni kezd a nemzetőrökhöz:

— Parancsolom, hogy oszoljanak szét és menjenek haza. A kormány utasítása értelmében pedig az ágyúkat adják át katonáimnak.

A nemzetőrök tömege felzúg. Itt is, ott is előrenyomulnak egyesek az üres térrészre. Társaik lassan követik őket.

Egy fiatal, feketeszakállas nemzetőr felugrik a szobor talapzatára, innen kiáltja:

— Tábornok. Vonuljon el! Ezek a mi ágyúink. Már tegnap is mondtuk: nem adjuk át őket. A kerület pénzéből, a nép munkájával öntöttük ezeket az ágyúkat. Vonuljon el katonáival! Semmi keresnivalójuk nincs itt.

— Figyelmeztetem, hogy lövetek! — kiáltott le lováról fölényes fenyegetéssel a tábornok.

— Tábornok polgártárs, figyelmeztetem, hogy önvédelemből mi is lőni fogunk — kiáltotta a szakállas fiatal nemzetőr és még előbbre lépve, felemelt hangon a katonákhoz fordult: — Katonatestvéreink, franciák! Ne engedelmeskedjetek a gyilkos parancsnak!

— Maguk a gyilkosok — ordított rá dühösen a tiszt —, két tábornoktársamat legyilkolták.

— *Éljen a Köztársaság! Vesszenek az árulók!*

A tábornok hátraugrott:

— Ezred — emelte fel karját.

— Ne lőjetek! Ne lőjetek! — hangzott egyszerre az ezerhangú kiáltás. És most a térnek azon a részén, ahol a katonák sorakoztak, egyszerre a házak árkádjai alól előrelendült a tömeg és körülvette a katonákat. Minden irányból futottak asszonyok, polgári ruhás férfiak a katonák felé.

— Testvérek, ne lőjetek!

Már elözönlötték az előbb üresen álló négyszöget. Mintha a testükkel akarnák védeni a nemzetőröket. Ezek meg széles láncban szintén megindultak előre.

A fiúk szeme előtt minden összegabalyodott. Már csak egészen kis üres tér maradt a tábornok lova körül. Egy vörösnadrágos katona ugrott elő. Kiáltozva fordult társai felé, a fiúk azonban nem értették, hogy mit beszélt.

— Gyerünk — vezényelt Gábor, és nyomában a fiúk futásnak eredtek, egyenesen a tábornok felé.

Ez lovával erre-arra rúgtatott, mintha fel akarná dönteni a szónokló katonát. Két másik lovastiszt is odaugratott, de a vörösnadrágost ekkor már asszonygyűrű fogta körül.

— Nem lövünk Párizs népére! — hallották a fiúk a katona hangját. Ismerősnek tűnt ez a hang. — Mi a köztársaság katonái vagyunk, nem a hóhéroké. Testvérek, katonák, éljen a Köztársaság!

— *Éljen a Köztársaság!* — zúgták a zászlóaljak, és hirtelen felborult a rend.

A tábornokot odébbsodorta egy emberhullám. Katonák, asszonyok, nemzetőrök, munkások, polgárok, gyermekek már teljesen összekeveredtek.

— *Éljen a Köztársaság! Éljen a Kommün!*

— Elvonulás! Elvonulás! — ordították a tisztek, de a katonasorok már nem voltak sehol, egyetlen ujjongó tömeg hullámzott a téren.

Gábor ekkor ért a vörösnadrágos katona mögé. Le nem vette róla a szemét, amióta beszélni kezdett. Amióta úgy vélte, hogy ráismert a hangra.

— Avril tanító úr! — kiáltotta Gábor és André egyszerre, amikor végre közelébe jutottak. A katona megfordult. Lefogyva, szakállasan, napégette barnán, tényleg Avril tanító úr arca tűnt eléjük.

— Tanító úr! Tanító úr! — vették körül a fiúk.

A katona magához ölelte régen látott kedves tanítványait.

— Elvonulás! Elvonulás! — hallatszott, és mindenféle egyéb vezényszavak is.

A tisztek nyomában az ezrednek csupán egy kis töredéke indult el a tér sarkába torkolló utcán; a nagyobbik része azonban ott maradt. Nevetve, boldogan ölelgették a katonák a nemzetőröket, az asszonyokat, Párizs népét.

— Ez a forradalom! — kiáltotta boldogan Misu.

— Igen, ez, ez a forradalom — bólintotta boldogan Avril tanító úr. — Hová tartotok?

— Természetesen a Bastille terére — válaszolta sugárzó arccal Gábor.

— Gyerünk! — mondta vidáman a tanító úr. — Ez az igazi történelmi lecke! — mutatott a távolban rémülten elvágtató tábornok után.

Gábor, André és a többiek, mind, az egész Szövetség érezték, tudták jól, hogy sohasem fogják elfelejteni ezt a csodálatos napot.

— Ezernyolcszázhetvenegy március tizennyolcadika — állapította meg többször is a nap folyamán

Misu, mintha mindenkinek az agyába akarta volna vésni a forradalom csodálatos napját.

Amikor a Bastille-térre értek, elmúlt már dél. De ki gondolt erre, ki gondolt az ebédre? Mindenfelől hullámzott a tömeg. A tér sarkain barikádokat emeltek. Ezeket látogatta végig Avril tanító úr tanítványaival.

A tömeg mindenütt barátsággal nézett a vörösnadrágos fiatal katonára, aki csövével lefelé fordította puskáját és a nevetőszemű fiúk kezét szorongatva sétált.

Egy kövér virágárus asszony még meg is éljenezte.

Az egyik barikádnál tudták meg pontosan a reggeli eseményeket. Thiers a montmartrei ágyúk elfoglalására indította el hajnalban a katonákat, a nép nem engedte elrabolni a nemzetőrség ágyúit, a katonák a nép oldalára álltak, és maguk fogták el a sortüzet vezénylő tábornokot.

— Így kezdődött a forradalom — fejezte be elbeszélését egy nemzetőrkapitány.

— Itt, a szomszéd téren sem történt másként — felelte mosolyogva Avril tanító úr. — Kis híja, hogy le nem ráncigáltuk lováról a tábornokot.

— Igen — folytatta a nemzetőrkapitány — itt, és az északi kerületekben már megfutottak a tábornokok. Bár errefelé vigyáznunk kell, mert a kormány a Szajna balpartján gyülekezteti ezredeit.

Ekkor jött a hír, hogy a huszadik kerületiek megindultak a Városháza felé.

— A polgári zászlóaljak pedig nem gyűltek össze a riadóra — újságolta lelkendezve egy munkás, aki a Vásárcsarnok felől érkezett.

— Lapulnak nagy bölcsen — nevetett a nemzetőrtiszt. — Ez a mi forradalmunk. A nép forradalma.

— Szociális forradalom — bólintott Avril tanító úr. — Végre! Végre, annyi évtized után!

A barikádok mögött már menetre sorakoztak a környék nemzetőrei. Ekkor fordult be a térre a körút-

ról Tararat mesterrel az élén a tizenegyedik kerület első nemzetőr zászlóalja. Az élen a kerületi zászlót magasra tartva ott lépkedett Misu édesapja.

A fiúk ujjongva tolakodtak feléje.

Avril-tanító úr ragyogó arccal állt be Petri mellé a sorba.

— *Éljenek a katonák!* — rikkantotta el magát Dávidka Péter.

— *Éljen a Kommün!* — zúgta a tömeg.

A fiúk befurakodtak a sorok közé. Egy egész sort alkotott a nyolc gyerek.

— Kár, hogy nincs itt a zászlónk — sóhajtott Stasz.

Volt helyette annyi más. Tonio apja is zászlót lengetett a kezében. Nagy vörös lobogót, és a fiúk boldogan látták, hogy erről is, arról is új munkáscsoportok nyomulnak elő vörös zászlókkal.

Az ajkakon felzengett a *Marseillaise*, a harcos forradalmi induló szárnyaló dallama.

Így érkeztek a Napoleon-laktanya elé. A lezárt kapuk vajjon milyen veszélyt rejtenek? A laktanya körüli térség egészen kihalt.

— Nyissátok ki a kaput! — kiáltja Tararat mester.

A laktanya némán, fenyegetően néz le rájuk.

Éppen eltűnt az utolsó napsugár is. Közeledik az este. A sarkon túlról lövöldözés hallatszik.

— Védik a Városházát — int Petri arra, amerről a lövések hallatszanak.

— Feszítővasakat! — kiáltja Lebon, amikor látja, hogy a kapu nem nyílik és hasztalan döngetik puskatussal. — Fejszét!

A környező házból már hozzák is a nemzetőrök a fejszéket és a vasrudat. Rést törnek a kapun.

Egyszerre sortűz dörren. Három nemzetőr felbukik.

Az egyik emeleti ablak kinyílik. Egy katona kiált feléjük:

— Várjatok! Nem mi lőttünk, hanem a csendőrök. Várjatok!

Most egy sor ablak nyílik ki, és miközben elviszik a szomszéd házba a három sebesültet a nemzetőrök, hallják, amint az ablakok mögül felhangzik a kiáltás:

— *Éljen a Köztársaság!*

Tíz perc sem telt bele, nyílik a félig betört kapu. Fegyvertelen katonák állanak előttük. Szabadkoznak:

— A csendőrök lőttek. Mi nem lövünk a népre.

Már hozzák is a bűnösöket. Egy szakasznyi csendőrt. Mindegyiket három-négy katona tartja.

— *Börtönbe a gyilkosokkal!* — intézkedik Tararat mester.

— Hol vannak a fegyverek? — kérdezi Lebon a katonáktól.

— És a tisztek? — kérdezi Petri.

— A tábornok elmenekült a hátsó kapun. Vele szökött minden magasrangú betyár!

— Aki itt maradt, veletek van, polgártárs — tiszteleg egy szikár, barnaarcú komoly hadnagy. — Vegyétek át a parancsnokságot, megmutatom a fegyverraktárt.

Tararat mester ott marad vagy száz nemzetőrrel, a többiek sorakoznak Lebon parancsára.

Molenda kitűzi a laktanya kapuja fölé a vörös lobogót.

A zászlóalj tovább indul. Már szürkül az ég, szürkül az utca. Mikor a Városháza oldalán elvonulnak, egy kissé megdöbbenti őket a nagy némaság, de a tér túlsó oldaláról újabb zászlóaljak vonulnak fel. A Szajna partján is nemzetőrcsapatok. A Városházát körülzárták. Az épület néma és sötét.

— Gyerünk! — hallják a parancsszót a szomszéd zászlóalj felől.

És a nemzetőrök felrohannak a bejárat előtti széles lépcsőzeten.

A kapu tárva. Egy portás áll mögötte.

— Üres a ház — motyogja. — Megszöktek a miniszterek. Meg a csendőrök is.

— A nemzetőrség Központi Bizottsága nevében elfoglalom az épületet — kiáltja messzire hallatszó hangon Lebon.

Felzúg az éljen. Hirtelen kigyullad a gázvilágítás, és a fiúk ezernyi, tízezernyi nemzetőrrel együtt rázendítenek a *Marseillaise*-re.

Nem, soha nem felejthetik el ezt a napot, a forradalom napját, a győzelem napját.

És a következőket sem. Nem felejthetik el mindazt, amit láttak, a nép örömét, ujjongását és a küzdelmét sem, az árulók, a sötétség cinkosai ellen.

Már a Városháza előtt hallották, hogy Thiers úr fiákeren menekült ki a városból. Miniszterei hanyatthomlok követték. Ferry úr meg, úgy mesélték, az ablakon ugrott ki, hogy ne találjanak rá a nemzetőrök.

A következő éjszakán a csendőrök és a tisztek hazugságai által megtévesztett katonacsapatok kivonultak Párizsból.

Pierre édesapja azonban, az újra megjelenő *Népharag*-ban arról írt, hogy a polgárnegyedekben még ott bújnak Thiers hívei és ügynökei, akik megkísérelték alkudozással, sőt fegyveres rajtaütéssel is visszaszerezni Párizs városának vezetését. A feleletet azonban megadta az utca. A munkások ébersége, nemzetőrzászlóaljainak felvonulása. A nép, mely odaállt a Központi Bizottság oldalára.

Ezekben a napokban a fiúk kezéből már kora reggel kikapkodták a *Népharag* minden példányát. Így azután önfeledten csatangolhattak a forradalmi város mindig új látványosságot, új érdekességet nyujtó utcáin. Csak André nem volt velük. Őt ismét hatal-

mába kerítette a pékműhely, a munka, a fáradtság, az álom.

Akkor sem volt velük, amikor tíz nap mulva ott álltak a Városháza előtti téren a kerület nemzetőrei, munkásai, asszonyai között a sokszázezres tömegben. A választások után összegyűlt Párizs népe, hogy lássa: mint veszik át választottai a hatalmat, mint kiáltják ki a Kommünt.

Minden oldalról özönlött a tömeg, a lelkes, nyíltarcú nép a térre, elárasztotta, ott tolongott a környező utcákban, tereken, mikor felharsant a kürt, és az emelvényre fellépett a Kommün megválasztott kilencven tagja. Széles vörös szalag díszítette derekukat, mint a legnagyobb kitüntetés: a dolgozók bizalma, a harcosok bizalma, a nép bizalma.

A Városházán tengernyi vörös zászló lengett, és mindenütt a végeláthatatlan tömegben ott lobogott, ott tüzelt a forradalom vérvörös színe.

— Nézd! Nézd! — mutatta Pierre Gábornak. — Ott van ő! Frankel elvtárs!

Gábor büszke boldogsággal nézett a magasba. Egész lényét eltöltötte ez az érzés, a büszkeség, hogy ott áll Frankel, nagy, felnőtt barátja, akivel annyiszor beszélte meg dolgait, akitől annyiszor kapott tanácsot, és aki alig három napja még, kérdezősködésére türelmesen elmagyarázta:

— A Kommün nemcsak a községtanács, és nemcsak maga a község, Párizs városa, hanem az igazi köztársaság közössége is. A nép összefogása, hogy boldog legyen. Hogy az egész emberiség boldog lehessen.

Pierre talán nem látja jól. Ilyen messziről nem lehet biztosan megismerni egy arcot. És Gábor mégis tudta, hogy Pierre nem téved. Mert Frankel Leó biztosan ott áll a kilencven választott között, ő, a magyar ötvösmunkás, hogy társaival együtt kezébe vegye Párizs sorsának, Franciaország sorsának intézését...

Misu ugyanilyen biztonsággal, ugyanilyen büsz-

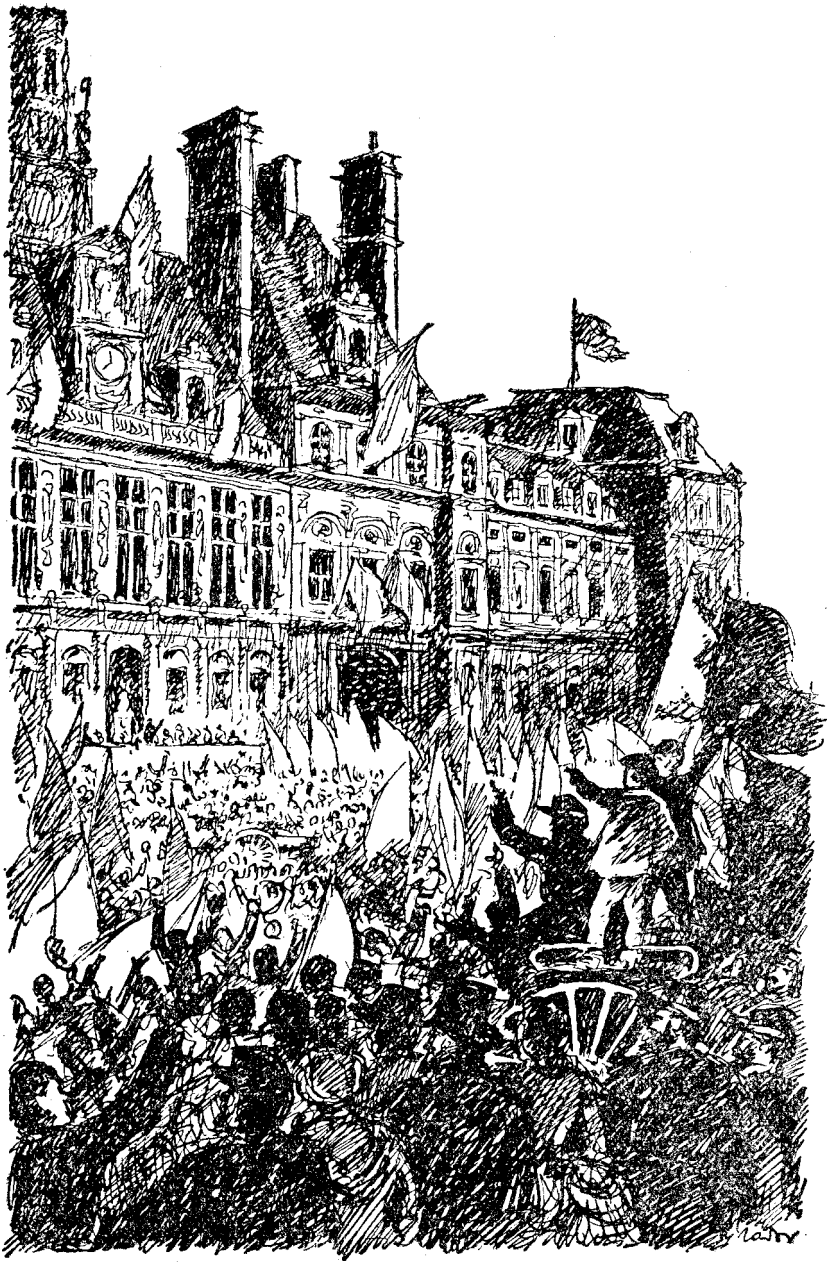

keséggel kereste tekintetével édesapját, az emelvény másik oldalán, az egyforma, nemzetőrruhás csoportban. Mert ő is ott állt, Lebon asztalosmunkás, a Nemzetőrség Központi Bizottságának a tagja.

— *Kihirdetem a Kommünt!* — hallották az emelvény felől a kiáltást.

— *Éljen a Kommün! Éljen a Kommün!* — zengte, zúgta a tömeg.

Lengtek a vörös zászlók, és a tavaszi ég is szinte boldogan mosolygott, mintha tudná, hogy ez a nap az igazi örömnek, a jelen örömének és a jövő reménynyének a napja.

Vörös lobogók alatt, és a halhatatlan forradalmi dal hangja mellett a munkásosztály átvette a hatalmat.

— A történelemben először — mondotta mellettük Avril tanító, kigyúlt arccal és két titkolt könnycseppel a szemében.

HATODIK FEJEZET

A HÍRVIVŐK

A kapus, a Városháza szigorú, hatalmas termetü kapusa nem akarta beengedni őket.

— Ide nem jöhetnek gyerekek — rivallt rájuk mérgesen, amikor látta, hogy nem tágítanak.

Gábor hasztalan magyarázta, hogy Frankel elvtárs jó ismerősük. Hasztalan bizonygatta, hogy ők egy küldöttség tagjai.

A kapus csak még mérgesebb lett.

Pedig annyi ember járt ki-be a kapun. Egymás nyomában rohantak a nemzetőrküldöncök, siettek a munkások és a polgárok fel-le a lépcsőkön.

A munkásokat meg-megállítgatta a kapus. Kifaggatta őket: mit akarnak, és a legtöbbjét zsörtölődve

máshová küldte, az elöljáróságokra, vagy olyan furcsanevű hivatalokba, amelyeknek a nevét sem hallották még eddig a fiúk. A cilinderes, kabátos polgárok előtt viszont jóindulatú, de büszke mozdulattal, háromszögletű fövegéhez emelt karral tisztelgett a kapu morcos őre. Ezeknek a polgártársaknak készségesen adott felvilágosítást, ha megkérdezték: merre találják meg ezt vagy azt a hivatalt, ezt vagy azt a kommüntagot?... A nemzetőrökre pedig rá sem nézett.

Misu csodálkozva szemlélte a kapus furcsa viselkedését, és azt kérdezte magában: milyen szabálynak, előírásnak engedelmeskedik?

Gábor nem veszítette el türelmét, újra bizonygatni kezdte, hogy hivatalos és fontos ügyben keresik Frankelt.

— Küldjétek az apátokat! — morgott a kapus.

— Azok nem érnek rá.

— Akkor meg nem lehet fontos az ügy — gúnyolódott.

Végül — látva Gábor nyugodt kitartását — már egészen dühbe jött. Éppen el akarta kergetni a fiúkat, amikor ezek hirtelen csak azt látják, hogy váratlanul mosolyra gömbölyödik az arca, kifeszíti a mellét, és mereven a fövege széléhez illeszti kifeszített ujjait. Egy zubbonyos munkás lépett be a kapun. Misu elbámult. Valami rendellenesség lehet itt — gondolta.

Amikor azonban a munkás zubbonyán észrevette a jelvényt, hirtelen megértette. Olyan aranyszegélyű vörös kokárda volt ez, mint amilyent legutóbb Frankel elvtárs is kitűzött. A Kommün tagjainak a jelvénye.

— No, mi baj? — kérdezte az újonnan érkezett, megállva az elszontyolodott arcú fiúk előtt.

Gábor megismerte. Ezzel az elvtárssal találkoztak a forradalom délelőttjén a Szövetségben.

Mielőtt még szólhatott volna, a kapus büszkén mondta:

— Nem engedem, hogy zavarják a munkát.

— Frankel elvársat keressük — csendült Gábor hangja.

A munkás mosolyogva nézett rá:

— Hiszen mi ismerjük egymást.

— Igen, a Szövetségből.

— És most ismét Frankelt keresitek?

— Igen, küldöttség vagyunk. A Sebestyén-köz Nemzetközi Szövetségének a küldöttsége.

— A többiek ott lenn várnak a téren az ágyúknál — mutatta Pierre.

— No, polgártárs, engedje be a küldöttséget — mosolygott az ismerős ötvösmunkás.

A kapus szeme elborult, de arcáról nem tűnt el a ráerőszakolt vigyor.

A barátságos ötvös pedig megfogta Gábor karját:

— Elvezetlek titeket. Én is arra megyek. — És elindult: — Szóval ti vagytok a Szövetség? Frankel barátom már beszélt rólatok.

A fiúk büszke elégedettséggel vettek erről tudomást.

— Úgy-e, elvtárs is a Kommün tagja? — kérdezte Misu, aki igyekezett lépést tartani a vezetőjükkel és szinte hozzátapadt, annyira a közelébe furakodott. A munkás bólintott. — Akkor ismernie kell a kapust! — suttogta Misu.

Sietve elmondta: mit figyelt meg, hogyan viselkedik a háromszögletű föveges.

— Biztosan becsapja a munkásokat — tette még hozzá. — Úgy-e?

— Talán — válaszolta kis szünet után az ötvös. — Mindenesetre látom, hogy jól nyitva tartod a szemed. Bár valamennyien így tennénk. Az ilyen apró jelekből is az tűnik ki: milyen nehéz a változás. Egyik napról a másikra nem vetkőzi le senki a megszokását.

Hosszú folyosón jártak. Vezetőjük az egyik díszes, gazdagfaragású ajtón benyitott.

— Várjatok itt!

Amint szélesre tárta az ajtót, a fiúk fülét hangos vita ütötte meg.

— Nem fogjuk megengedni, hogy megfojtsanak! — kiáltotta dühösen valaki.

— Ne feledkezz meg a poroszokról — hallották még, azután becsukódott az ajtó.

A fiúk figyelmesen füleltek, de a vastag ajtón nem szűrődött át semmiféle hang.

Néhány perc mulva újra nyílt az ajtó.

— Vegyék tudomásul, hogy ez a munkásosztály forradalma — hallották az előbbi hangot.

Az ismerős kommüntag megállt az ajtóban.

— Menjetek itt tovább. Az oldalfolyosón, a harmadik ajtónál kopogjatok. És csak tartsátok mindig nyitva a szemeteket! Mint az elébb — mosolygott és megveregette Misu arcát.

A fiúk elköszöntek, és dobogó szívvel siettek a jelzett irányba.

Éppen kopogni akartak a harmadik ajtón, mikor ez kinyílt, és Pierre édesapja lépett ki rajta.

— Mit kerestek itt?

— Frankel elvtárshoz jöttünk. Küldöttségben.

— Nos, siessetek. Ne tartsátok fel sokáig. Pierre, este ne várj meg, nem jövök haza. Akad valami ennivaló otthon?

— Majd Albin néni ad.

Kopogás nélkül léptek be a nyitvamaradt ajtón. A barnafalú kis szobában Frankel egyedül állt az ablaknál; kifelé nézett, háttal az ajtónak. Az arcát nem látták, csak derekán tartott kezét. Egyik kézfejével ütögette a másik tenyerét.

— Gondolkozik — suttogta Misu.

— Frankel elvtárs — szólalt meg halkan Gábor.

Frankel megfordult. Csiptetője mögül hunyorogva nézett a fiúkra.

— Frankel elvtárs! Küldöttségben jöttünk. Mint a Kommün tagjához. A Sebestyén-köz — Gábor nyelt

egyet — Nemzetközi Szövetsége felajánlja szolgálatait a Kommünnek. Kérem, adjon nekünk valami feladatot. Komoly harci feladatot. Hiszen elkezdődött a harc. Mi harcolni akarunk. — Gábor egy pillanatra elakadt. Most hirtelen félni kezdett Frankel válaszától. Pedig az ő javaslatára jött el a küldöttség. Milyen örömrivalgással is fogadták ötletét a többiek! Gyorsan még hozzátette:

— Mert eljött az idő.

Elgondolkozva nézett rájuk Frankel.

— És az iskola? Tanulnotok kell.

— Hiszen a *Népharagot* árusítjuk. Meg azután, tudja: Avril tanító nemzetőr lett. Az öregtől pedig nem tudunk semmit sem tanulni... Kérem ne utasítson vissza.

Frankel ellépett az ablaktól, eléjük jött.

— Nem kell iskolába járnotok? Talán már mindent tudtok, ti nagy tudósok?!

Gábor melléhez emelte egyik öklét:

— Tanulni fogunk majd később, amikor győztünk. De addig... kérem...

Frankel bajusza kicsit megrezdült. Mintha mögötte mosoly bújkált volna.

— Hm! Így gondoljátok? Üljetek le.

A fiúk izgatottan köréjetelepedtek a nagy, gömbölyű asztal mellé állított kényelmes székekbe.

Frankel szótlanul levette orra nyergéről a csíptetőt. Elővette zsebkendőjét, és lassan, gondosan megtörülgette az üvegeket.

A három fiú néma izgalommal leste minden mozdulatát.

Frankel hirtelen felugrott.

— No, jól van! Várjatok!

Kinyitotta az oldalajtót, átszólt a szomszéd szobába:

— Nem látták? Theisz polgártárs itt van a Városházán?

— Itt vagyok — szólalt meg valaki Frankel háta mögött.

A folyosóra nyíló ajtóban ott állt az ismerős munkás, a kommüntag, akitől a fiúk csak az imént váltak el.

— Theisz! — suttogta Pierre Gáborhoz hajolva.

Gábor bólintott

— Beszélni akartam veled — lépett Frankel elvtárs eléje és kezetszorított vele.

— Gondoltam, hogy keresni fogsz — mosolygott az újonnan érkezett.

— Igen, itt vannak ezek a fiúk. Róluk szóltam neked tegnap.

— Tudom.

Frankel a fiúkhoz fordult.

— No, tisztelt küldöttség, ez itt Theisz elvtárs, aki a Kommün postaügyeit intézi, tőle kaptok majd komoly feladatot, amilyent kértetek. Ismerkedjetek meg Theisz elvtárssal.

— Mi már régi ismerősök vagyunk — mosolygott Theisz. — Nélkülem még talán eléd sem jutott volna a küldöttség. Csak azért nem jöttem velük egyenesen, mert Varlin-nel kellett beszélnem. De nem lehet nála szóhoz jutni. Az igen tisztelt nagyképű újságíró kollégáink ott ülnek a nyakán. Megint heveskednek, és végül megint nem intéznek el semmit... No, de hagyjuk őket. Beszéljünk az ügyről. Nem túlságosan fiatalok?! Én nagyobbakat képzeltem.

— Ellenkezőleg — fogta meg egy szék támláját Frankel —, így kevésbbé keltenek gyanút. Ülj csak le.

— Hány évesek vagytok? — fordult Theisz Gáborhoz.

— Tizenkét évesek.

— Vincent csak tizenegy — szólt közbe Misu, aki, mint mindig, ragaszkodott a pontos adatokhoz.

— Nem lenne jobb mégis idősebbekkel? — gondolkozott hangosan Theisz.

— Mi elvégezzük a feladatot! — Gábor hangja ismét erősen csendült.

— És az az elvtárs?

Frankel felemelte a kezét.

— Azért felelek. Ismerem. Komoly, öntudatos munkás.

Theisz még habozott.

— Nem kellene mégis másként?

— Nézd, kíséreld meg más úton. És máshová... Hiszen címeket kaphatsz Varlintől. De a Szövetség postáját, ahogy megbeszéltük, küldjük most el így. Az idő sürget.

— Hányan vagytok? — kérdezte Theisz Gábortól. — Ugye te vagy a vezető?

Pierre válasza megelőzte Gáborét.

— Ő az elnök.

Gábor bólintott:

— Nyolcan vagyunk. De André nem jöhet, mert ő péknél dolgozik. Inas.

— Tehát heten? De vajjon bírni fogjátok-e?

— Mi mindent bírunk — fogadkozott Pierre.

És két társa megismételte:

— Mi mindent bírunk.

— Nehéz lesz — ráncolta össze a homlokát Theisz. — No, mindegy! Megkíséreljük. A címet meg tudod adni? — fordult Frankelhez. Ez átnyutjtott egy kis cédulát.

— Daniel Bondy, Brytől délre, az úton, a vasúti sorompónál — olvasta félhangon Theisz.

— De hiszen ez Daniel bácsi címe — kiáltott fel Misu.

— Jártál ott? — kérdezte csendes mosolyával Theisz. És amikor Misu válaszként gyorsan háromszor egymásután bólintott, folytatta: — No, akkor talán még könnyebb is lesz. Figyeljetek ide, gyerekek! Nagy feladattal bízunk meg titeket; titkos feladattal. Sen-

kinek rajtatok kívül nem szabad tudni róla. Tudjátok: hol van a nagy posta épülete?

— Hogyne!

— Egyszer még a Szövetség felhívását is kiragasztottuk a falára — mondta Gábor komolyan, és hiába igyekezett elnyomni hangjában a feltoluló büszkeséget.

— Jól van. Tehát jöjjetek oda, ma délután négy órára és keressetek engem.

— Be fog engedni az őr? — kérdezte óvatosan Pierre.

Theisz mosolygott.

— Beenged. Majd szólok előre. De ha még nem lennék ott, várjatok.

*

Theisz már jóval a fiúk előtt megérkezett a postaigazgatóság épületébe. Nem könnyű feladattal bízta meg őt a Kommün.

Amikor még a választások előtt, a Központi Bizottság nevében Frankellel megjelent, hogy ellenőrizze a posta működését, az igazgató előzékenyen fogadta őket és fogadkozott, hogy a köztársaságért akar dolgozni. Meg mindenféle homályos tanokra hivatkozva, idealista szocialistának is vallotta magát.

A postát ekkor egy polgári nemzetőrzászlóalj tartotta megszállva, és parancsnoka nem is akart tárgyalni Theiszékkal. Hetvenkedve kiáltozta, hogy ő független a Központi Bizottságtól, és csak Párizs polgármesterének — az akkor már elmenekült Ferrynek — tartozik engedelmességgel. Theisznak csak annyit sikerült elérnie, hogy a postaigazgató vállalta: addig, amíg a megválasztandó Kommün ki nem küld megbizottat, rendben tovább vezeti az ügyeket.

— Akkor majd a politikai megbizott vezetése mellett, szívesen bonyolítom tovább az igazgatás technikai részét — mondta nyájas udvariassággal.

De amikor Theisz a technikai rész után érdeklő-

dött, az udvarias postaigazgató egyszerre csak begombolkozott.

— Útvesztő ez! Nem lehet olyan gyorsan kiismerni — tért ki Theisz egyszerű kérdései elől.

Két nappal a Kommün kikiáltása után eltűnt az udvarias igazgató, és Theisz, akit a Kommün megbízott a postaügyek vezetésével, ekkor tudta meg egy ottmaradt kishivatalnoktól, hogy a szökevény a rendelkezésére maradt időt az igazgatás teljes szétzüllesztésére, a lovak, postakocsik, értékek, pénz és bélyegek Versaillesba küldésére használta fel. A hivatalnokokat pedig mind rábeszélte, hogy szintén távozzanak el Versaillesba.

Versaillesba menekült Thiers és utána a kormány, a tábornokok, a bankárok, az állami tisztviselők nagy része, a tőkések. Oda költözött Bordeauxból a reakciós nemzetgyűlés is. Mintha átvették volna a kétszáz évvel előttük uralkodott, legzsarnokabb király örökét, ők is a csendőrszuronyokkal, katonacsapatokkal őrzött párizskörnyéki kisvárost akarták a legyőzött Franciaország fővárosává tenni.

Párizs körül félkaréjban táborozott a porosz hadsereg, északon és keleten megszállva az erődítéseket. Nyugatról és délről már támadásra vonultak fel a Thiers által újonnan szervezett versaillesi hadosztályok. Az ellenük küldött nemzetőrcsapatok és a Kommün védelmét szolgáló déli erődítések néhány nap multán már súlyos harcokban álltak. A versaillesiek a kezükben lévő nagy nyugati erődítésből már kegyetlenül ágyúzták Párizs városát.

— Újra kezdődik az ostrom — súgtak össze remegve a polgárok, és már csak arra gondoltak: hogyan meneküljenek?

Csoportosan költöztek családjaikkal vidékre. A pályaudvarokat szinte megszállták. A Kommün engedte, hogy mindenki szabadon távozhassék. A polgári nem-

zetőrzászlóaljak egyik napról a másikra szétolvadtak. Csak a munkások mondták lelkesen:

— Megvédjük Párizst. Megvédjük a Kommünt.

A Kommün mindjárt első ülései után megbízottakat küldött az ország egyes nagy városaiba. De a felelős vezetők közül csak kevesen érezték, hogy nem szabad elszakadniok a vidéktől, az ország népétől. Theisz feladata volt, hogy megteremtse az összeköttetést a németek és a versaillesiak acélgyűrűjén keresztül.

Ez az acélgyűrű előzékenyen réseket hagyott a Párizsból menekülő tőkések számára. De a Kommün hívei előtt bezárult, és éppen olyan szoros, vagy talán még szorosabb lett, mint az ostrom alatt a poroszoké volt.

Theisz elgondolkozva járkált a szobájában.

Az ostrom alatt hogyan is volt?

Az egyik ottmaradt köztársasági érzelmű kishivatalnok, aki az első órától kezdve segítette szervezési munkájában, tájékoztatta.

Eleinte levélhordókat küldtek minden irányban. Ezek közül egy sem jutott át a porosz vonalakon. Azután néhány hétig szabad léggömböket bocsátottak útnak, telerakták postazsákokkal. Végül nagy léggömbökben repültek ki Párizsból. A léggömbök kosarai nemcsak a postásokat, a postát szállították, de nagy kalitkákban postagalambok százait is. Ezek repültek vissza azután a farktollaik alá kötött kis hüvelyben hozva el az ország üzenetét az ostromlottaknak.

Postagalambot Theisz egyet sem talált már, de egy elkészült léggömb hamarosan felszállhatott, és elvihette sok-sok ezer példányban az ország népéhez a Kommün kiáltványát.

»*Testvér, téged becsapnak. A mi érdekeink azonosak, ezt jól gondold meg, te falusi munkás, szegény napszámos, kisbirtokos, akit nyúz az uzsorás, a földbirtokos és a bérlő; ti mindnyájan, akik vettek, arattok, és arcotok verítékével dolgoztok azért, hogy mun-*

kátok gyümölcsének javarésze azok kezébe kerüljön, akik semmit sem csinálnak...

Párizs azt akarja, hogy a föld a parasztoké legyen, a termelőeszközök pedig a munkásoké, és hogy legyen munka mindenki számára.«

A leveleket Theisz más úton juttatta ki Párizsból. Megbízottai a fegyverszüneti egyezmény értelmében megközelíthető Saint-Denis városába vitték, ott adták postára. De a versaillesiakkal összejátszó poroszok csendőrkézre juttatták több megbizottját. És éppen tegnap kapta a hírt: Versailles utasítást adott, hogy a Saint-Denisben feladott leveleket ne küldjék el a címzetteknek, hanem vigyék mind Versaillesba. Thiers szolgái így akarták kezükbe kaparintani a Kommün levelezését.

Amikor tegnap Frankellel közölte tervét, hogy gyanút nem keltő suhancokkal akarná átcsempészni a porosz vonalakon a levelezést, és segítségét kérte, Frankel megemlítette a fiúkat. Meleg hangon, szinte lelkesen beszélt a Sebestyén-közi Szövetségről. És Varlinnel együtt, hármasban megállapodtak abban, hogy a Nemzetközi Szövetség vidéki csoportjaihoz ezen az úton küldik el leveleiket. Így majd választ is várhatnak. Lebon sógora lesz a központ, őhozzá érkeznek majd a válaszok is.

Most, mikor a gyerekek pontos időben megérkeztek, már ott vártak a levelek előkészítve, három csoportban, az íróasztalán.

Egy másik asztalon hatalmas térkép feküdt kiteregetve.

— Láttatok-e már térképet?

— Még térképet olvasni is tudunk — válaszolta Gábor — Avril tanító úr megtanított rá.

— No, ez derék dolog.

Theisz elmondta a fiúk feladatát. Megjelölte az útirányt.

— Ma este hárman elindultok, ügyesen átlopa-

kodva a porosz vonalakon. Azon túl már könnyebb lesz a dolgotok. Ha megkérdeznek, hát mindenütt mondjátok azt, hogy vidékre mentek, rokonokhoz. De az igazi címet, Bondy nevét, ne ejtsétek ki soha.

Gábor elgondolkozott:

— Azt mondjuk majd, hogy a Falinék majorjába megyünk. Azokat ismerjük még Párizsból.

— És az útirány? — kérdezte Theisz.

— Az jó lesz, mert ők a szomszédban laknak — vágott rá azonnal Misu.

— Tehát mindent megértettetek? — kérdezte Theisz.

A fiúk mindent megértettek. Csak egy kérdés motoszkált agyukban:

— Hárman? És mi lesz a többiekkel? — bökte ki Vincent.

Theisz elmagyarázta, hogy minden héten kétszer kell majd kimenniök. Felváltva. Mindig másoknak. Később, ha jól kiismerik már az utat, esetleg csak ketten mennek.

Most, először ki menjen? Ez volt a kérdés. Helyesebben inkább az, hogy ki legyen a harmadik? Mert Misu ismeri az utat, és különben is, az ő rokonaihoz mennek. Az elnöknek, ahogy Gábor azonnal kifejtette, részt kell vennie az első úton. Különben is ő a legerősebb, és hátha szükség lesz az erejére is. Ki legyen azonban a harmadik?

Megindult a vetélkedés. Mindegyiknek azonnal volt valami érve, mely amellett szólt, hogy ő vegyen részt az első csoportban. Mert mindegyikük előtt nyilvánvaló volt, hogy elsőként részt venni ilyen titkos küldetésben: kitüntetés.

Theisz mosolyogva hallgatta a vitát. Hasztalan kísérelte meg az egyeztetést.

— Hiszen mindenkire sor kerül!

Végül is a javaslatára sorsot húztak.

Pierre sapkájába bedobták az öt nevet, melyet

sietve írták egy-egy kis papírdarabkára. Gábor és Misu boldogan nézték barátaik izgalmát: az ő útjukat nem sorshúzás dönti el.

Theisz belenyúlt a sapkába. Pillantása végigfutott az izgatottan figyelő arcokon. Azután gyorsan felolvasta a nevet.

— Kurt.

— Hurrá! — üvöltött fel a szerencse fia.

— Pedig én vagyok a főfelderítő — duzzogott Vincent.

— És én a főzászlós — fakadt ki dühösen Stasz.

— Én vagyok a harmadik, és kész! — vigyorgott Kurt boldog arca, és ádámcsutkája viharos ugrálásba kezdett.

Gábor magában már szinte sajnálni kezdte négy barátját; most kimaradtak a kalandból.

— Majd ti legközelebb — hallotta Theisz vigasztalását, aki valóban megszánta az elszontyolodottakat.

— És André — villant át Gábor agyán —, ő végleg kimarad. Segíteni kellene rajta, de hogyan? Most nem jut erre idő. Figyelnie kellett Theisz utolsó magyarázatára.

— Megnéztétek alaposan a térképet? Vésstétek hát jól az eszetekbe. Vincennes-i erdő, joinville-i híd: ezeken kell átjutnotok. Éjjel, ahogy bejuttok az erdőbe, azonnal bujjatok meg, és csak hajnalban menjetek tovább. Mert különben eltévedtek.

— Akkor miért ne induljunk el inkább hajnalban? — kérdezte Misu. Nem találta túlságosan barátságos dolognak éjjel megbújni az erdőben.

— Mert hajnalban nem juttok ki észrevétlenül a falakon, és a porosz őrök azonnal visszakergetnének. Ebben az irányban nem engednek ki Párizsból. Nos, megértettétek? Most menjetek haza, feküdjetek le, aludjatok egy keveset. Sötétedéskor értetek jövök. Én magam juttatlak majd ki titeket a városfalon túlra.

De mégegyszer ismétlem: senki, senki se tudjon erről a küldetésről. Titok. Mélységes titok.

— Szövetségi titok — mondta komolyan Gábor.

— És a szüleink? — kérdezte Misu.

— Majd beszélek velük.

Theisznek nem kellett sokat beszélnie a Sebestyénközben. Lebon és Müller ismerték jól, csak Petriéknél ment nehezen. A férfi nem volt otthon, ügyeletesként a kerületi elöljáróságon maradt. Gábor anyja meg méltatlankodva tiltakozott az ellen, hogy a fiát három napig ne lássa.

— Éjjel akarják dolgoztatni a gyereket?

Mert Theisz nem mondta meg, hogy a fiúk elhagyják Párizst. Arról beszélt, hogy a postán kellene valamit elintézniök.

— Megyek inkább helyette én — zsörtölődött Gábor anyja. — Még tán jobban is elvégzem azt a munkát. A Kommünért szívesen. De hogy gyerekeket vigyenek! Nézze csak, polgártárs, a férjem nem jár haza, minden harmadik nap ügyeletes, mintha nem volna elég ember.

— De Anya, hiszen apa századparancsnok.

— Századparancsnok? És aztán! Minek az neki? Asztalos ő, becsületes faszobrász, nem katona. Nézze, polgártárs! Az öcsém már négy napja itt hagyott minket, valamelyik erődben lődöz. Belőle meg tüzért csináltak! Most már a fiamat is elvinnék? Nem. Nem.

Eredménytelen maradt Theisz minden rábeszélése, Gábor minden rimánkodása.

Szerencsére ekkor fia oldalán beállított Misu édesanyja. Ő azután hamarosan meggyőzte Petrinét.

— Forradalom van. Mit szólna a férje, meg az öccse, hogy nem engedi segíteni nekik a fiát? Azért vannak a fiaink, hogy segítsenek.

Lebonné gyorsan letörölte szeme sarkából az odatolakodott kis buta nedvességet.

Ez a titkolt könny győzte meg Petrinét. Mit szól-

jon ő? Ne engedje dolgozni a fiát? Mikor tudja, hogy a Lebonné idősebbik fia, Daniel, tizenötéves csupán és ott tüzérkedik abban a messzi erődben, Sándor oldalán.

— No vigyél egy karéj kenyeret legalább — szólt dohogva Gáborra.

És a fiú hálásan suttogta:

— Köszönöm, Anya.

— És valami meleg ruhát is adjon, polgártársnő, hűvös helyen, szabad ég alatt lesz az éjszaka a fiú.

*

Nyakuk köré tekert kendővel a három fiú elindult az áprilisi estben, Theisz oldalán.

Cipőjük sarka egyenletesen kopogott a kihalt utcák csendjében.

Csak a távolból, egészen messziről hallatszott olykor tompa, mennydörgésszerű dörej.

A nyugati erődből ágyúzták a várost. Thiers tábornokai nem hagyták még aludni sem Párizs népét.

— A leveleken rajta van már a bélyeg. Csak fel kell adni a postán. De mondjátok meg Bondy polgártársnak, hogy ne ugyanazon a postaállomáson adja fel mind. Feltűnő lenne.

— Róbert majd átvisz belőlük a szomszéd faluba — jegyezte meg Gábor.

— És Nagyapó is — tette hozzá mindjárt Misu.

Theisz a vasútállomásra vezette a fiúkat. Egy vasúti munkás, kezében piros lámpát lóbálva, némán vezette őket a sinek mentén. Jóideig haladtak, míg elérték a városfalat. Egy sor vasúti kocsi torlaszolta el a rést, amelyet a vonatok számára kibontottak a falon. Tucatnyi felfegyverzett vasutas ült a kocsik alján.

Vezetőjük lámpáját Theisz arcához emelte. A játékos, vörös fény egy pillanatra megvilágította az ötvös zubbonyán az aranyszegélyű vörös kokárdát.

— Theisz polgártárs — suttogta a fegyveres

vasutasok közül az egyik. Az őrség parancsnoka lehetett.

— Ennek a három fiúnak itt kell kijutnia. És holnapután éjjeltől kezdve jól vigyázzanak. Ugyanitt akarnak majd visszajönni.

— Majd kitűzünk a külső kocsira egy vörös lámpást.

— Helyes! No, fiúk! Ügyesek legyetek! Szemfülesek. Mindjárt kússzatok le a töltés baloldalán és tartsatok előre a második vasúti őrházig. Ott vigyázzatok. Szemben, a falunál van az első porosz őrség. Kerüljétek meg a falut balkézt, ott az erdő. Tartsatok mindig balra. Egész az erdőig. Ott forduljatok vissza.

— Tudjuk, Theisz elvtárs — suttogta Gábor.

— Vigyázzatok.

Theisz megölelte a fiúkat, és mindegyiknek a kezébe nyomott valamit. Egy kétfrankos pénzdarabot.

— Pszt — suttogta, mikor észrevette, hogy Gábor tiltakozni akar. — Szükségetek lehet reá, kis postamesterek.

A sötétségben megkísérelte, hogy lássa: mint kúsznak át a fiúk a vasutas nyomában egymás után a vasúti kocsik alatt, a kerekek között.

Mikor kiértek, a vasutas megérintette Gábor vállát.

— Erre, balra!

A fiúk négykézláb, óvatosan lecsúsztak a vasúti töltésről. Mikor leértek, megpihentek egy percre. Az ég koromsötéten fogta körül őket. Sem hold, sem csillagok. Nem látták, csak tudták, hogy hátuk mögött magasan mered az éjtszakában Párizs városfala; jobbkézt a lejtős vasúti töltés.

— Gyerünk! Előre! — suttogta Gábor.

Kézenfogták egymást, így indultak el. Jó ideje haladtak már előre, meg-megállva, botladozva, amikor Kurt teljes hosszában elvágódott valami szúrós bokorban.

— Vigyázz — suttogta Gábor.

— Tövis — akart magyarázkodni Kurt.

Gábor megrántotta a kezét:

— Pszt!

Lépéseket hallott. Eléggé hangos, egyenletes lépéseket a csendben. Úgy látszik, valami út lehet erre.

Lerántotta a fiúkat a földre.

Ekkor már mindegyik hallotta a lépéseket. Utána mindjárt, egészen közel hozzájuk, — előttük vagy a hátuk mögött? — megállt valaki.

A földhöz tapadva, szemükkel igyekeztek átfúrni a mély sötétséget. Mintha valami csillogást látnának. Szurony csillogását? A sötétben, két lépésnyire előttük, valami alacsony tömeg felett, — amelyről azt sejtik, hogy bokrok — valóban jól látnak? — valaki áll. Mintha ismét megcsillant volna valami a magasban. Egy sisak hegye?

A koromsötét éjben német őrszem állott előttük.

Néhány pillanatig dermedten figyeltek. A lélekzetüket is visszafojtották. Azt hitték, öt vagy talán tíz perc is beletelhetett, míg újra csillant a szurony és újra hallatszottak a lépések. Most távolodtak.

A gyanútlan őrszem egy percig sem állt az ösvény végén, visszafordult.

Gábor megszorította társai kezét, vigyázva, lassan továbbindultak a bokrok mentén. Néhány percnyi előrehaladás után újra az előbbi nesz, az előbbi lépések. Az őrszem elhaladt mellettük.

— Most — suttogta Gábor, és hármasban áttörtek a bokrokon, két ugrással átjutottak az ösvény másik oldalára. Kurt hirtelen elvesztette lába alatt a talajt. Gábor is melléje zuhant az árokba. Misu utánuk csúszott. Az árok nem volt mély. Kezükkel száraz füvet tapogattak ki.

— A másik oldalra fel — vezényelt szinte hangtalanul Gábor.

Egészen lassan, minden neszre figyelve, kúszni

kezdtek, de mindjárt megálltak. A hátuk mögött hallották a nyugodt, egyenletes lépéseket.

Mikor az őrszem elhaladt, feljutottak az árok túlsó szélére. Alig mozdultak, bumm, Gábor beverte a könyökét valami kemény tárgyba. Döngött. Kitapogatták. Deszkapalánk. Mellette surrantak lassan, libasorban balkéz felé. Mire véget ért a palánk, hirtelen kivilágosodott az éjszaka. A hold egy percre kibújt felhőtakarói közül.

A palánk tövében kuporogva, igyekeztek tájékozódni. Messze mögöttük maradtak már Párizs bástyái. A vasútvonal mentén most látták meg a jelzett őrházat. Ez is a hátuk mögött maradt már. Előttük balkézt egy út futott. Mögötte hatalmas, sötét tömeg.

— Ott az erdő — suttogta Gábor. — Oda kell jutnunk.

A hátuk mögött még látták a csúcsos sisakú porosz őrszemet, amint az ösvényen halad a vasúti töltés felé.

A hold újra elbújt, s a fiúk elindultak. A sötétben botladozva értek az úthoz. Füleltek. Szemük a sötétséget fürkészte. Semmi nesz.

Lábujjhegyen átfutottak az út túlsó felére.

Hirtelen fény esett a lábuk elé. Ijedten keresték a jótékonyan takaró sötétet. Egy fa törzséhez lapultak. Ház állott előttük, félig nyitott ajtaján hullott ki a fénycsóva. Így látták meg néhány lépésnyire egy szuronyos fegyverére támaszkodó katona alakját.

A házból beszélgetés, nevetés zaja hallatszott ki. Majd a szélesre tárt ajtóban megjelent egy másik német. Hangosan rákiáltott társára, és felemelte a kezében tartott borospalackot.

Gábor látta, hogy alig áll a lábán.

— Részeg — suttogta.

A részeg folyvást érthetetlen szavakat ordítozva kibukdácsolt az ajtón. Az ajtó előtt álló őr felé tartott.

Ez valamit kiáltott. A nyitott ajtón még két katona rohant ki és megragadták a részeget.

Egy pillanatig sem tartott a jelenet. A fiúk még látták, hogy a részeg kiszakítja magát bajtársai kezéből és ordítva előre rohan, egyenesen feléjük.

— Gyorsan! Balra! — suttogta izgatottan Gábor és előreszegezett fejjel futásnak eredt. Közvetlenül a háta mögött hallotta Misu és Kurt lihegését. Fél percig sem futhatott, a fejével nekiment valaminek.

Rettenetesen sajgott a homloka, ott, ahonnan mindig hátra kell simítania az odahulló hajtincset. Most is azt tapogatja.

— Kerítés — hallja egyik fülében Misu suttogását, a másik azonban mintha megsüketült volna.

— Beverted a fejedet? — suttogja Kurt.

Suttogása mögött a távolban még hangzik a németek érthetetlen ordítozása, meg egy kutya ugatása. Távolabbról egy másik, egy harmadik felel.

Hát hány kutya van az erdőben?

Most újra előbújt a hold. Gábor a fejét tapogatva körülnéz.

Amiről az előbb azt hitték, hogy erdő: valójában falu. Vajjon a kerítés, ahol megálltak, a szélén van-e, vagy még a közepén?

— Nem tartottunk eléggé balra — suttogja. — Gyerünk.

Elosonnak a kerítés mentén. Ez néhány méter után megszakad. A fehéren világító hold fényében messzire nyúló kerteket látnak és mögöttük, mögöttük végre valóban ott az erdő.

De balkézt, amerre mennének, az úton egy lovaskatona tűnik fel, mögötte párosával lovasok.

— Őrjárat — ragadják meg egymás kezét.

Beugranak a kerítés lécei mögé.

Az úton eldobognak a lovasok.

Gábor még mindig a fejét tapogatva körülnéz. Mögöttük egy sötét pajta.

— A világosban nem jutunk át a kerteken, mert meglátnak — suttogja. — A sötétben nem jutunk át, mert eltévedünk. Vagy kitörjük a nyakunkat. Maradjunk itt, és hajnalban innen menjünk át az erdőbe.

— De Theisz elvtárs azt mondta — ellenkezik suttogva Misu.

— Mi jobban látjuk: mit lehet tenni. A hajnali szürkületben átlopakodhatunk a kerteken.

— Igaz — egyezik bele elgondolkozva Misu.

— És ha elalszunk... — súgta Kurt. — Akkor észrevesznek, elfognak és kész!

— Nem alszunk el — szólt rá komolyan Gábor. — Egyikünk mindig ébren marad. Őrködik. Ha nagyon elálmosodik, felkelti a másikat.

Beosontak a pajtába, füleltek, figyeltek. Úgy találták, hogy egészen elhagyott. Tapogatva, az egyik sarokban egy szalmakupacra leltek.

— Feküdjetek ide — rendelkezett csendesen Gábor. — Először én őrködöm.

A fiúk engedelmesen letelepedtek és átkarolva egymást, elnyúltak a szalmán.

Fejét tapogatva Gábor is mellékük húzódott.

Hűvösödött az éjtszaka.

A falnak támaszkodva, figyelve bámult ki ebbe az ismeretlen, veszélyt és fenyegetést, de talán nyugalmat és reményt is rejtegető éjtszakába.

Hosszú fészkelődés, súgdolózás után már egyenletesen szuszogott mellette Misu és Kurt. Kis szalmát kotort még össze, rájuk teregette. Meg a saját lábára is. Zsibbadni kezdett. A feje is fájt még ott, ahol megütötte és a halántékán. Erőteljesen küzdött az álmossággal. Megrázta a kezét. Elzsibbadt lábát veregette. Háta meggörbült, feje mintha előre akart volna hajolni.

— Nem, nem szabad elaludni.

És nem aludt el. Kétszer, háromszor akarta már felrázni Kurtot, hogy ő őrködjék tovább, azután mégis

legyőzte önmagát. Sokáig, hosszú órákig ült ott és figyelt minden neszre.

— Most már éjfél is elmúlhatott — gondolta végül és figyelt, nem üti-e valahol egy toronyóra az éjfélt. De csend volt köröskörül. Csak egy-egy éji madár kiáltását hallotta és egy elkésett tücsök cirpelését a pajta szögletéből.

Felkeltette Kurtot. Nehezen ébredt a fiú. Megvárta, míg egészen magához tér.

— El ne aludj — suttogta és átölelte a másik oldalára forduló Misu vállát. — El ne aludj — dörmögte és már érezte is, hogy alszik.

Alig kezdett szürkülni az ég, körülöttük még mély sötétségben aludt a táj, amikor Misu felrázta Gábort és Kurtot.

Nem sokáig őrködött, ahogy derengeni kezdett, már arra gondolt: tovább kell jutniok.

Még alig bújtak elő a fák és a bokrok a homályból, mikor már útnak eredtek a kerteken át.

Szerencsésen elérték az erdőt és dideregve a hajnali hűvösségben, összebújtak az első alkalmasnak látszó bokor alján.

— Most már elalhatunk — mondták egymásnak.

Mégsem aludtak el.

Amint kivilágosodott az erdő szegélye, ijedten felugrottak, kirázták fáradt tagjaikból a zsibbadtságot és elindultak az erdőben. Vigyáztak, hogy ne távolodjanak el túlságosan a szélétől.

— Inkább hosszabb legyen az utatok, de ne tévedjetek el — emlékeztek Theisz szavaira, és szemük előtt szinte látták a térképen megmutatott négyszöget.

Az erdőt átszelő sugárutakon lélekszakadva rohantak át és rövidesen kiértek az erdő déli szegélyéhez.

— Ez itt Charenton vége — mutatott Misu néhány útmenti házra. Megismerte az utat. Nem egyszer kocsizott erre, Falin apó taligáján. Tavaly Apával még gyalog is megjárta.

— Messze van még Joinville? — kérdezte Gábor.

— Egy óra vagy talán kettő, nem több. Induljunk?

Az erdő szélén pihentek egy földhányáson.

Alattuk, lenn az úton öreg paraszt baktatott egy sovány tehénke nyomában.

— Induljunk? — kérdezte Gábor is.

Leszaladtak az útra. Odacsörtettek az öreg paraszt mellé.

— No, barangoltok már? Kora reggel...?

— Brybe megyünk — válaszolta gyorsan Misu. — A bácsi hova vezeti a tehenet?

— Joinville-be. Vásár van ott.

Érdeklődve hallgatták, amint a paraszt elbeszélte, miért kénytelen eladni a jószágot.

— Nincs takarmány. Elvitte a német.

— Legalább meghagyta a tehenet — jegyezte meg Gábor.

— Meghagyta, mert sovány és mert eddig talált kövérebbet is. De tegnap már elhajtották a szomszédét. pedig göthös volt az istenverte. Holnap talán elvitték volna az enyémet is. Ingyen. Mert csak papirost adnak. Pénz azonban nem lesz abból soha. Hát gondoltam, elhajtom Joinville-be a vásárra, ott eladom a németnek pénzért. Mikor elmentem, hogy bejelentsem: viszem a vásárra a tehenet, a komisszárius még meg is dicsért. Megveregette a vállamat. Hogy száradt volna le a keze. Hatvanhét évig nem veregette ezt a vállat német. Ne is veregesse! De annak örülök, hogy így becsaptam. Megkaptam a passzust. És dél sem lesz: pénz üti a markomat.

— Német pénz? — kérdezte Gábor.

— Német pénz? Csak nem? — horkant fel az öreg. Elgondolkozott. Mit is képzel ez a gyerkőc?! — Német pénz, francia pénz egy kutya — morogta végül. — Ha másra nem jó, majd beadom adóba...

Az öreg paraszt beszédét hallgatva gyorsan eltelt

az idő. Elhaladtak az útmenti kis telep házai előtt. Egy kisajtóban álldogáló paraszt érdeklődött az öregnél: merre viszi a tehenét? A gyerekekre rá sem hederítettek. A telep végén hirtelen előtoppanó csendőrök is csak a tehén miatt állították meg őket. Rendbenlevőnek találták a passzust.

— Nem is értik — gúnyolódott az öreg, amint továbbmentek —, hiszen németül állította ki az a komisszárius. Hogy a keze...

Elérkeztek a kettős hídhoz. Misu már régen mesélt nekik erről. A Marne egy csatornáját szelte át az egyik része. Mögötte feküdt a falu.

A hídfőnél német katonák álltak őrt, szuronyos puskákkal. Egykedvűen néztek rájuk, fásult, fáradt arccal.

— Ezek is inkább hazamennének már — jegyezte meg az öreg. — Mi sem kívánunk mást.

Áthaladtak a hídon.

A piac bizony nem volt nagyon zajos.

— Kevés az állat — sopánkodtak az asszonyok.

— Azt is elviszi a német — morogta egy paraszt. — Ott áll, ni!

— De legalább fizet! Ugye? — érdeklődött az öreg.

A fiúk elköszöntek tőle. Siettek át a falun. A vége felé, az elszórt házak mögött már látták a Marne-t; szélesen, méltóságteljesen vált két ágra. A közepén még sziget is zöldelt. Arra vezetett át a híd.

Gábor egy pillanatra megállt.

— Hiszen így nem is kettős híd ez, hanem hármas — kiáltott fel.

— Igaz — helyeselt Kurt és megfogta Gábor karját: — Vigyázzunk, csendőrök.

Ott álltak vagy húsz lépésnyire előttük a hídfőnél. Négy csendőr. Egy feketekabátos, cilinderes polgárral beszélgettek.

— Gyerünk csak nyugodtan — suttogta Gábor. — Itt vásár van. Nem tűnhetünk fel.

És nemtörődömséget színlelve elindult a hídfő felé. Misu hirtelen visszarántotta.

— Várj! — lihegte szívdobogva. — Várj!

Kimeresztette a szemét és hirtelen hátrafordult.

— Gyertek — suttogta és futásnak eredt.

Gábor habozva nézett utána, azután a csendőrökre. Tekintete egy pillanatra megpihent a feketekábátos polgáron. Ez éppen levette a cilinderét és megtörölte homlokát. Találkozott a tekintetük.

— Igen, gyere — húzta magával Gábor Kurtot és futott Misu után.

Kurt bosszankodva követte őket.

— Miért? Ti... ti... — azt akarta mondani: »gyávák«, mégis lenyelte. Nem értette: mit jelent ez a futás. Nehezére is esett. Fájt a lába.

Misu egy mellékutcába futott. Lihegve állt meg egy kerítés mellett.

— Láttad? — kérdezte Gábort, aki végre odaért Kurttal. — Láttad a feketebajuszost?

Gábor bólintott. Még nem jutott szóhoz. Erősen lihegett.

— Megismerted? — kérdezte Misu.

— Nem. De olyan ismerősen gonosz a képe.

— Ismerős? Kicsoda? — faggatta kettejüket Kurt.

— Nem emlékeztek? — suttogta Misu. — A feketebajuszos! Temetésrendezőnek nevezte Frankel elvtárs.

— Igen! Igen! Most már emlékszem. A lépcsőházban.

Misu melléhez szorította két öklét:

— Aki letartóztatta Apát.

Kurt végre megértette és mindjárt hozzáfűzte:

— Most minket akar letartóztatni.

— Ha megismer, akkor biztosan.

— Talán már meg is ismert. Már jönnek is a

csendőrök. Gyerünk, Gábor, gyerünk, Kurt, vissza! Itt nem mehetünk tovább.

— Akkor hogyan jutunk el Róbertékhez?

— Visszamegyünk az első hídon és felfelé tartunk a Marne mellett. Majd a vasúti hídon kerülünk át a másik oldalra.

Rövid tanakodás után így is döntöttek.

Holott Misu, a feketebajuszostól való félelmében és igyekezetében, hogy minél hamarább és minél messzebb jusson, elhallgatta azt, amit pedig tudott: ott a vasúti hídon nem lehet átmenni.

Ezt még a vasúti híd előtt sem vallotta be, amikor vagy kétórai fáradságos vándorlás után végre odajutottak és látták, hogy német őrszemek állnak a hídfőnél.

— Talán átengednek — vélte Misu.

Megkísérelték. De hiába magyarázkodtak hangos szóval és a túlsó partra mutogatva, mégcsak a hídfő közelébe sem engedték a fiúkat. Hangos kiáltozással és szabad karjukkal, végül fegyverükkel fenyegetőztek.

Felmérgesedve most már azt sem hagyták, hogy megálljanak tőlük távolabb. Rekedten ordítozva kergették el őket.

Lebukdácsoltak a töltésről a folyó partjára. Leültek.

— Én nem tudok továbbmenni — siránkozott Kurt.

Már Joinville óta panaszkodott. Bicegett is. Fájt a lába. Most levette cipőjét. Feltört mind a két lábfeje.

— Minek is húztam cipőt — morogta. — Most lesántultam.

— Ne siránkozz. Továbbjutunk. Előbb azonban együnk — ajánlotta Gábor. — Azután majd a folyóban áztathatod a lábad.

— Hiszen az hideg.

— Az kell a lábadnak, hogy lehüljön.

Éhesek voltak nagyon, mégis rosszkedvűen majszolták kenyerüket.

Kurt a lábát fájlalta. Gábor azon gondolkozott: hogyan jutnak át. Misu lelkiismeretfurdalást érzett.

Egyrészt azért, mert füllentett, amikor azzal biztatta a fiúkat, hogy átjuthatnak a vasúti hídon. Másrészt azért, mert csak most jutott eszébe, hogy Joinville-től délre kellett volna fordulniok, a Marne főfolyását követve. Hiszen ott egy rév van. Járt is arra egyszer Róberttel, amikor a szomszédos faluba látogattak.

— Hogy ez csak most jut eszembe! — siránkozott magában és némán rágta a kenyér héját.

A nap már túljutott a delelőn. Misu szomorúan nézett a megközelíthetetlen túlsó partra. Közbül a sziget zöldelt, a lakatlan sziget. Igaz, már nem ismeretlen a számára. Az elmúlt nyár elején Nagyapóval és Róberttel odaeveztek a csónakukon. De tábort nem ütöttek, mint ahogy egy évvel ezelőtt tervezték. Hiszen napról napra várták a hírt: szabadul-e Apa a börtönből?

— Várjatok — szólt Gábornak és Kurtnak —, körülnézek.

Abban reménykedett: hátha akad erre is egy csónak.

A híd alá tartott. De itt nem lehetett elmenni a híd alatt, mint a túlsó parton. A vasúti sínek alatt egészen feltöltötték a partot.

Szomorúan tért vissza Gáborhoz és Kurthoz.

— Át kell mennünk a töltés túlsó oldalára. Arra van Bry — mutatta kinyujtott jobbkarjával az irányt. — Hátha lesz a községgel szemben egy komp vagy valami ladik.

— Én nem tudok járni — dörmögte Kurt.

— Pedig kerülnünk kell jó nagyot — vélte Gábor, — nehogy azok a németek lepuffantsanak. Egészen megdühödtek ránk.

— Nem tudok menni. És kész! — fakadt ki Kurt.

Gábor minden rábeszélő tehetségére szükség volt, míg Kurt végre beleegyezett, hogy megáztatja a lábát.

Első pillanatban jéghidegnek találta a vizet, égette a lábfejét, de azután érezte, hogy a fájdalom valóban csillapodik. Megkönnyebbült. Cipőt azért nem tudott húzni. Mezítláb bicegett, Gáborra támaszkodva. A cipőjét Misu vitte.

Gondolatban magát vádolta.

— Szegény Kurt. Ez is miattam van. Soha, soha többé nem vezetem félre sem őt, sem Gábort. Sem a Szövetséget. Csak most sikerüljön átjutnunk!

Vagy száz lépésnyire a hídfőtől átbukdácsoltak a töltésen. Lefelé egészen könnyedén haladt Kurt.

— Nagyszerű — kiáltotta —, mindjárt szaladni is tudok.

És hogy megmutassa: nekilódult a lejtőn.

Hirtelen leült. Kibicsaklott a bokája.

Hangosan jajgatott:

— Most igazán végem! Kész!

Gábor vigasztalva dörzsölgette a fájó bokát. Félóra is beletelt, amíg Kurt végre elhatározta magát és felkelt. Nehezen, mindkét fiúra támaszkodva végre újra nekiindult. De nem tudott megállni a lábán.

— Várj, ülj a hátamra. Mintha lovast játszanánk — indítványozta Gábor.

— Nehéz vagyok.

— Meg kell próbálni.

Misu segítségével Kurt felült Gábor hátára. Két térdével fogta a lóvá szelidült elnök derekát. De nem volt kedve a játékhoz. Éktelenül fájt a bokája.

Elindultak.

Gábor mind nehezebbnek érezte Kurtot. Mégis szótlanul, kitartóan vitte.

A parton haladtak: bokros, füves árterületen.

A másik oldalon, a folyókanyar mögött, a dombok alján már látszott Bry.

Gábor és Kurt megörültek ennek. Csak Misu szomorkodott. Ő tudta, hogy nem arra feljebb, hanem itt kellene átkerülni a túlsó partra.

Hiszen minél tovább mennek, annál messzebb kerülnek a vasúti őrháztól.

Ekkor a kanyarnál, nem messze a parttól, hirtelen megláttak egy csónakot.

— Várjatok! — kiáltotta Misu izgatottan és előrerohant.

A csónakban háttal feléjük egy fehérhajú, szikár ember ült meggörbülten.

— Nagyapó! — kiáltotta Misu és szaladt a csónak felé.

Az ember kiemelte horgát a vízből. Megfordult. Nem Nagyapó volt.

— Mit kiabálsz, te gyerek?

Mikor megtudta, hogy Misu Daniel bácsi unokaöccse és át szeretne jutni pajtásaival a túlsó partra, barátságosan kievezett eléjük.

— Üljetek be. Ebben az órában úgysem fogok semmit!

Gábor és Misu besegítették Kurtot.

Azután leültek ők is.

Hálálkodva köszönték meg a horgász szívességét.

— Párizsból jöttök?

— Onnan.

— Menekültök, ugye? Minden becsületes embert megölnek ott a kommünárok. Ugye?

A fiúk egy pillanatig értelmetlenül néztek rá. Azután Gábor és Misu egyszerre kezdtek hevesen beszélni. Csak Kurt sziszegett. Fájt nagyon a bokája.

— Hiszen most van csak szabadság! Az igazi köztársaság!

— És a gyilkosok? Nem azok az urak?

— Versaillesben igen. A nép gyilkosai — válaszolta komolyan Gábor. — Párizsban a szegényeké a hatalom. A becsületes szegényeké.

— Ne mondjátok! Hiszen folyton gyilkolnak. Mindenkit halálraítélnek és kivégeznek.

— De bácsi! Hogyan mondhat ilyent? — méltat-

lankodott Gábor. — Ha éppen tudni akarja: még el is törölték a halálbüntetést. El is égették a guillotine-t. Én is láttam. Éppen a mi elöljáróságunk előtt. A tizenegyedik kerület előtt. Misu is ott volt, Kurt is, mind a ketten megmondhatják. Nem is képzeli, milyen szép ünnepély volt az. Felvonult az egész zászlóalj. Még zenekar is jött.

— Bizony, egész nagy zenekar. A *Marseillaise*-t játszották — erősítgette Misu Gábor elbeszélését.

Az öreg hitetlenül csóválta a fejét.

— Azt mondod, elégették... Meg hogy a szegényeké a hatalom. Hát hogyan mutatják meg, hogy tényleg az övék? Hogyan gondolnak a szegények sorsára? Ez az érdekes. Megmondom kereken: engem sem vet fel a gazdagság. Még ez a csónak sem az enyém.

— Hogyan gondolnak a szegényekre? — kérdezte Gábor. — Hát úgy, hogy például nem kell házbért fizetni. És hogy a háziúr, meg a bank nem teheti ki ezért a családokat az utcára. Hát ezt csinálta a Kommün.

Az öreg hümmögve hallgatta. Nagyot rántott az evezőn.

— Pedig ez nem hazudik — gondolta, ahogy belenézett Gábor tiszta, barna szemébe.

Másként hangzik ez, mint amit vasárnap a kocsmáros beszélt. Hol az igazság? Meg kellene tudni.

— És a csendőrök? — kérdezte.

— Nincsen Párizsban sem csendőr, sem rendőr.

— Hiszen akkor mégis szabadon rabolhatnak a gézengúzok.

— Vigyáznak a nemzetőrök. Az apám is az — mondja Gábor.

— Az enyém is — szól Misu. — A bácsi is az lenne, ha Párizsban élne.

— Öreg vagyok én már.

— Akkor elöljáró lehetne, vagy postamester. Mert azok most mind a szegény emberek közül valók.

— Úgy-e? — kérdezte pislogva az öreg.

— Úgy ám! — nevetett Gábor.

— No hát akkor, kis nemzetőrök, kis postamesterek, megérkeztünk!

A fiúk hangosan felkacagtak. Még Kurt is. Cinkosan összevillant a szemük.

— Jó kedvetek van... — dörmögte mosolyogva az öreg. — Nagyapádnak mondd meg — fordult Misuhoz —, hogy az öreg Amblard üdvözletét küldi.

— Megmondom, megmondom. És nagyon köszönjük, Amblard polgártárs.

— Polgártárs!? — vonta magasba a szemöldökét az öreg. — Rég nem hallottam ezt a szót. Negyvennyolc óta.

— Most újra forradalom van, Amblard polgártárs — szólt hátra komolyan Gábor, miközben kitámogatta a csónakból a fél lábon ugráló Kurtot.

— Csúnya a bokád, te gyerek — az öreg Kurt lábára nézett. — Ne lépj rá, mert megbánod. A pajtásaid majd hoznak egy taligát. No, ég áldjon titeket, kis polgártársak.

Az evezőjéért nyúlt és rázta a fejét.

A fiúk még hallották, amint azt mormogja:

— A szegények lettek a postamesterek.

Ezen azután újra nevetni kellett.

Hiszen ők voltak a postamesterek. Theisz adta nekik ezt a nevet, amikor útnakeresztette őket, ott a vasúti kocsiknál.

Kurt nem nevetett.

Kegyetlenül megdagadt a bokája. Ezt nézte, ahogy leült a parton.

— Érdekes! Most nem fáj — mondta —, csak ha hozzányúlok.

— Maradj itt Gáborral! Jó dolog, amit az öreg mondott. Róbert meg én hozunk egy taligát.

És Misu jókedvűen elindult a jólismert úton.

— Hogy fognak csodálkozni!

Berthe néni valóban kiejtette kezéből a kötést, amikor Misu azzal robogott be a konyhába, hogy egy taliga kellene.

Előkerült Daniel bácsi is, Nagyapó is.

Róbert odaát volt Falinéknál, a majorban.

Nagyapó indult el hát Misuval és a taligával a partra. Így hozták haza Kurtot.

Nagyapó mindjárt ott a parton alaposan megnézte a sebesült bokát és se szó, se beszéd — két tenyerébe fogva olyat rántott rajta, hogy Kurt felüvöltött, mint a vadállat, ha eltévesztik a halálos csapást.

— Most már jobb lesz — bizonygatta Nagyapó. — De két-három napig feküdnöd kell. Borogatni. No, gyerünk.

A még mindig jajgató Kurtot beemelték a taligába és a menet elindult a sorompó felé.

*

Daniel bácsi figyelmesen hallgatta a fiúkat. Ott ültek a gesztenyefa frissen zöldelő lombsátra alatt. Kurt előttük feküdt egy pokrócon. A lábát Berthe néni vizes kendőbe bugyolálta.

A zubbonyok alól, a nadrágzsebekből, a sapkák béléséből, Gábor kis iszákjából előkerültek a levelek.

A félkarú vasutas elgondolkozva vizsgálta a borítékokat és bevitte a házba.

— Átmegyek Róbertért — ajánlotta Misu. Gábor elgondolkozva rázta a fejét.

— Várj! Jobb lenne, ha nem tudnák, hogy itt vagyunk. Holnap már úgyis visszaindulunk.

— Én nem tudok járni — nyögött fel Kurt.

Kurt ügye valóban megoldásra várt. Itt hagyják-e jövő hétig?

— A következő csoporttal jöhetnél vissza — ajánlotta Gábor.

Misu nagynénjének azonban más volt a véleménye.

— Mit szólna az anyja?! Még azt gondolná, valami

szerencsétlenség történt. Nem hinné el nektek, hogy csak egy kis bokaficam.

— Nem is kicsiny — dünnyögött Kurt.

Hűvösödött. Kurtot Nagyapó és Gábor bevitték, lefektették Róbert ágyába.

Ekkor érkezett haza Róbert.

Kipirult arccal, tátvamaradt szájjal hallgatta Gábort és Misut.

— A Szövetség tagja vagy. Tehát tudod: ez titok! — figyelmeztette Gábor. — Látod! Így dolgozik a Szövetség.

Róbert azután megoldást talált arra is, hogyan kerüljön vissza Kurt Párizsba.

Éppen most hallotta, hogy Falin apót magához hívta Madame Duvert. A majorban és a Duvert-kastélyban csak így nevezték Pierre kétnevű nagynénjét. Azt akarja, hogy Falin apó fogja be a két feketét a hintóba és hajtson be Párizsba a komornával. Ruhákat akar kihozatni a Róka-utcából.

— Mintha nem lenne elég ruhája amúgy is — emelte fel Róbert anyja a hangját.

— A junkereknek akar tetszeni. A dáma! — jegyezte meg Nagyapó.

— Azoktól kap levelet, hogy engedjék át a vonalakon — tette hozzá a jólértesült Róbert.

Hetekkel ezelőtt porosz tiszteket kvártélyoztak be a kastélyba.

— Azokkal mulatgat — dohogta az öreg —, mintha nem is lenne francia.

Róbert apja vállat vont:

— Nem is az. Nem francia. Csak dáma.

— Akkor Falin apó tényleg bevihetné a gyereket — vélte Berthe néni.

— És Lantier? A kocsis? — kérdezte Misu.

— Rég visszaköltözött Párizsba. Azóta már talán kapitány is a nemzetőröknél.

— Derék legény — dörmögte Nagyapó.

— Ezek is azok — intett a vasutas a fiúk felé. — Beszéljetek csak: mi hírt hoztok még Párizsból? Valóban igaz? Ez már a mi köztársaságunk? A szociális?

A leszálló est csendjében, a szellő a távolból idehajtott valami muzsikaszót.

— A németek mulatnak — figyelt fel Róbert.

— A mi bőrünkön — dörmögte Nagyapó.

Nem felejtette el egy pillanatra sem az üresen álló istállót és ólat. A tehenet, a juhokat és a malacokat elhajtották a németek. Úgy érezte: akkor, az ostrom alatt, hiába maradt a helyén. Nem mentett meg semmit. Még ősz fejét is majdnem beverték azok a vadállatok!

— Miért is nem mentem Párizsba?

— Ezért — mutatott veje a szekrényre, ahová a leveleket rejtette.

Így lett Nagyapó, két párizsi forradalom barikádharcosa, az egykor cayenne-i deportált, a Kommün postása. Másnap már három faluba is elballagott, hogy Theisz elvtárs útmutatása szerint adja fel a leveleket. Vitte a hírt Párizsról, a Kommünről, a munkáshatalomról, hogy megismerje az ország az igazságot.

Róbert is pompásan bekapcsolódott a munkába. Az ő feladata lett, hogy minden ebéd után kimenjen a dombra, a Marne partjára és alkonyatig onnan lesse: érkeznek-e hírvivők a túlsó partra.

Ha felhangzott a varjúkárogáshoz hasonló jel, már szaladt is le, a rejtett kis öbölbe, és átevezett a csónakkal a folyón.

Biztosabbnak látszott ugyanis a magános halászcsónak, mint átjönni hetenként kétszer is a joinville-i hídon.

Nem is történt semmi baj, a fiúk heteken keresztül szorgalmasan ellátták feladatukat.

Egyszer ugyan Gábort és Staszt megtámadta a vincennes-i erdő sarkán két suhanc, de amikor észrevették,

hogy nincs kilátásuk könnyű győzelemre és a két fiú foggal, körömmel védekezik, odébb is álltak.

Lelkesen és bátran járták meg a veszélyes utat a városfaltól a sorompó melletti őrházig és vissza. Csak Pierre-rel volt baj az első kirándulásán. Mikor megtudta, hogy nagynénje a szomszédban német tisztekkel mulatgat, elhatározta, hogy felgyújtja a kastélyt. Gábor és Róbert alig tudták visszatartani elkeseredetten dühöngő barátjukat. Ilyennek még sohasem látták.

De Pierre is megvigasztalódott, amikor visszatérve Párizsba, édesapja titokzatos arccal elvezette a rókautcai házba.

Nagy sürgés-forgás fogadta már az udvaron. A ház pedig tele volt sebesült nemzetőrökkel. Levallot intézte el, hogy lefoglalják és a Kommün kórházává alakítsák át a nővére által elhagyott díszes palotát.

*

A fiúk büszkén hallgatták Theisz dicsérő szavait. Azután repeső szívvel, boldogan vizsgálták az átvett igazolványokat.

Abból az alkalomból, hogy az első válaszleveleket hozták fel vidékről, a Kommün valamennyiöket rendes, heti fizetéses postaaltisztté nevezte ki.

— De az igazolványokat csak Párizsban hordjátok magatoknál — mosolygott Theisz a kigyúlt gyermekarcok láttán. — Ha kimentek a városból, hagyjátok idehaza.

— Csak Andrénak nincs ilyen szép, piros igazolványa — gondolta Gábor.

Misuval már többször tárgyalt André ügyében. Megkísérelték azt is, hogy rábeszéljék: hagyja ott a pékműhelyt. Hiszen a postáskodással, meg az újságárusítással is keresne ugyanannyit.

Nem is szorul arra a néhány centime különbségre, hiszen az édesanyja is keres, lakbért sem kell fizetni és a Kommün leszállította az élelmiszerek árait. Éppen

Frankel elvtárs volt az, aki erélyesen, fegyveres nemzetőrök segítségével lecsapott az élelmiszerrel üzérkedőkre, az árurejtegetőkre.

André azonban nem akarta otthagyni a pékséget.

— Ez szakma. Az édesapám szakmája. Nem megyek másnak.

Érthetetlen volt ez a csökönyössége. Pedig Gábor még azt is észrevette, hogy André nemcsak fáradt az éjjeli munkától, de egészsége, étvágya, jókedve is odavan.

Egyszer az udvaron látta félmeztelenül. Úgy lefogyott, hogy akár minden bordáját megszámolhatta volna. Sárguló bőre egészen hozzátapadt csontvázához, és úgy rémlett, mintha a kemence melegében nemcsak a gyenge, tizenkét éves test szikkadt volna ki, hanem André életkedve is.

Gábor végül elhatározta magát és felkereste Frankel elvtársat a Városházán. Mert Frankel elvtársat, aki közben a Kommün munkaügyi megbízottja lett, hetek óta nem látták már a Sebestyén-közben.

A morcos, háromszögű föveges kapus átnézett Gáboron, mintha nem is látná.

Frankel szobája előtt tucatnyi ember állt. A leghangosabbak a harcokról beszéltek. A hős Dombrowszkij tábornokról, aki kétezer emberrel kergette ki a versaillesiak háromszor olyan erős hadseregét az egyik faluból, Párizs peremén.

— Még egy páncélvonatot is elfoglalt — harsogott Tararat mester hangja; mert ő állt az egyik csoport közepén.

Mások a szakszervezetekről beszéltek és arról, hogy átveszik a termelés irányítását.

— Mi már átvettük a műhelyt szövetkezeti alapon — hallott Gábor egy ismerős hangsúlyt.

Dávidka Péter beszél így franciául. Ilyen lassan és nyílt magánhangzókkal. De nem Sándor barátja beszélt. Egy vékonydongájú, sovány kis ember.

— Dikics bácsi — ismert rá Gábor.

Odafurakodott hozzá. És mikor a magyar cipész két másik munkással együtt belépett Frankel dolgozószobájába, utánuk surrant az éppen becsukódó ajtón.

Frankel kérdőn nézett a fiúra. A munkások tekintetükkel meg majdnem hogy kiparancsolták a szobából.

— Fontos — suttogta Gábor.

— Akkor várj itt — nyitotta ki Frankel a szomszéd szobába nyíló ajtót.

A szobában két írnok körmölt hosszú iratokat.

—Biztosan ezek lesznek a rendeletek — gondolta megilletődötten Gábor.

Csak most látta, hogy hátul, a szoba sarkában egy fiatalasszony ül elgondolkozva.

Gábornak feltűnt, hogy milyen különlegesen szép, aranyszínű haj övezi az arcát, vastag fonatokban.

A ruhája is szép volt. Mélyvillogású vörös bársony.

— Olyan, mint a bor — gondolta Gábor. Azután újra arra figyelt: mit csinálnak az írnokok.

Hosszú idő telt el csendben. Sem az írnokok, sem az asszony nem szóltak egy szót sem.

Csak a toll percegett a papíron. És Frankel szobájából hallatszott át a beszélgetés moraja. Azután elhalt ez is.

Nyílt az ajtó. Frankel megigazította az orrán csiptetőjét.

— Nos, Gábor?

Az egyik írnok most felállt:

— Frankel polgártárs. Itt várja ez a polgártársnő is.

— Dimitrieva a nevem — csengett valami hihetetlenül lágy hangon.

Gábor, aki a Sebestyén-közben és a rakodóknál mindig érdeklődve hallgatta az idegen munkások beszédét, kedvét lelte abban, hogy kitalálja a hangsúlyozásból a nemzetiséget.

— Hasonlít Stasz apjának a kiejtéséhez — gon-

dolta most a vörösruhás fiatal asszony szavai hallatára. — Lengyel.

— Az orosz munkások ügyében jövök — folytatta az asszony.

— Persze! Orosz. — Állapította meg magában Gábor.

— Kérem, várjon még néhány percig. Gyere, Gábor.

Frankel becsukta a sapkáját szorongató fiú mögött az ajtót.

— No? Mi az a fontos?

— Andréról akarok beszélni — mormogta Gábor, és elkezdte mondani azt, amit kitervelt. De valahogy nem találta meg az előre elgondolt szavakat. Egyszerűen arról beszélt, ami a szívén feküdt.

Frankel figyelmesen hallgatta.

Mikor Gábor kifogyott a szóból, otthagyta, odaállt az ablakba. És azon a különös módon, amelyet Gábor már legutóbb is megfigyelt, hátultartva, összeütögette a kezét.

Gábor némán nézte.

Frankel most megfordult és odalépett elé.

— Jól van, Gábor. Köszönöm, hogy szóltál. Megvizsgálom ezt az ügyet.

Kezét nyujtotta.

— Megy a munka Theisz elvtárssal?

Gábor boldogan bólintott.

— Megy.

— No, üdvözlöm a Szövetséget — mosolygott Frankel.

*

Másnap hajnalban a Kommün munkaügyi megbízottja beállított Polleret mesterhez, a pékműhelybe.

Éppen a kiflitésztát szaggatták.

— Engedjék meg, hogy egy kis ideig elnézzem a munkájukat.

És mindenkit barátságosan üdvözölve, odaállt a műhely sarkába.

— Hol a kenyér? — kérdezte egy idő mulva.

— Az a második sütés lesz — morogta Polleret mester kissé bosszankodva.

Mert hétfőn, amikor a kerületnél nagyobb lisztkiutalást kapott, elhatározta, hogy ezentúl csak kiflit süt hajnalban. Ennek az árát nem állapította meg rendeletileg a Kommün.

— Így több lesz a haszon — magyarázta a fiának és elment a körút nagy kávéházaiba. Azóta háromszorannyi kiflit süt, mint elébb. A kenyér lisztjét pedig nem szitáltatja meg.

Frankel kivárta, míg a kiflik friss, aranyos ropogósra sülten a kosarakba kerültek. André és Fred már vitték is ezeket.

Még vagy tíz percet elbeszélgetett Polleret mesterrel, meg Lapát bácsival, az öreg segéddel.

Ekkor fogtak hozzá a kenyértészta dagasztásához.

— No, viszontlátásra — búcsúzott Frankel.

Értelmetlenül néztek utána.

Csak Polleret mester dörzsölgette csupasz könyökével homlokát. Nem tetszett neki ez a látogatás.

Három nap mulva felháborodottan fogta meg Tararat mestert a kocsma előtti sarkon.

— Hallott már ilyent!? Ezt a rendeletet! Hogy öt óra előtt ne lehessen elkezdeni a munkát a pékműhelyekben!

— No és — vont vállat egykedvűen Tararat mester.

— Nem érti?! Nem lesz friss kifli az urak reggelijéhez! Nem hallatlan ez?!

— Kenyér lesz? — kérdezte Tararat mester, és amikor Polleret bólintott, újra vállat vont: — Akkor nincs baj. A Kommünért áldozatot is kell hozni. A munkásokért.

— Persze, mert maga velük tart. Maga vörös!

Tararat mester nem zavartatta magát.

— A Köztársaságért minden áldozatra kész vagyok. A kardomat... — akarta mondani, de hirtelen elhallgatott.

Polleret mester most vette észre, hogy Tararat polgártárs már nem hordja díszes, régimódi nemzetőr egyenruháját.

— Mi ez? — kérdezte.

— Jöjjön be egy pohár vörösborra — hívta az asztalos.

Az asztalnál azután felvilágosította:

— A zászlóalj egy részét már régen a déli erődítésekbe rendelték. Most azután arról beszélnek, hogy minket, akik itt maradtunk, átvezényelnek a nyugati városfalakhoz. Tudja: oda, ahol a legveszélyesebb. Erre azt mondtam: Fiaim, én mindent készséggel áldozok fel a Kommünért, de a kerületből nem mozdulok. Mikor azután erre fegyelemről, miegyébről kezdtek szónokolni, kimondtam, ami a szívemen fekszik: nekem családom van, hát leszerelek. Le is szereltem.

A söntés cinkpultja mellől hátraszólt valaki:

— Én meg azt mondom, polgártárs, családom van. Ezért fogtam fegyvert, és ezért harcolok.

Tararat mester észre sem vette eddig a deresbajuszú nemzetőrt. Zavarodottan kapkodott szavak után, de hirtelenében nem talált megfelelő választ.

A nemzetőr pedig tisztelgett és otthagyta a kocsmát.

A félszemű kocsmáros odajött az asztalhoz. Tararat mesternek újból megjött a szava.

— Tudják — suttogta —, újból megnyitom a műhelyt. Munkát vállaltam. Puskatust fogok gyártani. Most járok munkások után. A régiek közül egy sem jön. Mind nemzetőr. A két inasommal meg mit kezdjek?

— És mit kezdjek én? Ezzel a rendelettel — sopánkodott a pék — képzeljék el, hogy öt óra előtt

nem kezdhetjük el a munkát. Amikor megkérdeztem: mi ez? Azt felelték a Városházán: ez az emberségesség. És képzeljék, az öreg Lapát, aki húsz éve eszi a kenyeremet, egyszerűen megtagadta, hogy a szakszervezetében követelje a rendelet visszavonását. Még ő is ellenem van.

— A mester ellen — hümmögött a kocsmáros. — És mit mond?

— Képzeljék, azt mondta: legalább alhat. Ilyen önző!... És ez a Frankel!

*

Frankel még mást is tett André érdekében.

Magához hivatta Gábort és egy papírlapot nyujtott át a fiúnak:

— Olvasd!

Gábor hangosan olvasta:

»*Párizs Kommünje tudomással bírva arról, hogy a nép ügyének védelmében a békéért tüntető Gardet Henri sütőmunkást a nép által később elsöpört zsarnoki császári uralom meggyilkoltatta, és ezért nevezett Gardet Henrit Párizs halottjának tekintve, árváját, Gardet Andrét (Lakik XI. kerület, Sebestyén-köz 6.), a Kommün gyámfiának ismeri el. Ennek következtében utasítja a XI. kerületi elöljáróságot: gondoskodjék a Kommün gyámfiának, Gardet Andrénak ellátásáról, őt ezután is édesanyjának, a meggyilkolt Gardet Henri özvegyének gondjaira bízva. A Párizsi Kommün egyben utasítja fentmegjelölt elöljáróságot, hogy nevezett Gardet André gyámfia továbbtaníttatásáról az 1871—72-es tanév kezdetétől a legnagyobb szeretettel gondoskodjék.*«

— Érted? — kérdezte Frankel és megvillant a szemüvege.

— Nem nagyon — rázta meg a fejét Gábor.

— Persze! Ez a hivatalos nyelv! No, olvasd el mégegyszer, magadban, lassan, nyugodtan.

Gábor figyelmesen mégegyszer végigolvasta a szöveget.

Hirtelen felragyogott az arca.

— Értem. André otthagyhatja a péket és tanulhat. És most velünk lehet újra. Részt vehet a Szövetség munkájában. Frankel elvtárs, ez nagyszerű! Hogy köszönjem meg?

— Nincs neked semmi köszönnivalód, Gábor. Épp ellenkezőleg. Én köszönöm, hogy felhívtad a figyelmemet egy embertelenségre, a hajnaltól estig tartó pékmunkára és emlékeztettél egy mulasztásunkra. Ezért is hívtalak ide. Azt szeretném, ha te vinnéd el ezt az iratot Gardet polgártársnőnek. Azt szeretném, ha te lennél a hírvivő.

HETEDIK FEJEZET

HŐSÖK KÖZÖTT

Magasan a májusi égen nagy, fehér felhőket kergetett a szél. Az ágyúzás sötétszürke füstje alacsonyabban szállt.

Levallot polgártárs sietve lépdelt, szorosan a kanyargó mellékutcák házfalai és kerítései mellett. Minél előbb ki akart jutni a pusztulás pokoli tájáról. Pedig jó ideje már, hogy elindult a nyugati sáncok környékéről, amelyet hetek óta lőttek a versaillesi ágyúk. És még erre sincs egyetlen utca, amely épen maradt volna, nincs egyetlen házsor, amelyet ne ért volna belövés.

Szótlanul sietett és a nagy igyekezettel nyomában csörtető három fiú is sokáig néma maradt. Szinte megigézte őket az ágyúk, gépfegyverek, puskák gyilkos tüzelésének látványa és méginkább a nemzetőrök, tüzérek és lövészek csodálatos kitartása, ügyessége, önfeláldozása — hiszen ezt szegezték szembe a számban

ötször erősebb ellenséggel, hogy távoltartsák Párizs falaitól.

Gábor kora reggel, amikor meghallotta, hogy a Díszelnök a nyugati kapuk környékén küzdő csapatokhoz tart, oda, ahol már hetek óta harcol az apja, addig könyörgött, míg Levallot végre beleegyezett és magával vitte. Ekkor azután Tonio is jött azonos kéréssel, azonos indokkal. Pierre apja, miután engedett a két gyereknek, már nem tilthatta meg saját fiának sem, hogy velük jöjjön.

A három fiú Levallot nyomában barikádról barikádra járt, és borzongással szemlélgette a megsérült sáncokat, a pozdorjává lőtt kapukat és a régi bástyák romhalmazát. Izgatottan lesték Dombrowszkij tábornok szavait, amint Pierre apjának a védelmi övezetről magyarázgatott. Még izgatottabban nézték magát a harcot. Amikor Gábor apjának a törzstől legtávolabb eső északi sáncszakaszon elhelyezett csapatához jutottak, meglátták még az előretolt német előőrsöket is.

— Ők a semlegesek, és a versaillesiak az ellenségeink — mormogta megvetően mutatva feléjük Petri.

— Semlegesek? Hogy lennének azok? — méltatlankodott a tábornok. — Éppen az előbb hallgattam ki egy elfogott versaillesi hadnagyot: két héttel ezelőtt szabadult a német fogságból. Nemcsak ő, de az egész ezrede. Bismarck készségesen ideszállította őket Thiersnek, hogy velük ölesse le Párizs forradalmi népét. Ezek a németek nem semlegesek! Csak éppen nem harcolnak. Nem bízom bennük. Egyszer még hátbatámadnak.

— Nem túlzás ez, tábornok? — kérdezte Levallot.

— Nem az. De természetesen jelenleg nem miattuk fő a fejem — jegyezte meg Dombrowszkij.

Elbúcsúzva apjától, Gábor meghallotta, amint a lengyel tábornok azt suttogja Levallotnak:

— Kevés a csapat. Főleg a déli sarokban. Írja meg polgártárs a *Népharagban*, hogy minden épkézláb em-

berre szükség van. Tüzelje a lap fegyverfogásra, harckészségre az embereket. A szomszédos szakaszon néha ijesztően megritkul a bástyákat védő nemzetőrlánc.

Amint azonban most a házakat súrolva sietnek tova, Gábor gondolatait nem a tábornok szavai foglalkoztatják, sokkal inkább az, amit az előbb a legfontosabb pontnál, a szétlőtt kapunál látott. Az a néhány ágyú, amely négy hete szakadatlanul tüzel. És főként az egyik ágyú félmeztelenre vetkőzött tüzére.

— Tizenötéves.

Tehát csak három évvel idősebb, mint ő. Igaz, Daniel is, Teo is tizenötévesek, és mindkettő tüzér. De ők valahol messze, az egyik déli erődben vannak, nem látta őket harc közben, porban és lőporfüstben, mint ezt a barnárasült testű izmos fiút. És nem is állította senki sem Misu bátyjáról, sem Albin elvtárs fiáról, hogy a legjobb tüzérek. Már pedig erről a fiúról maga Dombrowszkij tábornok mondta, hogy a legjobb tüzér, és igazi hős. A lengyel tábornok pedig csak tudja! Nem hiába harcolt már annyi forradalomban!

Amint a Díszelnök nyomában siettek, ugyanerre gondolt Pierre és Tonio is.

Hatalmas dörej, csattanás állította meg őket egy pillanatra. Az utca végén becsapott egy bomba. Nem láttak mást, mint hatalmas füstoszlopot, porfelleget.

— Gyorsan — szólt hátra Levallot, és bekanyarodott a sarkon egy keresztutcába.

Leérve a Szajna közelébe, végre nem hallották már a közeli belövéseket, csak folyton távolodó dörgést. Elmaradt a foghíjas házsorok komor látványa is. A partmenti fasorban jól öltözött urak, elegáns hölgyek sétáltak, mintha nem is lenne a szomszédban harc.

— Ezek miért vannak itt? — kérdezi Gábor Levallot-tól most már mellette lépdelve, és rámutat egy csoport régi, díszes egyenruhájú nemzetőrtisztre és cilinderes polgárra.

Levallot rosszkedvűen legyint.

A fiúk inkább sejtik, mint hallják, amint azt mormolja:

— Gyáva árulók!

A folyó felől felsikolt egy hajókürt.

Pierre a sétányt szegélyező kőkorlátho z szalad.

— Nézzétek! — mutatott le a folyóra.

Három, sárgára festett, egészen apró gőzös tartott felfelé a folyón.

— Őrhajók — mondja Pierre apja —, ezek védik arra feljebb a kiszögelést. Nehéz lehet a dolguk, mióta Issy erődje elesett.

— Látjátok a kis ágyút az orrában? — kiáltott fel Tonio.

Matrózok álltak az ágyúk mellett.

A fiúk feléjük integettek:

— Éljenek a matrózok!

A folyókanyar nemsokára eltakarta szemük elől a hajókat.

— Gyerünk, fiúk, későre jár — szólt Levallot, és újra útnakeredt.

Valóban, a nap már lenyugodni készült. Utolsó sugarai velük szemben, a Szajnán túl, a nagy térség végén, az Invalidusok palotájának kupoláján szikráztak.

— Apa, a nyomdába mégy? — kérdezte Pierre.

— Előbb a Városházára.

A régi, nagy császári kertek kapuja tárva-nyitva állt. Egy árus telepedett meg előtte kosaraival. Levallot kérés nélkül négy szelet kalácsot vásárolt. És a fiúk nagyot harapva a kalácsba, nevető arccal léptek be a kertbe.

A Kommün előtt ide sem tehették volna be a lábukat.

A kis diadalívnél azután kifordultak a híres olaszországi csatáról elnevezett nagy, egyenes útra, mely a városháza felé vezet.

Ezen a szép májusi estén a járdán fel-alá hul-

lámzott a tömeg. A színes, zajos út, a hangos beszéd és nevetés közepette, egyszerre elfelejtették a kihalt nyugati városrész pusztulásának képét.

Csak Gábor agyában motoszkált folyton annak a tüzérgyereknek az emléke.

Észre sem vették, már a városháza közelében jártak.

Mikor át akartak menni a régi torony előtt, hirtelen meg kellett állniok a járdán. Három poros, verejtékes, vörösinges lovas vágtatott el előttük.

Lovaikat azután ott találták a városháza előtt, az ágyúk mellett.

Az egyik vörösinges nemzetőr tartotta a gyeplőket. Munkások, nemzetőrök, asszonyok csoportja fogta körül.

— ... ha mondom! — hallották. — Minek hazudnék?

— De hogyan? Rettenetes! Miért? Mi van?

— Kiürítették Vanves erődjét!

— Igaz ez? — kérdezte Levallot a vörösinges elé furakodva.

— Igaz. Ma dél óta a versaillesiak háromszínű zászlója leng a tornyán.

— Mi lesz? Elvesztünk! Issy után Vanves! A nyugati kapuk szétlőve! Holnapután itt lesznek a nyakunkon! — hallatszott mindenfelől.

Levallot sietett a bejárat felé.

— Menjetek haza — szólt a fiúkhoz.

De ezek nyomon követték.

— Mit akartok?

— Megtudni, igaz-e?

— Menjetek csak, menjetek!

A fiúk azonban nem tágítottak.

A hatalmas folyosón már égett a gázvilágítás. Lebon, Misu édesapja sietett velük szemben, oldalán egy vörösinges tiszttel.

— Hallotta? — kérdezte meglátva Levallot-t. —

Vanves erődjét feladta parancsnoka. Biztosan árulás. Wroblewszkij azonban tartja a falut, és azt üzente, hogy ellentámadásba indul a mieinkkel, a tizenegyedik kerületiekkel. A 105-ös zászlóaljjal. Megyek ki. Jön velem?

— Természetesen.

— Lőszert kell kivinnünk — mondta még Lebon, és már futott is az udvar felé.

Nyomában szaladt a vörösinges tiszt, Levallot és a három fiú.

A fiúkat nem lehetett elzavarni. Amikor a nyolc lőszerrel megrakott szekér a városháza oldalsó kapuján kifordult, észrevétlenül és ügyesen ott lapultak az utolsó szekéren, a ponyva alatt.

A hídnál utolérte a szekérsort a három vörösinges lovas.

— Csak gyorsan, gyorsan! — kiáltott a kocsisokra a tiszt. — Az őrmester majd elvezeti magukat. Én előre vágtatok. A kapunál szólok. Azután csak egyenesen Vanvesba, a faluba. A községházára. Ott várjuk magukat, polgártársak!

— Megyünk, megyünk — kiáltotta vissza az első szekér bakjáról Lebon.

Két lovas elvágtatott. A harmadik Lebon mellé rugtatott. A kocsisok a lovak közé csördítettek.

A városkapunál már izgatottan várták őket. Azonnal hangosan csikorogtak a láncok. Leengedték a függőhidat.

Lebon leugrott a bakról.

— Nem jöttök velünk, polgártársak?

— Ki ön? — kérdezte az őrség parancsnoka.

— Lebon, a Központi Bizottság tagja — és mutatta az igazolványát.

Egy fáklya tüzénél vizsgálgatta az írást az őrparancsnok.

Már egészen besötétedett.

— Kevés az emberünk. Wroblewszkij tábornok már előrerendelte a tartalékot.

— Mégis, talán akad még jelentkező?

Levallot is leszállt a bakról és beszélni kezdett a kapu körül álldogáló nemzetőrökhöz:

— Vissza kell foglalnunk az erődöt.

— Nem megyünk ki a kerületünkből — morogta egy kövér, ezüstpaszományos nemzetőrtiszt.

— És a mieink? — szólt rá szemrehányóan Lebon. — Ha ők is ezt mondanák. A tizenegyedik kerületiek?! Ők harcolnak ott! Hallják?!

A kaputól délre, a síkságon, a sötétben dörögtek az ágyúk.

Lebon rábeszélésére vagy tíz nemzetőr mégis jelentkezett.

— Nem engedem őket — mondta az őrparancsnok — kevesen vagyunk itt a falaknál.

— Hiszen ott verekednek! Itt csak alszanak! — fakadt ki Lebon, és a nemzetőrökhöz fordult.

— Nem engedem — ismételte a parancsnok. A nemzetőrök morogva visszahúzódtak.

Lebon még mondani akart valamit, de a sötétből a vörösinges őrmester sürgette. A nyolc szekér már átzörgött a hídon. Lebon dühösen legyintett, és Levallot-val az oldalán, futva a szekérsor után indult.

A sötétben bakancsok kopogtak a háta mögött.

— Mi is jövünk, parancsnok polgártárs — suttogta egy hang.

Két fiatal nemzetőr kiszökött mögöttük a csatába.

Mert csata készült. Vagy már folyt is. A síkon fel-felvillantak az ágyútüzek. Az ágyúk dörgése mind erősebbé vált.

Mikor befordultak a kocsik a faluba, már egészen közelről hallatszottak a becsapódások.

— A versaillesi ágyúk hangosabbak a mieinknél — morogta Lebon, amint leugrott a bakról.

A vörösinges tiszt a kezét nyujtotta.

— Jó, hogy megérkeztek. A támadás a jobbszárnyon már megindult.

— Két puskást is hoztam — mondta Lebon a szekerekről elősiető fiatal nemzetőrökre mutatva. — Levallot polgártársnak, meg nekem is adjanak fegyvert.

— Nekünk is — kiáltott Gábor a sötétből előlépve.

Ott állt mind a három fiú.

— Azonnal menjetek vissza! Hallatlan, engedetlen kölykök! — fakadt ki Lebon.

— Majd a sebesültszállító kocsikkal — mondta a vörösinges tiszt. — Most úgysem engednék be őket a kapun. Addig meghúzódhatnak itt a községházán. Itt a törzs. Jöjjön polgártárs a tábornokhoz.

Az elszontyolódott fiúkat Levallot leültette a községháza előtti kertben.

— Itt várjatok!

És már szaladt a házba.

— Gyerünk befelé mi is — suttogta Gábor. — Itt nincs semmi érdekes. De hallottátok: a házban van a törzs. A tábornok.

Besettenkedtek a gyengén megvilágított előcsarnokba.

— Minden tábornok lengyel? Ezt nem értem — töprengett hangosan Pierre — délután is, most is. És milyen különös a nevük.

Az előcsarnokban ülő altiszt felnevetett.

Pierre megörült a sikerének és hangosan felnevetett:

— Hát francia tábornok már nincs?

— Ne félj fiam, van! — hangzott ekkor egy erélyes hang.

Valaki az előcsarnokba lépett. Hátrafelé kiáltott:

— Vigyázz a lovamra!

Az egyik szoba ajtaja kinyílt. A lámpafényben egy villogószemű tiszt állt:

— Ki az? Brunel?! Maga? Nagyszerű! Megkapta az üzenetemet? Tud segítséget adni?

— Azért jöttem, hogy megmondjam. Összeszedtem két zászlóaljat. A temetőnél rátörök a versaillesiakra.

— Pompás! Akkor én áthozhatom a tartalékomat a vasútvonalra.

— Sikerülni fog? — kérdezte a szobába lépve Brunel.

— Muszáj! — tüzelt Wroblewszkij. — Tehát megértettük egymást? Induljunk, polgártársak.

A sötét utcáról, egészen közelről lövöldözést hallottak a fiúk.

Egy nemzetőr berohant az előcsarnokba.

— Meneküljünk. Itt vannak a versaillesiak.

Kirántotta a tábornok szobájának ajtaját.

— Egy lovasezred! — kiáltotta rekedten. — Végünk van!

A két tábornok, Lebon, Levallot és a tisztek kitódultak az előcsarnokba.

Közben új nemzetőrök rohantak be az utcáról. Néhányan megálltak a községháza előtti kert kerítésénél és tüzelni kezdtek az utcára.

— Puskát! — kiáltotta Wroblewszkij.

Az egyik tiszt kirántott egy ajtót és dobálni kezdte a fegyvereket. Egy másik töltényeket osztogatott.

A két tábornok és Lebon már a községháza szűk tornácán álltak, kezükben lövésre kész puska. A kerítésnél meghúzódó nemzetőrök sűrűn tüzeltek kifelé.

Az utcán künn valami formátlan fekete tömeg közeledett.

Mindenki lőállást foglalt el.

Gábor a lépcsőn ült és egy puskát szorított a vállához. A sötétben ő is elkapott egyet.

Pierre és Tonio mellette ültek.

— Nekünk már nem jutott — siránkozott Tonio.

Hangos lópatacsattogás, kardcsörtetés. A kapun bevágtatott az első lovas.

— Most! — kiáltott Wroblewszkij. — Tűz!

Vagy egy tucat puska dörrent. A ló felbukott, lovasa a földre zuhant.

Ugyanakkor az utcán felhangzott egy rövid sortűz.

— Vissza! Vissza! — hallották a kiáltozást.

A tisztek, nemzetőrök sietve töltötték meg fegyverüket.

Gábor a vállát tapogatta. Nagyon megütötte a puska, de már újra töltött.

— Most én. Add nekem — könyörgött Pierre.

— Mindjárt — kiáltotta Gábor, és meghúzta a ravaszt.

A lökés most olyan erős volt, hogy majdnem felbukott ültében. A füle zúgott. Künn az utcán újabb sortűz dördült.

— Szuronyra! — kiáltották az utcán.

Káromkodás, jajkiáltás hallatszott.

Alig egy-két percig tartott az egész.

— Ne lőjetek! Ne lőjenek. Tábornok polgártárs, mi vagyunk! — kiáltotta valaki, és átbukott a kapu mögött heverő lovon és lovason.

— Világosságot! — parancsolt Wroblewszkij.

Kihozták a szobákból a lámpákat. Fáklyát is gyujtottak.

— Nincs semmi baj, tábornok polgártárs? — kiáltotta az előbbi hang.

— Semmi, semmi.

— Egy versaillesi huszárőrs tévedt a faluba. Későn vettük észre. De nem is maradt közülük egy sem — kiáltotta a tábornok elé sietö nemzetőrtiszt.

Wroblewszkij átnyujtotta parancsőrtisztjének a puskáját.

— Azért meg kellene húznom a fületeket. Igy vigyáztok?! Éppen, amikor vendégeink vannak!?

— Ilyen is előfordul néha — jegyezte meg mosolyogva Brunel. — Tehát rendben van? Indulok vissza! Nem lesz csendes az éjtszaka... Hol a lovam?

— Mi is indulunk, de gyalogszerrel — mondta Lebonnak Wroblewszkij. — Mire felkel a nap, azt akarom, hogy vörös lobogó lengjen Vanves erődjén.

— Látni fogjuk, tábornok, biztosan — mondta Levallot. — Megengedi, hogy magával tartsak?

— Természetesen. Legalább közben elmondja nékem a legújabb párizsi újságokat.

Brunel a lovára ugrott és elnyargalt. Egy lovász követte csak.

Wroblewszkij is elindult a tisztekkel.

— És velünk mi lesz, apa? — lépett eléjük Pierre.

— Mondtam. Itt maradtok. A szekerekkel hajnalban indultok Párizsba.

— De nézd, apa, Gábor már harcolt — mutatott Pierre a barátjára, ki most is ott szorongatta kezében a puskát. — Mi is harcolhatunk.

— Bátor gyerekek! — dörmögte a tábornok. — De fogadjatok szót.

És kisietett az utcára. Nyomában a többiek.

— Gyerünk — intett Gábor.

Szótlanul a csoport után osontak.

Levallot már csak akkor vette észre, hogy a fiúk ismét ott vannak mögöttük, amikor kijutva a faluból vagy negyedóra járás után, egy erdőszélen álltak, a vasúti töltéssel szemben.

— Maradjatok mindig mögöttem — mormogta a fiúknak. Most már nem tehetett mást.

— És Lebon bácsi? — kérdezte Pierre.

— Ő átment a másik zászlóaljhoz. A 105-ösökhöz.

— Már rohamra is indultak a töltés ellen — intett most jobbfelé a sötétbe a tábornok.

Balkéz felől, messzire, elől éles villanások. Ágyúdörej.

— Amott az a montrouge-i erőd. Az segít nekünk — magyarázta Wroblewszkij. — No, gyerekek! Induljatok!

Egy század kis csoportokra szakadozva a töltés felé vonult. Már egészen közel értek, amikor a versaillesiak észrevettek őket. Tüzeltek.

De ekkor a kürtös már a roham jelét fújta és a nemzetőrök rárontottak a töltésre. Szerencsére nem volt magas. A nemzetőrök gyors szuronyrohama megfutamította a katonákat.

— Most a másik század. Utánam! — vezényelt Wroblewszkij és a csapat élére állt.

Jobbról-balról tüzelés hallatszott.

A nemzetőrök zárt sorokban futottak előre. Szemköztről nem tüzeltek. Így jutottak át a vasúti töltésen.

Ekkor kisütött a hold. Tejfehér fénye elborította a tájat. Hirtelen puskatűz állította meg a századot. A nemzetőrök hasravágódtak, és tüzelni kezdtek.

— Még tegnap sáncot ástak ott a kiszáradt pataknál — mutatott előre a sötétbe a vörösinges tiszt.

— Mennyi ez? Ötven meter talán — dünnyögött a tábornok. — Kürtös, rohamot! Előre, fiúk, utánam!

Felugrott és rohant. Utána mindenki, aki körötte volt, azután jobbra is, balra is egyetlen széles láncban a szántóföldeken. A kürtös meg fújta.

— *Éljen a Kommün!* — kiáltotta Wroblewszkij.

És a földeken, a holdfényben úszó tájon, a kürtnél is hangosabban felzengett a kiáltás:

— *Éljen a Kommün!*

Wroblewszkij elsőnek ugrott a sáncba. Kardja lesujtott egy katonasipkára. Azután egy másikra.

A katonák nem védekeztek. Megadták magukat.

— Hátravinni őket — rendelkezett a tábornok. — Mi pontosak vagyunk. De mi van a tüzéreinkkel?

Éppen ekkor dördültek meg a hátuk mögött hagyott falu felől az ágyúk.

Jobbkéz felől pedig, vagy egy kilométerre tőlük megszólalt egy kürt.

— A százötösöké.

— A kerületé — suttogta Gábor, és átadta puskáját Tonionak. — Birod?

— Persze — mondta boldogan Tonio.

— Várj itt — suttogta Gábor és megfogta Pierre kezét. A sánchoz vezette. A holdfényben megcsillogtak a versaillesiak eldobott puskái. Kettőt megragadtak a fiúk. A halottak táskájából átöntötték a töltényeket a zsebükbe. Igy léptek vissza Tonio mellé.

— Gyerünk. Előre! — kiáltott a tábornok.

Szemközt most veszettül elkezdtek dörögni az ágyúk. Zúgást, fülsiketítő sistergést hallottak.

— Ne féljetek — kiáltották a tisztek. — Magasan lőnek. Nem találnak el. Csak előre! Előre!

Rohantak előre az éjtszakába, ajkukon hangosan zengett a jelszó:

— *Éljen a Kommün!*

Eljutottak az erődöt körülvevő árok partjáig. Itt órákig hevertek. Tüzeltek rájuk, és ők is tüzeltek. A fejük felett mindkét irányban zúgtak, sisteregtek az ágyúlövedékek. Az erődéi és a faluból a Kommünéi.

Egyszerre hatalmas lángoszlop szökött fel előttük. Megvilágította az egész erődöt, a bástyákat, a sáncokat, körüskörül a földeket.

— Eltaláltuk a lőporkamrát. Nagyszerű fiúk! — kiáltotta Levallot. Ő is puskát tartott a kezében. A három fiúval együtt tüzelt.

A nagy tűzben nem is vették észre, hogy az ég lassan világosodni kezd.

Ekkor újra megszólaltak a kürtök, és az ezerhangú kiáltás:

— *Előre! Éljen a Kommün! Éljen a Köztársaság!*

Hirtelen mindenki legurult az árokba. És már kúsztak is fel a másik oldalon.

Ez volt az utolsó roham.

A versaillesiakat kiverték az erődből.

A katonák megfutottak.

Mire felkelt a nap, ott lobogott az aranyrojtos vörösszínű zászló, a Kommün zászlaja, az erőd félig rombadőlt legmagasabb tornyán.

— Ki ért az ágyúkhoz? — kérdezte a tábornok az ujjongó körülötte álló nemzetőröktől.

— Én — kiáltott egy fiatal, de rekedt hang. — Egy hónapja kezelem azt a tizenkettest ott.

Fiatal, borotválatlan, gyűröttképű nemzetőr állt a tábornok elé.

— Maga, polgártárs?

— Igen. Egy hónapja kezelem. Én voltam az utolsó, aki elhagyta az erődöt. Fájt a szívem. Mondtam a parancsnok polgártársnak, tartson ki. De nem hallgatott rám. Még meg is fenyegetett, hogy főbelövet, mert nem engedelmeskedem a parancsnak. Itt kellett hagynom a tizenkettesemet. Épp csak hogy eldugtam a gyúszeget. Meg is találtam már. Nem használta az én ágyúmat Thiers zsoldosa. Most azután újra lőhetünk.

— No. álljon is neki! Mi a neve?

— Györök. Györök Leó.

— Furcsa név.

— Magyar vagyok. Önkéntes a Kommün seregében.

— Csak találkozom én a magyarokkal! — mosolygott a tábornok. — Nos, Györök polgártárs, maga lesz itt az erődben a tüzérek parancsnoka.

A tábornok körülnézett:

— Van-e még valaki, aki ért az ágyúkhoz?

Hárman jelentkeztek.

— Álljatok azonnal munkába. Lőjétek a mezőt is előttünk. Montrouge-t értesítették már, hogy elfoglaltuk az erődöt? — fordult a vörösinges tiszthez.

— Értesítettük.

— No, rendben van. Akkor Arnold, te maradsz itt száz puskással. A tüzérekért küldtél?

— Küldtem.

— Te vagy az erőd parancsnoka. Csak egy utasításom van a számodra: itt maradni, ágyúzni, főleg nyugatra. Issy erődjét ne hagyjad élni. Érted?

— Értem.

Egy nemzetőr tört utat magának az erőd udvarára.

— Tábornok polgártárs, Issy mellett egy ezred megkerülte az erődöt. A falut támadják, egy barikádot már elfoglaltak.

— Ki küldött?

— Brunel tábornok.

— No, akkor gyerünk! Sorakozó!

— Fáradtak az emberek — morogta egy tiszt.

— Majd ha győztünk, akkor megpihenhetünk. Ugye, százötösök? — kérdezte Lebontól, aki egy tiszttel épp most érkezett.

Lebon mosolyogva intett, hogy: igen.

Levallot köhögött. Nem tett jót beteg tüdejének ez a hajnali szellő.

— Induljunk — intett a tábornok. — Brunelnek kell segíteni.

— Én meg megyek a Központi Bizottságba, és jelentem: mit láttam — szólt Lebon. — Nagyszerű volt a harc.

— Mi is megyünk — mondta Levallot. — Pierre! Hol vannak a barátaid?

De Gábor és Tonio eltűntek. Mióta a nemzetőrök betörtek az erődbe, senki sem látta őket. Hiábavalónak mutatkozott minden keresés. Nem voltak a sebesültek között sem, a sáncokon sem maradtak.

— Visszamentek volna Párizsba? — töprengett Levallot.

Wroblewszkijjel az élükön a csapatok elvonultak. A tüzérek is megérkeztek. A lőszereskocsikról rakodtak le.

Gábort és Toniót senki sem látta. Nehéz szívvel hagyták abba a kutatást.

Nem volt sok sebesült. Mert aki járni tudott, előbb elindult már a falu felé, Párizs felé. Az egyik üresen maradt szekérre felült Lebon, Levallot és Pierre.

Keleten már ragyogott a nap.

— A fiúk? Hová lettek a fiúk? — Apjától, Lebon bácsitól csökönyösen ezt kérdezte csak Pierre.

Azután, hogy nem kapott választ, és rázódott a szekér, egyszerre előrebillent a feje. Elaludt.

*

Amikor a nemzetőrök behatoltak az erődbe, Gábor boldogan közöttük tolakodott. Az egyik lépcső alján egy elhagyott alagútnak tetsző üreget pillantott meg. Hirtelen felmerült benne a gondolat: most! Nem habozott egy pillanatig sem, csak körülnézett: látja-e valaki? — azután besurrant a kövek közé és a falnak támasztva puskáját, lekuporodott.

Vékony árnyék jelent meg előtte.

— Gábor — suttogta — mit csinálsz itt?

Tonio volt.

— Pszt — húzta maga mellé barátját Gábor. — Itt akarok maradni — suttogta.

— Miért? — kérdezte ugyanolyan fojtott hangon Tonio.

— Tüzér akarok lenni.

— Nagyszerű. Én is.

— Nem látott meg senki?

— Nem. Mindenki csak felfelé tolakodik.

— Akkor maradjunk csendben.

Izgatottan egymáshoz bújtak, így ültek sokáig. De minden izgalmuknál erősebb volt a fáradtságuk.

— Soká kell várnunk — suttogta Gábor — amíg mindenki elmegy. Pierre, meg az apja, meg Lebon bácsi.

— És a tábornok.

— És a tábornok is. Addig aludhatunk.

— Nagyon jó — dünnyögte már félálomban Tonio.

Átölelve egymást elnyúltak a fal mellett. Elszunnyadtak.

Nem tudták: mennyi ideig aludtak, de amikor Gábor felébredt és megmozdult, Tonio is nyitogatni kezdte szemét.

Sötét volt körülöttük.

— Éjtszaka van? — kérdezte Tonio.

— Megnézzük.

Csendben az üreg szájához settenkedtek. Hunyorogni kezdtek a napfényben. A föld dübörgött alattuk. És fölöttük a levegő is.

— Ágyúznak.

— Vajjon elmentek-e?

Mire kimerészkedtek: a hajnalban visszafoglalt erőd már félig körülkerítve, súlyos harcban állt.

A versaillesiaknak ezen az arcvonalon vezénylő tábornokát álmából riasztották fel a hírrel, hogy Vanvest visszafoglalták a kommünárok.

Nem akarta megérteni, hiszen tegnap minden szükséges intézkedést megtett. Végül is el kellett hinnie, amikor izzadtan előtte állt a tüzérezredes, aki nem is egy teljes napig dicsekedhetett csak azzal, hogy az erőd parancsnoka.

— Árulás — dühöngött a tábornok — és tépni kezdte hálóköntöse alól kilátszó selyemingének fodrait.

— De nem... higgye el, tábornok úr!... Olyanok voltak, mint az ördögök! Azt mondják az embereink, hogy maga Wroblewszkij vezette a vörösöket rohamra. Legalább öt zászlóaljjal támadtak.

— Akkor mi tízzel fogunk, hússzal, harminccal. Az egész front induljon Vanves ellen — üvöltötte a tábornok elősietö vezérkari főnöke sápadt arcába.

Ez hebegve válaszolta:

— Tábornok úr utasításai szerint hajnal óta Issyt támadja egy hadosztály.

— Igen — nyelt egyet a tábornok. — Ott meg az az átkozott Brunel! Börtönből engedték ki, hogy okvetetlenkedjék. A harmadik és negyedik hadosztály induljon Vanves ellen! A messzehordó ágyúk lőjék szakadatlanul! Ne kíméljék a lőszert. Küldenek majd a poroszok.

Az egész vidék felett uralkodó fennsíkon nemsokára megszólaltak a beásott nehéz ágyúk. Thiers Toulonból hozatta ide a hadikikötő legjobb nehézütegeit.

Már az elmúlt héten szétlőtték az erőd felét. Most már a romokat is lőtték. Vanves bástyáin nem maradt mellvéd.

Tizenhat ágyút találtak itt a tüzérek, de már csak nyolcat tudtak használni. A nehéz ütegek pontosan irányzott lövedékei tönkretették a többit. Tizennégy tüzér esett el félnap alatt.

A versaillesi seregek is előre nyomultak. Körülvették az erődöt.

Amikor a két fiú odajutott a vörösinges parancsnok elé, ez megdöbbenve fogadta őket.

— Mit csináljak veletek?

— Tüzérek akarunk lenni.

És Gábor beszélni kezdett a tüzérfiúról, akit tegnap a nyugati kapunál láttak.

Györök jött éppen.

— Ketten megint megsebesültek, parancsnok polgártárs! Ember kellene a lőszer adogatáshoz.

— Mi megyünk — ajánlkozott azonnal Gábor.

— Nem. Veszélyes — rázta meg a fejét Györök..

— Szó sem lehet róla — jelentette ki a parancsnok. — Györök polgártárs, mindjárt küldök két nemzetőrt. Ti meg, ha dolgozni akartok, menjetek a konyhára segíteni. Most nem küldhetlek titeket haza, mert nincs járható út. Majd éjtszaka.

— Hát nem maradhatunk itt?

— A konyhára menjetek! Egy-kettő!

Gáborék mégis felszöktek a bástyára, a tüzérek mellé. Nem tudták elkergetni őket. Pedig úgy repültek a repeszdarabok, úgy hasadtak le a bástyák kövei, hogy minden pillanat veszélyt hozott.

A fiúk nem tágítottak. És a tüzérek nem értek rá, hogy elűzzék őket. Szakadatlanul dolgozniok kellett. Egy negyedóra mulva a fiúk már segítettek. Vizet hordtak, lőszert adogattak és nagy erölködéssel emelve a nehéz homokzsákokat, tömték a réseket.

Amikor a nap a nyugati égről lebukni készült, az erőd parancsnoka ott állt a tüzérek mellett.

— Itt vagytok?

— Segítenek. Bátor fiúk — mondta Györök elismerően.

A parancsnok szórakozottan bólintott.

— Itt balfelől ezt a sáncot nem tudnók lőni? — mutatta Györöknek.

— Túlságosan közel vannak, parancsnok polgártárs.

— Mit csináljunk? Mindjárt a nyakunkon lesznek.

— Át kellene küldeni valakit a montrouge-i erődbe. Ők könnyen lőhetnék.

— Még minket ágyúznának.

— Dehogy. Ügyes fiúk vannak ott is. Három napja is megtették mikor először nyomultak előre a versaillesiak. Szétlőtték a sáncukat. Igy azután nem hozhattak az oldalunkba tábori ágyút.

— Éjszaka meg lehetne kísérelni az értesítést.

— Macskának kellene annak lenni. Szoros nagyon a gyűrű.

— Megyek én, parancsnok polgártárs — jelentkezett hirtelen Gábor.

— Én! Inkább én! — kiáltotta Tonio.

A vörösinges zavartan nézett rájuk.

Az egyik tüzér is odaszólt.

— Meg kellene kísérelni.

A parancsnok az ajkát rágta. Százharminc emberrel maradt itt. Tizenkilenc közülök már halott. Vagy harmincan megsebesültek. Félnap alatt. Meddig bírják? Segítségre rövid időn belül nincs kilátás. Wroblewszkij nem támadhat újra. Hiszen alig van itt mögöttük ezer embere.

— Reménytelen kísérlet — mormogta.

— Semmi sem reménytelen — csengett az ágyúdörgés közben egy hang.

Gábor hangja. Valamit mondott még, de nem lehetett hallani a fülsiketítő zajban. Egy nehéz lövedék újra beletalált a fősáncba. Hatalmas porfelhő szállt fel, göröngyök repültek.

A parancsnok végre döntött. Nincs egyetlen embere sem, akit nélkülözhetne. És talán igaza is van ennek a Györöknek. Macska bújhatna csak át ezen a gyűrűn. Ezek a fiúk! Magához intette őket. Megmutatta a távolban Montrouge erődjét. Azután a versaillesiak előretolt állásait, hevenyészett sáncait.

— Ha leszáll az est, ketten elindultok, de különkülön. Az egyik visszafelé, amerről jöttünk, a vasútvonal irányában. A töltésen átbujik valahol. Minél messzebb, annál jobb. Akkor azután betér a faluba. Megkeresi Wroblewszkij tábornokot, biztosan ott lesz a községházán és átadja neki a jelentésemet. Meg egy rajzot a montrouge-iak részére. A másik is visz egy ilyen rajzot. Itt a halmokon kel át, a kis erdőig megy. Onnan azután egyenesen Párizs irányában halad. Vagy egy kilométer után jobbra fordul. Arra! Látjátok?! Amikor elér ahhoz a tanyához, ott, egészen messze, a fák között, túl a dombokon, akkor újra jobbkézt fordul. Út vezet abból az irányból egyenesen az erődbe. A montrouge-i erődbe. Értitek?

— Értjük, parancsnok polgártárs.

— Nos? Ki hová megy?

— Én az erődbe — mondta Gábor. — Ott tüzér a bácsikám. Török Sándor. A montrouge-i erődben.

— A bácsikád? — figyelt fel Györök. — Hiszen ismerem. Te a Petri asztalos fia vagy?

— Igen.

— Igy találkoznak hát a magyarok! No, fiam, ha átérsz, üdvözöljed Sándor bátyádat a nevemben is. Mondd, hogy itt én vagyok a főtüzér. A honfitársa, Györök Leó. Versenyezhet velem: ki pusztítja jobban az ellenséget. Odahaza meg mondd meg az édesapádnak: azt üzenem neki, örülök nagyon, hogy egy célért harcolhatunk, mi magyarok: a Kommünért.

— Ha átadtátok az üzeneteket — folytatta a parancsnok —, hazamentek. Az édesanyátok már kisírta a szemét: nem tudja, hogy hová lettetek.

Elkomorult a fiúk szeme.

— Ez igaz.

És megfogadták, hogy amint átadják az üzenetet, hazamennek.

A parancsnok körüljárva a fiúkkal a bástyát, még egyszer elmagyarázta: hová menjenek, mire vigyázzanak. Azután az omladozó lépcsőn lebujtak a parancsnoki szobába. Útközben a vörösinges beszólt a konyhára:

— Lesz-e leves?

— Lesz, lesz — dörmögte a szakács.

— Gyorsan, mert esteledik.

*

Györök javaslatára az est beálltakor két könnyű ágyút levittek az alsó sánc mögötti kazamatába, és innen a falon tátongó résen keresztül kartáccsal olyan alacsonyan tüzeltek, hogy a versaillesiak nem mertek előrenyomulni. Tehetetlenségükben ők sem hagyták abba a tüzelést. Sáncaik felől időnként egy gépfegyver kerepelt. Puskáik is szóltak, mintha figyelmeztetnék az erőd védőit, hogy ott vannak a közel-

ben. A fennsíkról pedig állandóan repültek a nehéz ágyúk lövedékei. Az északi őrtorony beomlott. Maga alá temette a szakácsot és az egész élelmiszerkészletet. A sötétben két kezükkel igyekeztek elhordani a romhalmazt a nemzetőrök.

A cipőjébe dugott jelentéssel ekkor ereszkedett le a sánc alatti árokba Tonio. Szerencsésen, épségben felkapaszkodott az árok túlsó oldalán.

A hold gyengéd, fehér fénye sejtelmesen világította meg a környéket.

Kúszva érte el a délután jól megfigyelt bokrokat. Még nem is egyenesedett fel, amikor hirtelen jobbkéz felől, egészen közelről, tucatnyi puska tüzelt az irányába. Rémülten a bokrok alá kuporodott. Talán öt percig mozdulatlanul figyelt. Semmi nesz. Felegyenesedett. A puskák újra megszólaltak. A bokrok közé bújva, négykézláb ereszkedve, kezdett távolodni a puskák elől. Már átjutott a bokrokon, amikor a háta mögött újra megszólaltak a puskák. Ekkor balkézfelől egy kis árkot látott meg. Lecsúszott a fenekére. Száraz volt. Sietve haladt előre. A tüzelés elmaradt a háta mögött. Az árok végére ért. Vigyázva bujt elő.

Hátrafelé pillantva, meglátta az erőd sötét falát. Ezen az oldalon nem tüzeltek, de az ágyúk messzire hallatszó dörgése, a föld dübörgése mutatta, Vanves erődje védi Párizs városát. Azután megfordult. Ott valahol a szelíd halmok hullámai között kell lennie a vasúti töltésnek. Elindult.

Egyszerre az egyik halom mögül, ahonnan nem várta, lövések villantak fel. Puskák ropogtak. Elkanyarodott egy kevéssé. Megműveletlen szántóföldön járt, magasra nőtt a gaz.

Gyorsan ment előre, majdnem szaladt. Egy út széléhez ért. Gyorsan elfordult, a földeken bukdácsolt keresztül.

Már jó ideje ment, és még mindig nem ért a vasúti töltéshez. Meggyorsította lépteit. Hiába vizs-

gálta a környéket. A halmok csábították. Mindegyikről azt hitte: ez már a vasúti töltés. De nem. Kétségbeesve baktatott előre. Sötét tömeget látott. Az erdő.

Hogyan lehet ez? Hiszen előbb át kellett volna jutnia a töltésen. — Eltévedtem? — kérdezte magától és újból meggyorsította lépteit.

Az erdőszélen haladt.

— Tovább, tovább! Hol a vasúti töltés?

Egyszerre csak megszakadt az erdő, és érthetetlenül, a hold fényében előtte csillogott az ezüstös sínpár. De nem volt semmiféle töltés. A pálya sík földön futott.

Megállt, újra körülnézett. A síneken túl újra fekete tömeg. Az erdő.

— Hogyan kerül ez arra?

Nem értette. De mindegy. Biztosan nem jól jegyezte meg tegnap éjtszaka.

— Kissé balra kerültem — gondolta.

Nézegette, hol juthatna át észrevétlenül a síneken. Nem messze bokrokat látott a sínekhez közel, mögöttük fák.

Arra tartott.

A bokrok közé lépve, hirtelen egy alak állt előtte.

— Ki az?

Felelni sem tudott, egy kéz megragadta a karját, és berántotta a bokrok közé.

— Mit keresel itt? — kérdezte egy rekedt hang.

— Én? Én? Haza akarok menni.

— Egy gyerek! — dörmögte az a férfi, aki az előbb megállította.

A kezében tartott puskán megvillant a szurony.

— Merre mégy? — kérdezte a rekedt.

Tonio ijedten próbálta kivenni, hogy mifélék a támadók: Rablók? Katonák? Nemzetőrök?

— Vanves-ba szeretnék menni — mondta síró hangon. — Kérem hagyjanak.

— Vanvesba? Innen? Miért? Honnan jössz?

— Az er... az erdőből.

— Az erdőből? Éjtszaka? Mit csináltál?

— Elaludtam és eltévedtem — vágta ki magát ügyesen Tonio.

— Engedd el, te szakállas. Egy ijedt gyerek. Biztosan eltévedt — ez egy harmadik hang volt. — Hagyjad futni.

— Hátha megtudunk valamit tőle — súgta a rekedt.

— Nem látod? Egy ijedt gyerek!

— Vigyük be a káplárhoz. A házba.

— Jó, de siess. Vigyáznunk kell nagyon. Nem tetszenek nekem ezek a furcsa neszek a kiserdő felől!

A rekedthangú megfogta Tonio karját.

— Gyere.

Tonio most meglátta a katona kabátját. Csillogtak a rézgombok. Ahogy a fák között lapuló kis házba léptek, a lámpa első sugara a rekedthangú nadrágjára esett.

— Vörösnadrágos — gondolta rémülten Tonio. — Végem van.

A kis házban vasúti lámpa állt egy széken. Mellette az ágyban egy alak feküdt. Tonio csak fehér kendőkbe bugyolált fejét látta. A kendőkön nagy, sötét vérfolt ütött át.

Az ágy előtt egy másik széken, háttal az ajtónak ült valaki. Egy katonasapkás.

— Gyereket fogtunk — nevetett hangosan a rekedt.

— Mit csináljunk vele? — kérdezte az ágy előtt ülő. Nem fordult hátra. Tonio látta, hogy a bebugyolált fejű egy kendővel dörzsöli mezítelen mellét.

— Hogy van? — kérdezte a rekedthangú.

— Nem valami jól — sóhajtott a másik és felállt. Megfordult. — Nem tért magához... No mi van ezzel a gyerekkel? — kérdezte.

Toniónak elállt a lélekzete. Nem katona volt. Rendes nemzetőr egyenruhás férfi. És még hozzá ismerős, Albin polgártárs. A vidéki géplakatos, aki az ostrom óta Pierre-éknél lakik. Teo apja.

— Albin bácsi... — suttogta.

A nemzetőr komor szeme fürkészve nézett rá.

Tonio szívszorongva, egy pillanatig azt hitte már, hogy tévedett. Ez a hosszúszakállú lesoványodott férfi nem is Teo apja. De a következő pillanatban mégis azt kérdezte:

— Albin bácsit is... elfogták?

— Elfogtak? Engem? Kicsodák? És honnan ismered a nevemet?

Tonio értelmetlenül bámult rá. Fekete nemzetőrsapkáján most meglátta a számot. 105. Ez a kerület zászlóalja. Milyen rejtély lehet itt?

— A Sebestyén-közből — mondta hosszú habozás után, válaszként az utolsó kérdésre.

— Mit mesélsz? — kérdezte dühösen a rekedthangú.

De a nemzetőr szeme felderült.

— A Sebestyén-közből? — mosolygott. — Hogy hívnak téged?

— Tonio. Molenda Tonio.

— Persze, már rádismerek. Az olasz fiú a csapatból. A Petri-gyerek csapatából.

— Igen. És Albin polgártárs? Elfogták?

— Miért kérded folyton ezt?

Tonio félénken a rekedthangú nadrágjára mutatott.

— A vörösnadrágosok.

— Dehogy! — nevetett fel Albin.

És a rekedthangú is felnevetett.

— Nem minden vörösnadrágos a nép ellensége — kiáltotta.

— Ezek a mieink. Akik velünk harcolnak.

— Nagyszerű! — kiáltott fel Tonio és gyorsan elmondta, mi járatban van.

— Úgy látszik, eltévedtél — mondta Albin. — Akárcsak mi. Ez a bajtársunk megsebesült, és elszakadtunk a zászlóaljtól. Itt várunk hajnalig. Akkor majd te is velünk jönetsz.

Kintről hirtelen lövöldözés hallatszott. Hangos kiáltozás.

Albin a puskájáért kapott. A rekedthangú kinyitotta az ajtót, hogy kirohanjon, de már nem tudott mozdulni.

Szuronyok és puskacsövek meredtek mellének.

— Kezeket fel! — kiáltották az ajtóból.

Albin felemelte a puskáját.

De már nem lőhetett. Öt csendőr tört be a szobába. Kicsavarták a puskát a kommünárok kezéből.

— Lámpát ide — kiáltotta egy tiszt.

Valaki felemelte a lámpát.

— Hozzátok őket mind be — parancsolta az aranyzsinórú tiszt. — Ez itt vörösnadrágos! Áruló!

— Egyet lelőttünk, hadnagy úr, egynek meg kifordultak a szuronytól a belei — jelentette egy csendőraltiszt.

Katonák vezettek be két lefegyverzett vörösnadrágost.

— Kutyák! — üvöltötte a tiszt. — Eláruljátok a tábornokaitokat?

Egy szakállas kommünár-katona válaszolt:

— Nem mi áruljuk el a hazát, hanem...

Nem fejezhette be a mondatot. A csendőraltiszt puskatussal a gyomrába vágott.

A szakállas összecsuklott. Két katona emelte fel.

— Falhoz állítani mind a hármat — dühöngött a hadnagy. — Három szökött katona! És ez itt? — kérdezte az ágyhoz lépve.

Az ágybanfekvő nem válaszolt.

— Haldoklik — mondta halkan, szomorú hangon Albin.

— Azt kérdezem: szökevény-e vagy lázadó? Katona vagy nemzetőr?

— Haldokló — mondta csendesen Albin.

— Hogyan beszélsz velem? A hadsereg tisztjével? — üvöltötte a hadnagy. — Lelövetlek, lázadó kutya!

A tiszt a kezében tartott pisztollyal belecsapott Albin arcába.

Albin neki akart ugorni, de a katonák megragadták. Rövid pillanatokig tartott csak a dulakodás.

— Vigyétek ezt is a három árulóval együtt. A falhoz — parancsolta a tiszt. — És ezt is. Ezt a félhullát. Hadd legyen ő is együtt a bajtársaival. Kelj fel. Hé! Kutya!

— Nem tud mozdulni — kiáltotta Albin, amikor látta, hogy a tiszt ráncigálni kezdi az ágybanfekvőt.

— Kelj fel, kutya — sujtott a bebugyolalt fej felé a hadnagy.

Az ágyon fekvő nem mozdult.

A tiszt felemelte a pisztolyát.

— Súlyos sebesült — kiáltotta Albin.

A tiszt elsütötte a sebesült mellének szegzett pisztolyt.

— Jó lesz így is. Vigyétek a négyet. A falhoz velük!

A csendőrök és katonák kifelé indultak.

— És mi legyen ezzel a fickóval? — mutatott rá az altiszt Tonióra.

A fiú remegett. Alig állt a lábán.

— Ki vagy te kölyök? — förmedt rá a hadnagy.

— Én... én fiú...

— Válaszolj tisztességesen. Mi az apád? Paraszt? Vagy talán idevaló vasútas?

— Nem — ingatta a fejét Tonio.

— Hát hogyan kerülsz ide?

— Eltévedtem — dadogta Tonio.

— Küldjük a fenébe — javasolta az egyik katona. — Hiszen kölyök. Valóban eltévedhetett.

De a tiszt ráförmedt:

— Hallgass!

Megrázta Tonio vállát.

— Mi az apád? Paraszt?

— Nem. Munkás.

— Itt?

— Párizsban.

— Párizsi munkás az apja. No látod, te szamár, már futni hagytad volna. Vigyétek az ezredtartalékhoz. Ott gyüjtik össze a foglyokat.

— De hadnagy úr! — szólalt meg az előbbi katona.

— A foglyok közé vele! — rikácsolta a hadnagy, és nagyot lökött Tonio vállán.

A fiú az ajtó felé esett.

Épp behallotta az éjtszakából az altiszt vezényszavát:

— Tűz!

— Éljen a Kommün! — kiáltották a kommünárok.

És mindjárt azután eldördült a sortűz.

*

Gábor gondosan elhelyezte a kis papirlapot, és felhúzta a cipőjét.

— Akkor indulj — emelte el a szemét a fiúról a vörösinges tiszt.

— Parancsnok polgártárs, nagy kérésem van.

— Nos?

Gábor az asztalra mutatott.

— Adja nekem ezt a pisztolyt.

— Minek az? Csak bajod lehet belőle, ha elfognak.

— Nem fognak el — mondta komolyan Gábor. — Át fogok jutni. De nem kaphatnék fegyvert?

Az erőd parancsnoka elgondolkozott:

— Ha kelepcébe kerülsz, ha elfognak, azonnal elhajítod. Megígéred?

— Megígérem.

A tiszt átnyujtotta a pisztolyt.

— Golyót kérek.

— Adok. De vigyázz, ne használd feleslegesen! Ne hívd fel a figyelmet magadra! Egy lövés elárulhat.

— Vigyázni fogok.

Gábor boldogan vágta zsebre a töltényeket, és figyelmesen nézte a tisztet, aki mutogatni kezdte, hogyan kell bánni a fegyverrel.

— Így? — vette a kezébe most Gábor a pisztolyt.

— Így. De most vedd ki a töltényt. Elsülhetne a zsebedben.

— De hiszen most mutatta meg a biztonsági zárat! Elzártam. Így készen áll a harcra.

— Csak vigyázz! Emlékszel jól az útirányra?

Gábor intett a fejével.

Kiléptek az udvarra.

— Elbújt a hold — mondta a tiszt. — Eltévedsz. Várd meg, míg előjön.

— Nem, így jobb lesz itt a sáncok előtt.

És Gábor ügyesen leereszkedett az árokba. Gurulva ért az aljára. Felpattant, és már kúszott is felfelé.

A hold valóban eltűnt, de a géppuska tüze mutatta, merre húzódnak a versaillesi sáncok.

Fürgén bújt a bokrok közé. Jobbkéz felől puskák ropogtak. Gábor csak kúszott előre. A bokrok mögött valami rét volt. Gábor várt egy kis ideig. Felemelkedett. A puskák újra megszólaltak. Ahogy elhallgattak, Gábor egyenesen nekiiramodott. Két perc múlva hasravágódott. A puskák az előbbi irányból újra szóltak. Amint elvillant a fényük, Gábor felpattant, és rohant. Azután újra elvágódott.

Négyszer vagy ötször ismételte ezt meg. Ekkorra

a puskalövések elmaradtak a háta mögött. De ahogy hátranézett, felvillanó fényük jól mutatta az irányt.

Gábor így tájékozódott a sötétben.

Most nehezebbnek érezte a járást. Ez az első halom. Nemsokára fogyni kezdett a lába alatt a föld. Nekiszaladt. Leért a halom aljára. Ismét kaptató következett, majd ismét lejtő. Így ért el a kis erdőhöz. Meghúzódott az erdőszéli fák között és pihent. Leste az éjszakát, kibújik-e a hold.

Nem sokáig kellett rá várnia. Egy fa törzséhez tapadva nézett körül az erdő széléről.

Vanves erődje tüzelt. A sáncok felől kattogott a gépfegyver. És messze-messze, mintha az ég közepén lenne, búgó morajjal felvillantak a tüzek.

— A partvédő nehézütegek — gondolta.

Most megfordult és a másik oldalt fürkészte. Arra kell majd jutnia. Montrouge erődjét azonban innen nem láthatta. Eltakarták a dombok és az erdő.

Ismét fordult egyet, és gondosan szemügyre vette a most következő útdarabkát.

— Arra lehet a vasúti töltés. Ott kell majd jobbra fordulnom.

A hold újra elbújt. Gábor nekiindult. Sietve, de egyenletes, kimért léptekkel, és biztosan haladt. A postás utak hozzászoktatták ehhez a járáshoz, bármily sötét volt is.

Úgy számította, hogy vagy egy félórája mehet már ebben az irányban, de a vasúti töltés még nem akadt útjába.

— Biztosan nem gondoltunk rá, hogy elkanyarodik. Mert jártam már egy kilométert. Talán többet is. Jobbra kell fordulnom.

Meg is fordult. Néhány perc után hirtelen, mintha kicsúszott volna a talpa alól a föld.

— Árok — gondolta esés közben. — Talán a patak?

A tövisek egészen összetépdesték. Érezte, hogy vérzik a füle. Letörölte, és felkúszott az árokpartra.

A bokrok közé ugrott, mert újra előjött a hold.

Előtte a síkon kis házcsoportot rajzolt ki élesen a holdfény.

— A tanya — állapította meg, és előre settenkedett.

A tanya mellett újra irányt változtatott.

Kis ösvényre ért. Ezen sietett tovább.

Azután megállt: félt, hogy az ösvény elkanyarodik a helyes irányból. Ismét egészen sötét volt. Csak néhány csillag hunyorgott elő a felhők közül.

Lehasalt az ösvény szélén.

A föld dübörgött. A fekete távolból itt is, ott is tüzeket látott felvillanni.

— Türelem — biztatta saját magát.

Sokáig, nagyon sokáig kellett várnia: a hold nem búit elő. A titokzatos sötétben titokzatos hangok ütötték meg a fülét. Minden erejét megfeszítve figyelt. Mintha szekérzörgés hallatszana. És ami a legfurcsább, alulról jön ez a zaj. Lassan előre lopakodott néhány lépéssel. Végre megértette. Egy halom tetején áll, és alatta, a völgyben zörög a szekér. Nem is egy, hanem több.

Megdermedt. Hátha kiürítették a montrougei erődöt. Hiszen már az előbb is alig tüzelt.

Ezt meg kell tudnia. Halkan, minden lépésre ügyelve, faágakba, bokrokba kapaszkodva, leereszkedett a lejtőn.

Egyszerre keményebbnek érezte a lába alatt a földet.

— Az út — gondolta. — Akkorároknak is kell lennie. — Kimeresztette a szemét. Az út valamivel világosabb sávját végre megkülönböztette a sötétben.

Átfutott az úton. Helyesen gondolkodott. Száraz árok szegélyezte a másik oldalon az utat. Lehasalt az

árok oldalába, és figyelt. Most már erősebben hallotta a szekérzörgést.

— Párizs felől jönnek — gondolta boldogan.

Most suttogás hangját hozta fülébe a szellő.

— Messze vagyunk még?

— Talán egy kilométer...

Mintha valami villant volna az út közepén.

— Feltűzött szurony — gondolta és amikor a szekérzörgés hangosabb lett, Gábor az árok mélyén a szurony fénye után somfordált. Nem jutott messzire. Egyszerre csak hallja az út felől:

— Állj! Ki vagy!?

Gyorsan lehasalt. Újra felhangzott a kiáltás.

— Nem nekem szól — gondolta.

Hirtelen puskák ropogtak.

Az úton valaki visszafelé fut.

— Polgártársak! — kiáltja. — Ránktörtek a versaillesiak.

Puskagolyók süvítenek az éjtszakában. A lábdobogás erősbödik.

— A szekerek felől jönnek — gondolja Gábor és hirtelen kirántja zsebéből a pisztolyát.

Felkúszik az árok szélére.

Egyszerre csak kibújt a hold.

Az úton egy tucatnyi puskás közeleg négyes sorokban. Oldalt egy tiszt, kihúzott karddal. Már alig vannak tíz méterre attól a helytől, ahol Gábor fekszik.

A szekerek felől egy csoport fut előre.

— Ezek a mieink — gondolja Gábor.

Így is van. Már hallja a kiáltást:

— *Éljen a Kommün.*

A katonák megállnak. Az első sor térdre ereszkedik.

— Tűz! — vezényel a tiszt.

Gábor hasonfekve célbaveszi a tiszt csákóját.

Egyszerre dördülnek el a katonák és a Párizs felől jövők puskái. És Gábor pisztolya.

A katonák mellett már nem látja a tisztet.

— A hadnagy elesett — kiáltja egy katona.

A szekerek felől újra tüzelnek.

A katonák haboznak. Egyikük letérdel a tiszt mellé.

— Vigyük — kiáltja.

A másik oldalról vagy húsz puska ropog.

A katonák szétszaladnak. Elkezdenek kúszni a domb bokrai között.

— Utánuk — kiáltja Gábor és felugrik.

Már újra töltötte pisztolyát és újra megrántja a ravaszt.

Egy nemzetőr odaér melléje.

— Ki vagy?

— Ott vannak — mutat Gábor a domb felé és gyorsan újra megtölti pisztolyát.

Egy nemzetőr-szakasz körülveszi.

— Gyerünk a vörösnadrágosok után — kiáltja egy nemzetőr.

— Ne rohanjunk utánuk. Csak tüzeljünk.

A nemzetőrök felállnak a bokrokkal szemben és sortüzet adnak.

Elszórt lövések felelnek a bokrok közül.

— Tűz! — kiáltja egy nemzetőr.

És újabb sortűz dörren.

Három vagy négy puska válaszol.

A harmadik sortűz után némaság.

— Elszaladtak — dörmögik a nemzetőrök.

— De Belint megölték — kiáltja valaki. — Közülük meg elesett egy tiszt.

— Hadnagy — állapítja meg egy nemzetőr az út szélén fekvő holttest fölé hajolva.

— Lehet, hogy ez a fiú lőtte le — mondja az egyik nemzetőr. — Én úgy láttam, mintha az árok felől a mi sortüzünk előtt villant volna a fény.

— Három lövés van a homlokán — magyarázza a nemzetőr, aki a halottól a csoporthoz lép.

— Fel kell tenni az egyik szekérre.

Egy nemzetőr megveregeti Gábor vállát.

— Partizán vagy? Szabadlövész?

— Nem! Üzenetet viszek a montrouge-i erődbe.

— Mi is oda igyekszünk. Muníciót viszünk.

Gábort közrefogva elindultak a nemzetőrök.

— Hatan hátra a szekerekhez — vezényli a parancsnok. — Ketten pedig előre. Az úton. De óvatosabban, mint az előbb.

Gábornak pedig gyorsan el kellett mesélnie a mult éjtszakát: a vanvesi erőd visszafoglalását, az útját.

Alig negyedóra multán szinte diadalmenetben vezették az erődben a parancsnokhoz.

Itt hirtelen levette a cipőjét és átnyujtotta a rajzot. Elmondta a vanvesi erőd parancsnokának üzenetét.

— Bátor gyerek vagy. Hajnalban visszamégy Párizsba, a szekerekkel.

Gábor előbb természetesen még látni akarta Sándor bácsit is.

Alig tudta kifejteni magát öleléséből.

Átadta neki Györök üzenetét.

— No, ez igazán hősi tüzér-verseny lesz.

Daniel is előkerült, lőporfüsttől feketén, meg Teo is, a barátja. Gábor alig győzött felelni a kérdéseikre:

Azután ő kérdezett:

— És Dávidka Péter?

Sándor arca elborult.

— Eltemettük — suttogta. — Ő volt az erődben az első halottunk.

— A Kommünért halt meg — mormogta valaki.

— Hős volt — mondta Daniel lelkesen. — Igazi hős!

— És a hősök nem halnak meg soha — szólt komolyan a parancsnok. — Mert a nép szívében örökké élnek.

— A szívünkben élnek — mormogta Sándor. — Mégis halottak.

A parancsnok a vállára tette a kezét:

— De a hősök úgy halnak meg, hogy példát mutatnak. Példát mutatnak az emberhez méltó életre... A jövőért halnak meg.

Mindannyian elhallgattak. A parancsnok elgondolkozva suttogta:

— *A hősi halál is erő. A nép ereje. Az igazság ereje...*

Egy hatalmas belövés megrázkódtatta az erődöt. Valaki a félhomályban megszólalt:

— *A Kommün ereje.*

NYOLCADIK FEJEZET

VASÁRNAP, MÁJUS HUSZONEGYEDIKE

A napfény jókedvet sugárzó ragyogásával köszöntötte Párizs népét ez a vasárnap. A májusi ég nevető kékje olyan bizalmat árasztott, mintha csak a Kommün, vagy éppen a Jóléti Bizottság feszítette volna ki a város felett a reménység nagyszerű selyemkárpitjaként.

Szükség is volt erre a reménységre, erre a napfényre, különben sötétnek látta volna a nép a helyzetet.

Nyugaton a versaillesiak az ágyútűzben alapjaiban is megrongált városfalig nyomultak elő: egy hete már átkeltek a nagy Szajna-kanyarnál, és a déli erődítések felét elfoglalták. A szélesen elnyúló arcvonalon alig tízezer kifáradt kommünár védekezett Thiersnek több mint tízszerannyi, jól felfegyverzett zsoldosa ellen.

De ki gondol erre a Bastille terén, amelyet a felállított mutatványos bódék és vásáros-sátrak körül tolongva e koradélutáni órán jókedvű beszélgetéssel ellep a nép.

Kurt már vagy egy negyedórája nem tud elszakadni a tűznyelő művész állványa elől. Tágrameresztett szemmel nézi a guggoló, cigányarcú, zöldinges férfit, amint kitátott szájából minduntalan újabb lángnyelvek csapnak a magasba.

Staszt egész tömeg veszi körül, ahogy kiáltozva és nagy lendülettel hajigálja a puha szövetlabdákat. Igazi szakértelemmel egymásután dönti fel a felállított piramis bádogdobozait. Most eltalálja az utolsót is. Felcsattan a taps és Stasz boldogan veszi át a selyemruhás paprikajancsit. A nagylelkű ajándékozó mozdulatával helyezi el a lógó lábú-karú bábut a mellette álló, pironkodó arcú Bianka karjára.

Lízi hasztalan akarja a céllövölde előtt rábeszélni Pierre-t, hogy mutassa meg tudományát: a fiú megvetően néz a puskákra.

— Én már igazi puskával is lőttem.

Lali is hasztalan noszogatja bátyját, hogy vegyen fegyvert a kezébe. Gábor a kipróbált harcos fölényével gondol a láda aljára, ahová a vörösinges tiszttől kapott pisztolyát rejtette.

Lízi kérésének azonban már nem tud ellentállni. Letesz egy rézpénzt a céllövölde pultjára. A gazda könnyű játékpuskát nyujt feléje. Gábor gondosan céloz egy malom szélkerekére.

— A hadihajót! A hadihajót! — követeli Lali.

Gábor leereszti a fegyvert.

— Inkább a malmot. A kereke majd forog — mondja Lízi.

És Gábor újra vállához illeszti a puskát.

Meggondoltan, lassan meghúzza a ravaszt, kattan a puska, egy pillanat multán a malom lapátos kereke nyikorgó kerepeléssel forogni kezd.

— Nagyszerű — lelkendezik Lali. — Most én! A hadihajót! Jó?!

Gábor nagylelkűen még egy pénzdarabot helyez a pultra és átadja a puskát a céllövöldésnek.

— Most az öcsém — mondja és Lalira mutat.

A gyerek izgatottan illeszti vállához a megtöltött fegyvert.

— Jól célozz! Húnyd be a balszemed! — tanácsolja Gábor.

Lali gyorsan elsüti a fegyvert. Nem talált.

— Meg egyet — ajánja a céllövöldés.

Gábor megrázza a fejét és odaszól az elszomorodott Lalinak:

— Majd máskor. Most gyerünk. A Díszelnök azt mondta, hogy pontosak legyünk.

Bármennyire is nehéz elszakadni ettől a sok látványosságtól, a kitűzött tervet be kell tartani.

Nem könnyen értik meg ezt a gyerekek. Türelemre és ügyességre van szükség ahhoz, hogy összeszedje a szétszóródott társaságot. Különösen a kisszövetségesek makrancoskodnak. Gábornak egész elnöki tekintélyét latba kell vetnie, míg egybegyűlnek.

Végre elindulnak. De hány csábítással kell még megküzdeniök, amíg elhaladnak a mutatványosbódék, a sátrak hosszú sora mellett és átvergődnek a hullámzó sokaságon. A tér sarkán, a Városháza felé vezető utca torkolatánál Gábor szemügyre veszi a csapatát.

— Öten a Szövetségből, két lány és három kisszövetséges — jelenti Misu, aki gyorsan számbavette a csoportot.

Öten a Szövetségből. Gábort szívenüti ez a szám. Egy hiányzó miatt. Mert hogy André és Vincent nincsenek itt, az természetes. Csak két nappal ezelőtt indultak el a legutolsó levélküldeménnyel a vasúti őrház felé. De a harmadik hiányzó: Tonio. És ez már fájdalmas seb.

Toniot senki sem látta azóta, hogy az erődből elvitte a tábornokhoz szóló üzenetet. Nem látták és nem tudnak róla semmit. Pedig a Gábor hazatérése utáni napon Misu apja minden más ügyet félretéve sietett ki Vanvesba, a faluba, a tábornokhoz. Tonio nem érke-

zett meg oda azon az éjszakán az üzenettel. Sem később. Nem lehetett megtudni: mi lett vele?

Azóta nyugtalan Gábor. Barna szeme a kételyt tükrözi: nem volt-e hibás? Hiszen Tonio őmiatta, övele maradt ott az erődben. És mindkettőjük nevében ő ajánlotta, hogy elviszik az üzenetet.

Tonio édesanyja azóta sír. Ez a sírás Gábornak fáj a legjobban. Hiába menekül előle, akár a vásárba is.

Most a díszes, nagy császári kertek felé mennek, Pierre apja hívta őket oda, hogy zenét hallgassanak.

Nem sok kedvük volt a fiúknak ehhez, Levallot polgártárs mégis — ki tudja miért? — ragaszkodott a javaslatához.

— Ezt is meg kell ismerniök, a zenét, sőt a komoly zenét — mondta Petrinének, aki ezúttal a gyerekekkel együtt dohogott.

— Mit ki nem talál egy ilyen újságíró — sóhajtotta Gábor anyja az este Mülleréknél.

De a szabónak más volt a véleménye.

— Igen. Meg kell ismerni mindent. Mindent, ami szép, és ami azelőtt csak az uraké volt. Most meg a miénk. A munkásoké. A népé.

Levallot polgártárs érthetetlen kitartásával el is érte, hogy a Sebestyén-köz nem egy családja indult el vasárnap délután az egykori császári kertekbe. Eljött Petriné, akinek férje ott parancsnokol valahol a nyugati bástyák egy szakaszán, Albinné, aki férjéről tíz napja nem kapott hírt, fia meg az egyik déli erődben tüzér. Eljöttek Kurt szülei, Stasz apja, Vincent édesanyja és hányan mások... Csak Tonio édesanyja nem jött el. Sírva ül otthon: hátha hazajön elveszett fia. André édesanyja is otthon maradt: talán hamarabb megérkeznek útjukról a fiúk! Mert nem maradhatott sokáig titokban: a szülők az egyszer a Sebestyén-közbe látogató Frankeltől megtudták a kis postások gyakori távozásainak igazi okát.

Időben érkeztek a gyerekek a Bastille-téri vásár-

ról, csakúgy, mint szüleik a közből. Kíváncsi komolysággal foglalták el a zenészek emelvénye körül felállított székeket. De amikor egymásután jöttek a színes nyári ruhákba öltözött, ápolt polgárasszonyok, díszes egyenruhájú vezérkari tisztek, a Sebestyén-köz asszonyai sötétkék és fekete szoknyáikban, bizony feszengeni kezdtek.

— Levallot polgártárs azt mondta: a nép jön el ide.

Delille néni szemrehányóan mutatott a csipkenapernyők, sárga és rózsaszín selyemszoknyák, széles szalmakalapok felé.

Müller köhögve rázta a fejét.

— Mi vagyunk többen.

Misu apja most érkezett Levallot-val. Feleségéhez sietett.

— Hírt kaptam Danielről. Jól van a gyerek. Remekül tartja magát az erőd.

A zenészek hangolni kezdtek és nemsokára egy nemzetőrtiszti egyenruhás férfi lépett a karmesteri emelvényre.

A hegedűkből kedves és csúfondáros dallamok szálltak fel.

A Sebestyén-köz népe, felnőttek és gyerekek egyaránt, bizalmatlan pislogással hallgatták ezt a zenét. De Rossini dallamai lassan-lassan elfeledtették velük gondjaikat, és ha nem is tudtak róla, az édes muzsika, mint valami varázsló a császári kertből egyszerre csak elvitte őket a messze Szevillába.

— A Szevillai borbély-t játsszák — magyarázta Levallot és a zenedarabot követő szünetben elmesélte, hogyan járt túl a gazdag öreg polgár eszén a furfangos szegény borbély.

Érdeklődve hallgatták meséjét az asszonyok, nem is figyelve az állandóan erősbödő ágyúdörgésre. Ehhez hozzászokott már minden párizsi fül. Amikor a karmester újra megjelent, hogy egy másik zenedarab

vezényléséhez kezdjen, kíváncsian érdeklődtek: vajjon most miről fog a muzsika mesélni?

Egész délután szólt a muzsika, az ének; szavaltak is az emelvényen. Amikor az előadás végén mindenki felállt, hogy a zenekarral együtt énekelje a szabadság dalát, a *Marseillaise*-t, ha sokan bizonytalanul talán, de valamennyien érezték, hogy a forradalom új, eddig ismeretlen és zárt világot nyitott meg előttük.

Ha kissé különös is volt, de valahogy úgy érezték, hogy ezen a május huszonegyediki vasárnapon, a császártól elvett kertben visszakaptak valamit az eddig elsikkasztott, eltitkolt jussukból.

Csillogó szemekkel indultak hazafelé. Gábor lelkesen, megértéssel hallgatta, amint Lízi titokban megsúgta neki, hogy énekesnő lesz.

— Olyan, mint az a fehérruhás, aki a halászokról énekelt.

Boldog nyugalommal és szép jövőjét tervezgetve tódult hazafelé a nép. A távolban az ágyúk állandóan dörögtek.

A bejáratnál egy, a kerületből való nemzetőrtiszt nézegette a kifelé tartókat.

Amikor meglátta Lebont, hozzáfurakodott. Megérintette a karját.

— Lebon polgártárs! Siessen a Központi Bizottságba.

— Megint valami vita?

— Nem tudom, miért. De azt üzenik: sürgős és komoly az ügy.

Lebon elbúcsúzott a sebestyénköziektől.

— Megyek magával — mondta Levallot, aki meghallotta, mit mondott Lebonnak a tiszt.

Hármasban siettek a Városháza felé.

*

Ugyanakkor egy ijedtszemű, nemzetőregyenruhába öltözött suhanc lihegve hozta el Petrinek Dombrow-

szkij tábornok parancsát, hogy hagyja vissza századának felét a falaknál, másik felével azonnal induljon hozzá.

— Amúgy is kevesen vagyunk — fakadt ki Petri.

— Nem hagyhatjuk itt a bástyákat — vélte Molenda is.

— Csak jöjjenek, jöjjenek! — sürgette őket a küldönc.

Petri most vette észre a szemében az ijedtséget.

— Baj van? — szegezte pillantását erre az ijedt szemre.

A fiú bólintott. Nem állta soká Petri tekintetét.

— Bejöttek a versaillesiak.

Petri egy pillanatig értetlenül bámult rá. A megdöbbenéstől elakadt a hangja.

— Hol? — kérdezte Molenda.

— A saintcloudi kapun.

— A saintcloudi kapun? — hebegett az olasz munkás.

— Árulás! — kiáltott fel Petri és felugrott.

Valóban árulás történt. A szajnaparti kiszögellésnél, a védelem egyik legsebezhetőbb szakaszán, ahol már közvetlenül a sáncok elé jutottak a versaillesi csapatok, ahol az ostromlók ágyúi már pozdorjává lőtték a kaput és az őrtornyot, az odarendelt nemzetőrök elhagyták védőállásaikat. A vagyonos polgárnegyed nemzetőrei egykedvűen vették tudomásul, hogy tisztjeik egymásután elszökdöstek. Még csak nem is jelentették a parancsnokságon. Kezdtek elszállingózni ők maguk is. És a ragyogó vasárnap délután egy, a versaillesiakat már régen váró köpcös úr fehér zsebkendőt lengetve felkúszott a bástyafal romjaira. Kiáltozva hívta a tíz méterre a sáncok előtt árkaikba húzódott katonákat.

A katonák egymásután besettenkedtek a romok között. Egy arra járó munkás észrevette őket. Azonnal értesítette a legközelebbi őrséget. Ennek az őrségnek nemzetőrei a negyed lakói voltak. Rémülten el-

dobálták puskáikat és hanyatthomlok házaikba menekültek. Mire Dombrowszkij értesült a történtekről, a versaillesiak már tömör hadoszlopban szállták meg a saintcloudi kapu környékét.

Petri vagy harminc nemzetőrrel nehezen jutott el az arcvonal parancsnokságára. A nyugati erőd messzehordó ágyúi és a versaillesiak egész arcvonalának tüzérsége szakadatlan lőtte nemcsak a bástyákat, de a mögöttük fekvő kihalt negyedeket is.

Végre odaértek. Dombrowszkij segédtisztje kétségbeesetten fogadta Petrit.

— Alig tudunk összeszedni néhány embert. Pedig minden erőnkkel fel kell tartóztatni őket a vasút vonalán. Rohanjanak oda! Várjuk a városból a tartalék zászlóaljakat.

Petriék sietve továbbindultak a megjelölt irányba.

Befordulva egy nagy kert melletti térre, látják, hogy a szemközti utcákból nemzetőrök rohannak. Legtöbbjük elhajította puskáját, sapkáját és azt kiáltozza:

— Árulás! Árulás! Meneküljünk!

Az utcasarkon néhány szabadlövész állítja meg őket. Azok közül, akik még nem dobták el fegyverüket, akadnak megszégyenülten ottmaradók, a többi lélekszakadva fut tovább.

— Polgártársak! Polgártársak! — kísérli meg Petri is feltartóztatni a menekülőket. De azok, mint az eszüketvesztettek rohannak tovább.

— Gyávák! — kiált utánuk Petri.

— Árulók — dühöng Molenda és anyanyelvén kezd el átkozódni.

A kis csapat áthalad a téren. A lövészek és a szégyenüket nehezen leplező nemzetőrök is ugyanabba az irányba indulnak el.

— A vasútvonalhoz?! — lép Petri mellé egy fiatal, sebhelyes szabadlövész.

— Oda!

— Ideje. Kevesen vagyunk... Siessünk!

Futásnak ered és mögötte szétszakadó csoportban futnak a többiek. Petriék velük.

A vasútvonal alatti átjárón egy század vörösnadrágos közeleg. A lövészek és a nemzetőrök megtorpannak.

— Tüzelni! — kiált a sebhelyesarcú és álltában lövésre emeli puskáját.

— Tűz! — vezényel Petri is.

Támadásuk váratlanul érte a katonákat. Soraik megzavarodnak. Látszik, hogy fedezéket akarnak keresni. Tisztjük kirántott kardjával hadonászik.

A sebhelyesarcú már újra vállához szorítja puskáját. Lő. A tiszt felbukik. A vörösnadrágosok a rájuk zúduló puskatűzben hátrálni kezdenek.

— Szuronyra! — kiáltja Petri.

Nemzetőrei már rohannak előre. A lövészek is. A katonák hanyatthomlok menekülnek.

Petriék átkergetik őket az aluljárón. Az idetorkoló mellékutcák elnyelik a megfutamodott vörösnadrágosokat.

— Fel a vasútvonalra — kiáltja a sebhelyesarcú parancsnok.

És a kommünárok már kúsznak fel a töltésen. Szélesre nyúló láncban elhelyezkednek a viadukton is.

Balról, a Szajna felől élénk puskaropogás hallatszik.

— Azok ott a mieink — mutatja a sebhelyesarcú, aki Petrivel végigjárja a vonalszakaszt.

— A szabadlövészcsapat. Mi vagyunk a jobbszárnyon.

Órákon át, hosszú-hosszú órákon át küzdenek itt. Az óvatosan előmerészkedő vörösnadrágos századokat egymás után megfutamítják.

A leszálló estben a katonák egy tábori ágyút állítanak fel szemben, ez lövi a viaduktot. Egy másik úttorkolatnál gépfegyver kerepel.

Sűrűsödik az éj. Csillagfényes, májusi éjszaka.

— Rólunk megfeledkeztek — dörmögi Molenda.

Valóban nem jön segítőcsapat. Vajjon hol maradnak az ígért zászlóaljak? Pedig szükség lenne már erősítésre, es lőszerutánpótlásra. A versaillesiak már a szemközti házak ablakaiból, tetejéről lőnek. Gépfegyverük szórja a lövedékeket. Sok a sebesült. Ritkul a lánc a viadukton, és a vonalon. Nemcsak a sebesültek hagyják ott. A negyed nemzetőrei is egymásután eltűnnek.

Szemközt pedig csak szaporodnak a csapatok.

Petri már két könnyű sebesültet is elküldött a törzshöz sürgetni a segítséget. Most futva jön valaki a töltés alján. Utána újabb bakancsok csattognak. Sűrűn, nehezen. Lehet talán száz ember is. Végre segítség?! A sebhelyesarcú szabadlövész kúszik Petri mellé.

— Áttörtek a folyó mellett. Mindjárt bekerítenek minket.

Petri megérti.

— Vissza kell vonulnunk.

A sebhelyesarcú bólint.

— Valamelyik kapuhoz; feljebb!

A nemzetőrök nem várták meg Petri parancsát. Egymásután hagyják el helyeiket, és a lövészekkel együtt szaladnak már a töltés alján.

Nem is olyan messziről lódobogás hallatszik.

— Lovassággal akarnak bekeríteni! — figyel fel Molenda.

— Gyorsan, gyerünk! — kiált a sebhelyesarcú.

Futva indulnak el. A sebesültek lemaradoznak. Meg kell őket várniok.

— Siessetek, siessetek!

Átölelik a sebesült bajtársakat, velük együtt igyekeznek minél messzebb kerülni a vasúti töltés mentén.

A lódobogás, a patkók csattogása elhal.

— Elfordultak — mondja Molenda.

— Benyomultak a kerületbe.

Csendben halad előre a maroknyi kis csapat. Furcsa, különös csend ez. Fülelnek: mi olyan különös? Végre megértik: megszűnt az ágyúzás. Elhallgattak a kapuknál és a bástyákon felállított ütegek. A versaillesiak sem ágyúznak többé. Még a nyugati erődök nehéz, messzehordó hajóágyúi is elnémultak.

Hetek óta először hallgatott el Párizs felett az ágyúdörgés.

Felfigyeltek erre a Sebestyén-közben is.

A meleg májusi éjtszkában ott ülnek a lakosok a kapuk körül. A gyerekek is ott sustorognak. Miért ne élvezzék egy kissé ők is a jó levegőt?

— Mi lehet ez? — kérdezi Lebon néni.

Mindenki elhallgat. Mély csend.

— Nem szólnak az ágyúk.

Megindul a találgatás: vajjon miért? Fegyverszünet?

Misu ajánlkozik: elmegy apjához a városházára, megtudni, mit jelent e csend?

Elengedik. Gábor és Pierre vele mennek.

A városházán sietnek ki-be a nemzetőrtisztek, magasállású, sápadt hivatalnokok.

Misu apját azonban hasztalan keresik. A Központi Bizottság nem ülésezik.

— Lebon polgártárs talán átment a hadügybe a küldöttséggel — mondja meg végre a fiúknak egy ügyeletes.

— Mi újság? — kérdezik a fiúk. — Miért hallgatnak az ágyúk?

Senki sem válaszol nekik.

Az egyik teremből derekukon széles vörös szalaggal egy csoport kommüntag lép ki. Izgatottan tárgyalnak valamiről.

A fiúk mellétük settenkednek.

— Talán jobb így — mondja egy szikár, magastermetű, lobogó fehérhajú kommüntag. — Bejöttek Párizsba. Most szétmorzsoljuk őket a barikádokon.

— Gondolod, polgártárs, hogy ez hozná el a győzelmet?

— Meggyőződésem.

— Nem. Nem. Barátunk saját magát is hitegeti — mondja egy tagbaszakadt, komoly munkás.

— Mi a teendő tehát?

— Menjünk a kerületeinkbe — hangzik a válasz.

A fiúk bármennyire is figyeltek, nem értették meg a beszélgetést. Győzelem? Párizsban vannak a versaillesiak?

— Gyerünk apához, a nyomdába — javasolja Valóban, ez a leghelyesebb.

A városháza előtti tér csodálatosan szép. Minden gázlángot meggyujtottak.

A kivilágított utcákon futva érkeznek a nyomdába.

Pierre apja a tördelőasztal fölé hajlik. Éppen az első oldal kefelenyomatát vizsgálja. A fiúk mögéje, melléje állnak, és kimeredt szemmel nézik a vastagbetűs címet:

PARIZS NÉPE! A BARIKADOKRA!

KILENCEDIK FEJEZET

A BARIKÁDOKON

Az árulás megnyitotta Párizst. Hajnali háromkor már öt városkapun vonultak be fenyegetően a versaillesi seregek. A vörösnadrágos gyalogosezredek között mindenütt kipróbált csendőrcsapatok, kegyetlen tekintetű lovastisztek vigyáztak arra, nehogy megismétlődhessék március tizennyolcadika, nehogy barátkozzanak a katonák a néppel. De ezekben az előkelő negyedekben, ahová az árulók segítették be a nép ellenségeit, nem is nyilt ilyesfajta barátkozásra alkalom. Épp ellenkezőleg. A házakból itt is, ott is háromszínű karszalagos polgárok bújtak elő, és azok, akik tegnap hit-

szegően elszöktek a városfalakról, most a tisztekhez siettek.

Hamarosan megértették egymást. Egy-egy házba csendőrök és katonák rontottak be. Ágyukból ráncigálták ki a Kommün mitsemsejtő híveit, az új, néphez hű hivatalnokokat, az ismert demokratákat, az otthonukban ápolt sebesült nemzetőröket, a köztársasági klubok asszonyait. Még nem kezdődött el a harc Párizs falai között, de már sortüzek ropogtak az álmos utcasarkokon. A besúgók nyomában ott robogott az alattomos, véres és könyörtelen megtorlás.

Az öt versaillesi hadoszlop, ellenállásra alig találva, mélyen benyomult a tizenötödik és tizenhatodik kerületekbe.

Amikor azonban a legkisebb ellenállásba is ütközött, a katonaság megtorpant. Egy tér közepén álló szobor mögött elhelyezkedett néhány puskás, egy-egy hevenyészett barikád, mely mögül tíz-tizenöt nemzetőr lövöldözött, hosszú órákra is megállította a hadoszlopok élét. Mindaddig, amíg lőszeréből kifogyva az utolsó kommünár-puska is el nem hallgatott vagy amíg ágyúkat nem küldtek előre a versaillesi tábornokok.

A város falai közé belopott zsoldosok féltek Párizstól. Csapdától tartottak, a Kommün valamilyen titokzatos tervétől, amellyel összezúzza százezres tömegüket.

— Aknákat raktak mindenfelé — suttogták a csapattisztek és sápadtan, remegő óvatossággal késleltették tábornokaik parancsainak végrehajtását.

Pedig nem robbant sehol sem akna, nem várta az előrenyomulókat sehol sem csapda. A védekezésre nem volt a Kommünnek központi terve sem.

Amikor a hűvös hajnalban megszólaltak a versaillesi ágyúk, az álmából felriadt Párizs kerületein egyetlen jelszó hullámzott végig: A barikádokra!

Ezt hirdették a falragaszok, az újságok is. És Párizs népe az utcára tódulva elkezdte építeni torlaszait. Százával, ezrével nőttek ki a házsorok között, hol ala-

csony, hol magas, utcakőből, téglából, fahasábokból, bútorokból, matracokból, ládákból rakott akadályok. A munkáskerületekben eltorlaszoltak minden negyedet, majd minden utcát.

— Megvédjük otthonainkat — fogadkoztak komor arccal még a hallgatagok is. Férfiak, asszonyok, aggok és gyermekek lázas sietséggel dolgoztak ásóval, kapával, vasrudakkal, töltötték a homokzsákokat, kihordták, dobálták a lakásokból az üres szekrényt, megrokkant kályhát, háromlábú zsámolyokat.

Gábor és barátai buzgón építették a Sebestyén-utcában a második barikádot, nem messze a köz torkolatától.

Az első szabályosan kőből — téglából épített barikád vagy egy méter magasságban már hetek óta torlaszolta el az utcát, az elején, a belső körút közelében. Szakmunkások, kubikosok építették akkor, amikor az első erőd eleste után a hadügyi megbízott elrendelte Párizs belső megerősítését. De ezek a munkálatok is abbamaradtak, mint annyi más megkezdett munka, vállalkozás: a kapkodásnak, az egymásnak ellentmondó rendelkezéseknek, a központi irányítás gyengeségének ez lett az eredménye.

— Ez hiányzik: az irányítás — mormogta már annyiszor Müller, a szabó. — Ha lenne egy valóban élő szervezet!

És arra gondolt, amiről feleségének apja, a negyvennyolcas rajnai forradalmár beszélt egykor: arra a kemény kézzel irányított titkos társaságra, a kommunisták szövetségére.

— A mi szövetségünk nem az igazi — sóhajtotta, amint a hosszú, gyakran meddő vitákra, az egymással végkövetkeztetés nélkül szembeszegülő nézetekre emlékezett.

— A Kommünt különben sem mi irányítjuk — jegyezte meg komoran Lebon. Ő most arra kényszerült, hogy mindennap élesen vitatkozzék a kerületi

nemzetőr-tanácsban csakúgy, mint a Központi Bizottságban. — Mindenki irányítani akar, és mindenki mást akar. Az egyik erre, a másik arra fordítaná a szekerünk rúdját.

Két hónapja tartott ez. De most, amikor az ellenség benyomult a falak közé, nyilvánvaló lett, hogy mindenki egyet akar csupán: harcolni.

— Vérünkkel váltjuk meg hibáinkat — mondta Levallot-nak kardmarkolatát veregetve Pindy, a városháza parancsnoka.

A Kommün háza körül épülő barikádokat jött megvizsgálni. Levallot maga is ott dolgozott a munkások sorában.

Az égető napsütésben, a fullasztó melegben sápadtan verejtékezett sovány arca.

— Kímélhetné magát, Levallot polgártárs — bé-kétlenkedett Pindy. — A maga tüdeje... Inkább az újságra gondoljon.

Levallot, ásójára támaszkodva egy pillanatra felemelte a fejét. Megrázta.

— Most már csak egyre gondolok. A harcra.

Lesoványodott alakja ismét meggörnyedt, amint ásóját az utcakövektől megszabadított földbe mélyesztette.

*

Petri pirkadatkor ért vissza a bástyán hagyott századához Molendával, és a sebhelyesarcú fiatal parancsnok vagy húsz lövészével. A vasútvonalról előbb Dombrowszkij hadiszállása felé igyekeztek. De a ház, és a mellette ásott sáncok üresen tátongtak, sem a tábornokot, sem törzskarát nem találták már meg. A nemzetőrök sötét arccal morogták:

— Gyerünk a kerületünkbe! Most ott a helyünk!

Petri hasztalan bizonygatta, hogy az ellenség még messze jár a tizenegyedik kerülettől, és együtt nagyobb az erejük, sikeresebben tudnak ellentállni. Nem hasz-

nált sem rábeszélés, sem parancsszó. Elhagyták. Molendával és a szabadlövészekkel indult tovább.

A bástyákon maradt bajtársaik még semmiről sem tudtak.

— Újság nincs. A versaillesiak elhallgattak — jelentette Petrinek Bauer őrmester, a helyettese.

Petri nem szólt neki arról, amit tudott. Égő szemét lesütve Molenda is hallgatott.

— Osszad ki a megmaradt töltényt és kétszersültet. Ezeknek a fiúknak is — mutatott Petri a lépcsők elé telepedett lövészekre.

Molenda elővett a zsebéből egy darab kenyeret. Petri is talált még egy karéjjal az asztalán. Kettétörte, és az egyik felét a sebhelyesarcúnak nyujtotta.

Ez gyors mozdulattal kapott utána.

— Mi a neve? — kérdezte Petri.

— Lantier — felelte a fiatalember, és éles fogakkal beleharapott a száraz kenyérbe.

— Jöjjön, Lantier polgártárs — hívta Petri, és elindult vele az őrtoronyba. Molenda követte őket.

A felkelő nap első sugarai megvilágították a környéket. Balkézt a versaillesiak árkai mintha kihaltak volna. Vonalaik mögött a zöldelő halmon vigyázó jegenyéknél felállított ágyúik is pihentek. Csend. Nyugalom.

Jobbkézt a faluszéli ház előtt ott áll a porosz őrszem, feltűzött szuronyának hegye szikrát vet a napon.

— Ott, nézzétek! — mutat Petri jóval a porosz előőrs háta mögé.

Észak felé, a faluból kivezető úton sűrű tömeg, nagy katonacsapat menetelt.

— Poroszok — mormogja Molenda.

Lantier hirtelen felkiált:

— Nem. Vörösnadrágosok. Versaillesi gyalogság.

— Lehetetlen — emeli fel a hangját Molenda. — Hiszen arra nem mehetnek. Azt mondták. A békefeltételek...

Petri összehúzott szemmel néz a távolba, azután rekedten megszólal:

— Pedig azok. Versaillesiak. A poroszok megszegték az ígéretüket. Átengedik őket, hogy bekerítsenek.

Kis ideig szótlanul nézik a békésen nyugvó, és annyi új veszéllyel fenyegető tájat.

— Értesíteni kell a szomszéd szakaszok parancsnokait — mondja végül Petri, és sietve lefelé indult a torony csigalépcsőjén.

Mire leértek, megszólaltak az ágyúk. Az ellenséges ágyúk Párizs falain belül.

Egy óra mulva már menekülve érkeztek a szomszédos kapu felől a nemzetőrök.

— Árulás! Árulás! — kiáltották. — A hátunkba kerültek!

Petri, nemzetőrei élén még órákig tartotta vissza a déli irányból, a falak mentén, de már a falakon belül lassan előrenyomuló versaillesi csapatokat. De hatvanan sem voltak egy egész ezred ellenében. Petri hasztalan küldött segédcsapatokért, a fenyegető bekerítés elől vissza kellett vonulniok.

Az utcákon, amelyeken áthaladtak, bezárták az üzleteket. A falakra éppen kiragasztották a hadügyi megbízott felhívását:

»*Ütött a forradalmi harc órája... A barikádokra!*«

A most következő huszonnégy óra összefolyó eseményeit később Petri alig tudta szétválasztani egymástól. Mindig új barikádok, új harcok, újabb bekerítés fenyegető veszélye elől újabb visszavonulás. Éjjel is barikádokat épített, gázvilágítás mellett, a számára teljesen idegen negyedben. Néhány órai alvás a barikádok tövében. Egy tányér leves, melyet valamelyik munkásasszony hoz le a szomszéd házból. Egy pohár bor, amikor valamelyik kommünárnak sikerült az udvar felől bejutni egy lezárt korcsmába és a hálósipkás

kocsmáros minden tiltakozása ellenére néhány liter vörösbort szerezni a közeli barikád harcosai számára. Reggel elkeseredett lövöldözés. Majd újra tovább kellett vonulniok.

Petri körül már alig maradt ismerős. Bauer még az este elesett, egy gránát szaggatta darabokra. A szabadlövészek jórésze másfelé verődött; századának megmaradt nemzetőrei közül is többen. Mások meg éjtszaka elindultak és hazatértek a kerületbe. Molenda és egy-két negyedbeli munkásbarátja, Lantier és néhány szabadlövész maradt csak vele.

— Igazi parancsnok — súgta Lantier lelkesen Molenda fülébe, amikor Petri ismét egy új barikádnál szervezte az ellenállást. Itt vagy huszonöt felfegyverzett fiatal lány és asszony küzdött az oldalukon.

Lantier kedvtelve nézte őket.

— Be táncbavinném azt a szőkét! — mutatta a fejével és Molendára nevetett.

Selyma szemekkel nézte a kis olasz is a magas alakjához simuló fekete ruhába öltözött, szép szőke harcos asszonyt. Karcsú derekát átfogó övére köröskörül töltényeket tűzdelt. Még a mellére is feltűzött egy sort.

— Olyan, mint valami kozák — mondta mosolyogva Petri.

— Az is a lelkem — nevetett Lantier. — Mondják, hogy orosz.

Bátran, vitézül verekedtek az asszonyok is. Egy fiatal tanítónő volt a vezetőjük. Petri ismerte már régebbről.

— Szocialisták vagyunk! Ugye? — kérdezte tőle, amikor a lőállása mellé került.

Az asszony komoly arccal intett vissza. Azután sietve elkúszott Petri mellől; észrevette, hogy szép, szőke társnője megsebesült.

Egy vöröskereszt-karszalagos öregebb orvos sietett a barikád tövében lefektetett asszonyhoz. A szép fekete ruhát kigombolták már.

— A válla — mormogta a tanítónő. Az orvos villámgyorsan kötözte a vérző vállat.

— Nincs semmi baj. Csak egy erősebb horzsolás. Vigyék hátra.

A harcosok tovább lövöldöztek.

Azután újra megismétlődött az annyiszor látott jelenet.

Egy fiatal fiú futott a tanítónőhöz. Karja alatt egy kis fekete kölyökkutyát szorongatott.

— Megkerülték a barikádot. A szomszédban lovasok közelegnek. Meneküljenek! Erre! Ismerek egy átjárót.

A tanítónő kérdően nézett Petrire.

— Menjenek! Gyorsan! — sürgette a magyar. — Mi hárman addig feltartjuk a szembejövőket. Molenda! Lantier! — intett bajtársainak.

Nemzetőrök, asszonyok, lányok, sebesültek egymásután hagyták ott a barikádot. Követték a kisfiút.

Petriék addig tüzeltek, amíg az utolsó leány el nem tűnt a sarkon. Ekkor Molenda felkúszott a torlasz tetejére, és lerántotta a kitűzött vörös zászlót.

— Nehogy a kezükbe kerüljön — lihegte, amint az egyik kezében zászlóval, másikban a puskájával rohant Petri után.

Elvesztették szem elől a többieket. Lantier-val hármasban beszaladtak egy házba.

— Erre, erre — fogta vállon Petrit csontos, erős kezével egy szikár, idősebb munkásasszony.

A padlásra vezette őket.

— Amott átjuthatnak a tetőkön.

A cserepek közt bukdácsoltak, kúsztak sokáig. Az egyik tetőről a másikra csak ugorva jutottak.

Végre, jó idő multán, amikor lenéztek a mélybe, csendes, kihalt utca feküdt előttük.

Vigyázva betörtek egy padlásablakot. Lerohantak a lépcsőn.

Az utca teljesen néptelen volt. A lövöldözés messze elmaradt a hátuk mögött.

Csodálkozva néztek egymásra. Bezárt boltajtók, kihalt, üres utcák következtek egymásután.

Egy ablakból rájuk szólt egy asszony:

— Polgártársak! Vigyázzanak! Erre már átvonultak a vörösnadrágosok.

Meggyorsították lépteiket. Egy szétszórt barikád romjaiba ütköztek. Két nemzetőr feküdt a romok alatt. Halottak voltak. És halottakra találtak távolabb is. Egy tűzfal előtt sorban egymás mellett hevert két nemzetőr, egy őszhajú, munkaruhás férfi, két asszony.

— Kivégezték őket — csikorgatta fogát Lantier.

Elfordították a fejüket. Elviselhetetlen látvány volt. Az egyik kivégzett asszony még holtan is karjában tartotta véresarcú csecsemőjét.

— Nem kegyelmeznek a csecsemőknek sem — mormogta Molenda.

Egyszerre csak ismét egészen közelről hallották a lövöldözést. Nagyot kerülve, arra futottak. A sarkon egy szőke kisleányka lesett feléjük. Integetni kezdett.

— Erre! Erre!

Feléje indultak.

— A sarkon. Forduljanak be a sarkon. Ott vannak a mieink — kiáltozott, és ugrálni kezdett: — Zászló! Vörös zászló!

Petri megsimogatta a kislány arcát:

— És te mit csinálsz itt?

— Én vigyázok — mondta büszkén a kislány, és újra integetni kezdett: — Erre! Erre!

Füstösképű, rongyosegyenruhájú nemzetőr futott feléjük.

Vele együtt fordultak be a sarkon. Egy már harcban álló nagyobb barikád mögé kerültek.

Szemközt ágyúval lőttek. A barikád mögött is ágyú állt, de lövedéke már nem volt. Két félmeztelenre vet-

kőzött siheder utcakövekkel töltötte meg. Ezzel védekeztek.

Egy gépfegyver is berregett a barikád sarkából.

Petriék beálltak a harcosok sorába.

— Jó, hogy jöttök, polgártársak — szólt a gépfegyverkezelő, sovány, ingujjra vetkőzött férfi. — Már kevesen vagyunk, akik védjük a szabadságot.

Petri hirtelen a puskatűzben is megismerte a hangját.

— Tábornok! — kiáltott fel.

Dombrowszkij ráemelte a szemét. Megismerte magyar századparancsnokát.

— Ugye, nem áruljuk el Párizst, mi idegenek?! — kérdezte keserűen, és újra megszólaltatta a gépfegyverét.

— A csapatai, tábornok polgártárs? — kérdezte Petri, amikor vége volt a sorozattűznek.

— Nem vagyok tábornok. Csak egyszerű kommünár — felelte sebesen a lengyel. — Meghalni így is lehet!

Újra tüzelt. Petri is. A versaillesi ágyú gránátja most beletalált az ágyújukba.

Erősödött a támadók puskatüze is. A védőké ritkult. Húszszoros, harmincszoros túlerővel álltak szemben.

— Tüzelni! Tüzelni! — kiáltotta Dombrowszkij.

Hatalmas robbanás hallatszott. Kövek, repeszdarabok, egy taliga kerekei röpültek, és oszlopként szállt fel a por. A támadók ágyúi beletaláltak a barikád sarkába.

Domborwszkij ott feküdt a felborult gépfegyver mögött.

Egy nemzetőr fölé hajolt.

— Vége! Meghalt! — üvöltött fel kétségbeesetten.

— Vigyétek Dombrowszkijt, a Kommün tábornokát, a városházára — kiáltotta Petri.

— Meghalt — mormogta Molenda.

— Akkor is — kiáltotta elcsukló hangon Petri. — Ne essen még holtteste sem a zsarnokok kezébe.

Két nemzetőr puskákból gyorsan hordágyat illesztett egybe, arra fektették a tábornokot. Megindultak vele. Molenda utánuk szaladt. Leszakította rúdjáról a vörös zászlót, és ráfektette a halott testére.

Hátrafelé tekintve, ezt látta még Petri. Azután hirtelen melléhez kapott. Lerogyott a barikád alján.

Molenda odarohanva letépte Petri zubbonyát. A mellén vérző sebet saját ingével kötötte el. Félmeztelenül térdelt barátja mellett.

— Gyorsan — szólt Lantierhez —, vigyük kórházba. Él!

Petri kinyitotta a szemét.

— Harcoljatok!... Tovább!

Molenda elsimította a barátja szemébe hulló barna hajfürtöt.

— Kórházba viszünk — súgta a fülébe.

Lantier-vel együtt felemelték Petrit.

— Ne kórházba! — hörögte a sebesült. — Haza!

S a rájukhulló golyózáporban Molenda és Lantier elindultak sebesült bajtársukkal a Dombrowszkij holttestét vivő nemzetőrök után.

*

Ezen az estén nemcsak a gáz világítja meg Párizs utcáit. Vörösen izzik az ég alja.

— A versaillesi ágyúk mindent felgyujtanak — mondta egy félórája Misu apja az eget kémlelve, és hallgatva az állandó ágyúdörgést, a pusztító, félelmetes morajt.

— És a gyerekeink?! — sírt fel Delille néni.

A kerületi elöljáróság előtt álltak. A két asszony, André és Vincent anyja együtt kereste fel Lebont. Segítségért jöttek. Mintha bizony segíthetne rajtuk!

A két fiú még mindig nem tért vissza. Holott ötödik napja már, hogy vidékre mentek.

— Bajba jutottak! Bajba jutottak! Segítsen rajtuk! — sirdogált Delille néni.

Hogyan volna ez lehetséges?

Lebon tanácstalanul nézett körül a téren. Vlaczky a munkabrigádja élén alkonyatkor már a harmadik barikádot kezdte építeni a sarkon. A Sebestyén-közi fiúk is itt dolgoztak most.

André anyjának szótalan szomorúsága mintha Gábor szívébe nyilalt volna. Végül is ő ajánlkozott, hogy elmegy Theisz elvtárshoz. Hátha tud valamit a fiúkról?

Gábor ezért fordult be most Pierre és Misu kíséretében a városháza előtti térre.

Itt felborult már minden rend. Az ágyúk nagyrészét még tegnap a barikádokra vontatták. Most a megmaradtak elé fognak lovakat. Szekerek gördülnek a terre, sebesültekkel. Más szekerek az oldalkapun fordulnak ki.

— Lőszert visznek a barikádokra — mondja Misu.

Egy öreg, őszszakállú munkás szólal meg mellettük. Mankójára támaszkodó társához beszél:

— Ne hitegessük magunkat! Kiürítik a városházát.

A fiúk döbbenten hallják az öreg szavát.

— Hiszen ez lehetetlen!

Rohannak fel a lépcsőkön.

Az előcsarnokban szédítő zűrzavar. A falak mellett sebesültek hevernek. Közöttük sürögnek az orvosok, az ápolók és az asszonyok, akik hozzátartozóikat keresik. A folyosókról és az emeletről nemzetőrök, hivatalnokok, munkások jönnek sietve. Ládákat, iratokat hordanak. Kocsisok káromkodnak, sebesültek nyögnek, a lépcső közepén egy magas, szikár, lobogóhajú kommüntag fogait csikorgatja:

— Gyávák!

Egy másik kommüntag áll mellette.

— Megmutatjuk a világnak, hogyan tudunk meghalni.

A fehérhajú a karjával hadonászik.

— Ez esztelenség! Esztelenség!

A fiúk felsietnek mellettük a márványlépcsőn. Az emeleten még nagyobb a zűrzavar. Az egyik terem ajtaja nyitva, előtte két fáradtarcú, komor nemzetőr. Tisztek és kommüntagok lépnek ki a teremből. Valamennyien kalaplevéve, némán. Közöttük Frankel. Elgondolkodva rágja alsóajkát.

Alig veszi észre a fiúkat. Gábor ismételt köszöntésére, végre szomorú fénnyel csillan a szeme.

— Ti is jöttök, hogy megnézzétek?

És a háta mögé mutat a terembe.

— Theisz elvtársat keressük — válaszolt Gábor.

— André és Vincent öt napja nem jöttek haza — egészíti ki Pierre.

Frankel úgy néz rájuk, mint aki nem érti egészen jól: mit is mondanak neki.

Azután halkan mormolja:

— Theisz? André? Nem láttam. Nem tudom.

Misu közben benéz a terembe. A néma, lecsüggesztett fejű férfiak sora mögött gyertyák imbolygó lángnyelveit látja.

Egy nemzetőrtiszt érkezik lélekszakadva.

— Varlin remekül tartja magát. Minden rohamot visszavert — hadarja. — Jöjjön, Frankel polgártárs!

Frankel a tiszttel együtt elsiet.

Misu nyomában Gábor és Pierre is belépnek a terembe.

A közepén széles ravatal. Körötte lobognak a gyertyák.

— Dombrowszkij — suttogja mellettük egy hul-

lámos barnahajú, szomorúszemű férfi. Gomblyukában a fiúk ott látják a Kommüntagok aranyszegélyű, vörös kokárdáját.

Hosszú percekig dobogó szívvel nézik a fiúk a vöröszászlóval letakart ravatalt. Azután kiosonnak a teremből.

Hasztalan kérdezősködnek. A legtöbb megszólított nem is néz reájuk. Rohan tovább. Aki válaszol, attól csak ezt halljuk:

— Theisz polgártárs? Nem láttam. Nem tudom.

Fáradtan végre abbahagyják a kérdezősködést. Szomorúan, szótlanul haladnak le a lépcsőn. Az előcsarnokon alig tudnak átjutni. Mindenki ott tolong.

— Kiürítés! Kiürítés! — ordítja egy vezérkari tiszt.

Nagyszakállú, vöröskereszt-karszalagos orvossal vitatkozik hangosan veszekedve. Az orvos nem akarja a sebesülteket tovább vitetni.

— Valóban kiürítik — mormolja Pierre.

— Menjünk a postára — javasolja Misu. — Hátha ott találjuk Theiszt.

És előrefurakodva a tömegben, elérik a kaput.

Órákig hiába cikáznak az utcákon. A postáig nem jutottak el.

Csak tüzet, pokoli vörös tüzet láttak világolni abból az irányból, és hangos ágyúszó dübörgött a fülükbe.

— Arra már nem mehettek tovább — állta el útjukat egy öreg munkás az egyik barikád őre.

Végül is vissza kellett fordulniok.

Amikor éjfél után álmosan, fáradtan a Bastilletérre vergődtek, újból meg kellett állniok.

Köröskörül a máglyák tüzével világított barikádok előtt hatalmas tömeg tolongott. A szabadságoszlop talapzatán fekete ravatal. Fáklyákkal a kezében díszőrség vette körül.

— Dombrowszkij, a lengyel tábornok — morajlott a tömeg.

— A Kommün tábornoka — mondta kemény és büszke hangon valaki.

— A Kommün ravatala — suttogta egy fiatal, sápadt diák.

*

Daniel három napja nem aludt már. Hosszúkás kamaszarca még jobban megnyult, szeme alatt éles, fekete karikákat rajzoltak az átharcolt éjtszakák.

Teoval és meg három tüzérrel, Török Sándor parancsnoksága alatt kedd éjtszaka útnak indult Párizs felé. Az erőd parancsnoka küldte őket egyenesen Wroblewszkijhez. A versaillesiak váratlan betörése után a tábornok kezdte szervezni a balpart középső szakaszának ellenállását. A még a falakon kívül küzdő két zászlóaljat ügyes hadmozdulattal kivonta a versaillesiak elől. Minden vérveszteség nélkül bevonult velük a falak mögé és visszaverte az oldalról és hátulról lassan előrenyomuló ezredeket. Erélyes intézkedésekkel csapata mellé hamarosan beosztotta a félig elfoglalt kerületek zászlóaljaink töredekeit. Nem telt el huszonnégy óra és egy egészen új, kis hadsereget állított talpra. Mindenfelől lovakat szedett össze és ágyúkat. Hiányzottak azonban a kipróbált, harcedzett tüzérek. Ezért rendelt magához a parancsnoksága alatt maradt három erődből néhány fiatal tüzért.

Wroblewszkij nem elégedett meg a védelemmel. Miután szakszerűen berendezte a déli dombokon hevenyészett védelmi vonalait, váratlanul itt is, ott is rátört a csapatait körülzáró, nála tízszerte erősebb versaillesi seregre. A vörösnadrágosok minden alkalommal véres fővel futottak meg.

Ezekben a napokban lett Török Sándor két ágyújával, hatodmagával Wroblewszkij legközvetlenebb és legjobb segítőtársa. Pompás lovakat szereztek és vil-

lámgyors mozgásukkal változtatva tűzállásaikat a fiatal tüzérek a tábornok parancsai szerint a legváratlanabb pontokon akadályozták meg az ellenség felvonulását, meghiusították a haditudományukra oly rátarti, dölyfös, volt császári tábornokok minden tervét.

Csütörtökön azonban, Párizsba vonulásuk ötödik napján a versaillesiak Wroblewszkij frontszakaszától keletre és nyugatra minden más ellenállást megtörtek. A hatalmas hadoszlopban előrenyomuló seregek egymásután foglalták el a szomszédos szakaszokon a tízhúsz kommünár védte barikádokat. A balpart hanyagságból elhagyott legmagasabb pontját már egy napja megszállták. Teljesen körülfogták Wroblewszkij kis seregét.

— No most, fiúk! Megmutatjuk, mit tudunk — kiáltotta a tábornok.

És a fiúk megmutatták.

Húszszoros erővel szemben kivágták magukat az ellenség acélgyűrűjéből.

A napok óta harcoló kis sereg, rendezett sorokban érte el a Szajnát. Török Sándor két ágyújával elűzte a hídfőt elfoglalva tartó versaillesi zászlóaljat és Wroblewszkij ezer emberével, ágyúival átvonult a hídon.

A versaillesi vezérkar megfigyelői döbbenten nézték ezt az átkelést. Előbb azt hitték, Wroblewszkij seregének előhada ez az ezer kommünár. Mikor kiderült, hogy ennyi az egész sereg, szégyenükben dühödten vágták sarkantyújukat lovuk oldalába.

A Bastille-nál azonban örömrivalgás fogadta a nemvárt segítséget. Nagyon megfogyatkoztak már a Kommün harcosai.

Wroblewszkij menetoszlopa megakadt. A barikádparancsnokok, a kerületi nemzetőrbizottságok tagjai és a vezérkar küldöttei mind odafutottak a tábornokhoz és mint mindig, mindannyian mást akartak.

— Maradjanak itt. Erősítse a sorainkat!

— Menjenek az utca végébe, biztosítsák a hátunkat.

— Nem! Az oldalunkat!

— Induljon azonnal a tizenegyedik kerületi elöljárósághoz. Ott van a hadügyi megbízott, a vezérkar. Ott a központi parancsnokság! A legjobb, ha felvonul a belleville-i magaslatra.

Wroblewszkij kétségbeesetten hallgatta őket.

— Hol van Dombrowszkij? — kérdezte végül.

— Elesett. Eltemettük.

— És Brunel?

— Ő a nagykörútat védi. A víztoronynál. Vonuljon talán oda.

A vita újból elkezdődött.

Daniel fáradt szemmel nézett nyugat felé, ahonnan a barikádok védői az ellenség főerejét várták.

Füst, sűrű, fekete füst gomolygott a házak felett. Égett a Városháza.

— A Kommün háza — mormogta Török Sándor. — Ilyen pusztulás! Hogyan végződik mindez?! — sóhajtotta.

Daniel megérintette a vállát.

— Megyünk tovább.

A külső Antal-utca nagy barikádján keresztül utat nyitottak Wroblewszkij csapata számára, és a menet elindult.

Amikor az ágyú elgördült a barikád mellett, Daniel meglátta Frankelt nemzetőr egyenruhában, derekán a Kommün tagok széles vörös szalagjával.

Csapata élén Wroblewszkij már közeljárt a tizenegyedik kerületi elöljárósághoz, amikor az egyik utcasarokról egy nemzetőrsipkás fiú integetett Daniel felé.

— Hé! Daniel!... Teo!

— Stasz! — kiáltotta Daniel. — Hogy van Misu?

A tovacsörömpölő ágyú miatt Stasz nem értette

meg a kérdést, de boldog nevetéssel integetett a hátraforduló Daniel után. Azután futásnak eredt. Még elkésik. Pedig Theisz küldte azzal az üzenettel, hogy Frankel azonnal siessen a kerületi elöljáróságra.

A külső Antal-utcai barikád ekkor már harcban állt. A versaillesiak váratlanul nemcsak szemközt támadtak a Városháza irányából, de oldalról, a Szajna felől is. Megszállták a börtön nagy szürke épületét, és a padlásra felvittek egy gépfegyvert. Szórása éppen oldalba kapta a barikád harcosait.

Stasz az utcára zúduló golyózáporban csak lépésben, kaputól kapuig futva tudta megközelíteni a barikádot.

Messziről látta már Frankel széles vörös szalagját. A munkaügyi megbízott puskát szorított a vállához. Tüzelt. A versaillesiak is látták, a börtönablakból. És amikor Stasz a barikádhoz ért, Frankel már támolygott. Egyik kezével fogta másik karját, melyből sötéten, vészesen csöpögött a földre a vér. Feketeruhás szőke asszony ugrott melléje: Staszszal együtt valami boltajtó lépcsőjéhez támogatta Frankelt. Feltépte a férfi zubbonyának egyik ujját, és fehér gyolccsal bekötözte az erősen vérző sebet.

— Fáj nagyon? — kérdezte Stasz.

Frankel szótlanul harapdálta az ajkát. Egy percre a szemét is lehúnyta. Sokáig tartott, míg végül halvány mosoly bújt elfehéredett ajka szögletébe.

— Köszönöm... Dimitrieva... Köszönöm... Stasz.

Azután újra lecsukódott a szeme.

A szőke fej Frankel melléhez hajolt, a szívverését hallgatta. Egy vöröskereszt-karszalagos orvos sietett hozzájuk.

Néhány perc múlva Stasz boldogan hallotta szavait.

— Nincs semmi baj. Csak sok vért vesztett.

Nemsokára Dimitrieva átkarolta Frankel derekát, és így támogatva a felkötöttkarú, elgyengült férfit, követte Staszt.

— Erre, erre — intett a fiú. — Itt ismerek egy átjárót. Hamarabb érünk oda.

Így is sokáig tartott, míg a sebesült megtette az utat.

Theiszt már nem találták az elöljáróságon.

— A víztoronyhoz ment — mondta Lebon, aki Frankel elé sietett. — Brunel tábornok megsebesült.

Az elöljáróság könyvtárszobájába kísérte Frankelt. Néhány kommüntag tanácskozott itt a Központi Bizottság küldötteivel.

Arról beszéltek, hogy ki kell üríteni az elöljáróságot.

— A tizenkilencedik és huszadik kerületet tudjuk még tartani... De ezt itt? Meddig?!

Lebon tiltakozott:

— Nem vonulunk többé vissza! Mit akarnak elérni ezzel?

— A Bastille két barikádja elesett — lépett be a terembe egy tépettruhájú nemzetőrtiszt. — A többit még tartjuk.

A vita újra elkezdődött.

Frankel némán hallgatta.

— Ez már a vég — gondolta. — Itt már csak meghalni lehet... — Intett Lebonnak:

— Gyerünk!

— Hová? — kérdezte az asztalos.

— Áll a barikád a Sebestyén-utcában?

Lebon bólintott.

— Oda.

Stasz Misuval és Dimitrieva asszonnyal az ajtó előtt várakozott.

— Elkísérhetem? — kérdezte az asszony.

Frankel fáradtan mosolygott:

— A barikádra?

Az asszony megállította:

— Odamegy? Sebesülten? Mi értelme volna? Menekküljön!

Frankel vállat vont.

— Gyerünk a Sebestyén-utcába.

Nagyon nehezen ért el odáig. Lebon rábeszélésére a sarkon végre beleegyezett, hogy kicsit lepihen a közben.

A fiúk és az asszony kíséretében ért a ház elé, Lebon a barikádra sietett. Frankel lassan felfelé indult.

Petriék ajtaja előtt megállt.

— Sok a lépcső.

— Menjünk be Gáborékhoz — javasolta Misu, és már ki is nyitotta az ajtót.

*

Petrit két napja, amikor megsebesült, Molenda és Lantier a barikádról a legközelebbi kórházba vitték. Megvárták, míg az orvos kitisztította a sebet, és kivette az ólomdarabot.

— Súlyos nagyon? — kérdezte Molenda, aki Lantier-vel a műtő ajtajában várta az orvost.

— Nem érte a tüdőt, de a közelébe jutott. Sokáig kell feküdnie.

— Hazavisszük. Haza akar menni.

Az orvos bólintott.

— Talán jobb is lesz. Ki tudja, mit művelnek majd a sebesültekkel azok a fenevadak?!

Hirtelen elhallgatott. A kórház közvetlen közelében egy belövés csattant.

— És otthon? — kérdezte még az orvos.

— Ápolja majd az asszony.

— Ne felejtsék el megmondani, hogy hetekig kell mozdulatlanul feküdnie. És ne beszéljen sokat.

Az orvos intézkedett, adjanak a sebesült két barátjának egy hordágyat.

Az ágyúdörej erősbödött. Már a puskalövéseket is hallani lehetett a kórház nyitottablakú folyosóján.

— Siessenek!

Az ápolónők segítségével hordágyra fektették a sebesültet, és a két kommünár sietve elhagyta a kórházat.

A kapuban értek utól egy féllábú, mankóval bicegő nemzetőrt.

— Nem akarok a kezükbe kerülni — kiáltozott.

Még látták, amint kilépve a kórház kapuján, felemelte mankóját és fenyegetően rázta a közeledő lövöldözés felé.

Molenda és Lantier továbbsiettek a hordággyal.

Így érkezett Petri haza, a Sebestyén-közbe.

Most lázas szemmel látja, amint az ajtón felesége bevezeti a felkötött karú, sápadt Frankelt. Egy ismeretlen, szőke asszony is belép mögötte a szobába.

A fiúkat Petriné elküldte.

Némán nyujtja Frankel ép kezét elvtársa felé. Azután leül az ágya szélére.

Nemsokára megérkezett a barikádról Lebon is Levallot-val.

— Beszéltem az öccsével, polgártársnő — újságolja Lebon. — Nincs semmi baja. Egész idő alatt együtt volt Daniellel. A fiam, ha látná, egészen megemberesedett! Ágyúinkkal együtt felmentek Bellevillebe. Ott foglaltak állást.

Petriné szívéhez szorítva a kezét, felsóhajt:

— És azután mi lesz?

Senkisem felelt.

Petrinének nem tetszik ez a csend. Szeretné elütni. Hirtelen elkezd sürögni, és kényszeríti Frankelt, hogy dőljön le Gábor ágyára.

Azután újra elcsendesül a sötétedő szoba. Leszáll az est.

Frankel elszunnyad.

— Meg kell őt menteni — suttogja halkan, a szavak különösen lágy kiejtésével az orosz asszony, — segítsenek!

Nem sokáig kellett beszélnie. Hamarosan egyetértettek vele.

— Az Internacionálénak szüksége van rá — mondta Levallot.

— Nekünk... valamenyiünknek — suttogta Petri.

— Nekünk? — legyintett Lebon. — Nekünk? Ugyan mikor? Mire? Hiszen ez már a vég. Egy nap, vagy kettő.

— Nem, nincs igaza — riadt fel szendergéséből Frankel.

Hirtelen úgy érezte, hogy kipihente magát. Mintha friss erő költözött volna belé. A karja sajgott, de erre rá sem hederített.

— Legalább érzem, hogy élek — gondolta. És felült. — Nem, nincs igaza Lebon elvtárs! A francia munkásosztálynak nincs vége. Az igazi harc talán csak ezután kezdődik. A Kommün csak valami előjáték...

— Tragikus előjáték — jegyzi meg Levallot.

— Tragikus? Igen. De tanulságos is. Sokat tanultunk. Az egész világ. A munkásosztály...

Sokáig, az éjszakába nyúlt a beszélgetés. És végre, elvtársai kitartó érvelésére, Frankel beleegyezett, hogy elmenekül. De hogyan?

— Én kiszöktetem — erősködött Dimitrieva. — Átszökünk a porosz vonalakon. Meauxban lakik egy ismerős orvos. Az szerez majd kocsit. A határra. Svájcba.

— És onnan Londonba! Marxhoz! — lelkesedett most már Frankel is.

— De addig? Meauxig?

— Hiszen Frankel anyanyelve német. Csak egy porosz katonaköpeny kellene — vélte Dimitrieva.

— Az akad a kerületi raktárban — vágta rá Lebon.

Levallot elgondolkozva rázta a fejét.

— A porosz vonalak mögött még használna, de a falak előtt igazoltatnák.

— És akkor elveszett — suttogta leverten Dimitrieva.

— A fiúk — suttogja Petri. — A fiúk!

Hirtelen megértik.

— Igen! Ez az! — kiált Lebon, és felugrik. — Misu!

— És Pierre! — suttogja Levallot.

— És Gábor! — mondja büszkén az anyja

— A fiaink — mosolyog lázas szemével Petri az ágyban.

— A Szövetség! — kiáltja Lali, aki mind mostanig szótlanul a sötétben meghúzódva figyelt.

— Te is itt vagy, te gyerek? — szólt rá az anyja. — No szaladj, hívd a fiúkat!

— Mindet? — kérdezi lelkesen Lali, és már szaladni akar.

— Sok lenne — int tagadóan a jobbjával Lebon. — Akit mondtunk: Misut és Gábort.

— És Pierret — mondja Levallot. Hirtelen arra gondol: legalább megmarad a fiú. Mert most már biztosan tudja, érzi azt, amit két nap óta csak sejt, azt, hogy neki meg kell halnia a Kommün barikádjain.

Lali elrohant. A felnőttek megállapodtak. Lebon szerez egy porosz katonaköpenyt és sapkát. Ezeket Dimitrieva kicsempészi valamelyik kapun, és előre siet

Brybe a vasúti őrházba. Ott várja meg Frankelt és a fiúkat.

— Messze van — figyelmeztette Lebon, és a felgyujtott lámpafénynél vizsgálgatta a szép, szőke asszonyt.

— Hallottam, hogy megsebesült — dünnyögte Frankel.

— Majd kocsit szerzek a falakon kívül. Pénzem van még — felelte Dimitrieva. — De ön?

— Menni fog — mosolygott Frankel.

Nemsokára visszaérkezett Lalival a három fiú.

Levallot magyarázta el nekik: milyen fontos küldetéssel bízzák meg őket.

— Az Internacionálé nevében.

A fiúk komoly tekintettel hallgatták. A végén felragyogott a szemük.

— Nagyszerű!

Gábor hirtelen a szoba sarkában álló ládához ugrik. A mélyéről előveszi a pisztolyát.

— Ezt magammal viszem! Induljunk azonnal.

Sietve búcsúzkodtak.

A közből azonban nem tudtak kijutni. Ezen az éjtszakán a Sebestyén-utcát a távolból ágyúk lőtték, és felgyujtották az utca második barikádját. Magas, lobogó lánggal égtek az odahányt bútordarabok. A tűz elzárta az utcát.

— Arra nem mehettek — suttogta rekedten Lebon. — Pedig sietős. Nemsokára éjfél.

— Az átjáró — kiált fel Gábor. — A titkos átjárónk! Arra megyünk!

— Éljen! — ugrik a magasba Misu.

— *Egy mindenkiért és mindenki egyért!* — kiáltják együtt.

Azután levezetik a pincébe Frankelt.

A rejtekhelyről előkerülnek Pierre félretett gyertyái.

És a három fiú, nagy barátjukat közrefogva, büszkén dobogó szívvel elindul a sötét, titokzatos pincefolyosón, Párizs lángokban álló utcái alatt.

TIZEDIK FEJEZET

ELSZÁLL MAJD A FÜST

A Sebestyén-utca barikádját kora reggel óta támadják a nagykörútról beforduló versaillesi csapatok. Hasztalan. A Sebestyén-köz népe vitézül védi.

Lebon asztalosmunkás, a Központi Bizottság tagja a parancsnok. Jól ellátta a barikádot fegyverrel, lőszerrel. A hetekkel ezelőtt Versaillesbe szökött Sebestyén-utcai kövér vendéglős egész berendezését kihozatta az utcára, és a hatalmas marványasztalokból a barikádhoz vezető fedett folyosót építettek a házfalak mentén. A szomszédos kapu alatt kötözi Delille néni a sebesülteket, varrja André anyja és a többi asszony sietve a kiszakadt homokzsákokat.

A Sebestyén-köz népe kitett magáért.

Minden épkézláb ember: férfi, asszony, gyerek ott sürgölődik a barikád mögött. Tudják, jól tudják, hogy magukat védik, az életüket.

— Ez a harc lesz a végső! — mondta Levallot, amint a szemerkélni kezdő esőben elbúcsúzott Lebontól és Avril polgártárstól, a tanítótól. Molendával és Lantierrel együtt a sarokház emeleti ablakaiban foglalt loállást. Nem pazarolják a lőszert. Megfontoltan, nyugodtan céloznak, sohasem kapkodnak. Egymásután találják el a támadókat.

Stasz boldog. Vállához puskát szorítva áll a barikád egyik lőrésénél. Mellette apja tartja a puskát.

— Most már igen! Ez már az én harcom — dörmögte a tagbaszakadt lengyel munkás, amint fia az este megkérdezte: nem fog-e ő is harcolni a barikádon?

— Minden barikádot felépítettem — mondta később vidáman Lebonnak, amint puskát és lőszert kért tőle. — Mindenfelé Párizsban barikádot építettem. Eddig mások látták hasznát. Most azután végre én is. A Sebestyén-közt, azt megvédem!

Staszot boldoggá tette Lebon engedélye is. A barikád nagy vörös lobogója mellé kitűzhette az ő zászlóját, a Szövetség kis vörös zászlóját, amelyre aranybetűkkel varrta Lízi:

SEBESTYÉN-KÖZ

Lízi hátul, a második barikádnál tevékenykedik. Ezt a barikádot, amelynek faanyagát az éjjel felégette egy eltévedt gyujtógránát, Kurt parancsnoksága mellett Robin, a lányok és a kisszövetségesek most állítják helyre. A gyerekek, öregemberekkel és asszonyokkal vállvetve gurítják ki a Ferry-üzletből a hatalmas üres hordókat. A boltos hiába tiltakozik, fiai hiába üvöltöznek vele együtt. Kurt titokban még alaposan oda is sózott az ikreknek. Rémülten iszkoltak el.

Müller vezényletével néhány öreg munkás és asszony őrködik csak ezen a barikádon. Még nem kerülték meg a Sebestyén-utcát a versaillesiak, de vigyázniok kell. Petri a betegágyából küldte a figyelmeztetést. A versaillesiak eddig mindig megkerüléssel gyürték le a barikádokat.

Így építették ki a Sebestyén-utcát igazi erődítéssé a Sebestyén-köziek.

— Ha ágyúnk lenne! — sóhajt fel Lebon. — Ha itt lenne Daniel.

— És Teo! — teszi hozzá Albinné, aki éppen egy kancsó vörösbort hozott a harcosoknak.

Most — elmúlt már dél is — a szaporábban verdeső esőben új támadás indul a barikádok ellen. A körút felől ágyúk söprik végig az utcát. Mindenki futva foglalja el fedezékét. Az előbb még a boltja előtt átkozódó Ferry hanyatt-homlok menekült a pincébe.

Az első barikád azonban hallgat. Lebon parancsa szerint nem tüzelnek.

Abban a hitben, hogy a védők elmenekültek, a versaillesiak diadalüvöltözéssel közelednek. Mikor a körúton a tábornokuk meghallja a hírt, sietve odalovagol, hogy személyesen ő foglalhassa el elsőként, győzelmesen az elhagyottnak vélt barikádot. Fehér lován, vigyorral az arcán, elébe ugrat. Nyomában a tisztek, katonák.

Hirtelen sortűz dörren a barikád mögül és az ablakokból. Az aranybojtos tábornok meginog a nyeregben és holtan bukik le a lováról. A tisztek, katonák között is sok a halott, sebesült. Rémülten menekülnek az utcából. Újabb sortűz terít le egy tucatnyi megfutamodót.

— Éljen! Éljen! — kiáltja Stasz. — Egy tábornok!

És diadalittasan felzeng az ajkán a szövetség jele, a csónakra váró hírvivők jeladása. Száll végig az esőverte, véráztatta Sebestyén-utcán az éleshangú varjúkárogás.

*

Ugyanekkor az eső szürke fátyolába takart Marne partján is felhangzik a varjúkárogás.

Csuromvizesen guggolnak a parti bokrok alján a Párizsból menekülők. Nehezen jutottak idáig.

Éjjel már nem őrködtek a vasutasok a falaknál. Amikor a második őrház táján át akartak surranni az ösvényen, hogy régi rejtekhelyükre, a faluszéli fészerbe fussanak, a német őr egyszerre csak figyelmes lett mozgolódásukra a bokorban.

— Ki az? — kiáltotta a csakis Frankel által érthető nyelven. — Ki az? — ismételte, és nem mozdult.

Frankel felemelkedett, és a sötétből kilépett a porosz elé.

Amíg azonban az őrrel tárgyalt, Gábor Misuval és Pierre-rel megkerülte a poroszt. Egyszerre ugrottak rá hátulról. Misu a puskát tartó kezet ragadta meg, Pierre a nyakába ugrott, Gábor pedig kétszer egymásután pisztolya agyával a halántékára sujtott.

Az őr eszmeletét vesztve rogyott a földre. Saját övével, puskaszíjával kötözték össze. Pierre szájába peckelte a sapkáját, melyet azután Frankel nyakkendőjével erősített oda.

— Most rohanjunk — suttogta Gábor, miután még egyszer főbe verte a németet.

Nem maradhattak a pajtában ezen az éjtszakán. Hiszen, ha az őrségváltásnál a németek észreveszik: mi történt, felverik, kikutatják az egész tájat. A kohóként vörösen izzó Párizs, ahonnan állandóan hallatszott az ágyúdörgés, jól mutatta a menekülőknek az irányt. A kerteken keresztül eljutottak az erdőbe.

Gábor és Misu, akik a leggyakrabban járták meg az utat a Kommün postásaiként, vállalkoztak arra, hogy nekiindulnak még az éjtszaka. Hiszen hajnalban úgysem mehetnek ki az útra. Frankel előre figyelmeztette őket erre, maguk is látták azután: a németek eltorlaszolták az utat és környékét.

Sietve, gyökerek és bokrok között bukdácsolva az erdő szegélyén haladtak és mire pirkadni kezdett, már át is jutottak az erdő keleti csücskébe.

Az utakat a német katonaság mindenfelé elzárta.

A földeken át lopództak tovább. Barátságtalan köd lepte el reggel ezeket a földeket. Ez a köd azonban óvta is őket. Igaz, nem mindig. Egyszer majdnem nekimentek egy bajor őrségnek.

Frankel, aki ismerte a nyelvüket, megsúgta, hogy bajorok.

Az utolsó pillanatban, a köd leple alatt tovasiklottak.

Azután felszakadt a köd és unalmas lassúsággal esni kezdett az eső. Ez is hasznukra vált. A németek a házakba húzódtak s a földekre sem jöttek ki a parasztok.

A köd és az eső a szokatlan útvonalon mégis elterelte őket a helyes irányból.

— Eltévedtünk volna? — suttogta Gábor és a három fiú az esőcseppeket törülve szeméből, ijedten nézett körül.

Egy gyümölcsöskert végéből Misut előreküldték. A csőszkunyhóból öreg, morcos kutya és egy rongyos ruhájú öregember került elő.

Bár a kutya gyanúsan ugatott a kert vége irányában, az öreg csak az ázott, mezítlábas gyereket látta. Be is hívta kunyhójába.

— Nem, nem, még az este eltévedtem, gyorsan haza kell kerülnöm.

Az öregtől megtudták a helyes irányt.

S a fiúk fáradtan, éhesen, de mégis boldogan érkeztek meg a Marne partjára, és győztesen hangzott fel ajkukról a varjúkárogás.

A harmadikra megjött a válasz a túlsó partról.

— Künn vannak! Nagyszerű! — ujjongott Misu és Pierre.

Gábor elsimította homlokáról a csapzott hajfürtöket, Frankel pillantását kereste.

Frankel keveset beszélt az úton. A karja sajgott. S úgy érezte, hogy mellében, belül, a szíve is sajog.

A folyót haragos hullámúra kavarta az eső. Mégis,

nemsokára elindult a túlsó partról a csónak. Nagyapó vágta nagybuzgón evezőivel a vizet.

Mikor valamennyien átértek vele a túlsó partra, elállt az eső. És nagy lett az öröm. Három fiú várta őket az eldugott, titkos öbölben. Róbert, André és Vincent.

Csodálkozó és kitörő örömmel fogadták Frankelt. André percekig nem akarta elengedni a kezét. Azután faggatni kezdte sebesült karja felől.

Ő meg Vincent napokig próbáltak átjutni a Párizst mind szorosabban körülzáró német katonai hálón. Háromnapi sikertelen bolyongás és éhezés után végre elszánták magukat és visszatértek a sorompó mellé.

— Szerencséjük van, hogy átjutottak — fordult Nagyapó Frankelhez. — Egy hét óta egymásután vonulnak erre mindenfelé a német csapatok.

— Amióta a versaillesiak benyomultak — bólintott Frankel. — Összejátszanak.

— Gondoltam — dörmögte az öreg. — És mi van? Hogy van? Mi csak halljuk a szünetnélküli ágyúzást és látjuk, hogy Párizs ég.

Frankel arra gondolt, amerre Párizst sejtette.

— Látni? — kérdezte Nagyapótól.

— Innen nem. De föntről. A dombról.

És a vizes, esőáztatta fűben a kis csapat megindult felfelé a domboldalon.

Ahogy felértek, az esős napok szomorúságában tárult eléjük a táj. Felettük az égbolt szürke volt. Alattuk a folyó haragosan sötét. Az ég alján pedig sűrű barna füst gomolygott.

— Párizs — suttogta Frankel.

Füle még hallotta az utolsó ágyúlövéseket.

A napok óta tartó ágyúzás, a felégetett házak, az üszkös barikádok füstje szívetszorongatóan gomolygott a nagy város fölött.

— Vége? — kérdezte halkan Nagyapó.

Lassan, meggondoltan, szemét a füstfelhőkön felejtve válaszolta Frankel:

— A Kommünnek igen. Ennek a Kommünnek. De nem azért, mintha a harcunk nem lett volna igazságos. Sokat hibáztunk. Mennyi zavar volt, mennyi egymás ellen szegülő akarat! Igaza volt Marxnak, korán kezdtük, nem voltunk eléggé felkészültek. Nem tisztáztuk: mit is akarunk? Emlékeztek a vöröslobogós első hetekre? Harcolni akartunk és mégsem harcoltunk. Azt hittük, elég a szó, az igazságunk, a nép igazságának szép szava. Az első sikerek közepette mintha elfelejtettük volna, hogy ellenség vesz körül minket. És mennyi ellenség furakodott közénk! Szép volt a harcunk, bátor és igazságos, de nem volt meggondolt. Keveset tanultunk előtte. Nagyon keveset. Törpe feladatokat láttunk csak meg és nem azt a nagyszerű célt, ami azután a Kommünnel szinte az ölünkbe hullott. A cél: a munkásosztály hatalma. A tudatos munkásosztály erőskezű hatalma.

Elhallgatott. A fiúk fázósan bújtak össze. A távolban égő Párizs felé néztek ők is.

— Tehát vége — mormolta Nagyapó. — Tudja?! Ez a harmadik forradalom, amit megéltem. Az első kettőben magam harcoltam, a harmadikban a fiam.

— És az unokáid, Nagyapó! — csengett büszkén Misu hangja. — Dániel meg én.

— És ez a harmadik, amely elbukott — sóhajtotta Nagyapó.

Frankel megragadta az öreg karját.

— De ez úgy bukott el, hogy a jövő felé mutat.

— Ezzel a füsttel? — kérdezte az öreg.

— Elszáll majd a füst. És a munkásosztály megmarad. Erősödik. Küzdelme, harca is erősödik. Mindenütt; az egész világon. Párizs megmutatta, hogy a nép megragadhatja a hatalmat. Végez a kizsákmányolással... Én most Londonba megyek. Tanácsért. Segít-

ségért. Mert ott él az a nagyszerű férfiú, akitől meg fogom tudni, hogy hol hibáztunk, miben hibáztunk. És ha ráhallgatunk, ha ráhallgat majd a proletariátus szerte a világon, akkor biztos, hogy a legközelebbi Kommün nem fog elbukni. Győzni fog!

— Párizsban? — kérdezte Gábor.

— Párizsban, vagy máshol. Ott, ahol erős kézzel és bátor szívvel a munkásosztály végigharcolja a forradalmát.

Valamennyien az égő város felé tekintettek. De szemükből eltűnt a szomorúság. Mintha már az elkövetkező, győzelmes harcokat látnák!

Frankel ép kezét rátette Misu szőke fejére.

— Igen, elszáll majd a füst... Tudja, Nagyapó, én biztos vagyok abban, hogy ezek a fiúk meglátják még a győzelem napját, amikor újra vörös lobogót emel majd magasra Párizs népe. Amikor újra átveszi a nép a hatalmat. Ezek a fiúk megharcolják még a győzelem csatáját!

— És ha nem...?

— Akkor a fiaik!

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ: A SZÖVETSÉG

1. fejezet. A kirándulás 7
2. fejezet. Tervek és titkok 20
3. fejezet. A Szövetség 37
4. fejezet. Bárányfelhők 46
5. fejezet. A Nagytanács 55
6. fejezet. A felderítés 85
7. fejezet. »Gyermekrablás« 100
8. fejezet. Háború készül 115

MÁSODIK RÉSZ: PÁRIZS HŐSEI

1. fejezet. Éljen a Köztársaság! 151
2. fejezet. Változások 176
3. fejezet. Párizs lobogói 199
4. fejezet. Eljön majd az idő 223
5. fejezet. A Kommün 246
6. fejezet. A hírvivők 272
7. fejezet. Hősök között 312
8. fejezet. Vasárnap, május huszonegyedike . . 347
9. fejezet. A barikádokon 358
10. fejezet. Elszáll majd a füst 382